

ISSN: 2645-8837

HUMANITAS

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 7 - Sayı: 14 | Güz 2019

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Volume: 7 - Number: 14 | Autumn 2019

TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL UNIVERSITY FACULTY OF ARTS AND SCIENCES

Cilt/Volume:7 Sayı/Number:14 Bahar/Spring 2019

e-ISSN: 2645-8837

Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Humanitas - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year Spring and Autumn.

SAHİBİ / OWNER

Prof. Dr. İsmail YILMAZ (Dekan / Dean)

Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Adına

On Behalf of Faculty of Arts and Sciences of Namık Kemal University

YÖNETİM MERKEZİ / MANAGEMENT CENTER

Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Namık Kemal Mahallesi, Kampüs Caddesi, Nu.: 1

59030 Tekirdağ - TÜRKİYE

Tel: + (90)282 250 2601 Belgeç / Fax: + (90) 282 250 9925

Elmek / Email: humanitas@nku.edu.tr

Genel Ağ / Web: <http://dergipark.gov.tr/humanitas>

İNDEKSLER / INDEX

MLA (Modern Language Association) International Bibliography, CEEOL (Central and European Online Library), EBSCO Publishing, TEİ (Türk Eğitim İndeksi), Index Copernicus

©Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

©Namık Kemal University Faculty of Arts and Sciences

TEKİRDAĞ

BAŞ EDİTÖR- EDITOR IN CHIEF

H. Veli AYDIN

Onur K. BAZARKAYA

EDİTÖR YARDIMCILARI- EDITORIAL ASSISTANTS

Elif BAKSI

Özlem ERGİN

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Abdullah THABIT	İhsan ÇETİN	Mehmet KUYURTAR
Ali Osman ÖZTÜRK	İrfan ATALAY	Özlem ERGİN
Elif BAKSI	Levent TOKSÖZ	Petru GOLBAN
Emre ÖZŞAHİN	Ligia FERRO	Sedat BİNGÖL
Georgios SALAKIDES	M. Cevat ATALAY	Selin ÖZMEN
H. Veli AYDIN	M. Oğuzhan KUŞOĞLU	Şener BAĞ
	Maike Schmidt	

ALAN YAYIN YÖNETMENİ / FIELD EDITOR

C. Özge ÖZMEN	Levent TOKSÖZ	Onur K. BAZARKAYA
İhsan ÇETİN	M. Cevat ATALAY	Selin ÖZMEN
İrfan ATALAY	M. Oğuzhan KUŞOĞLU	Zeynep SET

YABANCI DİL YAYIN YÖNETMENİ / FOREIGN LANGUAGE EDITORIAL BOARD

İngilizce Dil Editörü- English Language Editor

Derya BENLİ

Tatiana GOLBAN

Almanca Dil Editörü- German Language Editor

Harun GÖÇERLER

Fransızca Dil Editörü- French Language Editor

Yusuf TOPALOĞLU

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / GENERAL MANAGER

H. Veli AYDIN

SEKRETERYA / EDITORIAL SECRETARY

Elif BAKSI Özlem ERGİN

DANIŐMA KURULU/ ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Sevim Akten	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Neşe Atik	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Stefan Avadaneı	A. Iona Cuza University-Romanya
Prof. Dr. Şener Bağ	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Evangel İa Balta	N. H. Research Foundation-Yunanistan
Prof. Dr. Ahmet Beőe	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Boynukara	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Michel Bozdemir	Inalco - Fransa
Prof. Dr. İhsan Bulut	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Tankut Centel	Koç Üniversitesi
Prof. Dr. Alpaslan Ceylan	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Adina Ciugureanu	O. University Of Constanta-Romanya
Prof. Dr. Yakup Çelik	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati Develi	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ayten Er	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Werner Gumpel	L.-M. University Of Munich-Almanya
Prof. Dr. Sabahattin Güllülü	Maltepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Osman Gündoğan	Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Akile Gürsoy	Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Cemil Hasanlı	Bakı Dövlət University – Azərbaycan
Prof. Dr. Alpay Hekimler	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Tanju İnal	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Tuğrul İnal	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. H. Bayram Kaçmazoğlu	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah Köse	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Günther Löschnigg	University Of Graz - Avusturya
Prof. Dr. Ahmet Makal	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ölmez	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Sergiu Pavlıcenco	Stat Din Moldovauniversity-Moldova
Prof. Dr. Reinhard Resch	J. Kepler University Of Linz-Avusturya
Prof. Dr. İbrahim Sirkeci	Regent's University London-İngiltere
Prof. Dr. Medine Sivri	E. Osman Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Müjdat Şakar	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar Şenler	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Eduard Vlad	O. Constanta University-Romanya
Prof. Dr. Orhan Kemal Tavukçu	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Eser Erguvanlı Taylan	Boğaziçi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Yerebakan	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Eren Yürüdür	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Zaman	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Paul Arthur	Universita Del Salento- İtalya
Assoc. Prof. Dr. H. Veli Aydın	Namık Kemal Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Saniye Dedeoğlu	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Claire Despierres	U. De Bourgogne-Fransa
Assoc. Prof. Dr. Snejana Gadjeva	Inalco – Fransa
Assoc. Prof. Dr. Tatiana Golban	Namık Kemal Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Wafa Hammedi	University Of Namur - Belçika
Assoc. Prof. Dr. Emre Tandırılı	Işık Üniversitesi
Dr. Isa Sphaılı	I. Balkan University- Makedonya

OKUR YORUMLARI / LETTRES

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki yorum, görüş ve önerilerinizi
Yayın Yönetmenine gönderiniz.

Readers are highly encouraged to express their comments, views or suggestions on
published articles to the editor:

Doç. Dr. /Assoc. Prof. H. Veli AYDIN: vaydin@nku.edu.tr

Doç. Dr. /Assoc. Prof. Onur K. BAZARKAYA: okbazarkaya@nku.edu.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA-İNCELEME

- Savaş EVCİN- Seda ERZİ** 181-202
Şiddet İçerikli Bilgisayar Oyunlarının Ergenlerin Saldırganlık Eğilimine Etkisi (The Effect of Violent Computer Games on Adolescent Aggression Tendency)
- Radiye Canan BAĞIŞ** 203-221
Çocukları Suça Sürükleyen Çevresel Nedenler: Sosyal Bağ ve Sosyal Öğrenme Teorileri Işığında Bir Değerlendirme (Environmental Causes Driving Children into Crime: An Evaluation in the Light of Social Bond and Social Learning Theories)
- Emre BAŞCI**.....222-242
Modern Agoraların Işıltılı Yüzü: Estetik Emek (The Sparkling Face of Modern Agoras: Aesthetic Labor)
- Eren ALKAN**.....243-265
Antik Yunan Eserlerinde Şiddetin İzdüşümleri (Projections of Violence in Ancient Greek Literature)
- Cemile AKYILDIZ ERCAN**.....266-280
Thomas Mann'ın Venedik'te Ölüm Adlı Yapıtında Mitolojik İzlekler (Mythological Traces in Thomas Mann's Death in Venice)
- Fazıla Derya AGİŞ** 281-295
The Yiddish Self of the North American Poet Richard Fein (Kuzey Amerikalı Şair Richard Fein'in Yidiş Benliği)
- Ümmühan GÖKMEN**.....296-317
Batılı Paradigmaların Dönüştürücülüğü Bağlamında Tanzimat Şiirinde Deist Etkiler (The Deist Influences on Tanzimat Poetry in the Context of Transformative Western Paradigms)
- Petru GOLBAN- Tamer KARABAKIR**.....318-336
The Bildungsroman as Monomythic Fictional Discourse: Identity Formation and Assertion in Great Expectations (Monomitik Kurmaca Söylem Olarak Oluşum Romanı: Büyük Umutlar'da Kimlik Oluşumu ve Öne Sürümü)
- Patricia Denisa DITA**.....337-357
A Late Victorian Interference of Genres: Aestheticism Reshaping the Faust Myth in the Picture of Dorian Gray (Geç Viktoryen Döneminde Türlerin Etkileşimi: Dorian Gray'in Portesi'nde Faust Mitinin Tekrar Şekillendirilmesi)
- Barış METE** 358-372
Iris Murdoch's Structuralism: Disbelief in Language (Iris Murdoch'ın Yapısalcılığı: Dile Olan Güvensizlik)
- Aslı ARABOĞLU**.....373-392
Etnometodoloji ile Çevirmen Adaylarının Çevirmen Davranışlarını Fark Etmelerine Yönelik Bir Uygulama Örneği (A Sample of Application for Translator Candidates to Become Aware of Translator Behaviors with Ethnomethodology)

Barış AĞIR	393-405
<i>Çağdaş Amerikan Şiirinde Irak Savaşı (Iraq War in Contemporary American Poetry)</i>	
Tatiana GOLBAN- Evla YÜRÜKLER	406-422
<i>Social Construction of Identity in Louis De Bernières' Novel Birds Without Wings (Louis De Bernières'in Kanatsız Kuşlar Romanında Sosyal Kimlik Oluşumu)</i>	
Yusuf ÖZ	423-436
<i>Grammar and Power in Wittgenstein and Foucault (Wittgenstein ve Foucault'da Gramer ve İktidar)</i>	
Ensar YILMAZ- Şevval VATANSEVER	437-450
<i>"Susuz Yaz"da Mülkiyet, İktidar Mücadelesi ve Kadının Nesneleştirilmesi (Ownership, Power Struggle and Objectification of Women in "Susuz Yaz")</i>	
Mikail PUŞKIN -.....	451-468
<i>Kremlin on Fire:18th Century Russia Through the Tongues of Flame (Kremlin Yanıyor: Alevlerin Dilinden 18. Yüzyıl Rusya'sı)</i>	
 <i>Yayın İlkeleri /Principles of Publication</i>	 469-470

ŞİDDET İÇERİKLİ BİLGİSAYAR OYUNLARININ ERGENLERİN SALDIRGANLIK EĞİLİMİNE ETKİSİ¹

Savaş EVCİN²

Seda ERZİ³

Öz

Bu çalışmanın amacı, şiddet içerikli video oyunlarının ergenlerin saldırganlık eğilimlerine etkilerini incelemektir. Çalışma Tunceli ilindeki yatılı bölge okullarında yapılmıştır. Katılımcılar, yaşları 11 ile 16 arasında değişen 75 erkek ve 75 kız ergenden oluşmaktadır. Katılımcıların %94,6'sı aile evlerinde bilgisayar ya da video yunu konsoluna erişememektedir ve bu türden oyunu ilk defa oynamıştır. İlk olarak katılımcılara demografik bilgi formu ve Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği uygulanmıştır. Daha sonra katılımcılar rastgele 4 deney grubuna atanmışlardır ve 2 saat veya 15 dakika boyunca şiddet içerikli (GTA) ve şiddet içermeyen beceri oyunu (Tumblebugs) oyunu oynamışlardır. Beş gün sonra saldırganlık ölçeği tekrar uygulanmıştır. Şiddet içerikli oyun türünün, oynama süresinin ve bu değişkenlerin etkileşimi etkisinin, ön test puanları kontrol edildikten sonrasaldırganlık eğilimini arttırdığı bulunmuştur. Daha uzun süre (2 saat) şiddet içerikli oyun oynayan öğrencilerin saldırganlık puanları, daha az (15 dakika) oynayanlardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Çalışmanın sonuçları literatür ışığında tartışılmıştır. Araştırmanın sonuçları, şiddet içerikli bilgisayar oyunu oynamanın saldırganlık eğilimini artıracaklarını savunan görüşleri doğrular niteliktedir.

Anahtar Sözcükler: bilgisayar oyunu, saldırganlık, ergenlik, şiddet, GTA

THE EFFECT OF VIOLENT COMPUTER GAMES ON ADOLESCENT AGGRESSION TENDENCY

Abstract

The purpose of this study is to investigate the effects of the violent video games on aggressive behavior of adolescents. The study was conducted in the regional village

¹ Bu araştırma Maltepe Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından bildirilen 24.11.2009 tarihli karara göre, etik olarak uygun bulunmuştur.

² Uzm. Psikolojik Danışman, Şehit Recep Büyük Özel Eğitim İş Uygulama Merkezi Okulu, evcinsavas@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2744-0554

³ Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, sedaerzi@maltepe.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4450-158X

boarding schools in Tunceli province. Sample consisted of 75 male and 75 female adolescents aged between 11 and 16. The majority of participants (94.6%) had no access to a computer in their family home and played games for the first time. The demographic information form and Buss-Perry Aggression Scale were administered. Then participants were randomly assigned to 4 experimental groups and played a violent game (GTA) or a non-violent skill game (Thumblebugs) for 2 hours or 15 minutes. Five days later the aggression scale was administered again. The result showed that interaction effect of the type and the duration of playing violent games was found to increase aggression post test score when pre-test scores were controlled. Moreover, the students who played violent game for longer hours (2 hours) got significantly higher aggression scores in comparison to students' who played less (15 minutes). The results of the study support the idea that playing violent computer games increases the tendency for aggression.

Keywords: computer games, aggression, adolescence, violence, GTA

Giriş

Ekrandan izlenen şiddet ve diğer kişilere zarar verme niyeti içeren davranışların, çocukların gelişimini olumsuz etkilediğine dair kaygılar Fitzpatrick, Oghia, Melki ve Pagani'ye göre (2016) son 60 yıldır uzmanlar tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Anderson ve Bushman (2002) ekrandan yansıyan şiddet görüntülerinin çocukların saldırganlık eğilimlerine etkisini belirlemeye yönelik araştırmalarda, odak noktasının video oyunları yerine daha çok şiddet içerikli televizyon programları ve filmler olduğunu belirtmektedir. Anderson ve ark.(2010) bunun sebebini, video oyunlarının, televizyona kıyasla daha yeni bir teknoloji olması ile açıklamıştır. Video oyunlarının yaygınlaşması ile beraber özellikle 1980 yılların sonu ve 1990'lı yılların başından itibaren şiddet içerikli video oyunlarının saldırganlık eğilimine etkisini konu edinen çalışmaların sayısında bir artış olduğu görülmektedir

Kovess-Masfety ve ark.(2016) video oyunlarının çocuk ruh sağlığı üzerindeki etkisini, son birkaç on yılda bu oyunları oynamak için harcanan zaman ve ultra gerçekçi şiddet içerikli video oyunlarının etkileri kapsamında değerlendirmiştir. Carnagey ve Anderson (2004) aktif bir şekilde video oyunu oynamanın, pasif bir şekilde ekrandan yansıyan şiddet görüntülerini izlemeye oranla ergenlerin şiddet eğilimini daha fazla arttırdığını belirtmiştir. Ayrıca video oyunu teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak oyunlardaki şiddet davranışı temsilleri artık daha gerçekçi şekilde yapılabilmektedir. McGloin, Krcmar ve Farrar (2013) daha

gerekçi davranış temsilleri sunan oyunların saldırganlık eğilimini daha fazla artırdığını belirtmiştir. Greitemeyer'a (2018) göre, şiddet içerikli video oyunlarının sadece bu türden oyunları oynayan kişileri değil, bu kişiler ile aynı sosyal ağı paylaşan ancak bu türden oyunlar oynamayan diğer kişilerin saldırganlık eğilimini de artırdığına dair kanıtlar mevcuttur. Bu durum da şiddet içerikli oyunların çocuklar üzerindeki olumsuz etkisine dair kaygıları artırmaktadır. Bu nedenle Agina ve Tennyson (2012) bu türden oyunların ergenler üzerindeki etkisinin araştırılmasını önemli bir ihtiyaç olarak değerlendirmiştir.

Saldırgan davranışların nedenlerine ilişkin açıklamalar sunan kuramların hem saldırganlık eğiliminin gelişimi hem de şiddet içerikli bilgisayar oyunlarının saldırganlık eğilimine etkisine ilişkin açıklamaları farklıdır. Sosyal öğrenme kuramı ve genel saldırganlık modeli, şiddet içerikli bilgisayar oyunu oynamanın, saldırganlık eğilimini arttıracığını savunurken (Anderson ve Bushman, 2002; Greitemeyer, 2018; Snethen ve Puymbroeck, 2008) katarsis kuramı bu türden deneyimlerin saldırganlık eğilimini azaltacağını savunur (Bushman ve Whitaker, 2010; Ferguson ve Rueda, 2010).

Sosyal öğrenme kuramı, bireylerin saldırgan davranışları, bu türden davranışları sergileyen modeller aracılığı ile öğrendiklerini savunur. Bandura (1978) bireylerin davranışı üç ayrı modelleme kaynağından öğrendiklerini ifade eder; *doğrudan* (aile, akranlar ve etkili olan diğer yakın bireyler) *topluluk* (şehir veya mahaller) ve *medya* (haberler, televizyon veya internet). Bandura, Ross ve Ross (1963) *Sosyal öğrenme kuramını*, bireyin davranışı öğrenmesi, pasif biçimde modelleri gözlemlemesi yoluyla olmakla birlikte, bireyin modelle özdeşleşebilmesi için, gözlemlenen modelin davranışının özenç (istek-imrenme) duygusu oluşturan bir nitelikte olması gerektiği şeklinde açıklamıştır. Buna göre, modelin saldırgan davranışı ödüllendirildiğinde, izleyen kişinin bu modelle özdeşleşme ihtimali artar. Oyun esnasında ilerlemek ve puan kazanmak amacıyla birey, oyunun gerektirdiği şiddet içerikli eylemlerde bulunmak durumundadır. Ergen birey, oyundaki karakterin rolünü benimserken, karakterin şiddet içerikli eylemleri oyunda puan kazanma yoluyla ödüllendirilir. Fleming ve Rickwood'a (2001) göre, oyun esnasında saldırgan davranış modellerinin sunulmasına ek olarak bu türden davranışların puanlar yolu ile ödüllendirilmesi saldırgan davranışları teşvik etmektedir.

Oyunu oynayan kişinin, oyun karakteri adına saldırgan davranışlarda bulunması ve bu davranışın ödüllendirilmesi ekranda izlenen model ile özdeşim kurma olasılığını arttırmaktadır. Lin'e göre (2013) şiddet içerikli video oyununda, bireyler yalnızca saldırgan

davranışı seyretmekle kalmaz, aynı zamanda saldırgan davranışı uygulayan karakter rolüne bürünürler ve şiddet davranışlarını prova ederler. Bu da televizyona kıyasla şiddet içerikli bilgisayar oyunlarının saldırgan davranışlar üzerinde daha fazla etkisi olacağını düşündürmektedir. Carnagey ve Anderson (2004) bu durumu, bilgisayar oyunu oynamanın, televizyon ve diğer görsel araçlara kıyasla kişinin aktif katılımını gerektirmesi sebebi ile saldırganlık eğilimine daha fazla etkide bulunma potansiyeline sahip olması biçiminde açıklamaktadır.

Yaşları 10-13 arasında değişen kız ve erkek çocuklarda, şiddet içerikli oyun izleme ve oynamanın, saldırgan davranışlara olan etkisinin incelendiği deneysel bir çalışmada Polman, Castro ve Aken (2008) erkek öğrencilerde, şiddet içerikli oyun oynamanın, aynı oyun oynanırken izlemekten daha fazla saldırgan davranışa yol açtığı bulunmuştur. Bu bulgu, Dominick (1984) tarafından belirtilen, şiddet içerikli video oyunu oynamanın, ekran karşısında pasif bir şekilde şiddet içerikli görüntüler izlemekten daha fazla, model alma yolu ile saldırganlık eğilimi yarattığı görüşünü desteklemektedir

Allen, Anderson ve Bushman'a (2018) göre, *Genel Saldırganlık Modeli* insan saldırganlığını anlamak için kapsamlı ve bütüncü bir yaklaşım sunar. Bu yaklaşım saldırgan davranış ile ilişkili olabilecek sosyal, bilişsel, gelişimsel ve biyolojik faktörleri göz önüne alır. Anderson ve Bushman (2002), genel saldırganlık modelinde, saldırganlık davranışını açıklamada 3 temel öge bulunduğunu belirtmiştir. İlk öge *kişi ve bulunduğu durum*, ikinci öge, *bilişsel, duygusal, uyarılma* süreci, son ögede bu iki ögenin sisteme girişinden sonra ortaya çıkan, *değerlendirme ve karar süreçlerini içeren sonuçtur*.

Genel saldırganlık modeli durumsal faktörler (saldırgan uyarıcılar, yüksek sıcaklık vb) ile kişisel faktörlerin bireylerin düşünsel, duygusal ve fizyolojik olarak uyarılmalarına etki edebilecek girdiler olarak hizmet edebileceğini savunur. McCarthy, Coley, Wagner, Zengel ve Basham'a (2016) göre, nihai bir tepki için yapılacak değerlendirme aşamasında, bu uyarımların saldırgan davranışlar olarak ifade edilmesine ya da bastırılmasına karar verilir.

Şiddet içerikli video oyunları bu modele uygulandığında, oyunların oynanması bilişsel süreçleri harekete geçirerek, uyarılma ve duygusal düzeyde artışa, bu da saldırganlık davranışının artışına sebep olabilmektedir. Burada önemli bir nokta da bireyin, üçüncü öge olan değerlendirme süreci sonunda, dürtüsel (impulsive) ya da düşünceli (thoughtful) davranışta bulunma seçeneklerinin olmasıdır. Anderson ve Bushman'a (2002) göre, saldırgan davranış, çoğunlukla dürtüsel davranışın ortaya çıkmasıyla meydana gelmektedir. Peng, Liu

ve Mou (2008) saldırgan davranışla bağıntılı bilişsel süreçlerin, şiddet içerikli bilgisayar oyunları oynama yoluyla beslendiği ve takip eden süreçlerle ilişkili olduğunu belirtmiştir.

Carnagey, Anderson, ve Bushman (2007), *Genel Saldırganlık Modeline* göre, şiddet içeren medyanın bireyleri hem kısa vadede hem de uzun vadede gerçek hayattaki şiddete duyarsız hale getirdiğini belirtmiştir. Buna göre şiddet içerikli bilgisayar oyunlarına sürekli maruz kalma alışkanlığa yol açar ve çocuğa ilk anda olağan dışı gelen davranışlar, zamanla olağan gelmeye başlar. Huesmann ve Taylor (2006) bu alışma durumunun bir nevi duyarsızlaşmaya yol açtığını ve çocuğun saldırgan davranışlarda bulunma olasılığını arttırdığı belirtmiştir. Carnagey ve ark.(2007) duyarsızlaşma kavramını, saldırgan davranışta artış, fizyolojik uyarımda azalma, şiddete karşı duyusal donukluk, kurbanı karşı acıma duygusunun azalması gibi faktörlerle ifade etmektedir. Benzer şekilde, Latané ve Darley'in (1968) görüşlerine göre, acil duruma müdahale etmeye karar verme süreci şu aşamalardan oluşur: İlk olarak bireyin şiddet içerikli olayı fark etmesi, sonra bireyin olayı acil durum olarak yorumlaması ve nihayet bireyin kendini yardım etmeye dair sorumlu hissetmesi. Genel saldırganlık modeli açısından bakıldığında, duyarsızlaşma ile birlikte şiddet olaylarına dikkatin azalması (olayı fark etmeme), yaralanmanın ciddiyetine dair algıda değişim (acil olarak yorumlamama) ve şiddetin normal bir olgu olarak görülmeye başlanması (sorumlu hissetmeme) duyarsızlaşmanın yardım etme davranışına olan olumsuz etkilerini göstermektedir. Dolayısıyla, duyarsızlaşmanın da etkisiyle bireyin saldırgan davranışta bulunma olasılığı artmaktadır. Bu görüşler çerçevesinde, Carnagey ve ark.(2007) şiddet içerikli bilgisayar oyunları oynamanın duyarsızlaşmaya ve saldırgan davranışların ortaya çıkmasına neden olabileceğini ifade etmektedir.

Şiddet içerikli video oyunlarının saldırganlık davranışlarını arttıracaklarını öne süren sosyal öğrenme kuramı ve genel saldırganlık modellerine karşın, söz konusu video oyunlarının saldırganlığı azaltabileceğini savunan görüşler Griffiths (1999) tarafından belirtilmiştir. Chester (2017) *Katarsis kuramına* göre, saldırganlığın dışavurumu ve ifade edilmesinin saldırganlığa dair rahatlamaya sebep olabileceğini belirtmiştir. Bushman (2002) katarsis kuramının temel fikrinin, küçük boyutlarda ve kontrollü olarak dışa vurulmasının saldırgan duyguların tehlikeli bir patlama ile dışa vurulmasını engelleyeceği olduğunu belirtmektedir. Bushman ve Whitaker (2010), katarsis kuramının, saldırgan davranmanın, hatta saldırgan şekilde bakmanın bile kızgınlık duygularının ve saldırgan dürtülerin zararsız kanallar aracılığı ile dışa vurulmasını sağlayacağını savunduğunu belirtmiştir. İlk olarak Feshbach (1955) tarafından öne sürülen *Katarsis Kuramı* saldırgan davranışların

sergilenmesinin saldırganlık duygusunda ve eylemlerinde azalmaya yol açacağını savunmaktadır (akt. Sherry, 2001). Bu kurama göre, gündelik yaşamda dışa vurulamayan saldırganlık dürtüleri oyun vasıtasıyla güvenli ve sağlıklı bir şekilde ifade edilebilir. Kutner ve Olson (2008) yapılan bazı çalışmalarda katılımcıların şiddet içerikli video oyunu oynamanın “öfkelerini atmalarına” yardımcı olduğuna dair görüşler sunduklarını belirtmektedir (akt. Bushman ve Whitaker, 2008). Ancak, bu kuramı destekleyen bulgular oldukça sınırlıdır. Bu çalışmalardan biri olan, Kestenbaum ve Weinstein (1985) tarafından yapılan çalışmada, şiddet içerikli oyunlar oynayan erkek ergenlerin, saldırganlıklarının ve gelişimsel çatışmalarının azaldığı bulunmuştur. Bir başka çalışmada ise Katarsis kuramına dayanarak şiddet içerikli video oyunu oynamanın saldırgan davranış, düşmanca duygular ve depresyon üzerindeki etkisi test edilmiştir. Ferguson ve Rueda (2010) tarafından yapılan araştırma sonucunda şiddet içerikli video oyunu oynamanın genç yetişkinlerin düşmanca duygular ve depresyon puanlarında azalmayı sağladığına dair bulgular elde edilmiştir.

Farklı kuramsal bakış açıları değerlendirildiğinde, şiddet içerikli oyunların saldırganlık eğilimini güçlendirdiğini bulan araştırmalar daha fazla görünmektedir. Ancak söz konusu araştırmalarda, katılımcıların büyük çoğunluğunun daha önceden bilgisayar oyunu oynayan bireyler olduğu dikkat çekmektedir (Funk, Bechtoldt, Pasold ve Baumgardner, 2004; Gentile, Lynch, Linder ve Walsh, 2004; Gentile, Bender ve Anderson, 2017; Greitemeyer, 2018; Irwin ve Gross, 1995; Scott, 1997). Önceden bilgisayar oyunu oynamış olmak, oyunun niteliği ve süresi belirlenemeyeceği için, bir bozucu faktör olarak görülebilir. Bir diğer ifadeyle, daha önce bilgisayar oyunu oynamamış olan bir örneklem, kontrol açısından bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede, mevcut araştırmanın ilk amacı, şiddet içerikli bilgisayar oyunları oynamanın saldırganlık eğilimine olan etkisini, daha önce bu tür oyunları oynamamış olan bir örneklem üzerinde araştırmaktır.

Araştırılacak olan bir diğer husus, şiddet içerikli oyun oynama *süresi* ile saldırganlık eğilimi arasında bir ilişki olup olmadığıdır. Gonzalez ve Greitemeyer (2018) şiddet içerikli bilgisayar oyunu oynama süresi arttıkça saldırganlık eğiliminin de arttığını göstermiştir. Oyun oynama süresinin çocukların ruh sağlığı üzerindeki etkisi araştıran, Kovess-Masfet ve ark.(2016) tarafından yapılan çalışmada haftada 0-60 dakika oyun oynamak *az*, 61-300 dakika oyun oynamak *orta düzey* ve 300 dakika ve üstü süre oyun oynamak ise *çok* oyun oynamak olarak kategorize edilmiştir. Bu çalışmada oyun oynama süresinin ruh sağlığı ile anlamlı bir ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Mevcut araştırmada iki farklı oynama süresi (*az*:15 dakika ve *çok*: 600-dakika) koşulu oluşturularak oynama süresinin etkisi test edilmiştir.

Böylelikle oyun oynama süresinin saldırganlık eğilimi üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını belirlemek hedeflenmiştir.

Polman, Castro ve Aken (2008) şiddet içerikli oyun oynama esnasında ve sonrasında, erkeklerin kızlardan daha fazla saldırgan davranışta bulunduğunu gözlemiştir. Ancak araştırmacılara göre bu farkın nedeni, çalışmaya katılan erkeklerin gündelik hayatlarında kızlara göre daha fazla şiddet içerikli oyunları oynamaları olabilir. Yapılan çalışmalarda, erkeklerin kızlara göre hem daha uzun süre hem de şiddet içeriği daha fazla olan oyunlar oynadığı görülmüştür (Anderson ve Bushman, 2002; Griffiths ve Hunt, 1995; Rideout, Foehr, Roberts ve Brodie, 1999). Bu bağlamda bu çalışmada cinsiyet dengesi gözetilmiştir. Bu çalışmada alan yazındaki bulgulara benzer bir cinsiyet farklılığının, bilgisayar oyunu oynama olanağı oldukça sınırlı olan bireylerde gözlenip gözlenmeyeceği belirlenmeye çalışılmıştır.

Bilgisayar oyunlarının saldırganlık eğilimine etkisinin oyun türüne göre farklılaşabileceğini ifade eden çalışmalar mevcuttur (Saleem, Anderson ve Gentile, 2012; Siyez ve Baran, 2017). Örneğin Fransa’da 136 katılımcı ile Hasan, Bègue ve Bushman (2012) tarafından yapılan bir çalışmada şiddet içerikli bilgisayar oyunu oynayan grubun “*düşmanca beklentilerinin*” beceri oyunu oynayan gruptan daha yüksek olduğu bulunmuştur Bu nedenle bu çalışma da iki ayrı oyun türüne yer verilmesinin daha sağlıklı veriler elde edilmesine katkı sunacağı değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında şiddet içeriği yoğun olan GTA oyunu ve şiddet içeriği bakımından nötr olan Tumblebugs oyunları kullanılmıştır.

Buna ek olarak saldırganlık davranışının, kültürler ve ülkeler arasında farklılıklar gösterdiğini bulan ve kültürlerarası kıyaslamalara dayanan araştırmalar birçok kültürel etkinin, bu farklılıklara sebep olabileceğini düşündürmektedir. Saldırganlık davranışında gözlemlenen bu farklılığa karşın, Anderson ve ark (2010) tarafından yapılan farklı ülkelere, değişik yaş gruplarında yer alan ve farklı kültürel özelliklere sahip, yaklaşık 18.000 katılımcının dâhil edildiği bir meta analiz çalışmasında, şiddet içerikli bilgisayar oyunu oynamanın uzun ve kısa vadede fiziksel saldırganlık davranışlarını arttırıcı etkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ülkemizde, şiddet içerikli bilgisayar oyunlarının saldırganlık düzeyine etkisini inceleyen sınırlı sayıda deneysel araştırma bulunmasından ötürü, bu çalışmanın önemli bir bulgu oluşturacağı değerlendirilmektedir. Bilgisayar oyunlarının gençler arasındaki yaygınlığı ve bu oyunların saldırganlık eğilimine etkisinin belirlenmesinin, özellikle ailelere ve eğitimcilere yönelik önemli katkıları beraberinde getireceği düşünülmektedir.

Araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

H1: Ön test skorları kontrol edildiğinde, şiddet içerikli bilgisayar oyunu oynayan çocukların son test saldırganlık puanları, kontrol grubu ve beceri oyunu oynayan gruplardaki çocukların puanlarından anlamlı olarak farklı olacaktır.

H2: Ön test skorları kontrol edildiğinde, şiddet içerikli bilgisayar oyunlarının oynama süresi bakımından çocukların son test saldırganlık puanları birbirinden anlamlı olarak farklı olacaktır.

H3: Oyun türü ve oyun süresinin saldırganlık puanına etkisi cinsiyet bakımından anlamlı bir farklılık gösterecektir.

Yöntem

Katılımcılar

Araştırmaya Tunceli ilinde bulunan iki ayrı Yatılı İlköğretim Bölge Okulunun 6'ncı, 7'nci ve 8'inci sınıflarına devam eden, 75 kız ve 75 erkek olmak üzere toplam 150 öğrenci katılmıştır. Erkek öğrencilerin yaşları 13–16 arasında, kızların yaşları ise 11–15 arasında değişmektedir. Katılımcılardan 30 kişi herhangi bir oyun oynamayarak kontrol grubunda yer almıştır. 30 kişi, 2 saat GTA, 30 kişi 15 dakika GTA, 30 kişi 2 saat beceri oyunu geriye kalan 30 kişi de 15 dakika beceri oyunu oynamıştır. Katılımcılar söz konusu gruplara rastgele seçkisiz olarak atanmışlardır.

Katılımcıların %34'ü 6. Sınıf, %33.3'ü 7.sınıf ve %32.6'sı 8. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Yaş grupları; 13 yaş %37, 14 yaş %31.3, 12 yaş %20, 15 yaş %10 ve 16 yaş %1.3 olarak dağılmaktadır. Katılımcıların tamamı köylerde yaşamaktadır. Katılımcıların ailelerinin gelir düzeyleri; %86.6'sı 649 TL ve altı, %12'si 650-1249 TL, %1.3'ü 1249 ve üzerinde olarak belirlenmiştir. Baba eğitim düzeyi,%70. 6'sı ilkokul, %16.6'sı ortaokul, %4.6'sı lise mezunu ve %8'inin ise hiçbir okula devam etmeyen olarak dağılmaktadır. Anne eğitim düzeyi %71.3 ilkokul, %6 ortaokul, %2 lise mezunu ve %20.6 hiçbir okula devam etmeyen olarak dağılmaktadır.

Uygulanan kişisel bilgi formu sonuçlarına göre katılımcıların %94.6'sı evlerinde bilgisayar olmadığı, %5.3'ünün ise evlerinde bilgisayar bulunduğunu belirlenmiştir. Öğrencilerin %68'inin bilgisayar oyunu oynamadıklarını, %32'sinin bilgisayar oyunu oynadıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Bilgisayar oyunu oynayan 48 öğrencinin, %70.83'ünün haftada 1 saatten az, %16.6'sının haftada 3 saat ve üstü süre ve %12.5'inin 1-2 saat süre ile bilgisayar oyunu oynadıkları görülmektedir. Bu öğrencilerin (48 öğrenci) %84.4'ü bilgisayar oyunlarını okulda oynadıklarını, %16.6'sı (n=8) ise bilgisayar oyunlarını

hem okulda hem de evde oynadıklarını ifade etmişlerdir. Okul bilgisayarlarında şiddet içerikli bilgisayar oyunu bulunmadığı hem okul yetkilileri tarafından bildirilmiş hem de araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Tüm bu veriler ışığında evlerinde bilgisayar olmayan katılımcıların (%94.6) şiddet içerikli bilgisayar oyunu oynamadığı kanaatine varılmıştır.

Ölçüm Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların oyun oynama alışkanlık ve deneyimleri ile çeşitli sosyo-demografik özelliklerini belirlemek üzere araştırmacı tarafından oluşturulmuş formdur.

Saldırganlık Ölçeği: Araştırmada kullanılan saldırganlık ölçeği Buss ve Perry (1992) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması Can (2002) tarafından yapılmıştır. Toplam 34 maddeden oluşan ölçeğin, fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık olmak üzere 5 alt ölçeği bulunmaktadır. Değerlendirmede, bu alt ölçeklerden alınan puanlara ve toplam saldırganlık puanlarına bakılmaktadır. Ölçeğin orijinal versiyonunda test-tekrar test güvenilirliği fiziksel saldırganlıkta $r = .80$, sözel saldırganlıkta $r = .76$, öfkede $r = .72$, düşmanlıkta $r = .72$, dolaylı saldırganlıkta $r = .74$, toplam puanda $r = .80$ olarak bulunmuştur. Bu çalışmadaki mevcut örneklem ile elde edilen Cronbach alfa katasyısı ise .92 olarak bulunmuştur.

Manipülasyon Araçları

Şiddet İçerikli Oyun: Araştırmada söz konusu şiddet içerikli bilgisayar oyunu olarak GTA (Grand Theft Auto) belirlenmiştir. GTA, oyunda ilerlemek için oyuncunun şiddeti yoğun olarak kullandığı ve bu şiddetin puanlar yoluyla ödüllendirildiği bir aksiyon-macera oyunudur (Kühn ve ark., 2018). GTA, birinci şahıs (Oyun Kahramanı) gözünden oynanır. Oyun kahramanı ateşli silah, metal sopa, bıçak gibi araçlarla veya tekme, yumruk gibi bedensel hareketlerle oyunun diğer karakterlerine fiziksel şiddet uygular. Oyun, kahramana verilen farklı görevlerin yerine getirilmesine bağlı olarak birbirini takip eden aşamalardan oluşmaktadır. Her bir sonraki aşamaya geçildikçe kahramanın aldığı puanlar, paralar ve silahlar artmaktadır. Bu özellikleriyle GTA oyununun şiddet içerikli ve gerçekçilik düzeyi yüksek bir oyun olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenlerle, GTA oyunu şiddet içerikli bilgisayar oyunu kapsamında birçok çalışmada kullanılmıştır (Barrett, 2006; DeVane ve Squire, 2008; Teng, Siew, Chong ve Skoric, 2011).

Beceri Oyunu: Çalışmada beceri oyunu olarak “Tumblebugs” isimli oyun tercih edilmiştir. Bu oyunda bir ya da iki oluktan akmakta olan farklı renkteki top, bir çukura yuvarlanmadan önce oyunun kahramanı uğur böceği tarafından kurtarılmayı beklemektedir.

Oyun, oyunu oynayan kişinin uğur böceğini yönlendirerek fırlattığı toplar ile bir oluktan akmakta olan topları en az üç renk yan yana gelecek şekilde birleştirip çukura düşmekten kurtarmasını gerektirmektedir. Bu oyun giderek zorlaşan aşamalardan oluşmakta, oyuncu her aşamadaki performansa göre puan kazanmaktadır. Bu şiddet unsuru içermemesi ve oynayan kişinin el, göz koordinasyonu becerilerine odaklı bir oyun olması sebebi ile tercih edilmiştir.

İşlem

İlk önce Maltepe Üniversitesi Rektörlüğünden etik kurul onayı, sonra Tunceli valiliğinden izin alınmıştır. Daha sonrasında Tunceli ilindeki yatılı ilköğretim bölge okulunda okuyan 6'ncı, 7'nci ve 8'inci sınıf öğrencilerinin ailelerinden, öğrencilerin araştırmaya katılabilmelerine ilişkin izin formunu doldurmaları istenmiştir. Çocuğunun araştırmaya katılmasına izin veren ailelerin çocukları, araştırma hakkında kısaca bilgilendirildikten sonra, kişisel bilgi formunu ve saldırganlık ölçeğini (ön test) doldurmuşlardır. Sonraki hafta sonunda okulun bilgisayar laboratuvarındaki 15 adet masa üstü bilgisayara, şiddet içerikli GTA ve şiddet içerikli olmayan beceri oyunu Tumblebugs yüklenmiştir. Katılımcılar gruplara eşit sayıda kız ve erkek olmak üzere dağıtılmıştır. Oturumlar başlamadan önce her gruba, oyunun amacı ayrıntılı olarak anlatılmış ve nasıl oynanacakları tarif edilmiştir. Daha sonra herkesin amacının, oyundan en yüksek puanı almaya çalışmak olduğu belirtilmiştir. Eşit sayıda gruplara dağıtılan katılımcılardan birinci grup 2 saat, ikinci grup 15 dakika GTA (Grand Theft Auto) oyunu oynamıştır. Üçüncü grup 2 saat, dördüncü grup 15 dakika beceri oyunu (Tumblebugs) oynamıştır. Bu şekilde 8 adet deneysel oturum yapılmıştır. Deneysel oturumların sona erdiği 5. günde, tüm katılımcılara saldırganlık ölçeği (son test) yeniden uygulanmıştır.

Bulgular

Oyun süresi göz önüne alınmaksızın şiddet içerikli oyun (GTA) oynayan ($N=60$), beceri oyunu oynayan ($N=60$), ve oyun oynamayan kontrol grubunun ($N=30$), saldırganlık son test saldırganlık puanları anlamlı düzeyde farklıdır ($F(2, 146) = 9.049, p < .001$). Post hoc Bonferroni sonuçlarına göre, şiddet içerikli bilgisayar oyunu oynayan katılımcıların ($X = 93.68, SS = 1.76$) toplam saldırganlık puanları beceri oyunu oynayanlardan ($X=83.91, ss=1.76$) ve kontrol grubundakilerden ($X=84.08, ss=2.48$) yüksek çıkmıştır. Beceri oyunu oynayan grup ile kontrol grubu arasında fark çıkmamıştır.

Saldırganlık ölçeğinin fiziksel, sözel, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık alt boyutları son test puanları farklı oyun türleri arasında karşılaştırılmıştır. Buna göre, farklı

oyun türlerinin fiziksel saldırganlık puanı üzerinde etkisinin olduğu gözlenmiştir. ($F[2,146]=10.162$, $p<.01$). Post hoc Bonferroni sonuçlarına göre, şiddet içerikli oyun oynayan grubun fiziksel saldırganlık puanları ($X=22.15$, $ss=0.67$), beceri oyunu oynayan grubun ($X=18.16$, $ss=0.67$) ve kontrol grubunun ($X=18.35$, $ss=0.95$) fiziksel saldırganlık puanlarından yüksektir. Beceri oyunları oynayan grup ile kontrol grubu arasında, fiziksel saldırganlık puanı bakımından fark çıkmamıştır. Farklı oyun türlerinin *sözel saldırganlık* puanı üzerinde etkisi bulunmuştur ($F[2,146]=3.227$, $p <.05$). Post hoc Bonferroni sonuçlarına göre, şiddet içerikli oyun oynayan grubun sözel saldırganlık puanı ($X=13.56$, $ss=0.39$) beceri oyunu oynayan grubun ($X=12.21$, $ss=0.39$) sözel saldırganlık puanlarından anlamlı bir şekilde fazladır. Kontrol grubunun ($X=12.41$, $ss=0.56$) sözel saldırganlık puanları ile diğer iki grup arasında fark çıkmamıştır. Farklı oyun türlerinin *öfke* puanı üzerinde etkisi bulunmuştur ($F[2,146]=4.235$, $p <.05$). Şiddet içerikli oyun oynayan grubun ($X=22.01$, $ss=0.56$) öfke puanları birbirinden anlamlı derecede farklı olmayan kontrol grubunun ($X=19.66$, $ss=0.79$) ve beceri oyunu oynayan grubun ($X=20.11$, $ss=0.56$) öfke puanlarından anlamlı derecede yüksektir. Farklı oyun türlerinin, *dolaylı saldırganlık* puanları üzerinde etkisi bulunmuştur. ($F[2,146]=4.25$, $p<.05$). Şiddet içerikli bilgisayar oyunu oynayan grubun ($X=21.73$, $ss=0.72$) dolaylı saldırganlık puanları beceri oyunu oynayan grubun ($X=18.74$, $ss=0.73$) dolaylı saldırganlık puanlarından fazladır. Kontrol grubunun ($X=20.17$, $ss=1.03$) son-test dolaylı saldırganlık puanları beceri oyunları oynayan grubun ve şiddet içerikli oyun oynayan grubun son-test dolaylı saldırganlık skorlarından farklı değildir. Farklı oyun türlerinin düşmanlık puanları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamıştır ($F[2,145]=.482$, $p>.05$).

Oyun *süresinin* toplam saldırganlık düzeyine etkisi gözlenmiştir: $F(2,86) = 7.639$, $p<.01$). İki saat oyun oynayan grubun ($X=100.12$, $ss=2.61$) toplam saldırganlık puanları, 15 dk oynayan grubun ($X=90.94$, $ss=2.6$) ve kontrol grubunun ($X=85.88$, $ss=2.6$) saldırganlık puanından yüksektir. Ancak 15 dk oynayan grup ile kontrol grubu arasında fark bulunmamıştır. Fiziksel saldırganlık puanı gruplar arasında anlamlı düzeyde farklıdır ($F[2,86]=12.075$, $p <.001$). İki saat şiddet içerikli oyun oynayan grubun ($X=25.36$, $ss=.98$) fiziksel saldırganlık puanları 15 dk oynayan gruptan ($X=20.27$, $ss=.98$) ve kontrol grubundan ($X=18.94$, $ss=.98$) anlamlı düzeyde yüksektir. On beş dk şiddet içerikli oyun oynayan grup ile kontrol grubu arasında fark çıkmamıştır. Sözel saldırganlık puanı gruplar arasında farklıdır ($F[2,86]=3.647$, $p <.05$). İki saat şiddet içerikli oyun oynayan grubun sözel saldırganlık puanları ($X=14.39$, $ss=.55$), 15 dk oynayan grubun ($X=12.72$, $ss=.54$) ve kontrol grubunun ($X=12.42$, $ss=.54$) sözel saldırganlık puanlarından yüksektir. On beş dk şiddet içerikli oyun

oynayan grup ile kontrol grubu arasında fark çıkmamıştır. Aynı şekilde, öfke, dolaylı saldırganlık ve düşmanlık puanları bakımından gruplar arasında fark çıkmamıştır (sırasıyla $F[2,86]=2.867, p >.05$, $F[2,86]=1.176, p >.05$).

Oyun türü ve oynama süresinin saldırganlık düzeyine olan etkisinin cinsiyete göre değişip değişmediğini analiz etmek için, ön test saldırganlık puanları kontrol edilerek, ANCOVA yapılmıştır. Oyun türü ve süresine göre 4 farklı grup ve kontrol grubu bulunmaktadır. (2 saat şiddet içerikli, 15 dk. Şiddet içerikli, 2 saat thumblebugs, 15 dk. Thumblebugs ve kontrol grubu). İlk olarak 5 farklı grubun toplam, fiziksel, sözel, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puanlarının cinsiyet bakımından farklılık gösterip göstermediğine bakılmıştır. Analiz sonuçlarına göre cinsiyetin toplam saldırganlık puanı üzerine anlamlı bir etkisi çıkmamıştır ($F[1,139]=3.883, p >.05$). Toplam saldırganlık puanlarına göre cinsiyet ve oyun türünün birbiriyle etkileşimi de anlamlı düzeyde farklı çıkmamıştır ($F[4,139]=1.128, p >.05$). Cinsiyetin fiziksel saldırganlık puanı üzerinde anlamlı bir etkisi çıkmamıştır ($F[1,139]=.111, p >.05$). Buna karşın, fiziksel saldırganlık puanına göre cinsiyet ve oyun türünün etkileşimi gözlenmiştir ($F[4,139]=2.825, p <.05$). Cinsiyetin, dolaylı saldırganlık üzerinde etkisi gözlenmiştir ($F[1,139]=14.206, p <.001$). Kadınların dolaylı saldırganlık puanları ($X=20.61, ss=1.41$) erkeklerin son-test dolaylı saldırganlık puanlarından ($X=17.85, ss=1.42$) anlamlı bir şekilde fazladır. Ancak oyun türü ile cinsiyet arasında bir etkileşim bulunamamıştır ($F[4,139]=.328, p >.05$). Cinsiyetin sözel saldırganlık üzerinde etkisi bulunmamıştır ($F[1,139]=.232, p >.05$). Sözel saldırganlık puanlarına göre, oyun türü ve cinsiyetin etkileşimi gözlenmemiştir ($F[4,139]=.744, p >.05$). Cinsiyet farklılığının öfke üzerinde etkisi bulunmamıştır ($F[1,139]=2.749, p >.05$). Oyun türü ve cinsiyetin etkileşimi de istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($F[4,139]=.174, p >.05$). Cinsiyetin düşmanlık üzerinde etkisi ortaya çıkmamıştır ($F[1,138]=.008, p >.05$). Düşmanlık puanlarına göre cinsiyet ve oyun türü arasında etkileşim bulunmamıştır ($F[4,138]=.743, p >.05$).

Tartışma

Bu çalışmada, şiddet içerikli bilgisayar oyunlarının 11-16 yaş arası ergenlerin saldırganlık eğilimlerine olan etkisi incelenmiştir. Öngörüldüğü gibi, şiddet içerikli bilgisayar oyunları oynayan grupta yer alan katılımcıların, beceri oyunu oynayan gruba ve kontrol grubuna kıyasla, toplam saldırganlık puanlarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Saldırganlığın alt boyutları açısından ise şiddet içerikli oyun oynayan katılımcıların fiziksel, sözel, dolaylı saldırganlık ve öfke düzeyleri, beceri oyunu oynayan katılımcılardan ve kontrol

grubundaki katılımcılardan yüksek çıkmıştır. Şiddet içerikli oyun oynayan grubun toplam ve fiziksel saldırganlık düzeyleri kontrol grubundan yüksek çıkmıştır. Bu anlamda bu çalışmada elde edilen bulgular şiddet içerikli bilgisayar oyunlarının saldırgan davranışı arttırıcı etkisini bulan araştırmaları desteklemiştir (Farrar, Lapierre, McGloin ve Fishlock, 2017; Funk ve ark., 2004; Gabbiadini, Riva, Andrighetto, Volpato, ve Bushman, 2014; Gentile, ve ark., 2004; Greitemeyer, 2018; Irwin ve Gross, 1995; Scott, 1997). Benzeri biçimde, Möller ve Krahe (2009) tarafından yapılan boylamsal bir çalışmada, şiddet içerikli oyun oynayan bireylerin, 30 ay sonra, fiziksel saldırganlık puanlarının arttığı görülmüştür Bununla beraber, (Kühn ve ark.(2018) şiddet içerikli video oyunlarının saldırganlık eğilimine etkisi olmadığını gösteren bulgular elde etmiştir. Krcmar ve arkadaşlarına (2015) göre, araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular arasındaki farklılıklar, oyun ve oyuncu ile ilişkili bazı özelliklerden kaynaklı olabilmektedir. Şiddet içerikli oyun türünün, yalnızca düşmanlık boyutu bakımından anlamlı düzeyde farklılık ortaya çıkarmadığı görülmektedir. Benzeri biçimde, Krahe ve Möller (2004) tarafından yapılan çalışmada, fiziksel saldırganlık ile şiddet içerikli oyunlar arasında ilişki bulunurken, düşmanlık atıfların doğrudan şiddet içerikli oyun oynama ile ilişkili olmadığı görülmüştür. Araştırmada elde edilmiş olan bulgular, sanal dahi olsa, şiddet içerikli bilgisayar oyununda yaşanan sürekli çatışma hâlinin, oyun ile yoğun etkileşim halinde bulunan oyuncunun "fiziksel saldırganlık", "öfke" "dolaylı saldırganlık" ve "sözel saldırganlık" eğilimlerinde artışa neden olduğu görüşlerini (Griffiths ve Hunt, 1995; Rideout ve ark., 1999) desteklemektedir. Bu bulgu yakın zamanlarda Gentile, Bender ve Anderson, (2017) tarafından yapılan çalışmada elde edilen, şiddet içerikli video oyunu oynamanın şiddet ile ilişkili düşüncelerin oluşmasına etki ettiği bulgusu ile uyumludur. Sherry (2001) genel uyarılma modeline göre, şiddet içerikli oyunların, genel uyarılmışlık düzeyini arttırarak saldırgan tepkilerin ortaya çıkmasını kolaylaştırdığını belirtmiştir.

Şiddet içerikli bilgisayar oyunu oynama süresinin toplam, fiziksel ve sözel saldırganlık düzeyleri üzerinde etkisi olduğu gözlenmiştir. İki saat şiddet içerikli oyun oynayan grubun toplam, fiziksel ve sözel saldırganlık düzeylerinin, 15 dk şiddet içerikli oyun oynayan gruptan ve kontrol grubundan fazla olduğu bulunmuştur. Bu bulgu bazı araştırma Przybylski (2014) sonuçları ile uyumludur. Farrar ve ark (2017) şiddet içerikli video oyunu oynayanlarını daha fazla oynayanların olumsuz davranış modellerine daha fazla maruz kalmaları nedeni ile bu türden oyun içeriklerine daha az maruz kalanlara kıyasla daha fazla saldırgan davranma eğiliminde olmalarının şaşırtıcı olmadığını vurgulamaktadır. Buna karşın, Anderson ve Bushman (2002) kısa süreli şiddet içerikli oyun oynamanın da saldırgan

davranışları arttırmada etki edebildiğini belirtmiştir. Ancak ilgili alan yazın incelendiğinde, uzun süreli şiddet içerikli oyun oynamanın saldırganlığı arttırdığı görülmektedir. Bununla birlikte, Bartholow, Anderson, Carnageay ve Benjamin (2005) tarafından yapılan çalışmada, uzun süreli şiddet içerikli oyun oynayanların, diğer bir deyişle kronik oyuncuların saldırganlık ipuçlarını yorumlama biçimlerinin, dolayısıyla saldırganlık puanlarının farklı olacağını belirtilmiştir (akt. Bartholow, Sestir ve Davis, 2005). Dolayısıyla bu çalışmada daha önce söz konusu oyunu oynamayan bireylerin varlığı, uzun süreli oyun oynayan grupta saldırganlık ipuçlarını daha kolaylıkla ortaya çıkarmış olabilir. Uzun süre şiddet içerikli bilgisayar oyunları oynayan grubun saldırganlık eğiliminin, aynı oyunu kısa süre ile oynayanlardan daha fazla olmasının nedeninin, oyuncunun, oyun sırasında yaşadığı duygusal değişimlere daha uzun süre maruz kalması olduğu düşünülmektedir. Bandura ve ark.(1963), sosyal öğrenme kuramıyla bağıntılı olarak, çocuğun modelin daha arzulanır olduğunu düşünmesinin ve o modelin ödüllendirildiğini görmesinin çocuğun modelle özdeşleşebilmesi bakımından önemli faktörler olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla, oyun esnasında oyun kahramanının saldırgan davranışlarının, sonraki aşamalara ilerleyebilmek için ödül yerine geçtiği düşünüldüğünde, uzun süre oyun oynayan çocukların ödülün varlığıyla bu davranışları model alma ihtimalinin daha fazla olduğu değerlendirilmektedir. Benzeri biçimde Sherry'ye (2001) göre, genel uyarılma modeli de şiddet içerikli oyunları uzun süre oynamanın, uyarılma düzeyini arttırarak, saldırganlık tepkilerinde artışa sebep olabilmektedir. Bu çalışmada genel uyarılma ve sosyal öğrenme kuramları desteklenirken katarsis kuramı desteklenmemiştir. Önceden belirtildiği gibi Feshbach (1955) tarafından öne sürülen katarsis kuramı, oyun sırasında saldırgan dürtülerin dışavurumunun sağlanmasının, gerçek hayattaki saldırgan tepkileri azaltacağını belirtmektedir (akt. Sherry, 2001). Ancak bu çalışmada şiddet içerikli oyun oynayan grubun saldırganlık puanları, kontrol grubundan anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır.

Cinsiyet bakımından farklılıklara bakıldığında, 2 saat şiddet içerikli oyun oynayan kızların fiziksel saldırganlık puanlarının, 2 saat şiddet içerikli oyun oynayan erkeklerin puanlarından yüksek olduğu bulunmuştur. Ancak, Polman ve ark.(2008) şiddet içerikli oyun oynadıktan sonra, erkeklerin kızlardan fazla saldırgan davranışta bulunduğunu bildirmiştir. Araştırmacılara göre deney esnasında oynanan oyun, erkeklerde önceden var olan şiddet içerikli şemayı aktive etmektedir. Erkeklerde şiddet içerikli şemanın önceden var olması, kızlara kıyasla daha sık ve daha uzun süre şiddet içeriğine maruz kalmaları ile açıklanmıştır. Yapılan diğer çalışmalarda da şiddet içerikli oyun oynayan erkeklerin saldırganlık eğilimlerinin kızlara göre daha fazla olduğu bulunmuştur (Anderson ve Bushman, 2002;

Griffiths ve Hunt, 1995; Rideout ve ark., 1999). Ancak bu çalışmada, kızların fiziksel ve dolaylı saldırganlık puanlarının erkeklere göre yüksek olduğu bulunmuştur. Bunun nedenlerinden biri, çalışmanın bilgisayar oynama olanağını sınırlı olan katılımcılarla gerçekleştirilmiş olmasıdır. Örneğin Kars (2010) erkeklerin kızlara göre daha fazla şiddet içerikli oyun oynama deneyimine sahip oldukları bulunmuştur. Bu değişken kontrol edildiğinde mevcut çalışmadaki bilgisayar erişimi kısıtlı olan bir örneklemedeki gibi kızların saldırganlık puanının erkeklerden daha yüksek çıkması olasılığı ilerideki çalışmalarda da araştırılması gereken bir unsurdur. Kızların fiziksel ve dolaylı saldırganlık puanlarının erkeklere göre yüksek olmasında diğer bir neden ise, sosyal çevrenin kız çocukların saldırgan davranışlarını onaylamaması olabilir. Yaşları 14 ile 18 arasında değişen katılımcılar ile yapılan bir çalışmada araştırmacılar, kız çocukların şiddet içerikli oyun oynama ve bu oyunlarla ilişkili tutumlarının buldukları kültürel ve sosyoekonomik çevreye göre değişebileceğini belirtmektedirler. Buna göre uygun çevresel koşullar sağlandığında kız çocukları da tıpkı erkek çocuklar gibi şiddet içerikli oyun oynamayı tercih edebilmektedir (Desai, Sarin, Cavallo ve Potenza, 2010). Lagerspetz ve Björkqvist'e (1994) göre kızların erkeklere kıyasla daha erken olgunlaşmaya zorlanmasının, sosyal yaşamda doğrudan saldırganlık dürtüleri yerine dolaylı saldırganlığı daha fazla kullanmasına neden olmaktadır. Söz konusu çalışma, erken olgunlaşmaya zorlanma sonucu bastırılan dürtü ve duyguların uygun koşullar sunulduğunda yüksek düzeyli olarak ortaya çıkabildiğini düşündürmektedir. Dolayısıyla, kızların fiziksel saldırganlık puanlarının erkeklerden daha yüksek çıkması, deney öncesinde kızların saldırganlık duygu-dürtülerini erkeklerden daha fazla bastırmak zorunda kalmış olmaları ile açıklanabilir. Örneklemin alındığı evrenin, geleneksel toplum yapısına sahip olduğu düşünüldüğünde, mevcut bulguların hem Lambert (1985) hem de Lagerspetz ve Björkqvist (1994) yaklaşımı ile uyumlu olduğu söylenebilir.

Çalışmanın Tunceli ili sınırlarındaki ilköğretim okulunda okuyan 150 öğrenci ile yapılması araştırmanın sınırlılıkları arasındadır. Çalışmada Tunceli ilindeki bir okulun tercih edilme nedeni, özellikle bilgisayar oyunu oynama olanağı olmayan ya da sınırlı olan bir katılımcı grubuna ulaşılmak istenmesidir. Düşük sosyo ekonomik düzeydeki bireylere ulaşılarak şiddet içerikli bilgisayar oyunları ve saldırganlığa etkisi incelenmek istenmiştir. İleride yapılacak çalışmalarda, 15 dakika oyun oynanması yerine daha uzun süreler oyun oynatılarak ve farklı deneysel desenler kullanılarak uygulamalar yapılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. GTA oyununu uzun süredir oynayan bireylerin de saldırganlık eğilimlerinin karşılaştırılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Buna ek olarak saldırganlık düzeyi, saldırganlık ölçeğinden alınan puana göre belirlenmiştir. İleride yapılacak araştırmalarda, şiddet içerikli oyun oynama sonrasında, saldırganlık düzeyinin belirlenmesine yönelik davranış gözlemleri yapılmasının daha sağlıklı veriler sunabileceği düşünülmektedir. Örneğin, Carnagey ve ark (2007) tarafından yapılan çalışmada katılımcılara 20 dakika boyunca şiddet içerikli ve şiddet içerikli olmayan oyunlar oynatılmıştır. Bunun ardından katılımcılara şiddet içerikli kurgusal olmayan görüntüler izletilmiştir. Şiddet içerikli oyun oynayanların, bu görüntüleri izlerken kalp atış hızları yavaşladığı, şiddet görüntülerine karşı fiziksel duyarsızlaşma geliştirdikleri bulunmuştur. Benzeri biçimde Bensley ve Van Eenwyk (2001) yapılan meta analiz çalışmasında, 4 ve 8 yaş arasındaki çocukların şiddet içerikli bilgisayar oyunları oynadıktan sonra, serbest oyun esnasında saldırganlık davranışlarının arttığı bulunmuştur.

Bilgisayar teknolojilerindeki gelişmelerin oyunlardaki gerçekçilik ve interaktiflik düzeyini her geçen gün arttırdığı tespitinden hareketle benzer bir çalışmanın ileriki yıllarda tekrar yapılmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Ses, grafik, insan biçimli temsillerin gerçekçiliği hususundaki gelişim, saniye başına işlem gücünün artması ile daha gerçekçi şiddet karakterlerinin ve şiddet eylemlerinin gösterimini sağlamaktadır (Kirsh, 2006). Örneğin Ferguson (2007) tarafından yapılan meta analiz çalışmasında, şiddet içerikli oyunlar ile saldırganlık arasındaki ilişkinin sanıldığı kadar yüksek düzeyde olmadığı belirtilmiş; şiddet içerikli oyunların ödenen bedel ve yarar dengesi açısından yeniden değerlendirilmesi gerektiği önerilmiştir. Bu bağlamda ilerdeki çalışmalarda, oyun türü, oyun süresi gibi etkilerle birlikte, saldırganlık ölçümlerinin davranış gözlemi ile yapılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Agina, A. M. & Tennyson, R. D. (2012). Towards understanding the positive effect of playing violent video games on children's development. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 69, 780-789.
- Allen, J. J., Anderson, C. A. & Bushman, B. J. (2018). The general aggression model. *Current Opinion in Psychology*, 19, 75-80.
- Anderson, C. A., Shibuya, A., Ihori, N., Swing, E. L., Bushman, B. J., Sakamoto, A. ..., & Saleem, M. (2010). Violent video game effects on aggression, empathy, and prosocial behavior in Eastern and Western countries: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 136(2), 151-173.
- Anderson, C. & Bushman, B. (2002). Human Aggression. *Annual Review of Psychology*, 53, 27-51.
- Bandura, A. (1978). Social learning theory of aggression. *Journal of Communication*, 28(3), 12-29.
- Bandura, A., Ross, D. & Ross, S. A. (1963). Vicarious reinforcement and imitative learning. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67, 601-607.
- Barrett, P. (2006). White thumbs, black bodies: race, violence, and neoliberal fantasies in Grand Theft Auto: San Andreas. *The Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies*, 28(1), 95-119.
- Bartholow, B. D., Sestir, M. A., & Davis, E. B. (2005). Correlates and consequences of exposure to video game violence: Hostile personality, empathy, and aggressive behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(11), 1573-1586.
- Bensley, L. & Van Eenwyk, J. (2001). Computer games and real-life aggression: Review of the literature. *Journal of Adolescent Health*, 29(4), 244-257.
- Bushman, B. J. (2002). Does venting anger feed or extinguish the flame? Catharsis, rumination, distraction, anger, and aggressive responding. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(6), 724-731.
- Bushman, B. J. & Whitaker, J. L. (2010). Like a magnet: Catharsis beliefs attract angry people to violent video games. *Psychological Science*, 21(6), 790-792.
- Buss, A. H. & Perry, M. (1992). The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(3), 452-459.

- Can, S. (2002). *Aggression Questionnaire" adlı ölçeğin Türk popülasyonunda geçerlilik ve güvenilirlik çalışması (Tıpta uzmanlık tezi)*. GATA Haydarpaşa Eğitim Hastanesi Psikiyatri Anabilim Dalı, İstanbul
- Carnagey, N., Anderson, C. A. & Bushman, B. (2007). The Effect of video game violence on physiological desensitization to real life violence. *Journal of Experimental Social Psychology*, 43, 489-496.
- Carnagey, N. L. & Anderson, C.A. (2004). Violent video game exposure and aggression: A literature review. *Minevra Psichiatrica*, 45, 1-18.
- Carnagey, N. L., Anderson, C. A. & Bushman, B. J. (2007). The effect of computer game violence on physiological desensitization to real-life violence. *Journal of Experimental Social Psychology*, 43(3), 489-496.
- Chen, W.F. & Chuang, T.Y. (2007). Effect of digital games on children's cognitive achievement. *Journal of Scientific and Technological Studies*, 41, 17-27.
- Chester, D. (2017). The role of positive affect in aggression. *Current Directions in Psychological* 26(4), 366-370.
- Desai, R. A., Krishnan-Sarin, S., Cavallo, D. & Potenza, M. N. (2010). Video-gaming among high school students: health correlates, gender differences, and problematic gaming. *Pediatrics*, 126(6), 1414-24.
- DeVane, B. & Squire, K. D. (2008). The meaning of race and violence in Grand Theft Auto: San Andreas. *Games and Culture*, 3(3-4), 264-285
- Dominick, J. R. (1984). Computer games, television violence, and aggression in teenagers. *Journal of Communication*, 34(2), 136-147.
- Farrar, K. M., Lapierre, M. A., McGloin, R. & Fishlock, J. (2017). Ready, aim, fire! violent video game play and gun controller use: effects on behavioral aggression and social norms concerning violence. *Communication Studies* 68 (4), 369-384.
- Ferguson, C. J. (2007). The Good, The bad and the ugly: a meta-analytic review of positive and negative effects of violent video games. *Psychiatr*, 78(4), 309-316.
- Ferguson , C. & Rueda, S. (2010). Violent video game exposure effects on aggressive behavior, hostile feelings, and depression. *European Psychologist*, 15(2), 99-108.

- Fitzpatrick, C., Oghia, M., Melki, J. & Pagani, L. (2016). Early childhood exposure to media violence: What parents and policymakers ought to know. *South African Journal of Childhood Education*, 6 (1), 1-6.
- Fleming, M. & Rickwood, D. (2001). Effects of violent versus nonviolent video games on children's arousal, aggressive mood, and positive mood. *Journal of Applied Social Psychology*, 31, 2047-2071.
- Funk, J.B., Bechtoldt-Baldacci, H., Pasold, T., & Baumgardner, J. (2004). Violence exposure in real life, video games, television, movies, and the internet: is there desensitization? *Journal of Adolescence*, 27, 23-39.
- Gabbiadini, A., Andrighetto, L., Riva, P., Volpato, C. & Bushman, B. J. (2014). Interactive effect of moral disengagement and violent video games on self-control, cheating, and aggression. *Social Psychological and Personality Science*, 5(4), 451-458.
- Gentile, D.A., Lynch, P. J., Linder, J.R. & Walsh, D.A (2004). The effects of violent video games habits on adolescent hostility, aggressive behaviors, and school performance. *Journal of Adolescence*, 27, 5-22.
- Gentile, D., Bender, P. & Anderson, C. (2017). Violent video game effects on salivary cortisol, arousal, and aggressive thoughts in children. *Computers in Human Behavior*, 70, 39-43.
- Gonzalez, J. & Greitemeyer, T. (2018). The relationship between everyday sadism, violent video game play, and fascination with weapons. *Personality and Individual Differences*, 124, 51-53.
- Greitemeyer, T. (2018). The spreading impact of playing violent video games on aggression. *Computers in Human Behavior*, 80, 216-219.
- Griffiths, M. (1999). Violent video games a review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, 5, 203-212.
- Griffiths, M. D. & Hunt, N. (1995). Computer game playing in adolescence: Prevalence and demographic indicators. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 5, 189-193.
- Hasan, Y., Bègue, L. & Bushman, B. (2012). Viewing the world through "blood-red tinted glasses": The hostile expectation bias mediates the link between violent video game exposure and aggression. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48(4), 953-956.

- Irwin, A. R. & Gross, A. M. (1995). Cognitive tempo, violent video games, and aggressive behavior in young boys. *Journal of Family Violence*, 10(3), 337-350.
- Kars, G. B. (2010). Şiddet içerikli bilgisayar oyunlarının çocuklarda saldırganlığa etkisi (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara
- Kestenbaum, G. I. & Weinstein, L. (1985). Personality, psychopathology, and developmental issues in male adolescent computer game use. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 24(3), 329-333.
- Kirsh S. J. (2006). *Children, adolescents and media violence: a critical look at the research*. Sage Publications, London.
- Kovess-Masfety, V., Keyes, K., Hamilton, A., Hanson, G., Bitfoi, A., Golitz, D., ... & Otten, R. (2016). Is time spent playing video games associated with mental health, cognitive and social skills in young children?. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 51(3), 349-357.
- Krahé, B., & Möller, I. (2004). Playing violent electronic games, hostile attributional style, and aggression-related norms in German adolescents. *Journal of Adolescence*, 27(1), 53-69.
- Kühn, S., Kugler, D. T., Schmalen, K., Weichenberger, M., Witt, C. & Gallinat, J. (2018). Does playing violent video games cause aggression? A longitudinal intervention study. *Molecular Psychiatry*, 1-15.
- Lagerspetz, K. & Björkqvist, K. (1994). Indirect aggression in boys and girls. In *Aggressive behavior current perspectives* (pp. 111-150). New York: Plenum Press.
- Lambert, W. E. (1985). What happens to children when they act aggressively in six cultures? In *Affect and cognition: essays on the determinants of behavior* (pp. 325-339). Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Latane, B. & Darley, J. M. (1968). Group inhibition of bystander intervention in emergencies. *Journal at Personality and Social Psychology*, 10,215-221.
- Lin, J. H. (2013). Do video games exert stronger effects on aggression than film? The role of media interactivity and identification on the association of violent content and aggressive outcomes. *Computers in Human Behavior*, 29(3), 535-543.

- McCarthy, R. J., Coley, S. L., Wagner, M. F., Zengel, B. & Basham, A. (2016). Does playing video games with violent content temporarily increase aggressive inclinations? A pre-registered experimental study. *Journal of Experimental Social Psychology*, 67, 13-19.
- McGloin, R., Farrar, K. & Krcmar, M. (2013). Video games, immersion, and cognitive aggression: Does the controller matter?. *Media psychology*, 16(1), 65-87.
- Möller, I., & Krahé, B. (2009). Exposure to violent video games and aggression in German adolescents: A longitudinal analysis. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 35(1), 75-89.
- Peng, W., Liu, M. & Mou, Y. (2008). Do aggressive people play violent computer games in a more aggressive way? Individual difference and idiosyncratic game-playing experience. *CyberPsychology & Behavior*, 11(2), 157-161.
- Polman, H., de Castro, B. O. & van Aken, M. A. (2008). Experimental study of the differential effects of playing versus watching violent video games on children's aggressive behavior. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 34(3), 256-264.
- Przybylsk, A. (2014). Electronic gaming and psychosocial adjustment. *Pediatrics*, 134 (3), 716-722.
- Rideout, V. G., Foehr, U. G., Roberts, D. F. & Brodie, M. (1999). *Kids & Media @the new millenium: Executive Summary*. Menlo Park CA: Kaiser Family Foundation. Saleem, M., Anderson, C. A. & Gentile, D. A. (2012). Effects of prosocial, neutral, and violent video games on children's helpful and hurtful behaviors. *Aggressive Behavior*, 38(4), 281-287.
- Scott, D. (1997). The effect of video games on feelings of aggression. *The Journal of Psychology*, 129, 121-132.
- Sherry, J. L. (2001). The effects of violent computer games on aggression: A meta-analysis. *Human Communication Research*, 27(3), 409-431.
- Siyez, D. M. & Baran, B. (2017). Determining reactive and proactive aggression and empathy levels of middle school students regarding their video game preferences. *Computers in Human Behavior*, 72, 286-295.

Evcin, S. ve Erzi, S. (2019). Şiddet içerikli bilgisayar oyunlarının ergenlerin saldırganlık eğilimine etkisi. *Humanitas*, 7(14), 181-202

Snethen, G. & Puymbroeck, M. (2008). Girls and physical aggression: Causes, trends, and intervention guided by Social Learning Theory. *Aggression and Violent Behavior*, 13,346-354.

Teng, S. K., Siew, A. S., Chong, G. Y. & Skoric, M. M. (2011). Grand theft auto iv comes to singapore: effects of repeated exposure to violent video games on aggression. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14(10), 597-602.

**ÇOCUKLARI SUÇA SÜRÜKLEYEN ÇEVRESEL NEDENLER:
SOSYAL BAĞ VE SOSYAL ÖĞRENME TEORİLERİ IŞIĞINDA BİR
DEĞERLENDİRME**

Radiye Canan BAĞIŞ¹

Öz

Bireysel ve çevresel nedenler çocukların suça sürüklenmesine etki etmekte, bireysel nedenlerin tek başına belirleyiciliği bulunmamaktadır. Çevresel nedenlerin başında aile gelmektedir. Ailede başlayan sosyalleşme sürecinin sekteye uğraması, bu sürecin okul, akran grupları, çalışma yaşamı ve kitle iletişim araçlarının etkisiyle hatalı ve eksik bir şekilde devam etmesi çocukların suça yönelmesine neden olmaktadır. Suçu açıklamaya yönelik olarak biyolojik, psikolojik ve sosyolojik suç teorileri bulunmaktadır. Bu araştırmada sosyolojik suç teorileri üzerinde durulmaktadır. Araştırmanın amacı sosyal bağ teorisi ve sosyal öğrenme teorileri ışığında çocuk suçluluğunun nedenlerinin bir değerlendirmesini yapmaktır. Araştırmada suçun öğrenilen bir davranış olduğu ve bireyin toplumla bağının zayıflamasının suç işleme olasılığını arttırdığı varsayımlarından hareket edilmektedir.

Anahtar Sözcükler: çocuk, suç, çocuk suçluluğu, sosyal bağ teorisi, sosyal öğrenme teorileri

**ENVIRONMENTAL CAUSES DRIVING CHILDREN INTO CRIME: AN
EVALUATION IN THE LIGHT OF SOCIAL BOND AND SOCIAL
LEARNING THEORIES**

There are individual and environmental causes affecting children to be pushed to crime, where individual reasons alone are not determinant. Family is the leading environmental cause. The interruption of the socialization process that starts in the family and the incorrect and incomplete continuation of this process with the effect of school, peer groups, working life and mass media cause children to turn to crime. There are biological, psychological and sociological crime theories aimed at resolving crime. In this research, the sociological crime theories are dwelled upon. The aim of the research is to evaluate the causes of juvenile delinquency in the light of Social Bond Theory and Social Learning Theories. In the research, the assumptions acted

¹ Dr., Bağımsız Bilim İnsanı, Pamukkale Üniversitesi Sosyoloji Doktora Mezunu, rcananb@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6748-1003

upon are that crime is a learned behavior and that the individual's weakening bond with the society increases the probability of committing a crime.

Keywords: child, crime, juvenile delinquency, social bond theory, social learning theories

Giriş

Çocuk suçluluğu olgusu çocuk ve ergenlere özgü ayrı bir kavram olarak literatürde yerini almaktadır. On sekiz yaşından küçüklerin toplumsal norm ve değerlerden sapan davranışlar sergilemesi ve bu sapan davranışların yasalara göre suç sayılması çocuk suçluluğu olarak tanımlanmaktadır. Çocuk suçluluğu kaygı veren sosyal bir problemdir. Dünyada yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliği, işsizlik, eğitimsizlik, göç ve düzensiz kentleşme gibi sorunlar sürmektedir. Bu sorunların süregelmesi çocukları suça iten ortamları hazırlamaktadır. Çocuklar çeşitli nedenlerle suça sürüklenmektedir. Ekonomik nedenler ve sosyal çevre bu nedenlerin başında gelmektedir. Çocuklar suçlu olarak doğmazlar. Suç öğrenilen bir davranıştır. Dolayısıyla çocuklar ancak içinde buldukları sosyal çevrede suç davranışını öğrenerek suçlu çocuğa dönüşebilirler.

Bu çalışmada öncelikle çocuk suçluluğu olgusuna değinilecek ve tarihsel süreçte çocuk suçluluğunun gelişimine bakılacaktır. Daha sonra, çocukları suça sürükleyen nedenler üzerinde durulacaktır. Kavramsal çerçeve çizildikten sonra suçla ilgili sosyolojik kuramlar genel olarak değerlendirilecek ve sosyal bağ ve sosyal öğrenme teorileri ışığında araştırmanın kuramsal çerçevesi çizilecektir. Ardından sonuç kısmına ve çocuk suçluluğunu azaltmaya yönelik önerilere yer verilecektir.

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Çocuk Suçluluğu Olgusu

Çocuk ve suç yan yana gelmesi istenmeyen kavramlardır. Ne yazık ki, çocuk ve suç kavramları bir araya geldiğinde çocuk suçluluğu olgusundan söz edilmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre, on sekiz yaşından küçük olan herkes çocuktur. On sekiz yaşından küçükler çocuk olarak kabul edildiğinde çocuk kavramının ergen olarak tanımlanan yaş grubunu da içinde barındırdığını belirtmek gerekir. Yavuzer'in (1993) ifade ettiği gibi, "ergenlik dönemi, çocuğun hızlı bir bedensel ve ruhsal gelişim dönemidir. Bu hızlı gelişimin yarattığı dengesizliğin, bilgi ve deneyim eksikliğiyle de bir arada bulunması, gencin sosyal normlara uyum göstermesini büyük ölçüde zorlaştırır" (s. 33).

Sosyal normlardan sapma davranışı, yasalar tarafından cezai yaptırıma bağlanırsa suç davranışına dönüşür. On sekiz yaşından küçük bireylerin kanunen suç sayılan antisosyal

davranışlarda² bulunması çocuk suçluluğu olarak tanımlanabilir. Akyüz'ün (2011) belirttiği gibi, günümüzde çocukları korumak ve onların kişiliklerinin ve geleceklerinin zedelenmemesi için 'suça sürüklenen çocuk' kavramı kullanılmaktadır. Nitekim, Çocuk Koruma Kanunu'nda suçlu çocuk denilmekten sakınılmakta, suça sürüklenen çocuk kavramına yer verilmektedir. Çocuk Koruma Kanunu'na göre suça sürüklenen çocuk, "kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen" çocuktur (3/a [2]).

Toplumsal bir olgu olan çocuk suçluluğunun günümüzdeki anlamına belirli bir tarihsel süreçten geçilerek ulaşılır. Bu bağlamda çocuk suçluluğunun tarihsel olarak bir değerlendirmesini yapmak önemlidir.

Çocuk suçluluğunun tarihsel gelişimi.

Çocuk suçluluğunun tarihsel gelişiminin, çocukluk olgusunun tarihsel gelişimiyle bağlantılı olduğu söylenebilir. Çocukluk toplumsal olarak yaratılmıştır. Tarihte uzun bir süre çocukluk diye bir kategoriden söz edilmemiştir. Antik dönemde çocuklar babanın mülkiyetinde olmuş, çocuğa olumsuz değer atfedilmiştir. Ortaçağ Avrupa'sında çocuğa yönelik olumsuz bakış değişmemiş, çocuklar küçük yetişkinler olarak görülmüştür. Bu dönemlerde nasıl ki çocukluk kategorisi ortaya çıkmamışsa, çocuk suçluluğu olgusundan da bahsedilmemiştir. Birer yetişkin gibi görülen çocuklar, suç işlemeleri durumunda yetişkinlerle aynı muamelelere maruz kalmışlardır. Feodal düzenin çözülmesiyle çocuğa bakışta değişmeye başlamıştır. Feodal üretim biçiminden kapitalizme geçişle yeni bir toplumsal sınıf olan burjuvazi doğmuştur. Franklin'in (1993) belirttiği gibi, "bu geçiş, iş bölümünde kaçınılmaz bir artışla birlikte kentleşme ve sanayileşmeyi de doğurmuştur" (s. 27). Okullaşma artmış, orta ve üst sınıfın çocukları yetişkinlerin dünyasından ayrılarak eğitime yönlendirilmiştir. Bu sınıfların çocuklarının içine dahil olduğu çocukluk kategorisi ortaya çıkmıştır. Alt sınıfın çocukları ise, yetişkinlerle birlikte sanayileşmenin getirdiği çalışma mekanı olan fabrikalarda çocuk işçi olarak çalışmış, çocukluk onların uzağında kalmıştır.

On yedinci yüzyılda toplumsal değişim, hızlı nüfus artışı ve üretim miktarında artışların meydana gelmesi, çocukların suç oranlarında da artışa neden olmuştur. Feodal düzenin çözülmesiyle kırdan kente yoğun göç yaşanmıştır. Aç kalmamak için göç yollarında olan insanlar geçtikleri yerleri yağmalamış, hırsızlık yapmışlardır. Yoksulluğun ve açlığın gölgesinde yaşamını sürdürmeye çalışan çocukların suç işlemesi yaygınlaşmaya başlamıştır.

² Antisosyal davranış "başkalarına ve topluma karşı işlenen töretanıma ve yasadışı davranışlardır. Antisosyal davranışlar çoğunlukla suç ve saldırganlıkla birlikte görülürler" (Çetin, 2002 akt. Bilgin, 2019).

Artan çocuk suçluluğunun yaptırımını ise ağır olmuştur. Nitekim, 1780'lerin sonlarına kadar iki yüzden fazla çocuk idam edilmiştir (Ümit, 2007, s. 28-29).

Batılı ülkelerin çocuga bakışındaki diğer değişiklik on dokuzuncu yüzyılda olmuştur. Aksel'in (2014) belirttiği gibi, çocuk suçluluğunu günah olarak gören toplumlar, suçluluğun nedenini aile ve bazı toplumsal bozukluklarda aramaya başlamışlardır. Suçlunun reformu görüşü ortaya çıkmıştır. Genç suçluların eğitilerek topluma kazandırılmaları hedeflenmiştir. Çocuk mahkemeleri kurulmuş ve çocuk suçlular için yetişkinlerinkinden farklı yasalar çıkmıştır. Çocukların yetiştirilmesinde devletler daha etkin hale gelmiştir. Çocuk emeğini azaltan ve eğitimi zorunlu kılan yasalar çıkarılmıştır. Batı'da çocukların yetişkinlerden ayrı olarak yargılanması 1900'lerin başlarında gerçekleştirilirken; Türkiye'de ise, Çocuk Mahkemeleri Kuruluş Görev ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun ancak 1982'de yürürlüğe girebilmiş, 2005 yılında ise önemli bir adım olan Çocuk Koruma Kanunu çıkarılmıştır (s. 5-6).

Suç olgusu insanlık tarihi kadar eskidir. Ancak çocuk suçluluğu olgusu görece yeni bir kavramdır. Toplumsal koşullara bağlı olarak ortaya çıkan çocuk suçluluğu günümüzde hâlâ sosyal bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Çocuk suçluluğu ile mücadelede çocukları koruyucu yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Çocukların çeşitli faktörlerin etkisi altında suça sürüklendiğine vurgu yapılmakta, çocuk suçluluğunun nedenlerini ortaya çıkaran çalışmalara önem verilmektedir. Bu bağlamda çocukları suça sürükleyen nedenlere değinmek yerinde olacaktır.

Çocukları Suça Sürükleyen Nedenler

Çocuk suçluluğunu önleyebilmek ve suça sürüklenmiş çocukları yeniden topluma kazandırabilmek için çocuk suçluluğunun nedenlerinin anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Çocukları suç davranışına sürükleyen nedenler bireysel ve çevresel nedenler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu başlık altında öncelikle bireysel nedenlere kısaca değinilecek, ardından çevresel nedenler üzerinde durulacaktır.

Bireysel nedenler.

Çocuk suçluluğunu bireysel nedenlere dayandıran görüşler çocukların biyolojik ve psikolojik nedenlerden dolayı suç işlediklerini ortaya koymaktadır. Biyolojik görüşü savunanlara göre çocukların fizyolojik, genetik ve yapısal farklılıklara sahip olması onları suç işlemeye yatkın hale getirebilmektedir. Zeka geriliği, epilepsi, akıl hastalıkları, psikopatoloji ile suça yatkınlık arasında tutarlı ilişkinin olduğunu iddia eden psikolojik görüşler de vardır (Ümit, 2007, s. 68).

Bireysel nedenler tek başına çocuğun suç işlemede yeterli değildir. Konanç'ın (1974) belirttiği gibi çocuğun fizik ve psikolojik yapısındaki kalıtsal ya da sonradan ortaya çıkmış aksaklıklar ancak suç işlemeye elverişli bir ortamda etkili olabilmektedir (s. 543).

Çevresel nedenler.

Çocuğun suç işlemede çevresel nedenler, bireysel nedenlerden önce gelmekte, suç ortamına zemin oluşturmaktadır. Çocuk suçluluğunda çevresel nedenlerden kastedilen, çocuğun ailesi ve aile dışı çevresinden (okul, akran grubu, çalışma yaşamı ve kitle iletişim araçları) kaynaklanan nedenlerdir. Suça sürüklenmiş çocuklarla ilgili alanyazın, “çocuğun suça ilişkilenebilmesine neden olan etkenlerin aynı zamanda çocuğun toplumsallaşmasını belirleyen sosyolojik gruplar olduğunu” (Akalin, 2000, s. 524) ortaya koymaktadır.

Aile.

Aile, çocuğun ilk çevresi ve ilk toplumsallaşma kurumudur. Çocuğun doğumundan itibaren başlayıp, ömür boyu devam eden toplumsallaşma sürecinin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesinde ailenin önemi büyüktür. Aile kurumunda yaşanan olumsuzluklar çocuğun toplumsallaşma sürecini olumsuz etkileyebilmekte ve çocuğu suça itebilmektedir.

Anne ve babanın çocuğuna yönelik ilgi ve sevgisinin yetersiz olması, çocuğunu korumadan yoksun bırakması, çocuğuyla sağlıklı iletişim kuramaması, aile üyelerinin birbirlerine karşı olumsuz tutum ve davranışları, aile içi şiddete başvurulması gibi olumsuz aile içi ilişkiler çocuğun suça yönelmesine sebebiyet verebilmektedir (Ağaoğlu ve Terzi, 2008; Ereş, 2009; İçli, 2016; Konanç, 1974; Yavuzer, 1994).

Aile içi disiplin tarzı da çocuğun sosyalleşme sürecinin işleyişinde ve çocuğun suçluluğunda önemli bir etkidir. Disiplin, “bireylerin içinde yaşadıkları topluluğun genel düşünce ve davranışlarına uymalarını sağlamak amacıyla alınan önlemlerin tümüdür” (Dönmezer, 2009, s. 180). Bir ailede disiplinin olması için tutarlı bir yöntemin izlenmesi gerekmektedir. Ebeveynlerden birinin baskıcı ve katı bir tutum sergilediği bir durumda diğerinin hoşgörülü ve umursamaz davrandığı ailelerde tutarsız bir disiplin anlayışı söz konusu olmaktadır. baskıcı ve katı disiplin yönteminin hakim olduğu ailelerde çocuk aşırı derecede kontrol altında tutulmakta, çocuğun istekleri görmezden gelinmektedir.

Tutarsız, katı, hoşgörüden uzak ve baskıcı disiplin uygulaması çocukların olumsuz davranışlarda bulunmasına ve itaatsiz yetişmesine neden olmaktadır. Diğer taraftan çocuğu tümüyle dürtü ve istekleri doğrultusunda serbest bırakan aşırı hoşgörülü ya da umursamaz disiplin anlayışı başkalarının zararına isteklerine doyum arayan bencilce davranışların ortaya çıkmasına yol açacaktır (Yavuzer, 1994, s. 138).

Suçlu çocukların ailelerinde hatalı disiplin anlayışları söz konusu olabilmektedir. Örneğin, Glueck'ler, "2000 suçlu çocuk üzerine yaptıkları araştırmada, çocukların %85'inin uygunsuz nitelikte bir disiplin anlayışı içinde olduklarını ifade etmektedirler" (Dönmezer, 1975 akt. Sözen, 1986, s. 270).

Parçalanmış aile yapısı çocukları suça itebilmektedir. Anne veya babanın boşanma, ölüm, aileyi terk veya başka yerde çalışmaya gitme gibi herhangi bir sebeple aileden uzaklaşması çocuğun psikolojik gelişimini engelleyen duygusal boşluklara yol açmaktadır. Bu hallerde çocuğun sevgi ve korunma ihtiyacının tatmin edilememesi, özdeşim kurabilmek için gerekli örnekten mahrum kalması söz konusudur. Ayrıca ailenin en büyük çocuğu aileden uzaklaşan baba veya annenin yerini almak durumunda kaldığında bazı psikolojik problemlerle karşılaşabilmektedir (Konanç, 1974, s. 549). Parçalanmış aile yapısı, çocuğun sosyalleşme sürecinin işleyişini aksatmakta ve hatalı ve eksik sosyalleşmeye yol açabilmektedir. Bunun sonuçlarından biride suçtur (Uluğtekin, 1991 akt. Akalın, 2000, s. 525). Nitekim Yavuzer'in (1994) araştırmasında suçlu gençlerin %22'sinin parçalanmış ailelerden geldiği görülmektedir.

Ailenin ekonomik durumu çocuk suçluluğunda önemli bir belirleyicidir. Çocuk suçluların büyük bir bölümü ekonomik durumu yetersiz olan yoksul ailelere mensupturlar. Yoksul aileler genellikle kalabalık olup, elverişsiz ve yetersiz konuta sahiptirler. Öyle ki, gelir sıkıntısı ile birlikte aile büyüklüğü ve konut sorunu çocuğu anti-sosyal davranışlara yöneltebilmektedir (Konanç, 1974; Yavuzer, 1994). Ekonomik nedenlerin yanı sıra eğitim düzeyi de çocuk suçluluğunu etkilemektedir. Yelken'in (2011) belirttiği gibi, "ailenin ve çocuğun eğitim seviyesi düştükçe suça karışma oranı yükselmekte, ailenin eğitim durumu yükseldikçe çocuğun suça karışma oranı düşmekte ve yok olmaktadır" (s. 186).

Ailede suçlu bireylerin olması ile çocuk suçluluğu arasında anlamlı bir ilişkinin olduğuna dair yapılmış araştırmalar vardır. Bu araştırmalara göre çocuk suçluların önemli bir bölümünün ailesinde suç işlemiş bireyler bulunmaktadır. Örneğin, Yavuzer'in araştırmasında çocukların %54'lük önemli bir oranının ailesinde hüküm giymiş suçlu bulunmaktadır. Ferguson, babaları suçlu olan çocukların, diğer çocuklara oranla iki kat daha fazla suç işlediklerini öne sürmekte; ağabeyleri suçlu olan çocukların diğer çocuklara oranla üç kat fazla suçlu olduklarını saptamaktadır (Yavuzer, 1994, s. 147-148). Ailesinde suçlu olan bireyler bulunan çocuklar, onlarla özdeşim kurabilmektedirler. Çocuğun ailesindeki suçlu kişiyi kendisine rol model seçmesi çocuğun kişiliğine olumsuz yansıyabilmektedir. Öyle ki,

çocuk ailesindeki suçlu kişiyi örnek göstererek suç işlemeyi kendince haklı gösterecek gerekçeler üretebilir.

Ayrıca ailede alkol/madde kullanan bireylerin olması çocuğun antisosyal davranışlar sergilemesinde etkili olabilmektedir. Nitekim, Akalın ve Öter'in tutuklu çocuklar üzerine yaptıkları araştırma, aile/akrabalarda madde kullananların oranının %23.3, alkol kullananların oranının ise %40 olduğunu ortaya koymaktadır (akt. Akalın, 2000, s. 527). Alkol ya da madde kullanan aile bireylerini örnek alarak alkol/madde kullanmaya başlayan çocuklar, bu maddelerin etkisiyle sağlıklı bir düşünce yapısından uzaklaşarak suç işleyebilmektedirler.

Ayrımcı Birliktelikler Kuramının sahibi olan Sutherland özellikle, çocuk suçluluğu-aile ilişkisini incelerken ailede başka suçlu kişilerin bulunması, yetersiz ebeveyn kontrolü, ihmal, parçalanmış aile, işsizlik, geçim sıkıntısı gibi aile özelliklerine önem vermektedir (İçli, 2016, s. 130).

Okul ve eğitim düzeyi.

Eğitim düzeyi ile suçluluk arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğuna yönelik araştırmalar mevcuttur. Eğitim düzeyinin yükselmesiyle çocuğun suç davranışında bulunma eğilimi azalmaktadır. Alan yazın incelendiğinde çocuk suçluların önemli bir kısmının düşük eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Güleç, Yenilmez, Günay ve Seber'in (2002) yaptığı araştırmada suç isnad edilen çocukların %75.2'si ilkokul ve altı eğitim düzeyine sahiptir. Avcı'nın (2008) tutuklu çocuklar üzerine yaptığı araştırmaya göre çocukların %83.3'ü eğitimlerini tamamlayamadan öğrenimlerinin herhangi bir basamağında okullarını terk etmişlerdir. Topses'in (2013) hükümlü çocuklarla yaptığı araştırmada katılımcıların %58.2'sinin ilkokuldan daha ileri bir eğitim basamağıyla hiç karşılaşmamış olduğu görülmektedir.

Çocuğun aileden sonra sosyalleşmesini sürdürdüğü ilk kurum okuldur. Sosyalleşirken toplumsal değer ve normları öğrenen çocuğun bu öğrendiklerini şekillendirmesinde okulun önemli bir rolü bulunmaktadır. Sosyalleşme sürecinde okul, çocuğu eğitime işlevine sahiptir. Çocuk eğitim sürecinde ne kadar başarılı olursa, sosyalleşmesi de o kadar sağlıklı olur. Yavuzer'in (1994) de ifade ettiği gibi, okul işlevini herhangi bir sebeple yerine getiremediğinde, bireyin başarısı, gelişimi, çevresine uyumu ve ruh sağlığı olumsuz yönde etkilenmektedir (s. 162). Dolayısıyla yetersiz eğitim, yetersiz sosyalleşmeye yol açmaktadır. Bunun sonucunda da suç davranışı ortaya çıkabilmektedir. Öyle ki, okul başarısızlığı, okuldan kaçma, okulu terk etme, disiplin cezası alma gibi davranışları beraberinde getirebilmektedir.

Okul başarısızlığı, çocuğun okulla ilgili diğer antisosyal davranışlara yönelmesinde ve suça yönelmesinde önemli bir göstergedir. Çocuğun okul başarısı düştükçe, suçlu olma olasılığı artmaktadır (İmamoğlu, 2015). Okul başarısızlığı ile okuldan kaçma arasında yakın bir neden sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Bazen okul başarısızlığı okuldan kaçmanın en önemli nedeni olabilirken, bazen de bunun tersi söz konusu olabilmektedir (Kart, 2003 akt. İmamoğlu, 2015).

Uluğtekin'in (1991) yaptığı araştırmaya göre, suçlu çocukların %69'unun, kontrol grubu çocukların %18'inin okulda başarısız oldukları, suçlu çocukların %56'sının, kontrol grubu çocukların ise %23'ünün okuldan kaçtıkları görülmektedir. Akalın ve Öter tarafından Paşakapısı Cezaevinde kalan çocuklarla yapılan araştırmada ise, tutuklu çocukların %82'sinin okulda başarısız oldukları, %68'inin okuldan kaçtıkları ortaya çıkmaktadır (akt. Akalın, 2000)

Akran grubu.

Çocuğun sosyalleşmesinde etkili olan diğer bir unsur akran grubudur. Ergenlik döneminde çocukların ilgisi aileden uzaklaşarak akran gruplarına kaymaktadır. Bu dönemde çocuğun sapan akranlarla birlikteliği, onun sağlıklı gelişimini sekteye uğratabilmekte ve suç davranışında bulunmasına neden olabilmektedir. İmamoğlu'nun (2015) belirttiği gibi, "olumsuz akran etkilerinin bir sonucu olarak genç; kimliğini kazanma çabası sırasında gruba ait olma, grup onayını yitirmeme uğruna sapan davranışlara yönelebilmektedir" (s. 116).

Akran grubu içinde suça karışmış, alkol/madde kullanan, okulda disiplini bozan, çeteleşen, derslerle ilgilenmeyen çocukların olması antisosyal davranışları arttıran risk faktörleridir. Nitekim, "suçlu arkadaşı olan ergenlerin suçlu arkadaşı olmayanlara göre on kat daha fazla suça eğilimli oldukları belirlenmiştir" (DeMatteo ve Marczyk, 2005 akt. Aksel, 2014). Erkan (1995) tarafından yapılan araştırmaya göre suç işlemiş çocukların %62.5'i suç işlemiş diğer çocuklarla arkadaştır. Suçlu çocukların %63.5'i yaptıkları suçu arkadaşlarıyla birlikte gerçekleştirmişlerdir (akt. Aksoy ve Ögel, 2004). Cömert'in (2018) yaptığı araştırmada çocukların %72,2'lik büyük çoğunluğunun arkadaşları arasında en az bir ve daha fazla kez suça karışmış çocukların olduğu görülmüştür.

Akers'in sosyal öğrenme teorisi çerçevesinde akran gruplarının sosyalleşme sürecinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Ancak Akers burada sapmış ve yanlış değer ve normların öğrenildiği ve aktarıldığı aksi sosyalleşmeden bahsetmektedir. Bu bağlamda çocuklar sapmış akranların bulunduğu çevrelerde suç işlemeye motive olmakla birlikte sapmış değerleri ve suçu rasyonelleştirmeyi de öğrenmektedirler (Saltık, 2011, s.79).

Erken yaşta çalışma zorunluluğu.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de çocuk işçiliği sorunu kanayan bir yara olmaya devam etmektedir. Dünyada çocuk işçi sayısı ILO'nun raporuna göre 152 milyon olarak görülmektedir. Türkiye'de ise çocuk işçilerin sayısı 2 milyona yaklaşmış durumdadır³. Çocuk işçilerin önemli bir kısmı aile gelirine katkıda bulunmak için erken yaşlardan itibaren çalışma yaşamına atılabilmektedirler. Bu çocukların bir kısmı okulla birlikte çalışmaktadırlar. Çocuğun çalışması onun okul başarısını olumsuz etkileyebilmekte ve çocuk çalışmayı seçerek okuldan ayrılabilir. Okulun korunaklı ortamında olması gereken çocuklar, bunun yerine sağlıklı ve güvenli olmayan, onların bedensel, zihinsel, ahlaki gelişimlerini engelleyen, onları eğitimden ve oyundan yoksun bırakan ortamlarda çalışabilmektedirler. Öyle ki, bu çocuklar okulda arkadaşları ve öğretmenleriyle sosyalleşmesini sürdüreceği yerde, işyerinde kendisinden yaşça büyüklerin olduğu bir ortamda sağlıksız bir şekilde sosyalleşmektedirler (Bağış, 2017).

Okulun korunaklı ortamında olması gereken çocuklar, bunun yerine sağlıklı ve güvenli olmayan, onların bedensel, zihinsel, ahlaki gelişimlerini engelleyen, onları eğitimden ve oyundan yoksun bırakan ortamlarda çalışabilmektedirler. Öyle ki, bu çocuklar okulda arkadaşları ve öğretmenleriyle sosyalleşmesini sürdüreceği yerde, işyerinde kendisinden yaşça büyüklerin olduğu bir ortamda sağlıksız bir şekilde sosyalleşmektedirler (Bağış, 2017).

Ailesinin ve öğretmenlerinin denetimi dışında çalışma yaşamının korunaksız ortamında kalan çocuklar, alkol, uyuşturucu madde gibi kötü alışkanlıklar edinebilmekte, suça sürüklenebilmektedirler. Kendilerine uygun rol model seçme şansını önemli ölçüde yitiren çocuklar iş yeri ve çevresindeki suç davranışında bulunan insanlarla etkileşimde bulunarak onlarla özdeşim kurabilmektedirler.

Kitle iletişim araçları.

Kitle iletişim araçlarının yaygın hale gelmesiyle erken yaşlardan itibaren çocuklar suça ilgili görsel ve işitsel yayınlara maruz kalmaktadırlar. Televizyon, internet, gazete, dergi ve kitaplar kitle iletişim araçlarının başında gelmektedir. Özellikle televizyonda şiddet içerikli programlar/diziler çocukların hatalı sosyalleşmesine neden olabilmektedir. Çocuklar şiddet içeren dizilerde gösterilen hayatlara özenebilmekte, dizilerin kahramanları ile kendilerini özdeşleştirebilmektedirler. Yavuzer'in (1994) belirttiği gibi, "televizyon dizi kahramanı, çeşitli davranış ve hareketleriyle, çocuktaki saldırganlık dürtülerini harekete geçirebilir ve onu saldırgan yapabilir" (s. 245). Çocukların internette uygunsuz, yasadışı sitelere girmesi, şiddet içerikli oyunlar oynamaları da onları suç davranışına yöneltebilmektedir (Avcı, 2008). Akers'in sosyal öğrenme teorisi çerçevesinde çocukların televizyonda ve internette gördüklerini taklit ederek suç davranışına yönelebildiği söylenebilir.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ekonomi/1432857/Cocugun_yuku_agir.html

Gazete ve dergilerin de suçluluğu yaygınlaştırmada önemli rolleri bulunmaktadır. Bunlar şöyle özetlenebilmektedir:

Suç tekniğini öğretmek; suçu olağan, çekici, hatta heyecanlı, yararlı bir faaliyet olarak göstermek; suçluya saygın bir kişilik vermek; suçluyu cana yakın, sempatik bir kişi olarak sunmak; adaletten kurtulmanın kolay olduğunu telkin etmek; adalet mekanizmasını ve polisi gülünç şekillerde göstermek; suçun adeta reklamını yapmak ve ücret aracı haline getirmek vb.” (Yavuzer, 1994, s. 243).

Kitle iletişim araçlarının etkisiyle suç davranışını öğrenen ve suça ilişkin olumlu tanımlamalara maruz kalan çocuklar, gerçek hayatta görüp öğrendiklerini uygulamaya kalkabilmektedirler. Nitekim çocuk suçluluğuna ilişkin yapılan araştırmalardan Erdoğmuş’un (1989) Elazığ Çocuk Islah Evinde yaptığı araştırmaya göre çocukların %60’ı suç işlemeden önce şiddet-macera içerikli filmler seyretmektedirler. Kunt’un (2003) araştırmasında da Ankara Keçiören Islah Evinde kalan çocukların %75’inin şiddet içerikli filmler izlemeyi tercih ettikleri görülmektedir.

Kuramsal Çerçeve

Suç konusunda sosyolojik teoriler çeşitli şekilde sınıflandırılmaktadır. Bu çalışmada, Siegel (1989) tarafından yapılan sosyal yapı, sosyal süreç ve çatışma teorileri şeklindeki üç gruba sınıflandırma temel alınmaktadır. Sosyal yapı teorileri kendi içinde dört alt gruba ayrılmaktadır. Bunlar; fonksiyonalist teoriler, gerilim teorileri, alt kültürel teoriler ve sosyal ekoloji teorileridir. Sosyal süreç teorileri içinde sosyal öğrenme ve davranış teorileri, kontrol teorileri ve etiketleme teorisi yer almaktadır (İçli, 2016, s. 96-97). Bu araştırmanın kuramsal çerçevesi, sosyal süreç teorileri arasında yer alan sosyal bağ ve sosyal öğrenme teorilerine dayanmaktadır. Araştırmanın kuramsal çerçevesi çizilmeden önce genel olarak diğer suç teorilerine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Durkheim’in suçun yapısal-fonksiyonel sınırlanması teorisi, ilk sosyolojik suç teorisi olarak kabul edilmektedir (Demirbaş, 2016, s. 140). Durkheim’a göre suç evrenseldir; bütün toplumlarda görülür. Suç ‘normal’ bir olgudur. Toplumun heterojen bir yapıda olmasından dolayı bazı bireylerin toplumun ortak değer ve normlarından sapma göstermesi ve suç davranışında bulunması kaçınılmaz olmaktadır. İnsanların sapan ve suç teşkil eden davranışlarına ceza uygulanmaktadır. Durkheim, cezalandırmanın işlevinin suçu ortadan kaldırmak olmadığını, ortak duyguların güçlenmesi için gerekli olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle suç işlevseldir. Suç bazen yararlı da olabilir. Suç oranlarının yükselmesi toplumun sosyal değişmeye ihtiyacı olduğunu göstermektedir (İçli, 2016; Oktik, 2013, s. 11).

Merton'un geliştirdiği gerilim teorisinde Durkheim'dan ödünç aldığı anomi kavramı kilit rol oynamaktadır. Durkheim'ın anomi kavramı bir tür kuralsızlık ve normsuzluk durumuna işaret etmektedir. Merton'a göre anomi, "kültürel amaçlar ve bu amaçlara ulaşmayı sağlayacak kurumsal araçlar arasındaki bir kopukluğun sonucudur" (Polama, 2007, s. 55). Toplumun bireylere dayattığı amaçlar ile bu amaçlara ulaşmayı sağlayacağı imkanların uyumsuz olması gerilim ortaya çıkarır ve anomi başlar.

Geleneksel alt kültür teorisi suçluluğun oluşmasında grup baskısı üzerine çok büyük vurgu yapmaktadır (Johnson, 1979, s. 7). Suçun nedenlerini alt kültür ile ilişkilendiren teoriler, Durkheim ve Merton'un anomi teorisinden etkilenmekte; çocuk suçluluğunu açıklarken, suçun özellikle alt sınıfa mensup erkek çocuklar arasında yaygın olduğunu ve çetelere katılımı kendini gösterdiğini vurgulamaktadır. Alt kültürel teorilerin öncüleri arasında yer alan Cohen, kişileri suç işlemeye yönelten gerilimin kaynağının kültürel amaçlara ulaşamamak kadar, orta sınıf statüsünden de yoksun kalmalarından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Alt sınıfa mensup çocuklar orta sınıf değerlerine göre yetişmiş olmalarına rağmen, bu sistem içinde başarılı olamazlar. Bu nedenle orta sınıfa düşman olurlar. Elde edemedikleri statüye suç işleyerek ulaşmaya çalışırlar (Demirbaş, 2016, s. 143). Bu çocukların orta sınıfa olan düşmanlıkları, onları alternatif olarak gördükleri çete kültürü içine itmektedir.

Suç ekolojisi yaklaşımı, insanların suçluluğuna içinde yaşadıkları sosyal ortam ve koşulların neden olduğunu öne süren yapısal bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın öncülerinden olan Park ve Burgess yoğun göç alan Şikago kentinde yaptıkları araştırmada, kentin fabrikalarda çalışan göçmenlerin ve yoksul işçilerinin yaşadığı, nüfus hareketliliğinin hızlı yaşandığı, sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan bölgesinde suç oranlarının yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca kent merkezinden uzaklaştıkça suçluluk oranının azaldığı sonucuna ulaşmışlardır (Başbüyük ve Karakuş, 2012, s. 50). Shaw ve Mckay de bu yaklaşımı kullanmışlardır. Yaptıkları araştırmalar sonucunda kent merkezinde bireylerin değişmesine rağmen süregelen işsizlik, yoksulluk, göçmenlik nedeniyle yaşamın ve suçluluk oranının değişmediğini görmüşlerdir. Bu bölgede etnik heterojenlik, yoksulluk, nüfus hareketliliği, işsizlik ve sağlıksız etkileşimin birlikteliğinin bölgenin temel sorunu olan sosyal düzensizliği açıkladığını ve bireyleri suça iten en önemli unsurlar olduğunu saptamışlardır (Oktik, 2013, s. 18-19).

Etiketleme teorisyenlerine göre suçluluk, suçlular ile suçlu olmayanların karşılıklı sosyal etkileşiminin bir ürünüdür. Onlar, sosyal etkileşimde bulunan öğretmen, polis,

komşu, ebeveyn, arkadaş gibi insanların bireye suçlu etiketini yapıştırdıkları için bireyin suçlu olduğunu öne sürmektedirler. Bu teorisyenler, suçlu gibi etiketlerin negatif olduğunu ve kişiye zarar verdiğini kabul etmektedirler (Siegel, 1989 akt. İçli, 2016).

Sosyal çatışma anlayışında, sapma ile sosyal eşitsizliğin ekonomik alt yapı doğrultusunda ilişkilendirilmesi söz konusu olmaktadır. Çatışma anlayışı, suçun ve kimin suçlu olduğunun toplumda gücü elinde bulunduranlar tarafından tanımlandığını ileri sürmektedir. Çatışma yaklaşımına göre, toplumda norm ve değerler ile yasalar güçlüler tarafından belirlenmektedir. Gücsüzler ise sapkın olma riskiyle karşı karşıyadır. Dolayısıyla sapmanın kaynağı sosyal eşitsizliktir (Oktik, 2013, s. 26).

Sosyal bağ ve sosyal öğrenme teorileri ışığında çocuk suçluluğu.

Bu başlıkta öncelikle sosyal kontrol teorisi olarak da ifade edilen sosyal bağ teorisine değinilecektir. Bireyin toplumla bağı ile suç olgusu arasında ilişki olduğunu savlayan sosyal bağ teorisinin sahibi Hirschi'dir. Çocuk suçluluğunun sosyal kontrol teorisini geliştiren Hirschi, teorisini Durkheim'in ifadelerinden hareketle formüle etmektedir. Durkheim'a göre, kişinin ait olduğu grup zayıfladıkça birey giderek daha az bağımlı olur ve sadece kendine bağımlı hale geldiğinde başka kural tanımaz (İçli, 2016, s. 138). Sağlıklı bir sosyalleşme süreci yaşayamayan çocukların toplumla bağı zayıflar ve onlar topluma karşı sorumsuz davranışlar sergilemeye başlarlar. Toplumsal norm ve değerlerden sapma gösteren bu çocuklar için toplumda kontrol mekanizması etkin bir şekilde işlemezse onların suç işlemesinin önüne geçilemez.

Sosyal bağ teorisine göre suçu engelleyen toplumsal bağların; bağlılık, adanmışlık, sürekli meşguliyet ve inanç olmak üzere dört bileşeni bulunmaktadır. *Bağlılık* bileşenine göre, çocukların özellikle aileleri ve sosyal ortamlarını oluşturan insanlarla bağlarının güçlü olması ve onlarla yakın ilişkiler geliştirmesi, çocukların suça yönelmesini engelleyebilmektedir. *Adanmışlık* bileşeni, amaç ve idealleri gösterge olarak almaktadır. Buna göre belli bir amacı olan, kendini ailelerine ve kariyerlerine adayan bireylerin suç işleme olasılıkları belli amacı ve ideali olmayan insanlara oranla daha az olmaktadır. *Sürekli meşguliyet* bileşenine göre, bireylerin kendilerini sürekli meşgul olacağı faydalı ve güzel uğraşları olmazsa, bu kişiler faydasız, toplum için zararlı işlere ve antisosyal davranışlara yönelerek suç işleyebilirler. *İnanç* bileşeni ise, insanların toplumsal bir kuralı çiğnemesi o kuralın geçerliliğine, kendisi ve toplum için faydasına inanmamalarından kaynaklanmaktadır. İnsanların toplumsal kuralları ihlal etmemeleri isteniyorsa, insanlara bu kuralların toplumun yararına olduğu ve insanlara faydalı olduğu inandırılmalıdır. (Dolu, 2013, s. 8-9). Kısacası, Hirschi gençlerin güçlü bir

şekilde ebeveynlerine, akranlarına ve okula bağlandığında, eylemin geleneksel çizgilerine kendilerini adadığında, geleneksel aktivitelere katıldığında ve toplumun ahlak kurallarının geçerliliğine inandığında suç işleme ihtimallerinin daha az olacağını öne sürmektedir (Özbay ve Özcan, 2006, s. 713).

Sosyal öğrenme teorisi, sosyal süreç teorileri arasında yer alan bir diğer teoridir. Bu araştırmada sosyal öğrenme teorilerinden Sutherland'ın Ayırıcı Birliktelikler Kuramı ve Akers'in Sosyal Öğrenme Teorisi üzerinde durulacaktır. Sutherland'e göre, suçlu davranış öğrenme sürecinin bir ürünüdür. Sutherland, suçlu davranışın karşılıklı iletişim içinde ve bireye yakın gruplar içinde öğrenildiğini belirtmektedir. Birey, karşılıklı iletişimde suçun nasıl işleneceğine ilişkin teknikleri ve suç işlemesini haklı çıkaracak tanımlamaları öğrenir. Birey, suç işlemeyi uygun gören tanımlamalara, suç işlemeyi uygun görmeyen tanımlamalardan daha fazla maruz kalırsa suç işler. Sutherland, suçlu davranışın çocuklukta öğrenildiğini, suça uygun ortam meydana geldiğinde, bireyin suçlu davranış kalıplarıyla ve suçlu gruplarla görüşme sıklığı ve yoğunluğuna bağlı olarak ortaya çıktığını belirtmektedir (Demirbaş, 2016; Dolu, 2013; İçli, 2016; Sokullu-Akıncı, 2010; Ümit, 2007).

Akers, Sutherland'ın Ayırıcı Birliktelikler Teorisinden hareketle kendi sosyal öğrenme teorisini geliştirmiştir. Akers'in kuramı ayırıcı birliktelikler, tanımlamalar, ayırıcı pekiştirme ve taklit olmak üzere dört bileşene dayanmaktadır. Demirbaş'ın (2016) belirttiği gibi, *ayırıcı birliktelikler*, birinci referans grubu olarak yakın ilişki içinde bulunan insanlarla etkileşimler ile ikinci referans grubu olan otorite figürlerinden okul, öğretmen vb. gruplarla olan etkileşimlerden oluşur. *Tanımlamalar*, kişinin davranışlarının nedenini açıklayan ve neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair gerekçelendirmeler, ahlaki değerler ve eğilimlerdir. Genel tanımlamalar, kişilerin kanunlara saygılı olmaya yönelik tutumları; özel tanımlamalar ise, kişilerin herhangi bir davranışa ilişkin değerlendirmeleri ile ilgili tutumlarıdır. *Ayırıcı pekiştirme*, bir davranış sonucunda alınan şeyin ödül ve ceza oluşuna göre, o davranışın tekrarlanıp tekrarlanmayacağıdır. *Taklit* ise, suçun diğer kişilerden veya TV-internet gibi iletişim araçlarından gözlem yoluyla öğrenilmesidir (s. 154-156).

Özetlersek, suçun nedenlerini açıklamaya yönelik sosyolojik teoriler, kimi zaman suçun nedenini sosyal yapıda aramakta, suç davranışını sosyal sınıf, sosyal ve fiziki çevre, alt kültür değişkenlerini kullanarak açıklamaya çalışmaktadır. Kimi zaman da suçun sosyal etkileşimin bir ürünü ve öğrenilen bir davranış olduğunu belirtmekte, suç davranışını bireyin toplumla olan bağıyla ilişkilendirmekte ya da suçun nedenini bireye suçlu etiketi

yapıştırılmasından kaynaklandığını öne sürmektedir. Sosyolojik teoriler, bazen de suçu sosyal eşitsizliğe bağlama eğilimi göstermektedirler.

Sonuç

Suç geçmişten günümüze süregelen önemli bir sosyal problemdir. Tarihin her döneminde suçla mücadele edilmiştir. Suç işlemenin belli bir yaşı olmadığı, çocuk yaşlardan yetişkinliğe kadar her yaş grubunda suça karışan bireyler olduğu sosyal bir gerçekliktir. Suç davranışının bir çocuk tarafından gerçekleştirilmesi oldukça kaygı vericidir ve bununla mücadele etmek tüm toplumların öncelikli hedeflerinden biri olmalıdır. Çocuklar kendileri isteyerek değil, çeşitli nedenlerle suça sürüklenmektedir.

Suçta sürüklenmiş çocukların *önemli bir kısmının* özellikleri şu şekilde sıralanabilir: Gelir düzeyi düşük, çok çocuklu ailelerden gelmektedirler ve sağlıklı aile ilişkileri bulunmamaktadır. Aralarında parçalanmış aile yapısına sahip olanlar bulunmaktadır. Yetersiz ebeveyn gözetimindedirler. Aile içinde hatalı disiplin anlayışı hakimdir. Ailenin ve çocuğun eğitim düzeyi düşüktür. Okulda başarısızdırlar ve kariyer hedefleri bulunmamaktadır. Ailelerinde ve arkadaş grubunun içinde suçlu olan ve alkol/madde kullanan bireyler bulunmaktadır. Dolayısıyla ailelerindeki ve arkadaşları arasındaki sapsmış bireyleri örnek alarak alkol/madde kullanabilmektedirler. Erken yaşlardan itibaren çalışma yaşamına atılanlar bulunmaktadır. Sosyo-kültürel etkinliklere katılımları düşüktür. Şiddet içeren diziler-filmler izleme, şiddet içerikli oyunlar oynama eğilimleri vardır.

Çocuk suçluların özelliklerine bakıldığında onları suça sürükleyen öncelikli nedenlerin aile başta olmak üzere sosyal çevre ve ekonomik nedenler olduğu görülmektedir. Bu çocukların aile ve arkadaş çevrelerinde suçlu bireylerin olması Sutherland'ın Ayırıcı Birliktelikler Kuramında öne sürdüğü gibi suçun öğrenilen bir davranış olduğunu göstermektedir. Çocuk suçlular yakın çevrelerinde suçlu bireyleri kendilerine rol model alabilmektedir. Çocuk, suç işleyen aile büyüğü ya da arkadaşı gibi olmak istediğinden onların sapan davranışlarının uygun olduğunu düşünmekte, suç işlemeyi haklı çıkaracak gerekçeler üretebilmektedir. Çocuk suçluların tekrar suç işlemesinin önüne geçebilmek için çocuklara, Akers'in ayırıcı pekiştirme olarak belirttiği, suç davranışının karşılığında ceza alacaklarının bilincinin verilmesi gerekmektedir.

Çocuk suçluların aileleriyle ilişkilerine bakıldığında ailelerin çocuklarına karşı yeterli ilgiyi göstermediği, aile içi iletişimin sağlıklı olmadığı, ailenin çocuğa karşı ya aşırı baskıcı ya aşırı hoşgörülü ya da umursamaz bir şekilde tutarsız disiplin uyguladığı görülmektedir. Aile ilişkileri iyi olmayan çocukların aileleriyle olan bağlarının da zayıf olduğu söylenebilir.

Hirschi'nin kuramıyla örtüşen bir durum söz konusu olmaktadır. Çocuklarla aileleri arasında sevgi ve güven ortamının olmaması çocuğun aileye karşı olan sorumluluk duygusunu yok eder, çocuk suç davranışında bulunmaktan kaçınmaz. Çocuk suçluluğu ile mücadelede aile ve çocuk arasındaki sosyal bağların kuvvetlendirilmesinin önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Hirschi'ye göre, çocuğun aile ile bağları güçlendikçe, suç işleme olasılığı azalmaktadır. Bu bağlamda aile okulları kurularak bu okullarda anne ve babalara doğru disiplin yöntemleriyle çocuk yetiştirilmesi, çocuk ve aile ilişkilerinin geliştirilmesi yönünde eğitimler verilmelidir. Çocuk suçluluğu konusunda aileler bilinçlendirilmelidir.

Çocuk suçluluğunda eğitim değişkeninin son derece önemli olduğu görülmektedir. Çocuk suçluların düşük eğitim düzeyine sahip olması ve okul başarısızlıkları onların suçlu bireye dönüşmesinde etkili olmaktadır. Okulda başarısız olan çocuklar okuldan ve ideallerden de uzaklaşmaktadır. Hirschi'nin Sosyal Bağ Teorisine göre kendilerini ideal ve kariyerlerine aday olan bireyler daha az suç işlerler. Dolayısıyla çocukların eğitim düzeyleri yükseltilmeli ve kariyer sahibi olabilecekleri mesleklere yönlendirilmeleri gerekmektedir. Böylelikle onların gelecekte umutlu olmaları ve suç davranışından uzak durmaları sağlanabilir. Ayrıca geçim sıkıntısı yaşayan ailelere maddi ve sosyal yardımlar ile iş imkanları tanınmalıdır. Bu sayede çocuklar aile geçimine katkıda bulunmak için çalışma yaşamında yer almak yerine okul hayatına devam edebilir, suç ortamlarından uzaklaşabilirler.

Boş zaman etkinlikleri çocukların suça sürüklenmesini engelleyebilmektedir. Mason ve Wilson'un (1988) belirttiği gibi,

Geçen yüzyıldan beri spor ve boş zaman etkinliklerine katılmanın gençleri suça yönelik davranışlardan alıkoyduğu konusundaki görüşe çok güçlü teorik destek vardır. Farklı teoriler neden spor aktivitelerine katılımın çocuk suçluluğuna karşı önleyici bir rol oynadığını açıklamak için önerilerde bulunmuştur. Örneğin, benlik algısının gelişmesi, can sıkıntısından kurtulma, sosyal kontrolün artması bunların hepsi muhtemel açıklamalar olarak geliştirilmiştir (s. 2).

Çocukların boş zamanlarını verimli bir şekilde değerlendirecekleri uğraşlar edinmelerinin çocuk suçluluğuyla mücadelede etkin bir rol oynayacağı söylenebilir. Bu bağlamda, çocukların yeteneklerine göre sanatsal ve sportif faaliyetlerde bulunmaları sağlanmalıdır. Bunun için her kesimden çocuk ve gençlerin gidebileceği kültür ve sanat merkezleri kurulmalı, spor sahaları açılmalıdır. Bu merkezlerde ücretsiz tiyatro gösterimleri yapılmalı, resim, müzik ve spor kursları, drama eğitimleri verilmelidir. Çocuklara kitap

okuma alışkanlığı kazandırılmalıdır. Bu sayede çocukların toplumla bağı güçlenir ve suç davranışında bulunmalarının önüne geçilebilir.

Çocukların her türlü sapan davranışlarının ve norm ihlallerinin azaltılabilmesi ve minimuma indirilmesi için onların toplumsal kurallara, toplumun hukuk sistemine ve insan haklarına saygılı bir şekilde erken yaşlardan itibaren yetiştirilmesi gerekmektedir (Dolu, 2013, s. 9). Böylelikle çocuk, hak ve hukuku gözeterek hareket eder, toplumla uyumlu bir birey olur.

Çocuk suçluluğunda televizyon, internet gibi kitle iletişim araçlarının da etkisi bulunmaktadır. Çocuklar aile ve yakın çevresinden suç davranışını öğrenebilirken, Akers'in Sosyal Öğrenme Teorisine göre, televizyon ve internette gördüklerini taklit ederek de suçu öğrenebilir. Bu bağlamda, televizyonda suç içerikli dizi ve programlar kaldırılmalı, çocuklar için güvenli internet ortamı sağlanmalıdır.

Çocuk suçluluğuna yönelik alınacak önlemlerle çocukların suça sürüklenmesi engellenebilir. Suça sürüklenmiş çocukların tekrar suça yönelmesi istenmiyorsa onlara suçlu etiketini yapıştırarak dışlayıcı tutum sergilenmemeli onları yeniden topluma kazandırmaya çalışmak gerekmektedir. Bu çocukların eğitimlerini sürdürmeleri ve meslek sahibi yapılması büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Ağaoğlu, E. ve Terzi, Ç. (2008). Suçla mücadelede aile eğitiminin rolü ve önemi. A. Solak (Ed). *Çocuk suçluluğu ve aile* (2. baskı) (s. 33-45). Ankara: Hegem Yayınları.
- Akalın, N. (2000). Çocuğun suça itilmesinde toplumsallaşma öğelerinin etkisi. M. R. Şirin ve S. Usta Sayıta (Haz). *1. İstanbul çocuk kurultayı bildiriler kitabı* (1. baskı) (s. 524-533). İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları.
- Aksoy, A. ve Ögel, K. (2004). *Tutuklu ve hükümlü ergenlerle ilgili yapılan tezlerin özetleri*. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünün Gözetimindeki Çocuklara Yönelik Hizmetlerin İyileştirilmesi Projesi İhtiyaçların Belirlenmesi Çalışması. İstanbul: Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği.
- Akyüz, Y. (2011). Türk eğitim tarihi açısından “suçlu çocuk” kavramına bir bakış ve ilk önemli araştırma. S. Hançerli, B. Sevinç, C. Gürer ve M. C. Öner (Ed.), *Suçta sürüklenen ve mağdur çocuklar* (1. baskı) (s. 54-59). Ankara: SABEV Yayınları.
- Aksel, Ş. (2014). Çocuk suçluluğuna genel bakış. Ş. Aksel ve T. Yılmaz Irmak (Haz.). *Gelişim psikolojisi bakış açısıyla çocuk suçluluğu* (2. baskı) (s. 1-20). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Avcı, M. (2008). Tutuklu çocuklar üzerine bir araştırma: çocukların suça yönelmesinde etkili olan toplumsal nedenler ve çözüm önerileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 49-73.
- Bağış, R.C. (2017). *Çocuk emeğine ve çiraklık eğitimine sosyolojik bir bakış: Denizli kent örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Başbüyük, O. ve Karakuş, Ö. (2012). Sosyal çevre ve suç: sosyal yapı teorileri. O. Dolu (Ed.), *Kriminoloji* (1. baskı) içinde (s. 48-59). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Bilgin, D. (2019, 6 Ağustos). Antisozyal kişilik bozukluğunun kişilik özellikleri. *Antakya*. <https://www.antakyagazetesi.com/antisozyal-kisilik-bozuklugunun-kisilik-ozellikleri-2/>
- Cömert, Ö. (2018). *Mükerrer çocuk suçluluğu: “Bitlis ili örneği”*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- T.C. Resmi Gazete. (2005). *Çocuk koruma kanunu*. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf>
- Demirbaş, T. (2016). *Kriminoloji* (6. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Bağış, R.C. (2019). Çocukları suça sürükleyen çevresel nedenler: sosyal bağ ve sosyal öğrenme teorileri ışığında bir değerlendirme. *Humanitas*, 7(14), 203-221

Dolu, O. (2013). Suç ve sapma teorileri. A. Geleri (Ed.), *Suç sosyolojisi* (1. baskı) içinde (s. 2-23). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2886.

Dönmezer, İ. (2009). Ana-Baba tutumlarının aile içi demokrasi ve çocuğa yönelik şiddetle ilişkisi. A. Solak (Ed), *Çocuk suçluluğu ve aile* (2. baskı) içinde (s. 179-193). Ankara: Hegem Yayınları.

Erdoğan, Z. (1989). *Elazığ çocuk ıslah evindeki hükümlü erkek çocukların suç işleme sebepleri konusunda bir sosyolojik araştırma*. Elazığ: Gaye Matbaa ve Yayıncılık.

Ereş, F. (2009). Toplumsal bir sorun: suçlu çocuklar. A. Solak (Ed), *Çocuk suçluluğu ve aile* (2. baskı) içinde (s. 157-178). Ankara: Hegem Yayınları.

Franklin, B. (1993). *Çocuk hakları* (1. baskı). (A.Türker, Çev). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1986).

Güleç, G., Yenilmez, Ç., Günay, Y. ve Seber, G. (2002). *Çocuk suçluluğunda sosyodemografik özellikler*. I. Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler Ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu. Ankara: Tisamat Basım Sanayii.

Çocuğun yükü ağır. (2019, 11 Haziran). *Cumhuriyet*.

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ekonomi/1432857/Cocugun_yuku_agir.html

İçli, T. (2016). *Kriminoloji* (9.baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İmamoğlu, A. (2015). *Psikolojik ve ahlaki açıdan çocuk suçluluğu* (1. baskı). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Johnson, R.E. (1979). *Juvenile delinquency and its origins: an integrated theoretical approach* (1. baskı). Cambridge: Cambridge University Press.

Konanç, E. (1974). Çocuk suçluluğu. A. Güriz ve P. Benedict (Ed.), *Türk hukuku ve toplumu üzerine incelemeler* içinde (s. 527-596). Ankara: Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No.1.

Kunt, V. (2003). *Suç ve çocuk*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Mason, G. ve Wilson, P., (1988). *Sport, recreation and juvenile crime* (1. baskı). Canberra: Australian Institute of Criminology.

Oktik, N. (2013). Sosyal sapma ve suçun sosyolojisine kuramsal yaklaşımlar. G. Önkal ve Ö. Sarı (Ed.), *Suçun sosyolojisi cezanın felsefesi* (1. baskı) içinde (s. 3-44). Ankara: Nobel Yayın.

Bağış, R.C. (2019). Çocukları suça sürükleyen çevresel nedenler: sosyal bağ ve sosyal öğrenme teorileri ışığında bir değerlendirme. *Humanitas*, 7(14), 203-221

Özbay, O. ve Özcan, Y. Z. (2006). A test of Hirschi's social bonding theory: juvenile delinquency in the high schools of Ankara, Turkey. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 50 (6), 711–726.

Polama, M. (2007). *Çağdaş sosyoloji kuramları* (1. baskı). (H. Erbaş, Çev.). Eos Yayınevi, Ankara. (Orijinal çalışma basım tarihi 1979).

Saltık, D. (2011). *Ankara Sincan çocuk eğitim evinde kalan çocuk hükümlülerin aile ilişkileri, aile yapısı ve akran etkisinin suça etkisi*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Sokullu-Akıncı, F. (2010). *Kriminoloji* (7. baskı). Bata Yayıncılık, İstanbul.

Sözen, E. (1986). Sosyolojik açıdan çocuk suçluluğu ve paşakapısı cezaevi'nde bir deneme. *Sosyoloji Konferansları*, 21, 261-285.

Topses, M.D. (2013). Eğitim düzeyi ve kardeş sayısının suç davranışıyla ilişkisi: Çanakkale E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(3), 701-713.

Ümit, E. (2007). *Mekandan imkana çocuk suçluluğunun habitusu ceza ehliyeti ilişkisi* (1. baskı). Ankara: Ankara Barosu Yayınları.

Yavuzer, H. (1993). *Çocuk ve suç* (7. baskı). Ankara: Remzi Kitabevi.

Yelken, R. (2011). Çocuk suçluluğunu önlemenin temeli olarak uluslararası çocuk sözleşmeleri ve aileye verilen önem. K. Canatan ve E. Yıldırım (Ed.). *Aile sosyolojisi* (2. baskı) içinde (s. 183-196). İstanbul: Açılım Kitap.

MODERN AGORALARIN İŞİLTİLİ YÜZÜ: ESTETİK EMEK¹

Emre BAŞCI²

Öz

Bu çalışmada; İzmir’de farklı semtlerde konumlanmış alışveriş merkezlerinde çalışan satış görevlilerinin çalışma hayatlarının görünür yüzünü oluşturan estetik emek olgusu mercek altına alınmaktadır. Son on senede popüler yaşam alanları hâline gelen—alışveriş, yemek, eğlence, spor, eğitim, hobi ve iş olanakları sunan—alışveriş merkezlerinin çalışanlar üzerindeki etkilerinin ortaya konulması birçok akademik disiplin açısından önem taşımaktadır. Karma araştırma metodolojisinden yararlanan bu çalışmada, sekiz farklı AVM’de çalışan satış görevlileri ile anketler doldurulmuş ve derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıntılı analizler sonucunda estetik emek olgusunun çalışanların birçoğu tarafından olumsuz olarak algılanmadığı bulgulanmıştır. Estetik emek, işe ilişkin deneyimlenen dezavantajlar arasında son sırada yer almaktadır. Buna karşın; olumsuz olarak görülen estetik emek unsurları, zorunlu kıyafetin fonksiyonel yetersizliği ve çalışana getirdiği ekstra maliyetler ve çalışanın kişisel tarzına yapılan müdahaleler olarak ortaya çıkmaktadır. Estetik denetimin sadece işverenden çalışana doğru değil, çalışanlar arasında da yoğun bir şekilde uygulanan bir pratik olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: AVM, çalışma sosyolojisi, estetik emek, hizmet, satış

THE SPARKLING FACE OF MODERN AGORAS: AESTHETIC LABOR

Abstract

In this study, the aesthetic labor of sales employees who work at different shopping malls in Izmir, as the visible aspect of their job, is examined. It is meaningful across various academic disciplines to look into this area as shopping malls have become popular life centers in the last decade, providing mall-goers with numerous activities. In the research stage, the researcher utilized mixed methodology including questionnaires and in-depth interviews. The detailed analysis shows that aesthetic labor is not perceived as a negative phenomenon by a considerable part of employees. The aesthetic labor comes as last in the list of the disadvantages which are related to

¹Bu çalışma, yazarın doktora tezinin bir bölümünden uyarlanmış, BAP Komisyonunca kabul edilen 1704E091 no.lu proje kapsamında desteklenmiş ve Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 31.05.2017 tarihinde onaylanmıştır.

²Dr., Bağımsız Bilim İnsanı, Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Doktora Mezunu emrebasci@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1062-4402

work. Contrarily, the negative features of aesthetic labor seem to be functional insufficiencies of compulsory work attire and its extra financial costs, and interference with personal style. Aesthetic monitoring at the workplace appears to be imposed not only by employers but also by employees on one another.

Keywords: aesthetic labor, sales, service, shopping mall, sociology of work

Giriş

Tercih edilir estetik özelliklere sahip olmanın geçmişte ve günümüzde iş hayatında başarılı olmanın tamamlayıcısı, hatta kimi zaman kıstası olduğu bilinmektedir. Kimliklerin ve yaşam tarzlarının öne çıktığı modern dönem gösteri toplumunda (Debord, 2016, s. 36), çalışanın estetik özellikleri kurumsal kimliğin önemli bir sembolü olarak görülmekte, bu özelliklerin kurumsal verimliliği belirleyen kritik bir faktör (dolayısıyla dikkatli bir biçimde seçilecek ve denetim altında tutulacak bir öge) hâline geldiği anlaşılmaktadır.

Michel Foucault bireyin modern dünyada sürekli şekilde denetlendiğini—düşünür tarafından panoptikon³ kavramı ile açıklanmaktadır—ortaya koymaktadır (Styhre, 2004, s. 102). Panoptikon kavramı ile gözetime tabi birey izlendiğinin farkındadır ve bu gözetim bireyin disipline sokulması için gerçekleştirilmektedir. Sesli/görüntülü kayıt cihazları, gizli/gölge müşteri uygulamaları, iş şemaları, kuralları, standartları, normları ve beklentileri ile çalışan sonu gelmez bir denetime maruz bırakılmaktadır. Bu sistem aslında çağdaş yönetim biliminin iddia ettiği gibi organik (hiyerarşik ve merkezi olmayan) bir yönetim tarzı ortaya koymamaktadır. Panoptikon araçları sayesinde şirket yönetimi hiç olmadığı kadar merkezdedir; tüm iktidarı elinde tam zamanlı şekilde bulundurmaktadır (Sennett, 2015, s. 43). Estetik emek kavramı da bu tam zamanlı denetimin bedene uzanmış şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüzün ve bedenin biçimi, kıyafet, jestler, mimikler, aksan ve ses tonu gibi duygularla doğrudan ilişkisi olmayan karakteristik/yapısal öğelere karşılık gelen estetik emek olgusu yoluyla örgütsel başarıya—daha fazla müşteri çekerek, var olan müşterileri memnun ederek ve kurumsal imaja destek vererek—katkı sağlanması hedeflenmektedir. Bu estetik özelliklerin çalışan tarafından öne çıkarılmasına karşılık gelen ve şemsiye bir kavram olan estetik emek (aesthetic labor) kavramı, Entwistle ve Wissinger'in (2006, s. 775) belirttiği üzere, çalışanların bedenlerinin çalıştıkları organizasyonun imajının satılması için dizginlenmesidir. Kimi zaman çalışanların estetik özellikleri şirketin kurumsal imajının inşası

---

³Bu kavramı ilk olarak 18. yüzyılda yaşamış olan İngiliz filozof Jeremy Bentham, tasarladığı hapisane için kullanmıştır (Roscoe, 2013, s. 85). Etimolojik olarak panopticon kelimesi, pan-bütün ve opticon-gözlemlemek kelimelerinin birleşiminden oluşur ve kökenini Yunan mitolojisinden alır; Panoptes'in 100 gözü bulunmaktadır; uyurken dahi en az bir gözü açık olacaktır (Roscoe, 2013, s. 86). Alanyazında panoptikona ek olarak, George Orwell'in 1984 isimli romanında yer alan *Big Brother* (*Büyük Birader*) fenomeni kullanılabilir.

veya satılan ürünlere dikkat çekmek için dahi kullanılabilir⁴ (Hancock & Tyler, 2000, s. 117).

Bourdieu, kimi zaman çalışanın da farkında olmadığı bu dolaylı yaptırımları ve kabullenmeleri sembolik şiddet olarak tanımlamaktadır (Jenkins, 2002, s. 69). Panoptikon, estetik emeğin dikte edici yönüne işaret ederken, sembolik şiddet ise kapitalist ekonomik düzenin temel öğretilerinin kişisel rızayla içselleştirilmesine karşılık gelmektedir. Foucault (1984/1998), alanyazına kazandırdığı dispoitif kavramı ile dominant/egemen öğretilerin topluma doğru pompalandığını açıklamaktadır. Barthes de (1957/1996, s. 206) buna paralel şekilde burjuva ideolojisinin tüm toplum için bir norm hâline geldiğini, örneğin ilk maaşını alan genç bir sekreterin ilk hayalinin gösterişli bir düğün yapmak olacağını belirtmektedir. Çoğu zaman yukarıda tasarlanan ve aşağıya doğru akan öğretiler yoluyla başarılan beden denetiminin kimi zaman sosyo kültürel bir biçimde şekillenebildiği de belirtilmelidir. Nitekim; Wolkowitz (2006), iş ortamında beden estetik görünümünün aslında tüketicinin tercihi ve beklentisi olduğunu söylemektedir (Gimlin, 2007, s. 354). Güzelliğin toplumsal ve tarihsel bağlamlara ve sosyo ekonomik altyapıya göre değişebilen ticari⁵ bir öge olduğu bilinmektedir (Peiss, 2001, s. 8-9). Örneğin, Güney Kore’de güzellik standartlarından biri açık ten rengidir. Tarlada çalışmaktan muaf olan soyluların beyaz tenli olmasından kaynaklanacak şekilde beyaz tenin elitliği ve zenginliği çağrıştırmaları kültürel kodlara işlemiş durumdadır (Samuda, 22/10/2014). Güney Kore kozmetik piyasası da bu güzellik sembolünü bir kriter hâline getirerek reyonları ten beyazlatıcı kremler ile doldurmaktadır. Benzer şekilde, evlenmek için minimum 60 kiloda olmak zorunda olan Moritanyalı kadınlar, şişmanlamak için kilo aldırma ilaçlara yönelmektedir (Aktepe, 31/03/2017).

Genetik antropoloji alanında yapılmış birçok çalışma da tenin pürüzsüzlüğü ve lekesizliği, erkeklerde maskülen davranış ve görüntü, kadınlar için ince bel ve geniş kalçalara sahip olma gibi günümüzde rağbet gören birçok estetik özelliğin genetik seçimden kaynaklanabileceğini ortaya koymaktadır (Bkz. Dixson vd., 2016; Fink, Grammer & Matts, 2006; Krupp, DeBruine & Jones, 2011; Singh vd., 2010). Miller’a (2012, s. 156) göre kadınlarda sıklıkla görülen dolgun ve kırmızı dudağa sahip olma sevdası, gençliğe ve doğurganlığa işaret etmekte, bu tercihin temeli ilk insanın ortaya çıkışına kadar dayanmaktadır. Sonuç olarak, estetik tercihlerin sosyo kültürel sebepler ile birlikte evrimsel

⁴Birçok havayolu firması, belirli boy ve kilo oranlarına sahip olmaları beklenen hosteslerin—güncel adıyla kadın kabin memurlarının—yüz ve bedenlerini reklamlarında ve diğer iletişim mecralarında sıklıkla kullanmaktadır.

⁵Toplumsal kültürün pazarlama faaliyetleri tarafından da şekillenebildiği göz ardı edilmemelidir. Reekie’nin (1993) ve Wolf’un (1991) belirttiği gibi, alışveriş mekânları tüketicileri neyin güzel olduğu konusunda yönlendirebilmektedir.

dayanak noktaları bulunabilmektedir.

Bu çalışmanın odak noktası olan estetik beğenilerin inşa edilme, tek tipleştirme ve denetlenme çabasına gelindiğinde ise, malların ve ilişkilerin fetişleştirildiği bir ortamda insan vücudunun da aynı muameleye uğradığı görülebilmekte; vücudun şekle girmesi için oluşturulmuş olan standartların ruh güzelliğinin yerini doldurduğu deneyimlenebilmektedir. Genel olarak tüketim toplumunda gençlik, zindelik ve güzellik, tüketim kültürü içinde yüceltilerek arzunun bu özellikler etrafında toplanması sağlanır ve beden plastik bir objeye dönüşür (Featherstone, 1994, s. 177-183). Estetik odaklı sistemin işleyişini Baudrillard (2013) şu şekilde özetlemektedir: “Birey öncelikle kendini beğenmeye, kendinden hoşlanmaya özendirilir. Kendini beğenerek başkalarınınca beğenilme şansına” ulaşılacağı miti bireye sistem tarafından aktarılır. Baudrillard’a göre tüketimin gerçek nesnesi kadındır çünkü toplumlarda kadın hâlen toplumun pasif öznesi olarak görülmektedir. Kadın bir tüketim nesnesi olarak kendisini yenilemekle ve seçim için kendini hazırlamakla mükelleftir. Bununla birlikte, post-modern felsefenin etkisiyle yeni versiyonlar ortaya çıkmıştır. Ayağı yere basan, seçmeye ve rekabet etmeye hazır kadın modeli, kendine özen gösteren metroseksüel erkek modeli ve kadın/erkek birlikteliğini bünyesinde var edip bunu göstermekten haz duyan erdişi/androjenik⁶ model son dönemlerde sahnede yerlerini almış ve kimi toplumlarda kabul görmeye başlamıştır.

Günümüzde kimliğin, performansın ve rekabetin öne çıkmasıyla bedenin estetik durumu iş hayatında daha önem kazanmış durumdadır; ideal bedene ulaşamama durumu bireylerde endişe yaratmaya başlamıştır (Bauman, 2001, s. 158). Gerçekten de çalışma yaşamında—hizmet sektörü başta olmak üzere—bedenin estetik görünümü (beden ölçüleri ve giyim tarzı) bireyin iş bulmasını ve işine devam etmesini mümkün kılmaktadır; beden yüzeysel biçimde metalaştırılmıştır. Moda sürekli değişim göstermektedir ve modaya uyum sağlanması çalışanlardan beklenmektedir. Örneğin, iş ortamında takım elbise giyme veya kravat takma beklentisi dönemsel iş kodlarından kaynaklanmaktadır ve güncel tüketim kültürünün bir parçasıdır. Yeni beden anlayışında bedenin genç, ince ve sıkı olması gerekmektedir ve bunun başarımı için spor aktiviteleri ve tıbbi estetik imdada koşmaktadır (Çabuklu, 2004, s. 41; Turner, 1992).

Ortalamanın altında güzelliğe sahip olarak algılanan kadınlar, çekici olarak algılanan kadınlara göre daha düşük olasılıkla iş bulabilmektedir (Hamermesh & Biddle, 1994, s. 1174).

---

⁶Örneğin, Eurovision şarkı yarışmasında Avusturya adına yarışan ve biyolojik olarak erkek cinsiyetine sahip Conchita Wurst, kadın kıyafetlerini ve sakalı bir araya getirmiştir.

Kısa boylu ve kilolu çalışanlar ise iş dünyasında daha düşük oranda tercih edilmektedir (Harper, 2000, s. 771-801). Yurt dışında yapılan kimi araştırmalar, fit/şık görünümlü olarak algılanan insanların iş görüşmelerinde öne çıktığını ve iş başvurularının olumlu sonuçlanmasında ve terfi almada avantajlı olduklarını ortaya koymaktadır (Bardack & McAndrew, 1985; Morrow vd., 1990). Gueguen'in (2011) Fransa'da 2.400 katılımcıyla yaptığı araştırmada sarışın kadınların, erkek bağışçılardan daha yüksek miktarlarda bağış topladığı, ayrıca bağıшта bulunan erkeklerin sarışın kadın görevlilere esmer ve kumral kadın görevlilere nazaran daha fazla bağıшта bulunduğu görülmüştür. Bu bulgulara paralel şekilde kapıdan kapıya dolaşan kadın bağış toplayıcıları arasında sarışın olmak bir avantaj olarak ortaya çıkmakta (Price, 2008) ve sarışın garsonlar daha yüksek miktarda bahşış almaktadır (Lynn, 2009).

Lan (2001), Tayvan'da kozmetik mağazalarında yaptığı araştırmada ilk kez Langman'ın (1992) isimlendirdiği *neon kafes* kavramına işaret ederek mağaza çalışanların bedenlerinin sıkı şekilde denetlediğini ortaya koymaktadır. Salzinger'in (2003, s. 14; 64) Meksika'da yaptığı araştırmada kadın çalışanların görünülerinin erkek yöneticiler tarafından sürekli bir biçimde denetime tabi tutulduğu, kadın çalışanların yaptıkları işten ziyade görünülerine odaklanıldığı bulgulanmıştır. Johnston ve Sandberg'in (2005, s. 14) Yeni Zelanda'da yaptıkları araştırmada ise estetik emek kavramının sadece işverenler ve yöneticilerin beklentilerine ilişkin bir kavram olmadığı, iş arkadaşlarının da çalışanın görüntüsü üzerinde biçimlendirici rol oynayabildiği görülmektedir. Kalfa Topateş'in (2015) Türkiye'de kozmetik reyonu çalışanları hakkında yaptığı çıkarımlara göre bu çalışanlar sistemin sürekli şekilde denetime tabi tuttuğu mutsuz insanlardır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, güncel çalışma ortamında bir standart olarak görülen estetik emek olgusu AVM satış görevlileri üzerinden incelenmektedir. Küreselleşmenin ve tüketimin tüm hızıyla yaşandığı ve kapitalist ekonomik modelin dünyanın genelinde geçerli olduğu günümüzde AVM'ler günlük yaşamın merkezlerinden birisi hâline gelmiş durumdadır. AVM'lerde süregelen alışverişin doğası ve tüketicilerin/müşterilerin tutum ve davranışları son senelerde yoğun bir şekilde araştırılırken AVM'lerdeki çalışma yaşamı henüz yeterince aydınlatılamamış durumdadır. Yürütülen araştırma ile AVM'lerde çalışan satış görevlilerinin estetik emeğe ilişkin algı ve davranışları detaylarıyla ortaya konularak bu grubun çalışma dinamiklerinin anlaşılması hedeflenmektedir.

Türkiye'de yeni sayılabilecek bir iş yeri türü olan AVM'lerde emek süreçlerinin

araştırılması; sendikalaşmanın zayıflaması, esnek istihdam ve taşeronlaşma gibi araçlar ile liberalleşen piyasalarda çalışanların öznelliklerinin irdelenmesi ve neoliberal ekonomi politikalarının ticari/ekonomik, bilimsel ve etik düzlemlerde anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Günümüzde AVM'ler hem tüketicilerin ihtiyaç ve isteklerini karşılama hem de istihdam yaratma açısından çarpıcı bir konumda bulunmaktadır. Bu sebeplerle, AVM'lerde⁷ var olan çalışma dünyasının sosyolojik analizi hem ticari hem de akademik dünya için önem arz etmektedir.

Yöntem

AVM çalışanlarının çalışma koşulları Türkiye'de oldukça yeni ve az araştırılmış bir konudur ve katılımcıların algı, tutum, davranış ve deneyimlerinin detaylı bir şekilde ortaya dökülmesi için nitel bir araştırma tekniğinin uygulanması elzem görünmektedir. AVM satış görevlilerinin bireysel ve kolektif dünyalarının hangi öğelerden oluştuğunu anlama ve açıklama derdinde olan bu çalışma, tarihsel ve güncel verilerin elde edilebildiği derinlemesine görüşmelerden mutlaka yararlanmak durumundadır. Bunun yanında, AVM çalışanlarının genel profilinin (sosyo demografik özelliklerinin) ve çalışma deneyimi istatistiklerinin ortaya konulması gerekmektedir. Bu sayısal verilerin genelleştirilebilir olabilmesi için yüksek sayıda katılımcıya ulaşılması önemlidir. Bunun başarımı da nicel bir teknik olan anket yoluyla gerçekleştirilebilir. Sonuç olarak; çalışılan konunun güncel dinamikleri hem nicel hem nitel araştırma tekniklerinin uygulandığı karma araştırma metodolojisinin seçimini gerektirmektedir. Antropoloji ve sosyoloji alanlarında 1930'lu yıllardan bu yana yapılan birçok çalışmada nicel ve nitel teknikler bir arada uygulanmıştır (Denscombe, 2008). Bu metodolojide sonuca varmadan önce; veriler, aynı çalışma şemsiyesi altında birbirini destekleyecek şekilde toplanmakta ve analiz edilmektedir (Yin, 2011, s. 291; Tashakkori & Teddlie, 1998, s. 128-135). Bu metodoloji altında kullanılan desen ise 'paralel karma metodolojisi' desenidir. Çalışmada, nicel ve nitel veriler eş zamanlı olarak toplanmış ve analiz edilmiştir. Ayrıca; kullanılan anket, kapalı ve açık uçlu (nicel ve nitel veri sağlayan) soruları bünyesinde barındırmaktadır. Örneklem yöntemi ise olasılıklı örneklem yöntemlerinden birisi olan küme örneklem ve nitel araştırma ayağında yararlanılan kartopu örneklemidir. İzmir'de faaliyet gösteren tüm AVM'lerin ziyaret edilmesi mümkün olmadığından farklı özellikleri ile evreni temsil edecek AVM'ler seçilmiştir. Bu AVM'lerin tümü, merkezi bir

---

⁷AVM'ler bu çalışmanın başlığında modern agoralar olarak isimlendirilmektedir. Agora, klasik Yunan döneminde halkın yönetim, siyaset ve ticaret işlerini görüşmek üzere toplandıkları kent alanı olarak isimlendirilmekteydi. Zamanla agoralar salt bir biçimde ticaretin hüküm sürdüğü mekânlar hâline gelmiştir. Modern agoralar olan AVM'ler, son 30 yılda dünyada ve Türkiye'de tüketim toplumunun sembolü hâline gelerek sosyal hayatın merkezine yerleşmiştir.

yönetim tarafından idare edilen ve sahip oldukları fiziki alanları küresel, ulusal ve yerel markalara kiralayan organize alışveriş merkezleridir. AVM'lerde farklı iş kollarında faaliyet gösteren mağazalar ziyaret edilmiş, çalışmaya katılmak isteyen çalışanlara anket soruları yöneltilmiştir. Anketleri cevaplayan katılımcılardan görüşme için istekli olanlar ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Buna ek olarak; görüşmeler için, anketlere cevap veren katılımcıların aynı AVM bünyesinde çalışan satış görevlisi arkadaşlarına referans usulü ile (kartopu örnekleme yoluyla) ulaşılmıştır. Katılımcıların tümü, müşteriler ile doğrudan haşır neşir olabildikleri pozisyonlarda (yönetici ve temsilci seviyelerinde) çalışmaktadır. Satış görevliliğinin içerdiği yoğun estetik emek olgusu üzerinde yoğunlaşmak amacıyla, AVM'de çalışan fakat müşterilerle ilişkileri sınırlı seviyede olan temizlik, güvenlik ve depo görevlileri çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

Araştırmanın ilk aşamasında, 6 Haziran 2017 ve 6 Temmuz 2017 tarihleri arasında pilot olarak seçilen 2 adet AVM'de (Ege Park Mavişehir ve Mavi Bahçe) anketler uygulanmış ve bu AVM'lerde çalışan istekli katılımcılar ile görüşmeler yapılmıştır. Bu aşamada 119 adet geçerli anket toplanmış, 15 adet görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler ziyaret edilen AVM'lerin açık alanlarında veya AVM'lerin bünyelerindeki kafe veya restoranlarda sürdürülmüştür. Görüşmeye iştirak eden her katılımcıdan araştırmaya katılmayı kabul ettiğine ve tüm verilerin ilişkili bilimsel yayınlarda kullanılabilmesine dair izin mektupları (consent letter) alınmış ve tüm görüşmeler dijital ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Anketlerde yazılan ifadeler, görüşmelerde ortaya çıkan söylemler ve mağaza ziyaretleri sırasında gerçekleşen sohbetler aracılığıyla nihai anket formu oluşturulmuştur. Bir ay süren pilot araştırma sürecinde anket ve görüşmelerden zengin veri elde edilmesi ertesinde nihai araştırma aşamasına geçiş yapılmıştır.

Nihai anketler, İzmir'de farklı semtlerde konumlanmış yedi AVM'de (Mavi Bahçe, Kipa Çiğli, Forum Bornova, Konak Pier, Optimum Outlet, İzmir Park ve Agora) çalışan katılımcılar üzerinde 8 Temmuz 2017 ve 20 Temmuz 2017 tarihleri arasında uygulanmıştır. Bununla eş zamanlı olarak yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nihai araştırma aşamasında 389 adet geçerli anket ile ulaşılmaması gereken minimum sayı⁸ olan 369 aşılmıştır. Pilot araştırmadan elde edilen veriler de dikkate alındığında minimum sayının oldukça üzerine çıkmıştır. Ayrıca, bu aşamada 20 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler

---

⁸Sayısı 5 sene içinde 40'a ulaşması beklenen ve yaklaşık 25.000 kişiye istihdam sağlayan İzmir'deki AVM'lerde (Kemaloğlu, 23/03/2016) uygulanan anketler için örneklem sayısının minimum 369 olması gerekmektedir [%95 güven seviyesi ve %5 hata payı ile çalışılmıştır]. TÜİK (21/04/2017) verilerine göre hizmet sektöründe çalışanların %36'sı hizmet ve satış işleriyle uğraşmaktadır. Bu durumda evren büyüklüğü, 9.000 birey olarak belirlenmiştir.

gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmeler kısmi olarak ve anketlerde açık uçlu sorulara verilen cevaplar bütünüyle transkript hâline getirilmiştir. Araştırma süresince toplam sekiz AVM’de mümkün olduğu kadar yüksek sayıda anket sayısına ulaşılmaya çalışılmış, nitel araştırma ayağında ise veri doygunluğuna ulaşıldığında araştırma sonlandırılmıştır.

Araştırma Bulguları

Demografik Özellikler

Nihai araştırmaya katılan katılımcıların (Tablo 1) çoğunluğu kadınlardır (226 kişi, %58 oran ile). Yaş dağılımına bakıldığında 18 ve 33 yaşları arasında bulunan katılımcıların büyük çoğunluğa sahip olduğu görülmektedir (314 kişi, %82 oran ile). 230 katılımcı bekâr (%59 oran ile), 136 katılımcı evli (%35 oran ile), 19 katılımcı boşanmış (%5 oran ile) ve 3 katılımcı duldur (%1 oran ile). Çocuğu olmayanlar, 275 ile katılımcıların büyük oranını (%72 oran ile) oluşturmaktadır. Katılımcılar arasında eğitim seviyesi açısından en büyük grubu lise mezunları oluşturmaktadır (199 kişi, %51 oran ile). İşteki pozisyonlara göre 301 kişi (%78 oran ile) satış temsilcisi (satış danışmanı, barista, kuaför veya kasiyer) seviyesinde, 83 kişi (%22 oran ile) ise yönetici (mağaza müdürü [60 kişi] veya mağaza müdür yardımcısı [23 kişi]) seviyesinde bulunmaktadır. Çalışılan sektör açısından nüfus büyüklüğü sırasıyla Giyim (127 kişi, %33 oran ile), Ev tekstili ve Züccaciye (51 kişi, %13 oran ile), Ayakkabı ve Deri (49 kişi, %13 oran ile), Gıda (45 kişi, %12 oran ile), Saat/Gözlük/Takı (35 kişi, %9 oran ile), Kozmetik (24 kişi, %6 oran ile), Oyuncak/Eğlence (20 kişi, %5 oran ile) ve Kitap (10 kişi, %6 oran ile) gelmektedir. Sektörün 10 ve aşağı sayılarda katılımcı barındırması durumunda ilgili sektör, Diğer başlığı altında yer almıştır. Son olarak; çalışma şekline bakıldığında, katılımcıların büyük çoğunluğunun tam zamanlı işlerde çalıştığı (361 kişi, %93 oran ile), yarı zamanlı (part-time) ve saatlik işlere ise sırasıyla 25 kişi (%6 oran ile) ve 2 kişinin (%1 oran ile) sahip olduğu görülmektedir.

Derinlemesine görüşmeler ise toplam olarak 24 saat 25 dakika 37 saniye sürmüştür. 35 katılımcının 22’si Kadın, 13’ü Erkek; 8’i 18-25 yaş aralığında, 21’i 26-33 yaş aralığında, 4’ü 34-41 yaş aralığında ve sadece 2’si 41 yaşın üzerindedir. Katılımcılardan 19’u bekâr, 12’si evli, geri kalan 4’ü ise boşanmıştır. Katılımcıların 23’ünün çocuğu bulunmamaktadır. 1 ve 2 çocuk sahibi katılımcılar ise sırasıyla 11 ve 1’dir. 20 satış danışmanı olarak çalışan katılımcıya karşı, 8 mağaza müdürü, 3 garson, 2 mağaza müdür yardımcısı ve birer kuaför ve barista/kasiyer araştırmaya dâhil olmuştur. Katılımcıların 13’ü lise mezunu, 11’i lisans mezunu, 5’i ön lisans mezunu, 3’ü ortaokul mezunu ve geri kalan katılımcılardan 2’si lise öğrencisi ve 1’i de ön lisans öğrencisidir.

Tablo 1

Nihai Araştırma Anketine Katılan Katılımcıların Özellikleri

Cinsiyet	Sayı	Yüzde*	Eğitim durumu	Sayı	Yüzde*
Kadın	226	%58	İlkokul	2	%1
Erkek	163	%42	Ortaokul	30	%8
Yaş aralığı	Sayı	Yüzde*	Lise	199	%51
0-17	4	%1	Ön Lisans	77	%20
18-25	149	%39	Lisans	78	%20
26-33	165	%43	Yüksek Lisans	2	%1
34-41	45	%12	İşteki pozisyon	Sayı	Yüzde*
42-49	19	%5	Satış temsilcisi	301	%78
50-57	1	%1	Yönetici	83	%22
58 ve üstü	0	%0	Sektör	Sayı	Yüzde*
Medeni durum	Sayı	Yüzde*	Giyim	127	%33
Bekâr	230	%59	Ev tekstili ve Züccaciye	51	%13
Evli	136	%35	Ayakkabı ve Deri	49	%13
Boşanmış	19	%5	Gıda	45	%12
Dul	3	%1	Saat/Gözlük/Takı	35	%9
Çocuk sayısı	Sayı	Yüzde*	Kozmetik	24	%6
Çocuğu olmayanlar	275	%72	Oyuncak/Eğlence	20	%5
1 çocuk	81	%21	Kitap	10	%3
2 çocuk	25	%6	Diğer	17	%6
3 çocuk	2	%1	Çalışma şekli	Sayı	Yüzde*
			Tam zamanlı	361	%93
			Yarı zamanlı	25	%6
			Diğer	2	%1

*Yüzdelerinin toplamının %100'ü aşma durumu ondalık değerlerin yuvarlanmasından kaynaklanmıştır.

AVM'de Çalışmanın Dezavantajları

Araştırmanın tamamlanması ertesinde anket ve derinlemesine görüşme verileri sınıflandırılmış ve yakınsayan desen yöntemiyle—nitel ve nicel veriler birbiriyle ilişki içinde—analiz edilmiştir. AVM çalışanlarının çalışma ortamında yaşadıkları problemler açısından estetik emek olgusu diğer olumsuzluklarla karşılaştırmalı olarak mercek altına alınmıştır. Alanyazında çalışma ortamında hissedilen olumsuzluklar açısından sosyoloji alanyazınında önemli addedilen estetik emek, sanılanın aksine kendine son sırada yer bulmuştur (Tablo 2). Estetik emek öğeleri olan ‘zorunlu kıyafetin rahat olmaması’, ‘zorunlu

kıyafetin kişiliğe uygun olmaması' ve 'sürekli bakımlı görünme zorunluluğu' AVM satış görevlileri tüm olumsuzluklar içinde oldukça düşük önem puanlarına sahiptir.

Tablo 2

Gruplandırılmış Şekilde AVM'de Çalışmanın Dezavantajları

Üst Boyut	Alt Boyut	Puan	Toplam Puan
Esnek çalışma	Hafta sonu ve özel günlerde tatil yapamamak veya diğer işlere göre az tatil yapmak/izin kullanmak	364	752
	Çalışma saatlerinin aşırılığı (mesai saatlerinin fazlalığı veya çıkış saatlerinin geç olması)	196	
	Çalışma saatlerinin düzensizliği (farklı saatlerde çalışmak zorunda olmak veya kimi zaman mesaiye kalmak)	192	
Fiziksel ve Ergonomik zorluklar	Fiziksel olumsuzluklar (ayakta kalmak zorunda olma, yük taşıma, yapılan işin yorucu bir iş olması, ortamın olumsuz ışık/elektrik barındırması)	266	606
	Aşırı kalabalık çalışma ortamı/İş yoğunluğunun fazla olması	125	
	Temiz hava ve güneş ışığından mahrum olma	83	
	Ortam havalandırmasına ilişkin olumsuzluklar (aşırı sıcak veya soğuk iklimlendirme vb.)	73	
	Yeterli mola/dinlenme saatlerinin olmaması	41	
Ücrete ilişkin olumsuzluklar	Alınan ücretin yetersiz/düşük olması	269	518
	Sürekli satış yapma ve hedef tutturma baskısı	149	
	Fazla mesai veya eğitim sürelerinin alınan ücrete eklenmemesi	63	
	İş yerinin kıyafet zorunluluğu getirip giyecek masrafını karşılamaması	31	
	Ücretlerin düzensiz ödenmesi	6	
Duygusal emek	Müşterilerin olumsuz tavır ve davranışları	159	383
	Sürekli satış yapma ve hedef tutturma baskısı	149	
	Yönetici veya patronların olumsuz tavır ve davranışları	57	
	İş arkadaşlarının olumsuz tavır ve davranışları	18	

Üst Boyut	Alt Boyut	Puan	Toplam Puan
Estetik emek	Zorunlu kıyafetin rahat olmaması	38	85
	Zorunlu kıyafetin kişiliğe uygun olmaması	24	
	Sürekli bakımlı görünme zorunluluğu	23	
Diğer	Çalışılan yere ulaşımın dezavantajlı olması (yolculuğun uzun sürmesi, taşıt değiştirme vb.)	74	205
	AVM yönetiminin çıkardığı zorluklar (her faaliyet için izin alınması, esnek olunmaması vb.)	72	
	Çalışanlar için ortak dinlenme/mola yerlerinin olmaması	59	

Satış işinde estetik emek kavramının ayrıcalıklı rolü öncelikle çalışanların vücut ve giyinme şekillerine bakıldığında anlaşılmaktadır. Saha araştırmasında gözlemlenen ve araştırmaya katılan çalışanların birçoğu fiziksel görünümüne titizlikle dikkat eden bireylerdir. Kilo almaktan sakınan, temiz ve şık kıyafetler tercih eden, düzenli şekilde kuaföre giden ve cilt/tırnak bakımı yaptıran, deodorant ve parfüm kullanmayı alışkanlık hâline getiren bireyler kendi tarzlarını oluşturmuş görünmektedir. Sahada aşırı kilolu çalışanların nadir görülmesi de satış işinde estetik emek unsurunun baskın varlığının hissedilmesine yardımcı olmaktadır. Saha araştırması sırasında tesettürlü çalışanlar ile de oldukça nadir şekilde karşılaşmış, fiziksel engelli bir çalışan ile karşılaşılmamıştır.

Oldukça küçük bir grubu oluşturan katılımcılar iş yerlerinde kendilerine dayatılan estetik beklentilerden veya sektörün estetik seçim ve dayatmalarından memnun görünmemektedir. Durumdan memnun görünmeyen bu katılımcıların da genellikle sektörün belirlediği güzellik standartlarının dışındaki bireyler olduğu gözlemlenmiştir:

Özel hayatımda dağınık bir saç topuzu ile dolaşırken işe gelirken sürekli fön çektirmek ya da düzenli bir şekil vermek zorunda kalıyorum. (Anket, Agora, Kadın, Satış Danışmanı, 28)

Bu insanlar yeterince özveride bulunuyor. Bir de firmalar çalışanları zayıf ve kaslı olmaları için dizayn etmeye çalışıyor, ona göre seçiyorlar. Aslında kimse kimsenin yaşam koçu değil. (Görüşme, Mavi Bahçe, Erkek, Satış Danışmanı, 31)

Birçok iş görüşmesinde estetik unsurlardan dolayı kaybettiğimi düşünüyorum. Hep balık etli oldum. Ama mağazacılıkta zayıf olmak zorundasın. (Görüşme, Kipa Çiğli, Kadın, Satış Danışmanı, 26)

Bir markada boy şartı var. 1,55 metre boyunda olduğum için o şirkete giremedim. Bu bir ayrımcılık. (Görüşme, Agora, Kadın, Satış Danışmanı, 28)

Bu duruma zıt olarak, çalışanların büyük bir kısmı ışıltılı AVM dünyasının bir parçası olmaktan ve iş yerinde bakımlı görünmekten hoşlanıyor görünmektedir. Ayrıca, bakımlı ve tek tip görünüm çalışanın kişisel tercihi olabildiği gibi, temsil edilen firmanın başarısı için bir

misyonerlik görevi olarak addedilebilmektedir:

Dolgun ücretli, hafta sonu tatil yapabileceğim, hafta içi akşamları evimde olabileceğim, resmi tatillerin tüm haklarına sahip olabileceğim, ayrıca sürekli olarak bakımlı görünebileceğim bir işte çalışmayı tercih ederdim. (Anket, Forum Bornova, Erkek, Satış Danışmanı, 42)

Biz bir vitriniz. Evinizdeki vitrinin nasıl olmasını istiyorsanız, iş ortamında da öyle olmalısınız. Ne kadar bakımlı olursanız o kadar müşteriye çekersiniz. Bakımlı olmayı çok seviyorum ve kendimi iyi hissediyorum. Öncelikle kendim için yapıyorum. (Görüşme, Mavi Bahçe, Kadın, Satış Danışmanı, 43)

Her iş yerinin talebi temiz, özenli ve bakımlı olmamız. Bunda bir problem görmüyorum. (Pilot Anket, Ege Park, Kadın, Kasiyer, 21)

Kilolu olsaydım öz güvenim düşük olurdu. İş görüşmesinde zorlanırdım. İşimizde beyaz önlük giyiyoruz. Şişman bir insanda beyaz önlük kasapmış gibi durur. (Görüşme, Mavi Bahçe, Erkek, Satış Danışmanı, 26)

Giyim konusunda şirketin belirlediği giyim tarzının dışına çıkılmıyor. Tek tip olmasını uygun buluyorum. Tavır ve üslup da her zaman kurumsal olmalı. Bu benim onayladığım bir durum. (Pilot Anket, Mavi Bahçe, Kadın, Satış Danışmanı, 26)

Şu an bir satış danışmanıyım. İleride yönetici olacağım ama şimdiden dikkat ediyorum. Giyinme, saç, cilt, bakım, fit görünüm önemli, her şeyde önemli olduğu gibi. (Görüşme, Kipa Çiğli, Erkek, Satış Danışmanı, 27)

Tercih edilen estetik görünümün çoğu zaman satış, performans ve başarı ile doğru orantılı olduğu satış temsilcileri ve yöneticiler tarafından belirtilmektedir. Bunun yanında; kilolu çalışanların sadece estetik açıdan markaya az gelir getirmeleri değil, fonksiyonel olarak da zayıf çalışanlara göre verimsiz oldukları yaygın kanı olarak ortaya çıkmaktadır:

Bakım, sektörümüzde önemli. Çalışan makyaj yapmadığında, “tatlım hasta mısınız?” diyor müşteri. İşe çalışanları alırken üslup benim için öncelikli ama üslubu aynı olan iki adaydan güzel olanı tercih ederim. (Görüşme, Kipa Çiğli, Kadın, Mağaza Müdürü, 19)

Eşim çok ünlü iki tekstil firmasında satış danışmanı olarak çalıştı. İş görüşmesinde eliyorlar zaten kilolu adayı. Hatta ideolojik olarak bunu çok sıkı tutuyorlar. Bakıyorsun mağazalarına, bir tane kilolu eleman çalışmıyor. “Bizim ürünümüzü zaten kilolu insan giyemiyor, bu ürünü kilolu bir insanın tanıtmasına da gerek yok” diyorlar. (Görüşme, Mavi Bahçe, Erkek, Satış Danışmanı, 31)

İki mağazamızda kilolu çalışanlarımız var. Üst yöneticilerimiz kimi zaman uyarabiliyor “arkadaşlar biraz zayıflasın” diye. “Giydikleri üzerlerine oturmuyor” diyorlar. (Görüşme, Kipa Çiğli, Kadın, Mağaza Müdür Yardımcısı, 31)

Bakımlı ve hoş görüldüğünüzde müşteri daha fazla satın almaya meyillenebiliyor. Ayrıca kilo

artıkça, çalışan yavaşlıyor ve çabuk yoruluyor. Bizim mağazalarımızda hiç aşırı kilolu arkadaşımız yok. (Görüşme, Mavi Bahçe, Erkek, Satış Danışmanı, 27)

Kilolu arkadaşlar atik olamayacakları için buraya alınmaları çok zor. (Görüşme, Mavi Bahçe, Erkek, Garson, 32)

Araştırma bulgularına göre iş memnuniyet seviyesi en yüksek düzeyde olan kozmetik sektörü çalışanlarının sürekli bakımlı görünme konusunda bir sorun yaşamadıkları görülmektedir. Söz konusu katılımcıların, sektörün gerektirdiği estetik gereksinimlerin farkında oldukları ve bu gereksinimleri severek yerine getirdikleri anlaşılmaktadır. Sürekli bakımlı görünme isteğine paralel olarak bu çalışanlar estetik cerrahiye dahi sıcak bakmaktadırlar:

Her kadın bakımlı olmalı. Düzenli bakım yaptırmalı kendine. Giyinmeli kuşanmalı. Yaşlanmak beni korkutuyor. İleride estetik yaptırmayı düşünüyorum. Dudaklarıma dolgu yaptırmıştım ve ileride göğüs ameliyatı da olacağım. Kendimi daha kadın gibi hissetmek istiyorum. (Görüşme, Mavi Bahçe, Kadın, Mağaza Müdürü, 33)

Kişi daha mutlu olacaksa estetik ameliyat yaptırmalı. (Görüşme, Mavi Bahçe, Erkek, Satış Danışmanı, 30)

Çalışanlar için estetik emek kavramına ilişkin çoğunlukla sorun teşkil eden durum, sürekli bakımlı görünme zorunluluğu değil; tercih edilen giyim ve bakım tarzlarına karışılmasıdır:

Daha mutaassıp bir hayatım varken burada giyinmem gerekenler beni rahatsız ediyor. (Anket, Forum Bornova, Kadın, Mağaza Müdür Yardımcısı, 28)

Saç ve sakal rahatlığı bekliyorum. Maalesef bu karşılanmıyor. İşe sürekli traşlı gelmek zorundayım. (Anket, İzmir Park, Erkek, Satış Danışmanı, 23)

Bıraksalar günlük kıyafetler ile gelmek isterim ama iş yerinin verdiklerini giymek zorundayız. Kıyafetlerinden nefret ediyorum. (Pilot Anket, Mavi Bahçe, Erkek, Satış Danışmanı, 36)

Spor kıyafetler tercih ettiğimde kendimi daha özgür ve yaratıcı hissediyorum ama klasik giyinmek zorundayım. Giyim konusunda standart kıyafet ve renk dayatması kendi kişiliğim dışındaki bir kalıba girmeye zorluyor beni. (Anket, Kipa Çiğli, Erkek, Satış Danışmanı, 30)

Marka için benliğimi satıyorum çünkü ben giyindiğim şey değilim. Tüm gün simsiyah giyerek gölge gibi oluyorum. Çocukluğumdan beri renksiz hiçbir şey giymedim. Önceki iş yerimde de yöneticim sakalımı uzattığımda Recep İvedik gibi olmuşsun diyordu. Ben de kesmek zorunda kalıyordum çünkü ya bu deveyi güdeceksiniz ya da bu diyardan gideceksiniz. (Görüşme, Mavi Bahçe, Erkek, Satış Danışmanı, 26)

Tesettürden dolayı sizi işe kabul etmeyecek firmalar var. Bence bu şekilde yapmamalılar.

Özellikle bizim AVM’imizde yemek katında çalışan kadınların bir kısmı tesettürlü ama çalışırken açılmak zorunda kalıyorlar. Ben o arkadaşlara sordum, firmalar yasaklıyormuş. (Görüşme, Kipa Çiğli, Kadın, Mağaza Müdürü, 19)

İş ortamında estetik beklentilerin yarattığı en önemli sorun, çalışana dayatılan giyim tarzının çalışanlar tarafından fonksiyonel olarak yetersiz bulunmasıdır:

Sıcak bir şehirde yaşadığımız için yaz aylarında daha rahat ve serin tutan bir giysiyi tercih ederdim. Ama itirazlar işe yaramıyor. Kurumsal kimlik, tek tip giyinme zorunluluğunu beraberinde getiriyor. (Pilot Anket, Ege Park, Kadın, Satış Danışmanı, 36)

Giydiğimiz formanın kumaşı kalın, terletiyor. Bir de rengi kırmızı olduğu için sattığımız waffleların çikolataları üstümüze damlıyor ve kötü görünüyor. Siyah bir tişört olsaydı iyi olurdu. (Görüşme, Mavi Bahçe, Kadın, Garson, 17)

Estetik emeğin bir parçası olan tek tip giyinme zorunluluğunun kimi zaman çalışana zaman, enerji ve toplumsal eşitlik açılarından fonksiyonel yararlar getirdiği bulgulanmıştır:

Tek tip giyinmediğinizde müşteriler, çalışan olduğunuzu anlamayabiliyorlar. “Çalışan mısınız?” gibi sorular soruyorlar. Tek tip giyinme bence önemli ve gerekli. (Görüşme, Mavi Bahçe, Erkek, Satış Danışmanı, 27)

Personel ayırt edilebilmeli. Bazen bir mağazaya giriyorum. Giyimleri serbest oluyor. Kime ne soracağımı şaşıryorum. Bir de her gün ‘ne giyeceğim ben’ problemi ortadan kalkıyor. Artı olarak, bazı arkadaşların durumu olmayabilir, her zaman yeni ve farklı kıyafetlerle gelemeyebilirler. Bu nedenlerle tek tip daha iyi. (Görüşme, Mavi Bahçe, Kadın, Mağaza Müdür Yardımcısı, 29)

Estetik emek kavramının çalışana maliyet olarak ek yük yüklediği durumlar da söz konusu olabilmektedir. Kimi firmalar çalışanlardan sadece kendi ürünlerinin giyilmesini talep ederken, bu ürünlerin ücretlerini makul oranda ya da hiç karşılamamaktadır:

Firmamız sadece kendi markasını giymemizi istiyor. İki tanesini bedava veriyor ama iki tane kıyafet ile tüm hafta idare edemeyiz. Ürünlerin fiyatı da yüksek, personel indirimi de yok. Mecburen kendi gardrobumdan giyiniyorum arada. (Görüşme, Mavi Bahçe, Kadın, Mağaza Müdürü, 41)

Estetik emek kavramına yaklaşımda, faaliyet gösterilen sektöre ve marka grubuna göre çalışanlar arasında görünür farklar olduğu bulgulanmıştır. Kozmetik ve lüks aksesuar sektöründe çalışanların çoğunun bedenlerinin biçimini oldukça önemsedikleri ve yaptıkları işin hakkını cazibe yaratma yoluyla vermeye çalıştıkları gözlemlenmiştir. Bu çalışanlar, parıltılı bir dünyanın üyesi olmaktan göreceli olarak memnun ve tüketim toplumunun değer verdiği güzellik standartlarını severek kabul etmiş görünmektedir. Çalışanların, estetik

standartları içselleştirme yoluyla bir öz denetim ve mutluluk mekanizması kurdukları anlaşılmaktadır. Bu durum, Kalfa Topateş'in (2015, s. 45) Türkiye'de kozmetik mağazası çalışanları üzerine yaptığı çıkarımlara tezat bir durum sergilemektedir. Nitekim, bu araştırmada kozmetik sektöründe kalmayı tercih eden çalışanlar, bakımlı olmayı çok seven bireyler olarak karşımıza çıkmıştır. Sektörün fiziksel açıdan diğer sektörler kadar bedene aşırı yük getirmemesi de—ürünler hafiftir, düzenlenmeleri esnasında ağır yüke maruz kalınmamaktadır ve bakım/makyaj sırasında oturularak hizmet verilebilmektedir—yıllanmış bireylerin birçoğunun kozmetik sektöründe yer almasına olanak sağlamaktadır.

Estetik emek açısından marka grubu bağlamında orta-üst sosyo ekonomik düzeye hitap eden markaların bünyesinde çalışanların fit bir görünüme sahip, saç ve cilt açısından bakımlı, çalışanın cinsiyeti kadın ise makul oranda makyajlı, kıyafet açısından şık ya da 'cool' (spor tarzda bir marka ise), formel eğitimi yüksek seviyede (lisans mezunları ve iki yüksek lisans mezunu bu tarz firmalarda çalışmaktadır), İstanbul Türkçesi konuşan, diksiyonu düzgün, yumuşak bir ses tonuna sahip, zarif şekilde hareket eden ve kendilerini iyi ifade eden bireyler oldukları gözlemlenmiştir. Markanın hitap ettiği müşteri profilinin sosyo ekonomik düzeyi yükseldikçe bu özellikler daha da belirginleşmektedir. Ultra-lüks markalar için çalışanların birçoğunun sayılan bu özellik paketine sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgulara paralel olarak, saha araştırması sürecinde karşılaşılan fakat görüşme yapmak istemeyen üç aşırı kilolu çalışanın da orta-alt sosyo ekonomik düzeye hitap eden firmalarda çalıştığı bulgulanmıştır. Bu çalışanlar ile yapılan ayak üstü sohbetler ve araştırmaya katılan bir aşırı kilolu mağaza müdürü ile yapılan görüşme sırasında çalışanların oldukça sempatik ve güler yüzlü oldukları görülmüştür. Kilolu çalışanların sahip olduğu bu ekstra sosyal beceri özelliklerinin olumsuz olarak algılanan estetik özelliklerini dengelediği düşünülmektedir; işverenlerin ancak ve ancak iletişim bağlamında çok olumlu özelliklere sahip—dolayısıyla satış becerisi yüksek—aşırı kilolu çalışanlara şans verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim, görüşme yapılan mağaza müdürü satış performansı açısından firma birincisi ve en eski çalışan olduğunu ve kendinden vazgeçemeyeceklerini belirtmektedir. Genel olarak, kurumsallaşmamış/küçük ölçekli veya orta-alt sosyo ekonomik düzeye hitap eden firmalarda çalışanların daha genç ve deneyimsiz, formel eğitim seviyeleri düşük, kıyafet açısından resmi olmayan şekilde giyinen, kendilerini çok düzgün bir şekilde ifade edemeyen ve kimi zaman nezaket kurallarının dışına çıkabilen bireyler oldukları gözlemlenmiştir. Bu durum, Johnston ve Sandberg'in (2005, s. 11) araştırma bulgularına paralellik arz etmektedir. Bu araştırmacılar Yeni Zelanda'da bir mağaza zincirinde yaptıkları araştırmada çalışanların müşteri profiline göre seçildiğini ortaya koymuştur. Sonuç olarak; işverenler ve yöneticiler, çalışanları estetik

eleğinden geçirirken, sadece çalışanın sahip olması beklenen genel tercih edilir estetik özellikleri değil, müşterilerin özel beklentilerini de göz önüne almaktadır. Çalışanlar bir bakıma müşteri profilinin aynası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Sonuç olarak; estetik emek kavramı, AVM satış görevlileri tarafından genelde olumlu şekilde algılanıyor ve deneyimleniyor görülmektedir. Işıltılı dünyanın görünür yüzü olmak çalışanların büyük bir kısmı için sorun teşkil etmemekte, hatta bu ortamın çalışanlara sağladığı sosyal prestij çalışanlar tarafından takdir edilmektedir. Estetik emek olgusunu olumsuz şekilde deneyimleyen bireyler ise iş ortamında tarzlarını istedikleri gibi yaşayamadıkları—kısacası kendileri gibi olamadıkları—için şirketleri eleştirmekte ve kimi zaman zorunlu tutulan iş kıyafetlerinin fonksiyonel zaaflarından yakınmaktadır. Sektördeki estetik beklentilere eleştirel yaklaşan çalışanların genelde sektörün belirlediği güzellik standartlarının dışında bireyler olduğu gözlemlenmiştir. Çalışanlar için estetik emeğe ilişkin başka bir olumsuzluk da sadece kendi ürünlerinin giyilmesini zorunlu tutan markaların ellerini kendi çalışanlarının ceplerine uzatmaya çalışmalarıdır.

Özellikle aşırı kilolu olmak, katılımcılarınca olumsuz bir durum olarak algılanmaktadır. Mağazacılığın estetik çalışma kodları, işverenlerin ve yöneticilerin çalışanlar üzerinde ve alt kademe çalışanların birbirleri üzerinde seçme/denetim mekanizmaları kurmaları ile sonuçlanıyor görünmektedir. Fazla kilonun çalışma ortamında hem fonksiyonel olarak (dinamik olmama, ayakta uzun süre kalamama, aşırı terleme vb.) hem de estetik yönden (cazibenin eksik olmasından dolayı satış yapamama, kurumu profesyonel şekilde temsil edememe, satılan ürünleri üzerinde taşıyamama vb.) dezavantajları olduğu dillendirilmektedir.

İstekli veya isteksiz bir biçimde kurumsal kimliğe bürünmenin çalışanlara ücret ve zaman maliyetleri açısından yararları olabildiği ve bu yolla kurumsal imajın desteklenebildiği ve hizmet verimliliğinin/cironun arttırılabildiği bulgulanmıştır. İş için üniforma giymek veya belirli standartlar çerçevesinde giyinmek zorunda olmak, çalışanın hangi gün ne giyeceği sorunsalından ve ekstra alışveriş yapma yükümlülüğünden kurtarabilmektedir. Üniformaların kimi zaman şirketler tarafından karşılanması da çalışanın bireysel maliyetleri açısından olumlu görülebilmektedir. Çalışanların bir kısmı üniformanın veya kıyafetlerde zorunlu tutulan standart renklerin/tarzların kurumsal kimliğin bir uzantısı olduğunu ve bu şekilde giyinmenin profesyonellik gereği olduğunu belirtmektedirler. Serbest tarz kıyafet giyildiğinde, çalışanların müşteri mi yoksa çalışan mı olduğunun belli olmadığı,

müşterilerin bu nedenle hizmet almada sıkıntı yaşayabildikleri vurgulanmıştır. Bu nedenle üniforma, çoğunlukla yöneticiler tarafından desteklenen bir giyim şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. İronik olarak, çoğu yöneticinin üniforma giyme zorunluluğu ve/veya isteği bulunmamaktadır. Bunlara ek olarak, tek tip giyinmenin çalışanlar için eşitlik yaratacağı, böylelikle gelir düzeyi düşük çalışanların farklı ve pahalı kıyafetler tercih edebilen çalışanlara baktıklarında kendilerini kötü hissetmeyecekleri söylemler arasında yer almaktadır. Kimi işverenler/markalar çalışana standart uniformalar yerine kendi markalarını taşıyan ürünleri giymeyi şart koşarak hem çalışanlara hem de müşterilere satış yapma yoluyla ciroyu artırma taktiğine başvurabilmektedir.

Kimi satış görevlilerinin daha kaliteli bir hayata kavuşma özlemi daha lüks ve bilinen markalara sahip olmaktan geçmekte, ‘iyi’ hayat ve ‘markalı’ tüketim çoğu zaman bir elmanın iki yarısı olarak muamele görmektedir. Tüketim ideolojisinin pasif alıcısı konumunda olan satış görevlisi, sembolik şiddeti veya güncel dispozitif estetik alanda da deneyimliyor görünmektedir. Paralı olmakla kol kola yürüyen şık, bakımlı ve fit olmanın değerli olduğu öğretisi de sistemin işaret ettiği estetik normların birçok çalışan tarafından severek uygulanmasını mümkün kılmış gibidir.

Kaynakça

- Aktepe, T. (2017, 31 Mart). Moritanya’da 60 kilodan az kadınlar evlenemiyor!. *Hürriyet*
<http://www.hurriyet.com.tr/seyahat/galeri-moritanyada-60-kilodan-az-kadinlar-evlene-miyor-40408213#page-1>
- Bardack, N. R. ve McAndrew, F. T. (1985). The influence of physical attractiveness and manner of dress on success in a simulated personnel decision. *The Journal of Social Psychology*, 125(6), 777-778.
- Barthes, R. (1996). *Çağdaş söylemler* (2. baskı). (T. Yücel, Çev.). İstanbul: Metis. (Orijinal çalışma basım tarihi 1957)
- Baudrillard, J. (2013). *Tüketim toplumu* (6. baskı). İstanbul: Ayrıntı. (Orijinal çalışma basım tarihi 1970)
- Bauman, Z. (2001). *Parçalanmış hayat*. (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı. (Orijinal çalışma basım tarihi 1995)
- Çabuklu, Y. (2004). *Postmodern toplumda kriz ve siyaset*. İstanbul: Kanat.
- Debord, G. (2016). *Gösteri toplumu*. (A. Ekmekçi, O. Taşkent, Çev.). İstanbul: Ayrıntı. (Orijinal çalışma basım tarihi 1967)
- Denscombe, M. (2008). Communities of practice: A research paradigm for the mixed methods approach. *Journal of Mixed Methods Research*, 2(3), 270-283.
- Dixon, B. J., Sulikowski, D., Gouda-Vossos, A., Rantala, M. J. ve Brooks, R. C. (2016). The masculinity paradox: Facial masculinity and beardedness interact to determine women’s ratings of men’s facial attractiveness. *Journal of Evolutionary Biology*, 29(11), 2311-2320.
- Entwistle, J. ve Wissinger, E. (2006). Keeping up appearances: aesthetic labour in the fashion modelling industries of London and New York. *The Sociological Review*, 54(4), 774-794.
- Featherstone, M. (1994). The body in consumer culture. M. Featherstone, M. Heyworth ve B. S. Turner (Der.), *The body: social process and cultural theory* içinde (s.170-196). London: Sage.
- Fink, B., Grammer, K. ve Matts, P. J. (2006). Visible skin color distribution plays a role in the perception of age, attractiveness, and health in female faces. *Evolution & Human Behavior*, 27(6), 433-442.
- Foucault, M. (1998). *The history of sexuality Volume I: The will to knowledge* (3. baskı).

- London: Penguin. (Orijinal çalışma basım tarihi 1984)
- Gimlin, D. (2007). What is 'Body Work'?. A review of the literature. *Sociology Compass*, 1(1), 353-370.
- Gueguen, N. (2011). Brief report: Women's hair color and donations: Blonds receive more money. *North American Journal of Psychology*, 13(3), 367-372.
- Hamermesh, D. ve Biddle, J. (1994). Beauty and the labor market. *American Economic Review*, 84(5), 1174-1194.
- Hancock, P. ve Tyler, M. (2000). 'The look of love': Gender and the organisation of aesthetics. J. Hassard, R. Holliday ve H. Willmott (Der.), *Body and organization* içinde (s. 108-129). London: Sage.
- Harper, B. (2000). Beauty, stature and the labour market: A British cohort study. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 62(0), 771-800.
- Jenkins, R. (2002). *Pierre Bourdieu*. (6. baskı). London: Routledge.
- Johnston, A. ve Sandberg, J. (2005). 'Looking good, feeling better': Aesthetics and exclusivity in the service encounter. *4th International Critical Management Studies Conference Proceedings*. U.K.: University of Cambridge.
- Kalfa Topateş, A. (2015). Tüketim toplumunda tükenen bedenler: Kozmetik reyonu çalışanları ve estetik emek. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 6(2), 32-54.
- Kemaloğlu, K. (2016, 23 Mart). İzmir'e 12 yeni AVM geliyor. *Yeni Asır Gazetesi*. <http://www.yeniasir.com.tr/ekonomi/2016/03/24/izmire-12-yeni-avm-geliyor>
- Krupp, D. B., DeBruine, L. M. ve Jones, B. C. (2011). Apparent health encourages reciprocity. *Evolution & Human Behavior*, 32(3), 198-203.
- Lan, P. (2001). The body as a contested terrain for labor control: cosmetics retailers in department stores and direct selling. R. Baldoz, C. Koeber ve P. Kraft (Der.), *The critical study of work: Labor, technology, and global production* içinde (s. 83-105). Philadelphia: Temple University.
- Langman, L. (1992). Neon cages: Shopping for subjectivity. R. Shields (Der.), *Lifestyle shopping: The subject of consumption* içinde (s. 41-81). New York: Routledge.
- Lynn, M. (2009). Determinants and consequences of female attractiveness and sexiness: Realistic tests with restaurant waitresses. *Archives of Sexual Behavior*, 38(5), 737-745.
- Miller, G. (2012). *Tüketimin evrimi: Cinsiyet, statü ve tüketim*. (G. Vardar, Çev.). İstanbul: Alfa. (Orijinal çalışma basım tarihi 2000)

- Morrow, P., McElroy, J., Stamper, B. ve Wilson, M. (1990). The effects of physical attractiveness and other demographic characteristics on promotion decisions. *Journal of Management*, 16(4), 723-736.
- Peiss, K. (2001). On beauty,... and the history of business. P. Scranton (Der.), *Beauty and business: commerce, gender, and culture in modern America* içinde (s. 7-22). London: Routledge.
- Price, M. K. (2008). Fund-raising success and a solicitor's beauty capital: Do blondes raise more funds?. *Economics Letters*, 100(3), 351-354.
- Reekie, G. (1993). *Temptations: Sex, selling and the department store*. Sydney: Allen & Unwin.
- Roscoe, P. (2013). *Harcıyorum öyleyse varım*. (A. Çavdar, Çev.). İstanbul: Ayrıntı. (Orijinal çalışma basım tarihi 2013)
- Salzinger, L. (2003). *Making workers in Mexico's global factories*. Berkeley: University of California.
- Samuda, C. (2014, 22 Kasım). Korean beauty and their obsession with blepharoplasty. *Hub Pages*. <http://cardisa.hubpages.com/hub/Korean-Beauty-What-They-See-As-Beautiful>
- Sennett, R. (2015). *Yeni kapitalizmin kültürü* (3. baskı). (A. Onocak, Çev.). İstanbul: Ayrıntı. (Orijinal çalışma basım tarihi 1990)
- Singh, D., Dixson, B. J., Jessop, T. S., Morgan, B. ve Dixson, A. F. (2010). Cross-cultural consensus for waist-hip ratio and women's attractiveness. *Evolution & Human Behavior*, 31(3), 176-181.
- Styhre, A. (2004). The (re)embodied organization: four perspectives on the body in organizations. *Human Resources Development International*, 7(1), 101-116.
- Tashakkori, A., ve Teddlie, C. (1998). *Mixed methodology: Combining qualitative and quantitative approaches*. Thousand Oaks: Sage.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2017). *İşgücü istatistikleri dönemsel sonuçları: 2014 ve sonrasına ilişkin sonuçlar*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007
- Turner, B. S. (1992). *Regulating bodies: Essays in medical sociology*. London: Routledge.
- Wolf, N. (1991). *The beauty myth: How images of beauty are used against women*. London: Vintage.
- Wolkowitz, C. (2006). *Bodies at work*. London: Sage.

Başçı, E. (2019). Modern agoraların ışılı yüzü: estetik emek. *Humanitas*, 7(14), 222-242

Yin, R.K. (2011). *Qualitative research from start to finish*. New York: The Guilford.

ANTİK YUNAN ESERLERİNDE ŞİDDETİN İZDÜŞÜMLERİ

Eren ALKAN¹

Öz

Her zaman insanın ve hayatın bir parçası olarak kabul edilen şiddet; doğal olarak söylemin ve dolayısıyla da yazının bir parçası olarak insanlık tarihinin ana temalarından birisini oluşturmuştur. Güç ve baskı uygulanarak insanlara bedensel veya ruhsal zararlar veren, bireysel veya toplu hareketlerin tümü olarak adlandırılan şiddet; özel veya kolektif, dolaylı veya doğrudan, cürümsel veya kamusal açılardan incelenebilir. Hepsinin ortak noktası ise bir tarafın diğer tarafı veya doğrudan bireyi şiddet yoluyla baskı altına alması ve ötekileştirmesidir. Klasik Yunan'dan itibaren yazının ana temalarından biri olan ve özellikle Homeros, Aiskhülos, Sofokles ve Euripides gibi ozan ve yazarların tüm eserlerinde sergilenen şiddet, insan ve iktidarın özüne de bir ayna tutma görevi üstlenmiştir. Bu çalışmada Batı edebiyatının temel taşları olarak konumlandırılan Homeros'un *İlyada* ve *Odysseia* isimli eserleri ile antik dönemin üç büyük tragedya yazarı Aiskhülos, Sofokles ve Euripides'in oyunlarında şiddetin izdüşümleri tartışılarak Batı edebiyatına yön veren baskın temalardan birisinin şiddet olduğu ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Antik Yunan, tragedya, şiddet, tiyatro, Batı edebiyatı

PROJECTIONS OF VIOLENCE IN ANCIENT GREEK LITERATURE

Abstract

Taken as a part of human being and life, natural discourse and literature, the violence has been one of the main themes of humanity. Violence means all actions which inflict physical and spiritual damages on people via power and oppression and it can be examined privately or collectively, indirectly or directly, criminally or publicly. The common ground is oppression and marginalization of a party or an individual by another party. Violence, as one of the main themes in literature since Classical Greek has taken on a task of mirroring on the essence of human being and power. In this paper, the projections of violence are discussed in the works *Iliad* and *Odyssey* by Homer and the plays of the most prominent playwrights of the ancient Greece,

¹ Öğr. Gör. Dr., Eren Alkan, Ege Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, eren.alkan@ege.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6447-9394

Aeschylus, Sophocles, and Euripides as the milestones of Western literature to reveal that it is the “violence” as a dominant theme that directs Western literature.

Keywords: Ancient Greece, tragedy, violence, drama, Western literature

Giriş: Şiddetin Tipolojisi

Avcıların maceralarını mağaraların duvarlarına resmetmeye başladığından beri var olan şiddet olgusu, sorunsal bir kavram olarak yüzyıllardır gözlenen ve doğrudan ya da dolaylı tartışılan ana temalardan birisidir (Trend, 2008, s. 49). Şiddet her zaman kişinin yaşına, ırkına, cinsiyetine, dinine, etnik kökenine, kişisel deneyimlerine, yaklaşımlarına ve geçmişine bağlı olarak her birey için farklı şeyler ifade eder.

Etimolojik açıdan bakıldığında Türkçeye Arapçadan geçtiği bilinen *şiddet* sözcüğü *Kâmûs-ı Turkî*'ye göre (1901), “sertlik, sert ve katı davranış, kaba kuvvet kullanma” (Sami, 1989, s. 1204) anlamına gelir. Öte yandan Artun Ünsal'ın, “Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi” (1996) başlıklı makalesinde belirttiği gibi *şeddat* sözcüğü uyguladığı sert yönetimle tanınan ünlü bir Yemen hükümdarının adı olarak kayıtlara geçerken, *şedid* kelimesi ise sert ve katı manalarında kullanılmıştır. Daha geniş açıdan ele alındığında, şiddet; “karşıt tutumda, görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma, sert davranma, sertlik;” şiddet olayları ise “insanları sindirmek, korkutmak için yaratılan olay ya da girişimler” olarak tanımlanır (Püsküllüoğlu, 1994, s. 1647). Yabancı dillerde, örneğin Fransızcada, şiddet (*violence*) bir kişiye, güç veya baskı uygulayarak isteği dışında bir şey yapmak ya da yaptırmak; şiddet uygulama eylemi, zorlama, saldırı, kaba kuvvet, bedensel ya da psikolojik acı çektirme ya da işkence, vurma ve yaralama olarak tanımlanır. *Violence* sözcüğü Fransızcaya da Latince *violentia* aracılığı ile girmiştir. *Violentia*; şiddet, sert ya da acımasız kişilik, güç anlamında kullanılmaktadır. *Violare* ise şiddet kullanarak hareket etmektir. Bu sözcüğün güç, erk (kudret, iktidar) anlamına gelen kökeni *vis* ise şiddet ve bedensel gücü de simgeler. Eski Yunancadaki *bia*nın da bedensel güç ve kullanımı ve bu gücü kullanan, anlamları vardır. Ancak şiddet, genel anlamda gücü aşar; çünkü kelime başkasını öldürme, sakat bırakma ya da yaralama yoluyla zarar verilmesini de içerir. Kısaca, insana fiziksel ya da ruhsal zarar veren her edimi şiddet olarak nitelendirmek doğrudur. Bu çerçeveye, yerine göre, başkasının mallarına verilen zararlar da eklenebilir. Şiddet, yalnızca başkalarının fiziksel bütünlüğüne saldırı ya da tehdit kavramlarıyla sınırlanamaz. Belirli bir toplumsal düzene karşı başkaldırı ya da saldırıyı da içerir. Örneğin, Yves Michaud'nun *Şiddet* (1991) adlı eserinde şiddet eylemleri için şu açıklama yapılır:

Bir karşılıklı ilişkiler ortamında taraflardan biri veya birkaçı doğrudan veya dolaylı, toplu veya

dağınık olarak, diğerlerinin veya birkaçının bedensel bütünlüğüne veya törel ahlaki bütünlüğüne veya mallarına veya simgesel ve sembolik ve kültürel değerlerine, oranı ne olursa olsun zarar verecek şekilde davranırsa, orada şiddet vardır. (s. 6)

Böyle bir yaklaşımda şiddet araçsallaştırılır ve dışa dönüklüğü vurgulanır. Antropolog David Riches'e göre, şiddet bağlamında ilginç bir "tanık perspektifi" ve "aktör perspektifi" ayrımı vardır. Tanık ya da kurbanı göre şiddet, eylemin ona verdiği fiziksel zararın ötesinde, aynı zamanda gayrimeşrudur. Böyle bir nitelendirmede tanığın kişisel değerleri, bir başka deyişle ideolojisi, şiddet kavramını genişletecektir: devlet şiddeti, sosyal ve ekonomik şiddet gibi. Aktörün bakışıyla şiddet ise şiddete gayrimeşru olarak bakan görüşün tersine, belki eylemini şiddet eylemi olarak değerlendirmeyiz. Ortada "bir başka insani varlığa kasıtlı olarak fiziksel zarar vermek" (1989, s.13) söz konusudur; ama kişilerin "pratik" ya da "sembolik" olarak hangi hedeflere yönelmiş oldukları ki bu çekirdek amaçtır ve bu hedeflere ulaşmada neden şiddeti seçmiş oldukları önem kazanmaktadır. Ayrıca Riches, "taktik caydırıcılık"tan da söz eder. Örneğin, kadına yönelik şiddet, öz savunma ya da intikam bunlar arasına dâhil edilebilir. Yazar, Anglo-Sakson kültürünün dışına çıkıldığında kültürler arası bir bakış açısından "siyasal rekabet" ögesi ve "uzlaşma" ögesi üzerinde de durur. Buna göre, "yıkıcılık" ve neyin şiddet olarak değerlendirilebileceği konusunda ortak bir görüşün derecesinin dikkate alınması gerekir (s. 13–16).

Sonuç olarak, zamana, mekâna ve topluma göre değişen şiddet tipolojisi ağırlıklı olarak hukuksal sıralandırmalara dayanır; fakat toplumun hızla değişmesi ve salt hukuksal ölçütlerin yeterli olmamasından ötürü şiddetin tanımında genelde "fiziksel" şiddete dayalı hukuksal sıralama ağır basarken, tanımlamaların bir bölümünde de günümüz toplumlarında hukuksal yönden yeterince dikkate alınmayan ve dolayısıyla cezai yaptırım aşamasına henüz gelmemiş ve *psikomatik* olarak tanımlanan dolaylı şiddet de vardır.

Kuramsal Art Alan: Psikoanalitik Kuramda Şiddet

Bu çalışmanın konusunu oluşturan antik Yunan eserlerinde şiddet söylemlerinin incelenmesi psikoanalitik edebi kuram çerçevesinde yapılacağı için bu kuramın önde gelen isimlerinden şiddet olgusuna yaklaşımları bağlamında kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

Psikoanalitik yaklaşım en derin ruhsal konuları, kişisel endişeleri, korkuları, bastırılmış özlem ve acıları ortaya koyan bir çözümleme yöntemidir (Ünsal, n.d., s. 1). Kuramcı Terry Eagleton'ın *Edebiyat Kuramı (Literary Theory: An Introduction)* (1990) adlı kitabında belirttiği gibi bu yaklaşım, edebi bir metindeki motiflerin ve onların içerdiği gizli anlamların üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bazen yapıtın yazarını, bazen içeriğini ya da yapıtın

biçimsel yapısını ve okuru nesne olarak ele alan Psikoanalitik yaklaşım kimi zaman da metindeki kişi veya kişilerin çarpık yanlarını ortaya koymaktadır (1995, s. 197). Bu yönleriyle, metne adeta bir “rüya” gözüyle bakılarak, bir çeşit rüya çözümlemesine gidilir. Bir psikanalist, yapıttaki kişilerin bilinçaltını ve içgüdülerini veya ailevi durumlarını ya da bireyi biçimlendiren sosyal çevreyi açığa çıkarmayı amaçlar (Ünsal, n.d., s. 2).

Psikoanalitik açıdan metni inceleyen eleştirmen, Psikoanalitik kuramcılarının konuyla ilgili bulgularından, görüşlerinden ve yönlendirmelerinden yararlanır. Ancak kuramın ele alınışı ve çözümleme teknikleri ile “psikanalizin, edebi ve kültürel eleştirilerdeki kullanımı, farklı görüşlere dayanmakta ve bu görüşler köklü değişiklikler göstermektedir” (Davis ve Schleifer, 1998, s. 393). Örneğin, Sigmund Freud, edebi eleştiriye psikoanalitik açıdan yaparken eserlerde gerek yazar gerek karakterler gerekse de tema, içerik ve ortamı derinlemesine verebilmek için “büyük buz dağı” adını verdiği ve bastırılmış tutkuların yer aldığı bilinçaltından, yazarın/şairin metaforlar yoluyla eserinde somutlaşan rüyalardan, id/ego/süper ego üçlü modelinden, Ödipal kompleks, penis kıskançlığı ve hadım olma komplekslerinden yararlanır. Carl Jung ise psikoanalitik edebi eleştiriye “kolektif bilinçaltı” kuramı ile yapmayı tercih eder. Jung bunun tüm insan ırkının paylaştığı bir tecrübe, bilgi dağarcığı ve birikim olduğunu ve bunların “arketip” denilen çeşitli imgelerle vücut bulduklarını, bu nedenle de insanın kimi tepkilerinin arketipsel bağlamda kolektif birikimden yararlanılarak çözümlenebileceği görüşünü ortaya atar. Jacques Lacan’a göre ise öncelikle eserde özne ve nesne arasında herhangi açık bir farkın olmadığı “hayalî etaba” bakılmalıdır; çünkü çocuk gelişirken öncelikle ideal bir ben yaratır (ego), ikinci kısım ise “sembolik”tir ki burada fallus, Ferdinand Saussure’ün isim verdiği gibi “gösteren” konumunda, diğer her şey ise karşıt imge konumundadır. Lacan’un edebi tanımlamalarında “ben,” her zaman “ben”dir ve hem bilinci hem de bilinçaltını ifade edebilir. Ona göre, tüm çözümleme, yazarın dil kullanımı yoluyla “gösteren-gösterilen-gösterge” bağlamında yapılmalıdır. Lacan’a benzer olarak Julia Kristeva, çocukların geliştikçe “düzenlendiğini,” bunun öncesinde ise arzuların konumlandığı “semiyotik” etapta olduklarını, ikinci etabın ise insanların kişiliklerini oluşturdukları “sembolik” kısım olduğunu söyler. Bu noktada ona göre, metin yaratıcı dil (*imaginative language*) yoluyla “semiyotik” etabı ortaya çıkarır. Toplumun kapalı sembolik düzeni böylece yazar/şair tarafından bilinçaltının ortaya çıkarılışı ile metne yansıtılır (Ünsal, n.d. s. 4).

Görüldüğü gibi modern çağın yukarıda adı geçen Psikoanalitik kuramcıları arasında kimi zaman birbirlerini tamamlayıcı kimi zaman da birbirlerinden kesin noktalarla ayrılan

görüşler vardır. Her biri, birbirlerinin düşüncelerinden etkilenerek kendi yöntemlerini belirlemişlerdir. Toplu bir okumayla adı geçen kuramcıların fikirlerini, metni çözümlerken kullanmak ya da onlardan destek almak, söz konusu metni okuyucunun daha iyi algılamasını sağlayabilir. Bu çalışmada incelenecek eserler psikososyolojik bağlamda çözümlenirken, yukarıda adı geçen her kuramcının, bireyin psikolojisi ve yazarın bunu metne aktarması konusunda sahip oldukları fikirlerinden yararlanmak gerektiği açıktır.

Özetle, Psikoanalitik yaklaşımda öncelikle bilinçaltı konular metinde araştırılır. Bu konular, imgeler ve psikolojik konuları çağrıştıran betimlemelerle ve dolaylı yollarla anlatılmıştır. Metindeki karakterler arası ilişkilerin araştırılması önemlidir. Bu ilişkiler, patolojik değişimleri ve değişimlerin kişileri nasıl etkilediğini ortaya koyar. Psikoanalitik okuma yöntemi; “ayrılık”, “kaybetme”, “sınırlamalar”, “başkalarıyla kaynaşma” gibi konuları; ayrıca yıkıcı bir çevre içinde yaşamış ve sarsıntı geçirmiş, uyumlu ve faal bir kişilik oluşturma çabasını içerir.

Son olarak, dilin kendisi bu kuram vasıtasıyla çalışılabilir. Dil; bilinçaltını, kişinin mücadelesini, erişkinin varlığını ortaya koyma aracıdır. Özetle, “Kimi zaman yazarın yaşamını ele alan Psikoanalitik yaklaşım kimi zaman da metindeki ruhsal durumları aydınlatır. . . . Metindeki karakterler gerçek kişilermiş gibi ruhsal yönden incelenir” (Klarer, 2004, s. 92).

Meredith Skura'nın “Psychoanalytic Criticism” adlı makalesinde belirttiği gibi Freud ile ilgili yaklaşımlar Psikoloji bölümlerinden çok Edebiyat bölümlerinde daha çok işlenmektedir. Bu noktada Skura'ya göre, “. . . edebi eleştiri; şu anda öznellik, cinsel farklılık ve güç gibi “psikoanalitik sorunlarla uğraşmaktadır” (n.d., s. 349). Bu bağlamda Leo Bersani'nin “Is the Rectum a Grave?” ve Adela Pinch'in “Female Chatter: Meter, Masochism, and the *Lyrical Ballads*” adlı makalelerini örnek göstererek, bu yazıların tamamen Psikoanalitik yaklaşımla kaleme alındığını belirtir. Aslında, Paul Ricoeur'un *şüphe* olarak adlandırdığı şekilde, düşündüğünü sandığımız kişiler olmadığımız ve söylediğimiz şeyleri ima etmediğimiz, bu nedenle de tüm hareketlerimizin sembolik bir şekilde alt okuma yoluyla irdelenmesi gerektiği Freudçu yaklaşımın en iyi özeti olacaktır.

Sonuç olarak, eserleri incelenecek yazarların gerek yazınsal bağlamda kendi psikolojik gelişimleri gerekse yaşadıkları dönemde bireyi nasıl bir psikososyal/psikopatolojik süreçlerden damıtarak eserlerinde yansıttıkları, yansıtırken dili bilinçaltı olgusuna ışık tutacak şekilde nasıl sanatsal hâle getirdikleri, ideoloji ve söylemin temsilinden çağdaş insanı tüm psikolojik süreçleriyle yansıtmada ne ölçüde yararlandıkları, şiddet olgusu temel alınarak

irdeleneceği için Psikoanalitik yaklaşımın yöntemlerine ve yukarıda adı geçen düşünürlerin kuramlarına çalışmamız çerçevesinde değinmek önemlidir.

Antik Yunan Dünyası ve Şiddet

M. Ö. sekizinci yüzyılda yaşadığı varsayılan şair Homeros'un yapıtlarından kaynak gösterildiği üzere, Yunan kültürünün temelleri M. Ö. 2500–1400 yılları arasında atılmıştır. Batının ilk kültürel merkezi addedilen Yunanistan, M. Ö. 1600–1100 arasında Miken medeniyeti ile kültürel ve siyasal gelişme göstermiş ve tarihsel olarak önemli bir kırılma çizgisi olan Troya Savaşları sonrasındaki dönemde ise karanlık dönemini (M. Ö. 1100–800) yaşamıştır. M. Ö. sekizinci ve altıncı yüzyıllarda Attika ve Anadolu kentlerinde hüküm süren ve deniz ticareti yapan şehir devletlerinin -İonlar ve Dorlar gibi- yüksek siyasi etkisi altında Yunan uygarlığı, tiyatronun ilk büyük dönemine ev sahipliği yapmıştır. M. Ö. 850'den sonra Yunan sanatı büyük bir çıkış yaşamış ve altıncı yüzyılda Attika'da yaşamış olan Peisistratus gibi tiranlar bizzat sanatsal faaliyetlerin geliştirilmesi ve yayılması konularında sanata öncülük etmişlerdir. Özellikle, M. Ö. 508'de sanatın merkezi kabul edilen Atina'da ilk Batı demokrasisinin hayata geçirilmesi ile sanattaki bu hareket ivme kazanmış, M. Ö. 490'da dönemin en güçlü rakibi Perslerin mağlup edilmesiyle doruğa çıkmış ve Pelepones Savaşları'nda (M. Ö. 431–404) Atina'nın yenilgisine kadar bu gelişme devam etmiştir.²

Tüm bu siyasi arenada öncelikle, antik dönemde Tanrı ve insan hakkındaki görüşlerin tutarlı olmadığı belirtilmelidir. Bir yandan Hellas uygarlığı, diğer şehir devletlerinin etkileri, felsefenin yükselişi ve dinin sorgulanmaya başlanması ile bireye verilen değerin artması öte yandan Yunan düşünce yapısının tüm art alanına kodlanmış “yazgı” olgusu, iki ayrı koldan Yunan düşün ve sanatını sarmalamıştır. Bu durum ise yazın ve tiyatrodaki eleştirel-dogmatik zıt bir orantının kurulmasına yol açmıştır. Ayrıca kendi varlığını ve gücünü tanımasıyla birlikte Yunan insanı sürekli soru sormaya, cevaplara dogmatik değil şüpheyle bakmaya ve var olan mitlerden uzaklaşıp felsefeyle uğraşmaya yönelmiştir. Felsefe, insanın merkeze alınmasını sağlamış, örneğin Protagoras'ın³ M. Ö. beşinci yüzyılda insanın her şeyin ölçüsü olduğu fikrini geliştirmesine bizzat zemin hazırlamıştır. “Yazgı” ve “kuşkuculuk” ikili zıtlığı çerçevesinde Yunan düşünüyü, bilinmezi kabullenme ile mantık arasındaki gerilim ile ifade edilir. Demokrasi kurulup “insanın” değerli hâle getirilmesine karşın – lakin bu insanın değeri

² Örneğin, M. Ö. 460–430 yılları arasında hüküm süren Perikles önderliğinde Parthenon ve Dionysos tiyatrosunun bazı bölümlerinin de yer aldığı kimi tapınaklar inşa edilmiştir.

³ Sofist düşüncenin en önemli temsilcilerinden olan Yunan filozof doğa felsefesinden ayrılarak ona karşı önermeler geliştirir. Objektif anlamda bilginin olmadığı, dolayısıyla geçerli bir doğru olmadığı önermesi en önde gelen düşünce yapısını oluşturur. Yani her şey değişiyorsa hiçbir şey kesin olamaz ona göre. Dolayısıyla, herhangi bir bilginin herkes için aynı ölçüde doğruluğu kanıtlanamaz.

mülk sahibi, erkek, yetişkin ve Yunanlı olmasıyla ölçülür- köleliğin kaldırılmaması, arka planda siyasi ve toplumsal bir tutarsızlık yaratsa da ritüelin etkisi ile Yunan düşün ve sanatı, mutluluğu insanla insanüstü arasındaki bir dengede bulmaya çalışmıştır (Brockett, 1995, s. 25–27); ancak bu mutluluk, şiddetin art alanında bireyi/toplumunu kutsayarak ya da lanetleyerek onu sahneye taşımıştır. “Yazgı”nın kurumsallaştırdığı kamusal şiddet ile felsefi anlamda kuşkuculuğun ön plana çıkardığı psikolojik şiddet, bireyi, yukarıda bahsedilen ikili zıtlığın belirginleştiği tarihsel süreçte ancak nefes alabilir ölçüde rahat bırakmış, bununla birlikte bir baskı unsuru olarak onun alanını daima daraltmıştır.

Tragedyanın Kökenlerinde Şiddetin Yeri

Yunan tragedyasının ilk ortaya çıkış tarihiyle ilgili bize bilgi veren en erken belge Aristoteles’in *Poetika* (M. Ö. 335) adlı eseridir. Bu eserde Aristoteles, tragedyanın *dithyrambos*⁴ yoluyla ve doğaçlamalar eşliğinde geliştiğini yazar (s. 23).

Aristoteles’in *dithyrambos* köken kuramına ek olarak bazı araştırmacılar dramın, kahramanların mezarlarının başında yapılan ağıtsal törenlerle geliştiğini belirtir. Antik Yunan ve Roma tarihi uzmanı Gerald Frank Else ise *Origin and Early Form of Greek Tragedy* (1965) adlı eserinde dramın basamak basamak değil, istemli bir yaratı olarak geliştiğini söyler. Ona göre, M. Ö. 534’ten önce dinsel şenlikler, *Odysseia* ve *İlyada* gibi eserlerden alınan bölümleri ezgiyle okuyan rapsodları -sözlü okuyucu- ortaya çıkarmıştır (s. 28). Ayrıca Solon gibi Atinalı mersiye şairleri, içinde kişiliklerin canlandırıldığı şiirler yazmışlardır. Thespis ise tüm bunları ilkel bir dram olacak şekilde birleştirmiştir. Aiskhülos’un⁵ çatışmayı yaratacak ikinci oyuncuyu M. Ö. 500’lerde oyuna sokmasıyla bu tür, tam şeklini almaya başlamıştır. Ancak tragedya ve dramının kökenine dair kanıtların yitmiş olmasından dolayı eldeki kuramların hepsi bir varsayım olarak kalmıştır (Brockett, 1995, s. 27–28).

Çıkış kuramı her ne olursa olsun tragedyanın kökeninde şiddetin salt varlığını görebiliriz. Tragedyalar, -genel kabul gören köken kuramından bakılacak olursa- tanrı Dionysos’a⁶ atfedilen doğacı ritüellerle başlar. Bu törenlerde kullanılan bedensel sadizm

⁴ Kahramanca konuları eserlerine alan ilk yazar olan Arion (M. Ö. 625–585) tarafından edebi bir tür hâline getirilen *dithyrambos*, şarap ve doğa tanrısı Dionysos onuruna edilen danslar eşliğinde doğaçlama söylenen bir tür ilahi ya da öyküdür. Tarihte koro başı ile konuşmaya giren ilk kişi de M. Ö. altıncı yüzyılda yaşamış olan şair Thespis olarak bilinir. Thespis, oyuna karakterleri kişileştiren bir oyuncunun söylediği bir prolog ve dizelerin eklenmesini sağlamıştır.

⁵ Antik Yunan tragedya yazarlarından. İleride kendisinden daha ayrıntılı bahsedilecektir.

⁶ Dionysos’a tapınma M. Ö. on üçüncü yüzyılda Yunan dünyasına giren Yakın Doğu kökenli bir ritüeldir. Orijinin cinsel cümbüş, insanlarınsa kurbanlar olduğu bir şölen sarhoşluğu içerisinde geçen törenlerde bir çeşit ayin havası hâkimdir. Bu hâkim havada fiziksel şiddet, haz ve kendinden geçme ile aynı yerdedir. Baş tanrı Zeus ve Thebai kralı Kadmus’un kızı Semele’nin oğlu olan ve çılgın yaratıklar olarak bilinen Satirler tarafından büyütülen, daha sonra öldürülüp parçalanan ve yeniden İsa figürüne benzer şekilde dirilen

düşünüldüğünde şiddet olgusunun tragedyanın temelinde yer bulduğunu görürüz. İlahiler ve öykülerin konuları, bu ritüellerin etkisinde ve şiddeti kullanarak şekillenir. Ayrıca tragedyaların merkezinde otoriteyi temsil eden kral, kraliçe, asker ve devlet adamı gibi karakterlerle şiddetin kamusal düzeyde işlenmesi sağlanır.

M. Ö. altıncı yüzyılda genellikle Thespis, Choerilus, Pratinas ve Phrynicus gibi dönemin popüler yazarları tragedyaya ivme kazandırmış, lirik ve koro parçaları geliştirmiş, tek bir oyuncu tarafından oynanan oyunda çeşitli maske ve kostümler kullanarak oyuncu değişimlerini göstermiş, konuları ise çoğunlukla mitolojiden, bazen yakın tarihten de almışlardır. M. Ö. beşinci yüzyılın göze çarpan üç yazarı Aiskhülos (M. Ö. 523–456), Sofokles (M. Ö. 496–406) ve Euripides (M. Ö. ?480–406) de şiddeti gerek teknik anlamda gerekse de konu ve tema bağlamlarında oyunlarına taşımışlardır.

Antik Yunan tiyatrosunda teknik açıdan şiddetin yansıtılış biçimini en fazla etkileyen beş ana unsur bulunmaktadır: koro, kılık kıyafet, dans, müzik ve dekor. Bunlar tragedyanın konusunu yüceltmeye yardımcı olan malzemelerdir. Başat öge olarak, Antik Yunan tiyatrosunda koro çok büyük bir yere sahiptir. Daha önce olmuş olayların anlatıldığı parados⁷ ile prologtan sonra giriş yapan koro, oyunda adeta etkin bir karakter konumunda öğüt verir, düşüncelerini açıklar ve sorular sorar. Olayların toplumsal ve ahlaki çerçevesini belirleyen koro, aksiyonun yargılanışında kullanılacak bir norm ileri sürer. Sahnede yansıtılan, yansıtılmak istenen şiddetin kavramsal olarak soyutluğunu ise dans ve müziğin de eşliğiyle koroyu oluşturan karakterlerin dili -kelime seçimleri, vurgu ve ton- açığa çıkarır. Bu noktada koro, seyircininkine benzer bir tepki göstererek ideal bir seyirci gibi hizmet eder, baştan sona oyunun ve tek tek sahnelerin duygu durumunu belirlemeye katkıda bulunur ve dramatik etkiyi artırır; ayrıca hareketi, gösteriyi, şarkı ve dansı ekleyerek tiyatral etkinliği de yükseltir ve duraklar ile süspanslar –geciktirmeler- yaratıp seyirciyi neler olduğu ve neyin olacağı üzerinde düşünmeye sevk eder (Brockett, 1995, s. 36–38). Kısaca koro sadece şiddeti somutlaştıran ana unsurlardan biri değil, antik dönemde tüm oyuna hâkim olan araçların en önemlilerindendir.

Dionysos, bir yandan bu özelliği ile mevsimsel döngüyü sembolize ederken öte yandan şarap ve eğlence ile de özdeşleştirilir. Metaforik anlamıyla hasatları zenginleştirmek, baharı güvence altına almak ve doğurganlığı artırmak amacıyla da adına çeşitli ritüeller düzenlenir. Dionysos'un varoluş öyküsünde oldukça yoğun bir şekilde göze çarpan şiddet (özellikle Yunan mitolojisinde yarı keçi yarı insan olan orman yaratıkları Satirlerle olan ilişkileri çerçevesinde ki Satirler, şiddeti sert bir şekilde kullanarak çevrelerindeki yaratıklara vahşet saçmalarıyla bilinirler), anlamsal kaymaya uğrayarak böylece kutsanır ve kamusallaştırılır. Bu ritüeller zamanla Attika'da her yıl dört şenlik yapılmasıyla sonuçlanır. İlk kez drama sunumu ise şenliklerin sonuncusu olan Kent Dionysiası'nda yapılır.

⁷ 20–22 dizeden oluşan parçalarla koro ruh durumunu oyuna yerleştirir. Oyunda Epizotlar (3–6 tane) koro şarkıları (*stasimonlar*) ile bölünür. Oyun, *Exodus* ile kapanır (Brockett 29–31).

Sonuç olarak, kamusal şiddeti Yunan tiyatrosunun neyi hedefleyerek yansıttığı sahnelediği ve sahnede kullanılan şiddetin rengi, şekli ve biçiminin neye benzediğini incelemek Yunan tiyatrosunu algılamamız ve anlamamız için önemli ipuçları verecektir; fakat öncelikle Homeros'tan başlayarak dönemin önemli tragedya yazarlarına nasıl bir zemin hazırladığına değinmekte fayda vardır.

Homeros, Yunan Tragedyası ve Şiddet

Antik dönem Yunan söylencelerinde ve yazınında anahtar sözcüklerin en önemlilerinden olan şiddet, Batı uygarlığının bu çıkış noktasında hem ataerki düzene hem de kamusal hayata yön veren öncüllerin başında gelir. Homeros'un destanlarıyla başlayıp erken Hristiyanlık dönemiyle son bulan Yunan edebi metinlerinde arka plan, türü ne olursa olsun şiddete aittir. Toplum düzenini eleştiren sanatçıların da sistemin süreğen bir çemberde dönmesine yardım eden yazar ve şairlerin de mürekkepleri şiddet hokkasından çıkmıştır. Böylece binlerce yıllık edebiyat tarihi de şekillenmiş; şiddet, gerek sanatsal yapıtların gerekse sözlü ya da yazılı metinlerin DNA'sının bir parçası olmuştur.

Bu kısımda, Yunan yazınının baş şairi Homeros'un eserlerindeki ana temaların ne ölçüde şiddetle kol kola yürüdüğü, kamusal alanda şiddetin psikososyolojik boyutlarının şair tarafından ne oranda tartışıldığı onun söylemleri doğrultusunda kısaca anlatıldıktan sonra başlıca tragedya yazarlarının şiddeti nasıl araçsallaştırdığı incelenecektir.

Homeros ve şiddet.

Antik dönemin kutsal kitapları olan *İlyada* ve *Odyseia*'nın binyıllardır heyecanla okunması, kaynağını harmanlandığı aksiyon ve şiddetten alır. Tüm yaşamın dokusuna sinen şiddet, destanların neredeyse her sayfasında kendisine yer bulur. Kişi, şiddete duyduğu bilinçaltı açlığı Azra Erhat'ın da *İlyada*'nın önsözünde destanın kendisi için ifade ettiği gibi "tadına vara vara" doyurur mısraları okurken (2008, s. 20). Kısaca, zaten konusu savaş olan *İlyada* ve bir savaşçının günlükleri olarak değerlendirebileceğimiz *Odyseia* örneklerinden de anlaşılacağı üzere Homeros, şiddetin tarihçesini yazmakla kalmamış, adeta ona bir soy kütüğü oluşturacak düzeyde konuyu derinden incelemiştir.

İlk olarak, konusunu Troya savaşlarından alan *İlyada*'ya bakılacak olursa, tüm bir destanın salt bir cenkten ibaret değil gerek kamusal ve psikolojik düzeyde gerek sosyokültürel ve sosyoekonomik düzeyde kişiler arası ve uluslararası bir cenkten bahsedildiği görülür. *İlyada*'da şiddet, her yeredir. Peleusoğlu Akhilleus'un "öfkesi"yle başlayan destan daha ilk mısrasıyla kamusal alandaki dönemin en güçlüleri olan şehir devletlerinin krallarının uyguladığı kamusal şiddetin bireyler üzerinde yarattığı "acı"yı okuyucuya sunar (Homeros s.

75). Bir ağıt niteliğinde yapılan girişte ilk olarak yeraltı ve ölüm tanrısı Hades'in adından dem vurulması, “nice yiğitlerin” “kurda kuşa” “yem” (s. 75–76) olması ve bunların sorumluluğunun sanat ve güneş tanrısı Apollon'a yüklenmesi bir yandan bireylerin üzerindeki dini ve siyasi şiddet türlerinin sembolik anlamda yoğunluğuna bir yandan bu türlerin fiziki anlamda vaftiz edilişlerine işaret eder. Okuyucu, kamusal alanın kural koyucuları olan tanrıların, kralların, generallerin ve tüm kültürel normların insan üzerinde yarattığı baskıyı daha ilk mısralarda hisseder. Eserin genelinde tanrılara sunulan kurban, etlerin kesilmesi, şişlere geçirilmesi, kısaca şölen ve yemek tasvirlerinin dahi uzun uzun anlatılması ve bu anlatımda şiddetin bir başka “içgüdüsel” doyum olan yemek yeme –ancak ana yemekleri et ve et ürünleri oluşturur- ile iç içe yapılandırılması, şiddeti Yunan toplumunun ne kadar sindirdiğini, artık onu da yemek yeme kadar doğal ve içgüdüsel bir hazla uyguladığını gösteren en belirgin kanıtlardandır. Ayrıca sadece kargıyla *kazanılan* kadının imgeleştirilmiş ve metalaştırılmış ikinci sınıf varlığı bile (“ilkin ben alacağım onur payını, sonra sen:/Ya uçayak ya arabasıyla iki at ya da senin yatağını paylaşacak bir kadın” [s. 300]) bireysel bağlamda kadın üzerindeki kamusal şiddetin bir göstergesidir.

Kralların kendi aralarındaki hiyerarşide de bir boyun eğdirme ve şiddet vardır. Başbuğ Agamemnon, “Haydi baş eğsin Akhilleus, dinlesin beni,/hem ondan üstün bir kralım hem yaşlıyım” (s. 228) derken kendi kamusal gücünü, kimliği ve deneyimlerine de dem vurarak diğer bireyler üzerinde hissettirir. Kelimelerinin altında yatan gizil psikolojik şiddet, devlet ve kültürel şiddetin kanatları altında kendisine itaati sağlayan en büyük güç olur. Ölümsüzlük adına ün kazanmanın yolu ise yine şiddetten geçer. Örneğin, ölümsüz olabilmek için sıradan ve tekdüze bir hayatı reddeden Akhilleus için bunun tek yolu savaşmaktır. Ne kadar çok insan öldürürse o kadar ölümsüz olacaktır Akhilleus. Kan ve şiddet ne ölçüde artarsa tarih onu o kadar mükâfatlandıracaktır. Homeros, şiddetin ve suçun her zaman saf ve iyi olanın önünde olduğunu şöyle döker mısralarına:

Gün olur yanılır, suç işler insanlar,
güzel adaklar, sunularla yalvarırlar,
kurban yağlarıyla yumuşatırlar tanrıları.
Ulu Zeus'un kızlarıdır Yalvarılar,
topal, yüzleri buruşuk, gözleri şaşkı,
koşarlar Suç'un arkasından dertli dertli;
ama güçlüdür, çevik ayaklıdır Suç.
Yalvarılardan çok önde koşar,

insanlara kötülük ede ede dolaşır yeryüzünü,
Yalvarırsa yetişir, kötülüğü düzeltmeye kalkarlar.
Dinlerler kendilerine saygı gösterenleri,
onlara yardım ederler canla başla.
Kulak asmayan olursa, yalvarırlar Zeus'a,
Suç takılsın ona, ettiğini bulsun derler. (s. 237–38)

Alıntıdan anlaşılacağı üzere suç; tez ayaklı, sağlam ve kaslı bir asker edasında betimlenirken zaten “şaşı,” “topal” ve çirkin olarak tasviri yapılan “Yalvarılar”ın şiddete karşı bir alternatif olmaları beklenemez. Nitekim “Yalvarılar” kendilerini dinlemeyenlere şiddet uygulayarak suçlu olurlar. Bu durumda işlevsiz hâle gelerek ironik bir şekilde kötülüğe hizmet ederler. Yani yazar tarafından suç ekseninde şiddete bir hayranlık sezilir.

Bunların dışında öldürülen düşmanın soyularak ganimetinin alınması yani çıplaklık ileride Âdem mitinin de bir ögesini oluşturacak utanma duygusu bağlamında yine şiddetin uygulandığı ölçüde etkindir. Çıplaklık ve onur birbirine zıt iki unsurdur; çünkü şiddeti uygulayacak gereçleriniz, örneğin tolmanız, kargı ya da kalkanınız yoksa yani çıplaksanız savaşamaz, şiddeti uygulayan değil, şiddete maruz kalan birisi konumuna *itilir* ve pasif olarak konumlandırılarak tüm normların belirlediği çizginin dışına çıkmış olursunuz ki bu onursuzlukla eş değerdir. O yüzden çıplaklık, bireyi güçsüzleştiren -bu noktada kadın da şiddet gereçleri olmadığı için çıplak farz edilir ve onur genelde, bu bağlamda, kadına onun tek gereci olan bekâreti dışında etiketlenmez-, etkenliğini elinden alan bir eğretilme hâline gelir. Benzetmelerle yaban hayatındaki dürtüsel şiddetin insana aktarılması ise savaş sahnelerinin vazgeçilmez betimlemeleridir. Aslanların geyikleri parçalaması, “körpe yavruların” (s. 264) sivri dişler tarafından kesilmesi, “kavurucu ateşin gür bir ormana saldırması” (s. 265) gibi son derece kanlı ve karanlık sahneler insanın özündeki saldırma güdüsünün doğadan geldiğinin yazar tarafından kabulü hâline gelir. Eserin geneline işleyen kavgaya övgü ve kaçmaya yergi bu *kutsal kitabın* söyleminde bir çeşit ayin havasıyla dile getirilir. “Ya öleceksiniz ya kovacaksınız düşmanı gemilerden” düsturu (s. 354) tanrıça Athena önderliğinde erkeksileşen güç ve zekâ ile harmanlanır-(çünkü Athena, baş tanrı Zeus’un kafasından doğmuştur- ve şiddet, sistemli bir taktik yoluyla askerlerin ellerinde “koca kılıçlar” ve “iki temrenli kargılar” ve “sapı kara çizgili palalar[la]” “kan ırmağı” olan “kara toprak[ta]” (s. 360) yok etme fermanına dönüştürülür. Tüm dinsel simgeler şiddeti adeta kutsar pozisyondadır:

Kronosoğlu böyle dedi, uyandırdı çetin savaşı.

Tanrılar da ayrılıp ikiye yürüdüler savaşa,

gemilere doğru yol aldı Here'yle Pallas Athene,
toprağı sarsan Poseidon onlarlaydı,
gücü fişkırın Hephaistos da onlarla gidiyordu,
gidiyordu topallaya topallaya,
altında cılız bacakları seke seke.

Troyalılara doğru tolgası ışıldayan Ares yürüdü,
uzun lüleli Phoibos'la okçu Artemis onunlaydı,

Leto, Ksanthos, gülümseyen Aphrodite onunla. (s. 440)

Uyulması gereken yazgıya tanrıların da uyması ve bu yazgının ekseninin şiddet pergelisiyle çizilmesi odak noktasını savaşa getirir ve tüm kamusal ve özel hayatın buna paralel yaşanmasına neden olur. Kısaca, şiddet, alın yazısı kapsamında mitleştirilerek ya da tanrıüstü olarak konumlandırılarak yeri sarsılamaz hayati metafora, bir abıhayata dönüşür. Bilgelik, tecrübe ve erkeklik -ataerkil yapı- “ak baş, ak sakal ve hayalar” (s. 475) ancak şiddetin aktif bir şekilde kullanımı yoluyla çürüme ve kirlenmekten kurtulabilir. Özetle, böylesi bir kirlenme durumunda “insanoğlu için bundan büyük bir acı” (s. 475) olmadığı söylenir.

İkinci olarak, kişisel bir destan konumundaki *Odysseia*'da ise salt savaşın ve kamusal güçlerin yarattığı şiddet değil, bunun yanında yalnızlık, çaresizlik ve özlem gibi daha soyut, sembolik, çok boyutlu ve arketipsel bağlamlarda şiddet de birey üzerinde hissettirilir.

İlyada'da insanın insanla mücadelesi ağır basarken; oldukça bilinçli, zeki, kurnaz ve sabırlı bir savaşçı olan Odysseus, daha çok doğayla çatışır. Ancak bu destan da baştan sona şiddeti alt metnine yerleştirerek, şiddetin birey ve toplum üzerindeki etkisini her dizede okuyucuya gösterir. Destan, “binbir düzenli adamın” Troya şehrini yıktığını, sonra da nasıl “süründüğünü” (çev. Erhat, 1996, s. 41) okuyucuya duyurarak başlar. Şiddet uygulayan bir savaşçının, tanrılar ve yarı-tanrıçalar tarafından ki bunlar kamusal gücü elinde bulunduran ve yaptırımlar konusunda söz sahibi olan karakterlerdir, nasıl şiddete maruz kaldığını ve yine şiddet kullanarak eski günlerine nasıl döndüğünü anlatan bir destandır. Şiddeti çıkardığımızda elinizde cansız bir yol hikâyesi kalır. Odysseus, “Tanrıların buyruğuyla çekmediğim acı yok benim” (s. 141) diyerek hayatındaki acıların nedenini otoritenin şiddetine bağlar. Fiziksel gücün önemi şiddetin varlığıyla mümkün kılınır: “Bir adam için, yaşadıkça, en büyük ün/elleri ayaklarıyla kazandığı başarılarıdır yarışmada” (s. 150). Oyunlarda dahi gücünü gösterdiğin, karşı tarafa şiddetli bir geri püskürtmeyle galip geldiğin sürece başarılı addedilirsin, görüşü ön plandadır. Yani şiddet kullanabildiği ölçüde kişinin adı yaşar. Kötü işler de iyi işler de her daim şiddet yoluyla elde edilir. Tepegöz'ün, Odysseus'un arkadaşlarını

mağarasında “kıtır kıtır” (s. 177) yediği kısım bir korku filmi nitelikte kanla doludur. Mitolog ve şair Halikarnas Balıkcısı gibi edebiyatçıların okuyucunun en sevdiği ve en akıcı bulunduğu kısımlardan birinin bu bölüm olmasını söylemesi, şiddet ve kan tasvirinin okuyucuda heyecan yaratmasındandır ki bu Susan Sontag’ın konuyla ilgili yorumlarını da haklı çıkarır. Susan Sontag, *Regarding the Pain of Others*’ta (2003) insanların şiddet ve acı resimlerine olan iştahının neredeyse çıplak bedenlere olan iştahı kadar evrensel olduğunu belirtir. Örneğin, Yahya peygamberin boynunun vuruluşu ya da İsa’nın çarmıha gerilişinden alınan keyif, savaş fotoğraflarından alınan zevkle aynıdır. İnsanlar bakabilmekten haz aldıkları ve korktuklarında daha da fazla zevk duydukları için ölümsüz eserlerde her daim şiddet vardır (s. 13). *Ölümler Ülkesinde* bölümü de buradan yola devam edecek olursak; karanlık, grotesk ve soğuk atmosferiyle hem kahraman üzerinde hem de okuyucu üzerinde tam bir psikolojik şiddet uygular. Sarı, kırmızı ve yeşil tonlarla koyu bir şekilde çizilen arka planda atmosfer çok sert ve katıdır. Fiziki deformasyon ve çürümenin ellerinde kahramana ahlaki dersler ve öğütler verilir. Bu, dini anlamda psikolojik bir travma yaratırken algısal anlamda bir baskı oluşturarak destan kahramanlarını ölümden sonrasına ötekileştirir. Tanrı korkusu ve sözlü ananelerin şiddeti sembolik kamusal şiddetin başaktörleri olarak daima sosyal hayatın parçalarıdır. Karakterlerin konuk ağırlamaları bile tanrıları hoş tutup geleneklere uymak içindir. Hiç tanımadıkları konuğa saygı ya da sevgi beslediklerinden değil, Odysseus’un kölesinin dediği gibi ona acıdıklarından, “konukları koruyan Zeus’tan” (s. 253) korktuklarıdır. Savaşı özlemelerinin sebebi şiddetin genetik olarak ruhlarına kodlanmış olmasındandır. Bu yüzden Odysseus’un adamları “demir çeker kendine adamı” (s. 282), “. . . erkeği durup dururken çağırır demir (s. 317)⁸ demektedirler.

Odysseus’un karısı Penelopeia’nın evinde taliplerin kalması hem psikolojik hem de toplumsal ataerkil formda kamusal şiddete başka bir örnektir. *Taliplerin Öldürülmesi* bölümünde onlarca kişinin katlinden ve aile fertlerinin destanın sonundaki sohbetlerinden anlaşılacağı üzere, Odysseus oğlu Telemakhos’a, “Haydi atıl savaşa, Telemakhos, tam sırası,/böyle savaşta belli olur yiğit dediğin!/Atalarının soyunu utandırma sakın, göreyim seni,/biz öteden beri övünürüz dünyada yiğitliğimizle” (s. 395) derken; Odysseus’un babası Laertes de “sevinç içinde” “Bu ne güzel gün, sevgili Tanrılar, bu ne mutlu gün!/Yiğitlikle yarış ederler oğlumla torunum” (s. 395) diyerek şiddetin paylaşımını tasdikler. Athene ise kamusal güç simgesi olarak, “Arkesios’un oğlu, bütün dostlar arasından en sevdiğim,/yakar gök gözlü kız tanrıyla Zeus Baba’ya,/sonra da salla ve at uzun gölgeli kargını” (s. 395)

⁸ Demir, silah yapımında kullanıldığı için şiddetin somutlaştırılmış öz hâli konumundadır.

diyerek bu şiddetten mürekkep dede, baba ve oğul *teslisini* kutsar. Bu nedenle, kitabın son mısrasındaki “ölümsüz barış” (s. 396) işlevsiz bir kabuk ve süs olmaktan öteye geçemez.

Sonuç olarak, Homeros, ister yemek ister desteklemek adına olsun, şiddeti hemen hemen iki destanının da her sayfasına yayarak onu yazın geleneğinin en önemli gizli teması kılmıştır. Bu noktada Homeros’un çizdiği şiddet haritasını eserlerine alan tragedya yazarlarının şiddeti oyunlarında kullanarak nasıl bir kroki çıkardıklarına bakmakta yarar vardır.

Antik Yunan Tiyatrosunda Kısaca Şiddetin Yeri

Kökleşmiş bir aristokrasi, hiyerarşi, kölelik ve monarşiye benzer askeri bir oligarşik yapının siyasi hayatı oluşturduğu, bunun yanında çok tanrılı dini inanışın boyunduruğunda işlenen sanat ve edebi geleneğin ki yerini daha sonra felsefe ve bilime bırakacaktır, sosyokültürel dogmaları ve ritüelleri yarattığı bir devlette kamusal şiddetin birey üzerindeki etkisi zorbalık düzeyindedir. Devlet yetkilileri -en büyük yetkili bu anlamda tanrı ve tanrıçalardır- edindikleri yarı-tanrı kimlikleriyle kendilerinin altındaki sınıfsal gruba hem psikolojik hem de fiziki anlamda şiddet uygulamakla sistemi koruduklarını düşünmektedirler. Askeri şehir devletlerinden oluşan Yunan dünyası, merkezine şiddeti alarak bunu tanrı katında onanmış ve toplumun her alanında uygular olmuştur. Şiddetin izleri, destanlardan şiirlere, tragedyalardan komedyalara, Platon’un ütöpik devlet idealarından Herodotus’un tarihi belgelerine, heykellerden vazolara ve ölü gömme törenlerinden savaş sanatına kadar her yere yansır. Özellikle komedyaya, mim ve satir oyunlarında şiddet, bir güldürü ve parodi unsuru olarak kullanılmakta ve toplum yapısını eleştirmek için bir araç sıfatı taşımaktadır. Antik dönem tiyatrosunda sahnede ölüm, intihar ya da cinayet gibi sahnelerin gösterilmemesi Yunan toplumunun şiddete karşı olumsuz duygular beslediği anlamına gelmez; aksine sıradan hayatın parçası konumundaki sakat uzvunu kitlesel bir ayna olan sahnede görmek istemez; çünkü onu yadsır, eğer görürse yabancılaşacağını ve kötücül kimliğiyle karşılaşacağını bilir. Aşağıda daha detaylı inceleneceği gibi birey eğer gücü elinde bulundurmak istiyorsa, eleştirmek ve sanat icra etmek istiyorsa ya da ekonomik güç ve sosyal statü peşindeyse bir şekilde şiddete hizmet etmek zorundadır. Birey, kitlesel ve kamusal bir hayalet ancak üzerine onu taklit edebilmek için beyaz bir çarşaf geçirdiği ölçüde varlığını kanıtlayarak mutlu ya da hür olur. Bu noktada dönemin en önemli üç tragedya yazarının şiddeti kullanım biçimine bakmak gerekir.

Aiskhülos ve dramada şiddet.

Kamusal şiddet, Aiskhülos'un oyunlarında her şeyden önce adalet kavramının evrimini göstermesi bakımından ilginçtir. Devlet gücüyle bireye uygulanan şiddet, kişisel ölç almanın yerine geçmiştir. Özel alanda işlenmiş suç ve bu suçun cezalandırılması yazarın oyunlarında, kamusal alanda -bir kumsal ya da insanların ortak kullandığı meydan gibi- verilir. Şiddet, her daim temel yasalardan birisidir ki bu, araştırmacı çevirmen Güngör Dilmen'in önsözünde belirttiği gibi "günümüze kalan ilk tarih kitabı" (7) olan *Persler*⁹ (İ.Ö. 472) adlı oyunda detaylı bir şekilde incelenir. Buna göre, can alma ya da uğruna can verme, fiziki şiddet aracılığıyla güç elde etmede önemli bir araçtır:

ULAK. Birbirine karışan bağırtılar, çığlıklar
tutmuştu açık denizi, ta kara gece
gözlerden gizleyinceye dek her şeyi.
Fakat kayıplarımızı saymak gerekirse
on günde bitiremem. Şunu iyi belleğin:
Bir günde bunca kişi
can vermemiştir hiçbir zaman. (s. 42)

Bunun dışında "adaletin çelişen ideallerini" (Dilmen, 2005, s. 9), Aiskhülos eserlerinin tamamında dramatize eder. Özellikle koroda görüldüğü gibi karakterleri kapsamlı çelişkilere sahiptir. Bu da karakterlerin insanüstü olarak algılanmalarına yol açar. Şiddet erkinin ellerinden alınması modern dünyada olduğu gibi bu dönemde de insanları zavallı yapar. *Persler* oyunundaki koro, "Zavallı avunmaları zavallıların, zavallılıklarından" (s. 64) diyerek şiddet uygulamadan gücün ele geçirilemeyeceğine ve bu durumda insanların pasifize olarak "zavallı" konumuna öteleneceklerine inandığını belirtir.

Dış dramatik yerine iç dramatiğin yoğun olması, aksiyonun gidişinin durağan olması da Aiskhülos tiyatrosunda önemli bir etmendir. Örneğin, *Persler*'in dışında *Zincire Vurulmuş Prometheus*¹⁰ (yaklaşık olarak M. Ö. 468'den sonra) oyununda Prometheus¹¹ oyun boyunca

⁹ Oyun, Aiskhülos'un kendisinin de katıldığı Salamis Deniz Savaşı'nı (M. Ö. 480) anlatır. *Persler*'in başkenti Susa'da sarayın önünde geçen oyun, Atinalıların *Persler* karşısındaki zaferini, *Persler*'in gözünden anlatmasıyla ilgi çekici bir boyut kazanır. Böylece empati duygusu kurularak savaşın haklı çıkarılması da sağlanmış olur.

¹⁰ Bütün sorunlarıyla insanın dramını anlatan oyunda Prometheus insanı temsil eder. İçinde çırpındığı olaylar da politik denilebilecek insan toplumlarına özgü olaylardır. Prometheus, ateşi tanrılardan çalıp insanlara verdiği için düzeni altüst etmiş ve sonsuza kadar bir kayaya zincirlenerek güneşin bir akbaba tarafından yenmesi cezasına çarptırılmıştır. Oyunda, bu suçun ve cezalandırmanın sebepleri ve sonuçları Prometheus'un ağzından iktidara yapılan bir sistem eleştirisi şeklinde verilir.

¹¹ Hesiodos'a göre, İapetos'la Klymene'nin oğlu ve Atlas, Menoitios ve Epimetheus'un kardeşidir. Bazı metinlerde Prometheus'un annesi Asia ve kardeşi Athos olarak gösterilir. Prometheus, öteki kardeşleri gibi

aslında hiçbir gerçek harekette bulunmaz. Zincire vurulma dirilme biçiminde sahnede simgeleşmiştir. Oyunda Zeus karakteri, iktidarın kişileştirilmesi; Prometheus aklın, zihnin ve fantezinin vücut bulmasıdır. Burada aklın iktidar tarafından infazı söz konusudur. Zeus iktidar ve şiddet sembolü olarak Prometheus'tan bir şekilde elindeki "gizi" açıklamasını ister. Yani güç, akıl talep eder. Başlangıçtaki iktidarın gücü, oyunun sonunda tartışmalı ve soru işaretli hâle gelmiştir. Kamusal şiddetin uygulanış sürecinde, gücü uygulayanın tek başına yeterince güçlü olmadığını -en azından kurbanının zekâsına ve direnişine karşı- ortaya çıkar. Örneğin, ölümsüz olan Prometheus yok edilemez ve Prometheus da iktidar gücü için tehlikelidir. Güç, eğer ayakta kalmak istiyorsa Prometheus'u zincire vurmaya ve böylelikle kendini güvenceye almak zorundadır.

Aiskhülos, oyunlarında Homeros'tan aldığı şiddet geleneğini güç-iktidar-egemenlik bağlamında sahneye taşır. Aiskhülos'a göre, şiddetin rengi siyahtır ve matem symbolize eder. Eserlerinde, *Yalvaran Kızlar*'da¹² olduğu gibi şiddetle ilgili herhangi bir haberden sonra -kaçış, savaş, yaralama, öldürme gibi- sahnede hep bir matem havası mevcuttur. Psikolojik ya da fiziki şiddet oyunlarının sonunda hep gözyaşı ile somutlaşır; fakat Homeros'un tersine bunu iktidarın varlığını şiddetle kutsayarak değil, onu eleştirerek yapar. Güç ve egemenliğin mutlakiyeti sadece şiddetin fiziki olarak kullanılış biçimiyle değil aynı zamanda akıllı ve mantığı ön plana çıkararak elde edilmelidir. Bu yönüyle, Aiskhülos; Homeros'un gücü, çevresindekileri kılıçtan geçirerek muhafaza eden karakterlerini aynen eserlerine alarak aslında onların, *Orestia* üçlemesinde¹³ (M. Ö. 456) Yunan başbuğu Agamemnon karakterinin çöküşünde görüldüğü gibi akıllı geri plana atarak uyguladıkları şiddeti kendilerine çevirdiklerini gösterir. Güç-iktidar-egemenlik konularında araç olarak şiddeti değil akıl, zekâ ve mantığı önerir. Böylece iktidarın akıl ile bağdaşıklığa girmediği sürece tehlikede olması sorunu çözülmüş olacaktır.

---

tanrısal düzene kafa tutmuş, ona karşı çıkmıştır. Ne var ki öteki kardeşlerinden farklı olarak sonunda insanlara ateşi -yaratıcılığı, bilimi, uygarlığı- vermekle bu düzeni değiştirmeyi başarmıştır.

¹² Yedi oyundan ilki olan *Yalvaran Kızlar*'da, kahraman, elli kişilik korodur. Oyunda, elli kuzeniyle evlenmek istemeyen, bu yüzden Mısır'dan Argos'a kaçan, Danaus'un elli kızının hikâyesi işlenir.

¹³ *Agamemnon*, *Adak Taşıyanlar* ve *Eumenidler* oyunlarından oluşan üçlemenin ilkinde, bir aile trajedisi çerçevesinde Argos kralı Agamemnon'un Troya Savaşı sonrası eve dönüş hikâyesi sahneye taşınır. Eşi Klytaimnestra'nın sevgilisi Aigisthos ile birlikte Agamemnon'u öldürüşü anlatılır; böylece Klytaimnestra, kızı İphigenia'nın öcünü almış olacak, Aigisthos ise hem kendi ailesinin olduğunu düşündüğü ülkenin başına geçecek hem de Agamemnon'dan aile intikamını almış olacaktır. İkinci oyunda ise Agamemnon ve Klytaimnestra'nın çocukları olan Elektra ve Orestes'in birleşerek babalarının intikamını almak için anneleri Klytaimnestra'yı öldürüşü sahnelenir. Üçlemenin sonuncusunda ise günahları cezalandıran tanrıçalar olan Eumenidler'in Orestes'i anne katili olarak yargılamaları konu edinir. Kısaca; üçleme, iki kuşağın intikam ekseninde uyguladığı aile içi fiziki şiddeti yansıtır

Sofokles ve dramada şiddet.

Sofokles, antik tiyatronun içeriğinden çok, oyunu sahneye koyma uygulamasına yaptığı katkılarla tiyatroya yenilikçi adımlar atmıştır. Yaşadığı dönemde Attika Deniz Federasyonu'nun kuruluşu ve çöküş aşamaları, Pers Savaşları ve Peleponnez Savaşları gibi önemli tarihî olaylara şahitlik eder. Bu olayların yarattığı psikolojik değişim ve politik görüşleri onun şiddeti doğrudan oyunlarına almasında da etkili olmuş olmalıdır. Koro daha az, daha öz cümleler ve sözlerle yorumunu yapar. Patetik ve yapay dil yerine karakterler daha gerçekçi bir dil kullanırlar. Soylu ve mitolojik figürler birer tiran gibi değil daha insani özellikleri ön plana çıkarılarak sahnede yansıtılmışlardır. Keyfi işleyen rastlantısal bir yazgı yoktur. Hedefi olan, rasyonel bir gerekçesi bulunan yazgı vardır. Acı, insana büyüklük ve güç kazandırır; ancak yazgı şiddetin belirlediği yol haritası üzerinden çizilir ve bu haritaya göre kişinin çektiği acının niceliği belirlenir. Bu noktada acının niteliği ise yasa ve normların zekâyla ne derece ölçüldüğü ile ilgilidir. Örneğin, *Elektra*'daki¹⁴ (M. Ö. ?418–410) ahlaki yasaların kamusal şiddeti oluşturması öç alma dürtüsüyle açıklansa da bunun içsel bir gelişimden çok toplumsal normların bireyin üzerindeki kodlanmışlığı ile ilgili olduğu açıktır. Zaten oyun karakterlerinden Orestes, “Yasalara karşı davranmak isteyen herkese/bu cezanın verilmesi zorunlu olmalı: Ölüm cezası” (s. 117) diyerek bunu açığa çıkarır.

Bir başka açıdan, *Antigone*¹⁵ (M. Ö. ?441) adlı oyunda ise kamusal şiddetin temsilcisi olan tiran Kreon'a başkaldırı oyunun başkarakterlerinden olan İsmene'ye göre, “çılgınlıktır” (s. 71). Antigone şiddete karşı duran bir kahramanken İsmene şiddete maruz kalma korkusu nedeniyle -Kreon'un ölüm ve işkence tehditleri- ancak edilgin bir karakter olmaktan öteye geçemez. Kreon ise mutlak devlet iktidarının her türlü hareketinin mübah olduğunu savunan bir sistem bekçisi konumundadır. Ona göre, devlet düzeni ve erk aile kurumundan kökenini alır ki bu durumda Antigone bir anarşist ve düzene karşı gelmeye çalışan bir suçludur:

KREON. . . . Aile ilişkilerinde titiz olan

¹⁴ Pelopsoğulları efsanesine dayanan oyunda, Mykenia kraliçesi Klyntaimnestra kocası Agamemnon'dan kızını kurban ettiği gerekçesiyle intikam almak için aşığı Aigisthos ile -o da amcası Atreus'tan intikamını kuzeni Agamemnon'u öldürerek almak için bunu kabul etmiştir- birlikte onu öldürür. Kızı Elektra ise sürgüne gönderilen ağabeyi Orestes ile babalarının intikamını almak için birleşerek annesinin öldürülmesine yardımcı olur.

¹⁵ Konusunu Thebai şehrinde alan oyunda, aile bağları ile devlet, krala bağlılık ile erkek kardeşine bağlılık arasında sıkışıp kalan ve bir seçim yapmak zorunda kalan eski Thebai kralı Oedipus'un kızı Antigone, tanrısız yasalar ile insanoğlunun koyduğu normlar arasında ikincilere karşı çıkarak suçlu duruma düşer. Antigone, Thebai'ye karşı savaştığı için kral Kreon tarafından hain ilan edilen kardeşi Polyneikes'in ölüsünü, Kreon'un buyruğuna karşı dinsel kurallara uygun bir şekilde gömünce ölüme mahkûm edilir; çünkü Kreon ölünün gömülmeden bırakılmasını istemiştir. Antigone, kapatıldığı zindanda canına kıyar. Kreon, onu affetme konusunda direnir, sonucunda ise Antigone'nin nişanlısı olan oğlu Haimon ve karısı Euridike'nin intiharları ile yapayalnız kalır.

devlet yönetiminde de dürüsttür
Kim kişisel sınırlarını aşarak yasaları zorlar
devletin yöneticilerine buyruk vermeye kalkarsa
herhalde övecek değilim onu. Hayır,
devlet kimi getirmişse başa ona boyun eğmek
küçük büyük konularda ve haklı olsun olmasın
onu dinlemek gerekir.

...

Anarşiden daha büyük kötülük yoktur,
devleti göçürür ocakları söndürür.

...

Öyleyse kurulu düzeni destekleyelim. (s. 94)

Sofokles'in şiddeti kullanma biçimi, devlet otoritesi ya da bireysel bağlamda doğrudan güç ve iktidar sorunlarıyla ilgilidir. Sofokles de Aiskhülos gibi şiddeti Homeros'un vermeyi tasarladığı amaç bağlamında eserlerine almaz. Şiddet, Homeros'ta olduğu gibi iktidar, nam ve soyun devamı için anahtar kelime olma özelliğine sahip değildir. *Kral Oedipus*'ta¹⁶ (M. Ö. ?430–425) olduğu gibi şiddet çözüm sağlamaz ve işe yararlığı tamamen tartışmalıdır. Şiddet sadece, yüksek bir yasanın algılanmasına yardımcı olan bir itkidir. Bu; şiddetin kullanımının oyunda, Oedipus'un babasını katlettiğini öğrenmesi, karısının/annesinin intiharı ve kendisinin gözlerini çıkarması gibi şiddet hareketleriyle örneklendirilebilir. Ya da *Aias*¹⁷ (M. Ö. ?450–440) oyununda Aias karakterinin hırslı, saldırgan ve kin dolu hareketleriyle temsil edildiği gibi şiddet bireyin iktidarını perçinlemez; aksine onu yok oluşa sürükler. Sofokles'e göre de mutlak güç ve mutluluk şiddet aracılığıyla değil *daha çok* mantığın ve insani değerlerin (*Filoktetes*¹⁸ [M. Ö. 409] oyununda karakter Neoptolemos'un simgelediği gibi) kullanımıyla

¹⁶ Antik Yunan trajedilerinin en yetkini kabul edilen oyunda Thebai kralı Oedipus bir kehanet sonucu doğar doğmaz lanetlenir; çünkü babasını öldürecektir. Bunun üzerine doğunca öldürülmesine karar verilir; ancak bu görevi yapacak olan görevli ona kıyamaz ve Oedipus başka bir ülkede yetiştirilir. Yıllar sonra kahin Theresias'ın kehaneti inanılmaz bir trajik olaylar dizisi sonucu gerçekleşir: Oedipus, babasını bilmeden öldürür. Annesiyle bilmeden evlenir ve çocukları olur. Sonra bunları öğrenince gözlerini oyar. Bu hikâye iskeleti klasik Yunan'ın girişte bahsedilen "yazgı" algılayışını da yansıtmaları bakımından ilginçtir.

¹⁷ Oyun, Troya Savaşı'nda haddini bilmezliği ve kibri yüzünden orduya ihanet edip sonunda kendini öldüren komutan Aias'ı konu alır. İki bölümden oluşan oyunda, ilk bölüm Aias'ın intiharına kadar olan kısmı alırken ikinci bölümde kahramanın toprağa verilmesi anlatılır. Bu intiharı, Sofokles, onurun kırılmasına bir tepki değil utancın sonucu olarak izleyiciye sunar.

¹⁸ Troya Savaşı'na katılan Malia kralı Filoktetes bir yılan sokması sonucu yarısından çıkan koku ve kısmi olarak bacağına felç olması nedeniyle Odysseus'un önerisiyle bir adada terk edilir; ancak bir kâhin; Yunanlara, Troya'nın ancak Akhilleus'un oğlu Neoptolemos ve Herakles'in hedefini şaşırmayan yayına sahip olan yaşlı savaşçı Filoktetes'in okçuluk desteğiyle ele geçirilebileceğini söyler. Genç savaşçı Neoptolemos, Odysseus'la birlikte kurnazlığa başvurarak yaşlı kahramanın Troya Savaşı'na katılmasını sağlamak üzere adaya gider ve

mümkündür. Özetle, şiddetin biçemi ve yapısı Sofokles'in oyunlarında dönemin sosyopolitik ve kültürel dokusuna bir eleştiri olarak ama onu *yadsımadan* ya da ona tamamen sırtını çevirmeden, sahneye taşınır; şiddet, toplumda ille de bir araç olacaksa bu, fiziki olarak değil mantıkla çerçeveslendiği ölçüde olmalıdır ve *Elektra*'da olduğu üzere şiddet, eğer bir adalet uygulaması olacaksa sahnede mübah kılınır.

Euripides ve dramada şiddet

Öncelikle, Euripides'in bir kavram olarak şiddeti sevmediğini belirtmekte fayda vardır. "Tanrı şiddetten nefret eder" sözüyle bunu ortaya koyan Euripides, oyunlarında şiddeti Aiskhülos ve Sofokles'e göre, daha sert bir şekilde sistem ve iktidar eleştirisi olarak kullanır. İktidarın ve otoritenin birey üzerindeki salt baskısı, onun oyunlarında en üst sınıfın bireyleri de dâhil herkeste, şiddetin getirdiği yıkımla hissedilir. Fiziksel acı çekme ile ruhsal acı çektirme Euripides sahnesinde kol koladır. Örneğin, *Bakkhalar*¹⁹ (M. Ö. yaklaşık 406) adlı oyunda Koro'nun şu sözleri bu fikri kanıtlar niteliktedir:

KORO. Hüner nedir? Tanrıların hangi başışı

"Düşmanımın kellesi pençemde"

duygusundan daha tatlı?

Güzel olan hep sevilir. (s. 66)

Buna göre, güzel olan, koroya göre, öldürmek ya da işkence etmekle neredeyse eş değerdir. Yine aynı oyunda başkarakterlerden Pentheus'un annesi Agaue, bir aslan başı sandığı oğlunun kesik başını elinde bir zafer bayrağı gibi sallarken şiddeti adeta kutsar niteliktedir. Bu durumu; koro, "Ne hoş bir oyun olmalı/oğlunun kesik başını savura savura koşmak,/kolları evlat kanıyla ıpslak!" (s. 77) sözleriyle anlatarak evlat acısını ters yüz eder ve şiddeti, bu bağlamda, mutluluk ve intikam kıvancıyla bir tutar. "Kollarını gövdesinden çekip ayırma", silah kullanmadan "akça kollar" ve "çıplak ellerle" "avlama", "paramparça etme" (80) sözlerinde görüldüğü gibi avlanma ve kan arzusu bağlamında şiddet, doğal bir içgüdüymüş gibi karakterler tarafından algılanır. Bu, oyunun nihai amacı olan intikam duygusunun verdiği bir esrime hâlimden kaynaklanır. Bu oyunda hemen her yere sinen şiddet ve katletme istenci, intikam almak için tanrısal bir araçtır. Bu sebeple de Euripides dini açıdan

---

orada hastalığıyla pençeleşen Filoktetes'in güvenini kazanır. Burada, politik çıkar ve yalanlar ile vicdanı arasında kalan Neoptolemos'un içsel konuşmaları da önem kazanır. Olaylar karakterlerin çatışmaları nedeniyle sonuca ulaşamayınca araya Herakles girer ve Filoktetes'e Yunanların istekleri doğrultusunda davranmasını söyleyip sorunu çözer.

¹⁹ Tanrı Dionysos kendisini tanrı olarak kabul etmeyen Thebai'nin genç kralı Pentheus'u ve kralın annesi Agaue'yi çok ağır bir şekilde cezalandırır. Agaue, oğlunu bir aslan yavrusu sanıp öldürür. Kafasını kesip kargısının ucuna yerleştirerek Thebai'ye koşar. Avını sevinçle sahnedekilere gösterir. Babası Kadmos'un uyarıcı sorularıyla bilinci yavaşça açılır ve gerçeği görerek yas tutar.

şiddetin kutsanışını ve zaferini oyunda sergileyerek bunu Dionysos üzerinden doğal bir çarkın dişlisi olarak sunar ve mantığın kullanılmadığı anlarda ortaya çıktığını öne sürerek vaktinde müdahalede bulunulmadığında geri dönülemez yıkımlar vereceği sonucuna ulaşır.

Euripides *Medea*'da²⁰ (M. Ö. 431) yine intikam duygusuyla şiddeti kullanır: Kocası Kral İason'un simgelediği psikolojik düzeydeki kamusal şiddet Medea'nın üzerinde o kadar yoğun bir baskı oluşturur ki fiziki şiddete dönüşen acısından -evsiz ve yurtsuz kalması, ekonomik olarak hiçliğe sürüklenmesi nedeniyle- kurtulmak için iktidar istenci olan İason'a ruhsal acı çektirmek gerektiğini düşünerek kendi çocuklarını öldürür. Bu temsille Euripides, şiddetin birey üzerindeki baskısının sonuçlarını en uç örnekler eşliğinde sahneye taşıyarak dönem seyircisini şoke eder.

Euripides'in *Elektra*²¹ (İ.Ö. yaklaşık 418) oyununun başkişisi Elektra ise Sofokles'in Elektra'sından çok daha güçlü ve sistem karşıtı bir karakterdir. Bu oyunda bireyin karar mekanizması ve davranış şekilleri, mutlak güç sembolleri olan tanrıların buyruklarına tamamen karşıttır. Burada bireyin iktidara körü körüne boyun eğişine karşı çıkış vardır. Sofokles'teki gibi anneden alınan intikam sonrası sevinç bu oyunda yerini yasa, kedere ve pişmanlığa bırakır. Bu noktada Euripides'in şiddeti sahneyişi Sofokles'e göre, daha eleştirel ve tarafsız bir yön kazanır. *Troyalı Kadınlar*²² (M. Ö. 415) oyununda da açıkça görüldüğü gibi şiddetin uygulanması sonrasında sürekli bir yas tutma, pişmanlık ve acı çekme vardır. Özetle, Euripides, oyunlarında şiddetten kaynaklanan baskı, acı çekme, yıkım, yok oluş, keder ve hiçlik gibi durumları soylular ve tanrılar üzerinden iktidar-birey-din-toplum bağlamlarında genelleştirerek eleştirir ve şiddetin türü ne olursa olsun her sınıftan bireyi ezdiğini, onu felakete sürüklediğini söyler. Euripides'e göre, insanın doğasından gelen şiddet toplumsal statülerin de verdiği güçle bireyde ve çevresinde onulmaz yaralar açtığı için saf dışı bırakılmalıdır. Ona göre, birey, tragediyalarının tamamında da perde kapanırken yansıtıldığı gibi, şiddeti hayatından çıkardığı sürece mutlu olur, daha az gözyaşı döker ve yas tutar. Bu

²⁰ Medea, Kolhis ülkesi kralının kızıdır. Sevgilisi İason ile kaçarak Korinthos'a yerleşirler. Mutlu bir evlilik kurarak çocuk yaparlar; ancak Medea barbar bir ülkeden geldiği için Helenler onu sevmez ve dışlarlar. İason, Medea'yı bırakıp Korinthos prensesi ile evlenmeye kafaya koyar. Bunun üzerine, Medea eşinden öç almaya karar verir ve bu uğurda çocuklarını öldürür.

²¹ Sofokles ile aynı temayı kullanan Euripides'in oyununda farklı olan olayın geçtiği yer (bir Mikenia köylüsünün ücra kulübesinin önü) ve karakterlerin çizimleridir (örneğin, bu defa Elektra bir köylü ile evlidir.). Bu oyunda, Sofokles'in adaletin yerini bulması şeklindeki yorumunun tersine olaya bir cinayet gözüyle bakılır. Böylelikle Joachim Latacz'ın da *Einführung in die griechische Tragödie*'de (1993) belirttiği gibi Euripides Sofokles'in inanç kesinliğini bilinçli bir şekilde sorgular. İntikamdan sonra duyulan his bu oyunda neşe değil yas ve pişmanlıktır (324).

²² Homeros'ta savaşın erkekler yığıtlıklarıyla çizilirken bu oyunda Euripides, Troya Savaşı'ndan sonra yıkılan kentin kadınlarının, başta kraliçe Hekabe olmak üzere, yaşadıkları acıları ve kaygıları dile getirir. Oyunun büyük bir bölümü ölümlere ve yıkılan kente ağıt niteliğindedir.

bağlamda oyunlarında belki Homeros kadar şiddet kullanımı yoğun ve semantik anlamda kelime seçimleri ona yakın olsa da hiçbir şekilde eserlerinde şiddeti kutsamaz; aksine şiddetin içini, yine şiddetin kendisini kullanarak boşaltmayı amaçlar ve böylece diğer iki tragedya yazarının da hümanist bağlamda ötesine geçer.

Sonuç

Sonuç olarak, Antik dönem tragedya yazarlarının günümüze eserleri kalmış en önemlileri olan Aiskhülos, Sofokles ve Euripides, eserlerindeki konuları Homeros'tan devralırlar. Homeros; şiddeti, yazdığı iki destanda da yiğitlik, gurur, güç ve iktidarı kazanmak için nihai araç olarak alırken; tragedya yazarları Aias, Elektra, Orestes, Agamemnon, Oedipus, Antigone, Filoktetes ve Odysseus gibi karakterlerde çizildiği gibi şiddeti bir utanç, yıkım, pişmanlık, kibir ve yalan kavramlarını ön plana çıkarmak için kullanırlar. Bunun için de Homeros'un kanlı şiddet sahnelerini yansıtırken kullandığı estetik dili aynen alırlar; ama bu bir kutsama değil ancak bir sistem ve öz eleştiri olarak sahneye yansır. Homeros'ta şiddetin kırmızı zafer rengi tiyatro sahnesinde matemın kara rengine dönüşür. Kısaca, tüm karakterler, salt şiddeti kullandıkları için Homeros'ta kahramanlarken antik dönem tragedya sahnesinde güçsüz, sefil ve yalnızdırlar. Burada şiddeti kutsamaktan ziyade bir sistem eleştirisi olarak iktidar-güç-birey arasındaki kırılma noktalarını ele alarak kullanır. Şiddete dair bu yansımalar ilerleyen yüzyıllarda tüm Batı yazınının temel görüntülerinden birisi olacaktır.

Kaynakça

- Aiskhülos. (1984). *An Oresteia: Agamemnon, The Libation Bearers, The Eumenides*. (R. Fagles, Çev.). W. B. Stanford (Ed.). USA: Penguin Classics. (Orijinal çalışma basım tarihi 1959)
- Aiskhülos. (2009). *Zincire vurulmuş Prometheus*. (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Mitos Boyut Tiyatro Yay. (Orijinal çalışma basım tarihi 1959)
- Aiskhülos. (2005). *Persler*, Sofokles, *Antigone*. (G. Dilmen, Çev.). İstanbul: Mitos Boyut Tiyatro Yay. (Orijinal çalışma basım tarihi 1959)
- Aristoteles. (2008). *Poetika: Şiir sanatı üstüne*. (S. Rifat, Çev.). İstanbul: Can Yay. (Orijinal çalışma basım tarihi 1997)
- Atayman, V. (2005). Önsöz. *Kral Oidipus*. Sophokles (Yzr.). (C. Çetinkaya, Çev.). İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yay. s. 5-25. (Orijinal çalışma basım tarihi 1963)
- Brockett, O. G. (2000). *Tiyatro tarihi*. İ. Bayramoğlu (Haz.). Ankara: Dost Kitabevi Yay. (Orijinal çalışma basım tarihi 1968)
- Davis, R. C. ve Schleifer, R. (1998). *Literary criticism, literary and cultural studies*. London: Addison Wesley, Longman Inc.
- Dilmen, G. (2005). Önsöz. *Persler*. Aiskhülos (Yzr.). (G. Dilmen, Çev.). İstanbul: Mitos Boyut Tiyatro Yay. (Orijinal çalışma basım tarihi 1959)
- Eagleton, T. (2017). *Edebiyat kuramı: giriş*. (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yay. (Orijinal çalışma basım tarihi 1995)
- Else, G. F. (1972). *Origin and early form of Greek tragedy*. New York: Norton.
- Erhat, A. (2008). Önsöz. *İlyada*. Homeros (Yzr.). (A. Erhat, Çev.). İstanbul: Can Yay. (Orijinal çalışma basım tarihi 1962)
- Erhat, A. (2006). Önsöz. *Odysseia*. Homeros (Yzr.). (A. Erhat, Çev.). İstanbul: Can Yay. (Orijinal çalışma basım tarihi 1962)
- Euripides. (2001). *Bakkhalar*. (G. Dilmen, Çev.). İstanbul: Mitos Boyut Tiyatro Yay. (Orijinal çalışma basım tarihi 1963)
- Euripides. (2008). *Elektra*. (Y. Onay, Çev.). İstanbul: Mitos Boyut Tiyatro Yay. (Orijinal çalışma basım tarihi 1963)
- Euripides. (2006). *Medea*. (M. Balay, Çev.) İstanbul: Mitos Boyut Tiyatro Yay. (Orijinal çalışma basım tarihi 1963)

- Euripides. (2002). *Troyalı kadınlar*. (S. Sandalcı, Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay.
(Orijinal çalışma basım tarihi 1963)
- Klarer, M. (2004). *An introduction to literary studies*. GB: Routledge.
- Latacz, J. (2006). *Antik Yunan tragedyaları*. (Y. Onay, Çev.). İstanbul: Mitos Boyut Yay.
(Orijinal çalışma basım tarihi 1995)
- Michaud, Y. (1991) *Şiddet*. (C. Muhtaroglu, Çev.). İstanbul: İletişim Cep Üniversitesi Yay.
(Orijinal çalışma basım tarihi 1999)
- Püsküllüoğlu, A. (1994). *Öz Türkçe sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Riches, D. (1989). *Antropolojik açıdan şiddet* (D. Hattatoğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yay.
(Orijinal çalışma basım tarihi 1986)
- Sami, Ş. (1989). *Kâmûs-ı Turkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Skura, M. (n.d.). Psychoanalytic Criticism
- Sofokles. (2005). *Aias & Elektra*. (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Mitos Boyut Tiyatro Yay.
(Orijinal çalışma basım tarihi 1984)
- Sofokles. (2008). *Filoktetes*. (Ş. Yücel, Çev.). İstanbul: Mitos Boyut Tiyatro Yay.
- Sontag, S. (2002). *Regarding the pain of others*. USA: Farrar, Straus and Giroux.
- Sophokles. (2004). *Elektra*. (C. Çetinkaya, Çev.). İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yay. (Orijinal çalışma basım tarihi 1984)
- Sophokles. (2005). *Kral Oidipus*. (C. Çetinkaya, Çev.). İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yay.
(Orijinal çalışma basım tarihi 1984)
- Trend, D. (2008). *Medyada şiddet efsanesi: Eleştirel bir giriş*. (G. Bostancı, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yay. (Orijinal çalışma basım tarihi 1984)
- Ünsal, A. (1996). Genişletilmiş bir şiddet tipolojisi. *Cogito*, 6-7, 29–36.
- Ünsal, A. (1966). Kısa öykü öğretiminde psikanalitik yaklaşım: “A rose for Emily.” *Dil Dergisi*, 123, 72-86.

**THOMAS MANN' IN *VENEDİK'TE ÖLÜM* ADLI YAPITINDA MİTOLOJİK
İZLEKLER**

Cemile AKYILDIZ ERCAN¹

Öz

Yirminci yüzyılın en önemli Alman yazarlarından biri olan Thomas Mann'ın *Venedik'te Ölüm* adlı eseri bu çalışmamızın odağını oluşturur. Özellikle eserde ele alınan ve zengin bir okuma olanağı sunan olay örgüsündeki gelişmeleri mitolojik olaylarla analiz etmeye çalıştık. Eserden yola çıkarak Antik Yunan mitolojisinde söz konusu edilen bazı tanrıların özelliklerinin yansımalarını ortaya koymaya çalışarak, eserde söz konusu edilen karakterlerdeki yansımalarına değindik. Ana karakter olan yazar Aschenbach'ın mantık, akıl ve düzen çizgisinden çıkarak nasıl duygu, tutku, esriklik ve aşk çizgisine dönüşüm yaptığının izlerini sürdük. Bu iki karşıt düşünce yapısını Nietzsche'nin Antik Yunan'dan Apollon ve Dionysos tanrılarının özelliklerinden ele alarak geliştirdiği apollonistik ve dionistik düşünceye yer vermeye çalıştık. Tanrıların habercisi olarak Yunan mitolojisinde ün salmış olan Hermes'in eserin başından sonuna kadar farklı karakterlerle Aschenbach'a eşlik etmesine değinip özelliklerine vurgu yaptık.

Anahtar Sözcükler: Thomas Mann, Aschenbach, Hermes, Apollon, Dionysos

MYTHOLOGICAL TRACES IN THOMAS MANN'S *DEATH IN VENICE*

Abstract

The focus of the study is on the novella *Death in Venice* by Thomas Mann who is one of the most important German writers of the twentieth century. We intend to analyze the mythological events which are discussed in the work and offer a rich reading opportunity. By trying to reveal the reflections of the characteristics of some gods in Ancient Greek mythology, we have discussed the reflections of these gods on the characters in the works. We have analyzed how the main character, Aschenbach, transformed from the line of logic, reason and order to the line of emotion, passion, ecstasy and love. We tried to interpret these two opposing views on the apollonistic and dionistic thought developed by Nietzsche from the characteristics of the gods of Apollo and Dionysus from Ancient Greece. We emphasized the companionship of

¹ Doç. Dr. Cemile Akyıldız Ercan, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü. yildizercan@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3395-9651

Hermes, who became famous in Greek mythology as the messenger of the gods, to Aschenbach with different characters from beginning to end.

Keywords: Thomas Mann, Aschenbach, Hermes, Apollon, Dionysos

Giriş

Thomas Mann 20. yüzyıl Alman Edebiyatının beş yıldızı olarak kabul gören Robert Musil, Franz Kafka, Alfred Döblin ve Günter Grass'la birlikte anılır (Kovar, 2014, s. 82). Stefan Zweig gibi 20. yüzyıl Alman Edebiyatını dünyaya tanıtan önemli yazarlarından biri olan Thomas Mann, burjuvazinin değerlerine göndermede bulunduğu ve eleştirdiği büyük Lübeck'li tüccar ailesinin dört kuşağını anlattığı kendi yaşamöyküsünden de izlekler taşıyan aile romanı, aile kroniği olan *Buddenbrooklar* adlı romanıyla birlikte anılır. Roman aynı zamanda çağının toplumsal gelişmesini yansıtan bir “çağ romanı”dır. Daha önceki yıllarda da bu ödüle aday gösterilen Mann 1929 yılında Nobel Edebiyat Ödülü aldığı anda bu duruma fazla da şaşırmamıştır. Yazar sanatçı sorunsalını ele alan eserler kaleme almış hem burjuva hem de sanatçı dünyasına katılmayı arzu etmiş “ama her iki yaşama biçiminde de kendini mutlu hissetmemiştir. Kendisini kişisel olarak ilgilendiren bu sorunun üstesinden gelmeye çalışmıştır ve bu yolda özellikle Schopenhauer ve Nietzsche'nin etkisi yadsınmayacak şekilde büyük olmuştur”. (Bağ, 2000, s. 21)

Mann filozof Arthur Schopenhauer ve Friedrich Nietzsche'nin, ayrıca müzisyen Richard Wagner'in eserlerine çocukluğundan itibaren yoğun bir hayranlık duymuş ve onlardan etkilenmiştir. Hatta Metin Toprak (2000) çalışmasında “Thomas Mann yirminci yüzyılın hemen başlarında edebiyatçı kişiliği pek de öne çıkmamış bir besteciyi, Richard Wagner'i, eserlerini ve kendisini en çok etkileyen kişi yani ustası olarak nitelemiştir” (s. 141) şeklinde ifade ederek Wagner'in Mann üzerindeki etkileri de yazarın kendi sözleriyle desteklenir.

Johann Wolfgang von Goethe hayranı olan 1939 yılında Amerika'da sürgün yıllarında kaleme aldığı Goethe'nin *Genç Werther'in Acıları* adlı Mektup romanından yola çıkarak ele aldığı *Lotte Weimar'da* ve 1947 yılında *Doktor Faustus* adlı eserleri bu hayranlığın en güzel örnekleridir. Yazarın en kapsamlı eseri olarak görülen *Yusuf ve Kardeşleri* dörtlemesi Goethe'nin *Edebiyat ve Hakikat* adlı otobiyografik yapıtından esinlenerek, 1925 yılında yaptığı Filistin gezisinden sonra 1926'da yazmaya başlamış ve 1933-1943 yılları arasında yayınlanmıştır”. (Kula, 2014, s. 315) *Venedik'te Ölüm* ilk başlarda Goethe'yi ele alıp yazmak istediği bir öykü olarak düşünülür. Gürsel Aytaç bu konuda şunları ifade eder:

Goethe'yi tekrar tekrar okur, onun eserleri kadar kişiliğine de merak sarar. Sonunda, konusu Goethe olan bir eser vermek ister. *Venedik'te Ölüm*'ü (1913) bu niyetle yazmaya başlar, adı başkaysa da bu eserin kahramanı Goethe'den izler taşır. Güzellik ve ahlak değerlerinin çatışmasını trajik boyutuyla işler bu eser (Aytaç, 1991, s. 64).

Mann'ın Goethe hayranlığı hatta biraz daha ileri götürülürse "Goethe'nin yapıtlarını, kendi yapıtlarında, konu bulmada örnek olarak kullandığı" (Bayer, 2012, s. 10) ifade edilir. Thomas Mann'ın 1911 yılında otuz altı yaşında kaleme aldığı *Venedikte Ölüm* adlı eser ilk 1912 yılında edebiyat dergisinde ve birkaç ay sonra ise ayrı bir eser baskısı olarak yayınlanır. Tür olarak sanatçı romanı kategorisine dâhil olan eser çok yönlü zengin bir okuma olanağı sunar okuyucularına.

Hatta bizim çalışmamızın odak noktası olan eseri *Venedikte Ölüm* Luchino Visconti tarafından sinemaya da aktarılmıştır. Visconti 1971 Cannes Film Festivali'nde bu çalışması ile özel ödül kazanır. Neredeyse altmış yıl sonra filme uyarlanan eserdeki yazar Aschenbach'ın yerini filmde müzisyen Aschenbach almıştır ve film besteci Gustav Mahler'in senfonisi ile başlar. İki saatlik filmde birtakım değişiklikler yapmış olmasına karşın Visconti eseri okurken hayalimizde canlandırdığımız karakterleri canlı ve kanlı olarak ekrana taşımıştır. Yazar, mektup arkadaşı ve aynı zamanda dostu olan besteci Gustav Mahler'in (1911) ölümü ile derinden sarsılmıştır. Mann eserinde yazar olan kahramanına Gustav von Aschenbach adını vermiş ve bunu yaparken bilinçli bir tercih olduğunu düşündürür okuyucusuna, çünkü dostu Mahler'in ön adı Gustav'dır. Zira dostu Mahler de eserdeki Aschenbach gibi ellili yaşlarında hastalıktan ölmüştür. Daha öncede değindiğimiz gibi eser okuyucusuna çok yönlü okuma olanağı verir. Ama biz çalışmamızda mitolojik izleklere ve sembollere yer vereceğiz ve Mann'ın özellikle göndermede bulunduğu ve bunları eserinde nasıl vurguladığından yola çıkarak eseri incelemeye çalışacağız.

Venedik'te Ölüm ve Mitolojik İzlekler

Gustav Aschenbach elli yaşında tanınmış bir yazardır. Kendisine sanatçılığından, toplumsal değerlere önem vermesinden ve sanatsal yeteneklerinden dolayı asalet ünvanı (von) verilir. Elli yaşında Münih'in saygın insanların oturduğu caddede evi olan, genç yaşta evlenmiş ama karısını çok erken yaşta kaybetmiş, evli bir kızı olan burjuva yaşantısıyla birlikte toplumsal düzenin kendi kurallarını sanatçı kimliğiyle buluşturan titiz, otoriter, disiplinli ve ünlü bir yazardır. Akıl ve mantığı kendi kişiliğinde buluşturan Aschenbach'ın okulların ders kitaplarında yazar olarak okutulması onun sanatçı yönünün klasik ve düzene uygun olduğunu da göstermektedir. Yaratıcı bir ruhu temsil eden Aschenbach, yazar olarak

toplumsal konumu tartışılmayacak bir öneme sahiptir. Dış görüntüsü ise ortadan biraz daha kısa boylu, zayıf, çelimsiz denebilecek bir gövdeye ve başı gövdesine göre büyük görünen yazarın gözlük camlarının gerisinden “dünyaya yorgun ve derin baktığını” ve “manastır yalnızlığında”^{*} (Çev. Necatigil, 2017, s. 28) olduğunu aktarır anlatıcı. Sanatçı yönü ve ruhunun derinlikleri ne kadar fazla ise, fiziksel yönü bir o kadar eksiktir. Çünkü anlatıcı ikinci bölümde Aschenbach'ın yaratıcı sanatçı kimliğinin ne kadar önemli olduğunu vurgularken aynı zamanda fiziksel özelliğinin bir o kadar sıradan ve zayıf olduğunu göstererek tezatlığı vurgulamaya çalışır.

Beş bölümden oluşan novelin odak noktasında elli yaşında Münihli yazar Gustav Aschenbach ve on dört yaşındaki Polonyalı genç delikanlı Tadzio vardır. Eserin tıpkı geleneksel Aristoteles tragedyası gibi beş Perde'den oluşur. Bu bağlamdan yola çıkarsak Mann'ın novelindeki birinci ve ikinci bölüm yer değiştirdiği takdirde Aristoteles tiyatrosunda olduğu gibi beş Perde ortaya çıkacaktır. Bunlar; başlangıç, yükseliş, doruk noktası, çöküş geçiş ve son Perde felaket yani ölümdür. *Venedikte Ölüm* adlı eser de beş bölümden oluşur, bölümlerin alt başlıkları yoktur ama içerik olarak her bir bölüm bir bütünlük içinde ve birbirini tamamlar şekilde kurgulanmıştır. Tanrısal anlatıcı her şeyi bilen, gören ve hatta çoğu zaman Aschenbach'ın kendisi ile ilgili çıkmazları ruh dünyasındaki çalkantıları ve içine düştüğü kimlik bunalımını okuyucularına sunmaktan geri kalmaz.

İlk bölüm sanatçının yaratamama sürecinde yaşadığı endişelerinden kaynaklı olarak yalnız başına çıktığı bir yürüyüş ve bu esnada ansızın göz göze geldiği bir yabancından sonra ruhunu ele geçiren seyahat etme duygusu ile başlar. İkinci bölüm Aschenbach'ın çocukluğunu, gençliğini içeren yaşamı ve sanatçı kişiliğini ele alır. Üçüncü bölüm Venedik'e yolculuğunu, dördüncü bölüm Aschenbach'ın değişimini ve Tadzio'ya karşı duyduğu tutkuyu ve aşkı ve son bölüm olan beşinci bölüm ise Aschenbach'ın yaşamının son günlerini içerir.

Aschenbach'ın duygularında ve düşüncelerinde gelişen yoğunlukla birlikte bunların aktarımı, bir sanatçı olarak içsel dünyasında yaşadığı ikilemi yani yaşam ile sanat arasındaki çelişkiyi yansıtır. Thomas Mann, Aschenbach karakteri ile kendi felsefi ve sanata bakışını aktarmış ve onun varoluş sorununa iterek belki de kendi dünyasındaki çıkmazlara değinmiştir. Yazar estetik ve güzellik kavramlarına yer vererek çok katmanlı bir eser ortaya sunmuştur. Tadzio'daki güzelliğe bir sanatçı gözüyle yaklaşan Aschenbach, bunu öznel bir yargı ile harmanlayıp güzelliği estetize etmeye başlar. Tadzio, Aschenbach'ın betimlemelerinde Eros

* Çalışmadaki alıntılar, Thomas Mann, Venedik'te Ölüm, çev: Behçet Necatigil, Can Yayınları, İstanbul 2017 adlı çeviri kitabından verilmiştir.

benzeri antik Yunan heykellerini andıran on dört yaşında bir delikanlıdır ama onunla her karşılaştığında (ilk başta bu karşılaşmalar tesadüf gibi görünse de aslında öyle değildir) ondaki bu güzelliği sanatçının ürünü olan estetikle birlikte farklı renklere büründürür. Bunları ele alırken Mann, sembol ve mitolojiden yararlanır. İlk bölüm ona seyahat tutkusunu aşıl原因 düşüncesinin nasıl ortaya çıktığını gösterir ve hemen ilk bölümde mitolojik izleklere yer vereceği düşüncesini duyumsatan yazar, mitolojik tanrı Hermes'e göndermede bulunur.

Soğuk ve yağışlı geçen günlerden sonra mayıs ayının başları olmasına karşın sanki yaz mevsimini çağrıştıran sıcaklığı ile insanlar sokaklara dökülmüş ve yaratamama sancısı çeken Aschenbach'da bu havanın etkisiyle belki de tekrar yaratıcı ruhunu harekete geçirebilmek umuduyla kendini daha çok sakin olan yollarda yürürken bulmuştur. Park ve kırlarda yürüyüş yaparak havanın sanki bir fırtına kopacakmış gibi kendisini bulutlarla kaplayıp karartmaya başlamasından hemen sonra kuzey mezarlığının olduğu yerde tramvayı beklemeye başlar. O sırada etrafta mezar taşı yapan atölyedeki kitabeler, haçlar ve kutsal kitaptan alınmış "Tanrı evine girerler!", "Ebedi nur onlara yol gösterebilir" (Çev. Necatigil, 2017, s. 14) öbür dünyayı çağrıştıran sözcükler ile gönül gözünü oyalamaya başladığı anda birdenbire düşüncelerini farklı bir boyuta taşıyan bir adam görür:

Boyu oldukça uzun, zayıf, sakalsız, bıyiksız, dikkati çekecek kadar küt burunlu bu adam, kızıl saçlı tiptendi ve bu tipin sütbeyaz ve çilli teni onda da görülüyordu. Bavyeralı değildi besbelli; en azından başını örten geniş ve düz kenarlı hasır şapka, ona uzaklardan gelen yabancı biri görünümünü veriyor, bununla birlikte omzunda Bavyera tarzı bir sırt çantası taşıyordu, üzerinde kaba çuha gibi görünen sarımtırak bir spor elbise, dirseğini boş böğrüne yasladığı sol kolunda gri bir yağmurluk, sağ elinde de eğik olarak yere dayadığı, ayaklarını çaprazlayarak kalçasını yasladığı demir uçlu bir baston vardı. ... Duruşunda her şeyi bir bakışta hâkim bir şekilde kavrayan, cüretkâr, hatta vahşi bir şeyler –belki de bu izlenimi pekiştiren, kendisiyle birlikte insanı da yukarıya taşıyan konumuydu- vardı; ... (Çev. Necatigil, 2017, s. 15).

Bu gördüğü ve duygularını harekete geçiren yabancı, insanlara yolculuklarında eşlik eden ve aynı zamanda ölümler diyarına götüren Hermes'in özelliklerini taşımaktadır. Tanrıların habercisi olarak bilinen Hermes, Yunan mitolojisinde çok yönlü özellikler ile donatılmış Tanrıların tanrısı olan Zeus ile yağmur perisi olan Maia'nın oğludur. Simgeleri arasında en dikkat çekenler kanatlı bir başlığı, elindeki yılanlı asası ve uçuşuna olanak veren kanatlı sandaletleridir. Rüzgâr tanrısı olarak ve annesinin yağmur perisi olmasından dolayı yağmur ile de anılan Hermes hırsızların, tüccarların, şarkıcıların, müzisyenlerin ve seyahat edenlerin tanrısıdır (Can, 1970, ss. 74-79). Uçan sandaletleri ile istediği mekânda ansızın belirebilen Hermes elindeki asa ile de insanları büyüleyebilme ve onları derin uykudan uyandırma gibi

bir yeteneğe (Erhat, 1989, s. 152) sahiptir. Yürüyüş esnasında havanın kara bulutlarla kaplanması, Aschenbach'a seyahat etme tutkusunu veren ve aynı zamanda geldiği gibi birdenbire kaybolan bu yabancının Hermes olduğunu düşündürür bizlere. Çünkü bu yabancı farklı kılıklarla ve özelliklerle novelin ilerleyen sayfalarında da yer alır. Bazen gençlerin arasında onlar gibi olmaya çalışan tuhaf yaşlı bir adam olarak, bazen müzisyen grubunda tuhaf bir solist olarak Aschenbach'ın dikkatini çekecek ve giderken ona eşlik edecektir.

Aschenbach'ın ruhunda gelişen birdenbire kaçma arzusu aslında ikinci bölümdeki sanatçının çocukluğu, yaratıcı bir yazar olarak gelişimi ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan yalnızlığında yatmaktadır. Çünkü hayatı boyunca atalarından miras kalan özelliklerle yani düzen, otorite, yaratma sorumluluğu ve mantık çizgisiyle kendisine bir yaşam kurmuştur Aschenbach. Bu miras bir taraftan onu toplumun gözünde yüceltirken, diğer taraftan da ruhunu ele geçirmiştir. Seyahat etme arzusu aynı zamanda kendisinin o zamana kadar fark edemediği yüklerden, sorumluluklardan ve sıradanlıktan kaçma arzusudur:

Kaçmak arzusuydu bu, kendisine itiraf ettiği şey: Uzaklara, yeniliklere, kurtulmaya, yüklerden sıyrılmaya, unutmaya duyduğu bu özlemdi- Kaçmak, eserinden, donuk, soğuk ve hummalı bir ödevle sınırlanmış her günkü yerlerden uzaklaşmak! (Çev. Necatigil, 2017, s. 18).

Apollonistik bir dünya görüşüne hâkim olan Aschenbach bunun üstesinden gelebilmek için itici bir güç, tutku yakalar. Bu tutku, aynı zamanda birdenbire mezarlıkta karşısına çıkan yabancıyla göz göze geldiğinde her şeyi unutma arzusudur.

Üçüncü bölüm, Aschenbach'ın birinci bölümde ortaya çıkan seyahat tutkusunu gerçekleştirmek için Pola'ya seyahati ile başlar. Sessiz ve sakin bir yer olduğu için tercih ettiği Pola'ya ulaştığında, hava koşulları ve otelde kalan Avusturyalıların soğukluğu Aschenbach'a buranın arzuladığı yer olmadığı duygusunu verir. Böylece içinde karşı konulamaz bir tutkuyla başlayan seyahat duygusunu tatmin edemez ve farklı yerlere özlem duymaya başlar. Aslında sonun başlangıcını oluşturacak olan, asıl ruhunda farklı tutkuları yaşamasına olanak verecek, kendini hiç hissetmediği gibi özgür ve coşkun ruh yolculuğuna sürükleyecek olan başka bir şehri düşünür. Ani bir kararla “aydınlık için dayanılmaz cazibesi olan” (Çev. Necatigil, 2017, s. 30) Venedik şehrine giden bir gemide soluğu alır, yine gökyüzü kapalı ve kurşunidir. Yağmur ve kötü havaları da sembolize eden tanrı Hermes bu kez de gemide yaşlı olduğunu gizlemek için yüzüne allık sürmüş, hasır şapkasının altında peruk takan ve kendinden oldukça genç arkadaşlarıyla taşkınlık yapan tüccar bir adam şeklinde ortaya çıkar:

... tatil yapanları bastonlarıyla tehdit eden arkadaşlarına alaylı alaylı laf yetiştiriyorlardı. Açık sarı, son moda yazlık elbiseli, kırmızı kravatlı, kenarları fiyakayla yukarı kıvrık Panama şapkalı biri, cırlak sesiyle taşkınlıktan yana hepsini bastırıyordu. Aschenbach ona dikkatle bakar bakmaz, bir dehşet duygusuyla, bu delikanlılığın sahte olduğunu anladı. Yaşlıydı bu adam şüphe edilemezdi bundan. ... Bu adamın ihtiyar olduğunu, onların züppece, alacalı giyinişini hakkı olmadan taklit ettiğini, hakkı olmadan onlara benzemeye yeltendiğini bunlar bilmiyor, görmüyorlar mıydı? (Çev. Necatigil, 2017, ss. 31-32)

Bu adamın davranışlarından ve yaşını gizleme çabasından oldukça rahatsız olur. Mantığı ön planda tutan Aschenbach ve her şeyin doğallığından uzaklaştığını, yabancılaşmaya başladığını duyumsatır bizlere. Aynı zamanda gemide gördüğü ve genç olma çabası içinde olan yaşlı adamı küçümser. Çünkü yaptığı hareketlerle ve davranışlarıyla yaşına uygun davranmayan bu adam kendini herkesin içinde küçük düşürür ya da Aschenbach böyle olduğunu düşünür. Ama ilerleyen bölümlerde tıpkı bu küçümsediği ve kınadığı yaşlı adam gibi, içinde o zamana kadar hiç yaşamadığı tutkuya yenik düşerek, kendisini Tazio'ya beğendirmek uğruna genç olma çabasına girdiğine tanıklık ederiz.

Aschenbach su şehri Venedik'e geldiğinde kalacağı otele gitmek için biraz korku ve ürperti içinde gondola biner. Bunun nedeni ise "yalnız tabutlarda görülen siyahlığıyla bu acayip taşıt" tır (Çev. Necatigil, 2017, s. 36). Gondol ve gondolcuyu burada Yunan mitolojisinde Hades'e yani yeraltı ölümler dünyasına ölümleri Akheron ırmağından geçiren sandal ve sandalcı Kharon ile ilişkilendirebilir. Çünkü Kharon ölen ruhları para karşılığında bu ırmaktan geçirerek toprağa kavuşmalarını sağlayan mitolojik bir karakterdir. Kadim Yunan'da ölen insanların yakınları onların gözlerine ya da ağızlarına bundan dolayı "obolos" adını verdikleri para koymuşlardır. Çünkü söylenceye göre parası olmayan ve Kharon'a geçiş ücreti veremeyen insanların ruhları yüzyıl boyunca havada korkunç çilelerle dolu amaçsızca dolaşır ve süreleri dolduktan sonra kaderlerinin ne olacağı konusunda karara varılırdı. Ölüm izleğinin eserin başlangıcından itibaren bir gölge gibi Aschenbach'ı takip ettiğini söyleyebiliriz. Eser boyunca ilk başlarda yaratamama krizinden kaynaklanan yolculuk düşüncesiyle birlikte aslında yavaş yavaş ölüme doğru yolculuğunun başladığının da ipuçları verilir.

Deniz kıyısındaki oteline zorlu bir yolculuktan sonra ulaşan Aschenbach'ı ikileme düşürecek ve tutkuyu bütün boyutuyla düşüncelerinde ve ruhunda yaşatacak olan olay burada gerçekleşir. Otelde on dört yaşında ailesi, kız kardeşleri ve bakıcısıyla birlikte tatil yapan Polonyalı Tazio'yu gördüğü ilk andan itibaren onun Yunan tanrılarını kışkırtan güzelliğe sahip olduğu düşüncesi ile karşı karşıya gelir Aschenbach. İlk başlarda kendisinin idealize

ettiği bu güzelliği bir “baba muhabbetiyle” (Çev. Necatigil, 2017, s. 51) yaşadığı düşünülse de, zaman içinde aslında bu yaşadığı tutku ve arzu ulaşılması olanaksız gibi görünen bir aşka hatta saplantıya dönüşür.

Yazar bu güzelliğe sanatsal bir estetik kaygıyla birlikte cevaplar arar. Artık Aschenbach için tek bir varoluş amacı vardır, o da “gökle denizin derinlerinden gelen narin bir tanrı kadar güzel, sular sızan perçemleriyle dalgalardan çıkışını” (Çev. Necatigil, 2017, s. 51) çağrıştıran Tadzio'dur. Bu düşünce bizlere aşk ve güzellik tanrıçası olan Aphrodite'in doğuşunu hatırlatır. Aschenbach çoğu yerde Tadzio'yu Hermes ve Aphrodite'nin oğlu olan aşk tanrısı Eros'un özellikleriyle donatır:

...yüzünde Paros mermerlerinin sarımtırak parlaklığı, kaşları ince ve ciddi, şakağı, kulağı dik açı halinde fıskırmış zülüflerle koyu ve yumuşak örtülü bir Eros başı gibi bütün körpeliğiyle eşsiz bir çekicilik içinde duruyordu (Çev. Necatigil, 2017, s. 46).

Eros özelliği taşıyan kıvrım kıvrım bal rengi saçları ve fildişi beyazlığında bir tene sahip olan, güzelliği ile tanrısal bir heykeli andıran bu çocuk karşısında sanatçının zihni doğum sancısı ile kıvrılır ve gençliğinde öğrendiği klasik düşünce/fikirlerini ret etmeye başlar. Yaratıcı bir yazar olarak Aschenbach, Tadzio'nun karşısında tıpkı mükemmel eserini dünyaya getirmeye çalışan bir anne gibi doğum sancısı çeker ve tek bir noktaya odaklanır. Bu odak noktası da ruhunu şaşkına çeviren, zihnini ve benliğini uyuşturup büyüleyen Eros vari Tadzio'nun tanrısal güzelliğidir. Hatta Thomas Mann, Sokrates ve Phaidros'un diyaloglarını içeren Platon'un *Phaidros* adlı eserine göndermede bulunur. Sokrates ve genç dostu Phaidros Eros, sevgi, güzellik ve delilik hakkında konuşurlar. Sokrates'in aşk ve güzellik ile ilgili yaptığı söylemler, Mann'ın eserinde yarattığı Aschenbach karakterinin güzellik ve aşka bakışında kendini gösterir:

Çünkü güzellik, sevgili Phaidrosuğum yalnızca güzellik, hem sevmeye değer hem de göze görünür bir şeydir; güzellik, bunu iyice belle, tinsel olanın duyularla kavrayıp duyularla katlanabileceğimiz tek biçimdir. ... Sevenin sevilenden daha tanrısal olduğu, çünkü tanrının sevilende değil, sevende bulunduğu fikrini söyledi (Çev. Necatigil, 2017, s. 67).

Belleği, o zamana kadar olan katı ve disiplinli düşüncelerini, idealize edilmiş bu güzellik karşısında kusuyor ve hep kontrollü olmasını sağlayan akli başındalık durumu kendini aşkın ellerine bırakıyordur. Tıpkı Kyroslu heykeltarı Pygmalion'un kendi yarattığı heykele âşık olması gibi Aschenbach'da idealize edilmiş estetik güzelliklerle donattığı Tadzio'ya tutku ve saplantılı bir şekilde âşık olur. İkili arasında asla herhangi bir eylem ya da

temas olmaz. Aschenbach ve Tadzio arasında hiçbir diyalog geçmez. İlk başlarda sadece kaçamak bakışmalar, sonrasında ise Aschenbach'ın saplantı haline dönüşen takipleri başlar.

Eser boyunca cinselliği eyleme dönüştürecek her türlü davranış ve hareketlerden uzak bir tutum sergilenir. Cinselliği çağrıştıran düşünce ya da söylemlerden ve eylemlerden çok idealize edilmiş güzellik ve estetik düşünceler hâkimdir. Bununla birlikte özellikle Tadzio'nun karşısında çalışmak ve eserini yazarken çocuğun görüntüsünü ve güzelliğini ele alıp kaleme dökmek ister. Bu güzelliğe yani eserine tıpkı Olimpos'un tanrılar tanrısı olan Zeus'un gözüyle bakmak ister:

Tadzio'nun karşısında çalışmak, yazısını yazarken çocuğun endamını model edinmek, üslubunu tanrısal gözüyle baktığı bu vücudun çizgilerine uydurmak ve vaktiyle kartalın Troyalı çobanı göklere çıkarışı gibi çocuğun güzelliğini fikir semalarına çıkarmak istiyordu. Tentenin altında, basit masasının başında, tapındığıyla karşı karşıya, kulaklarında onun ahenkli sesi, berraklığı, asaleti ve titreşen duygu dolgunluğuyla az zamanda birçoklarının hayranlığını uyandıracak olan o bir buçuk sayfalık ufak kitabın seçkin nesrini, Tadzio'nun güzelliğini örnek alarak şekillendirmekle geçen tehlikeli, tatlı saatlerdeki kadar sözden hiçbir zaman zevk almamış, Eros'un sözün içinde yaşadığını bundan daha kesin anladığı olmamıştı (Çev. Necatigil, 2017, s. 68).

Özellikle “Troyalı çobanı göklere çıkarışı” ifadesiyle Yunan mitolojisinde çapkınlıkları ile bilinen tanrı Zeus'un âşık olduğu ölümlü, Troyalı bir ailenin en güzel oğlu olan Ganymedes'e göndermede bulunur. Tanrı Zeus bu delikanlının güzelliğinden o kadar etkilenmiştir ki, bütün tanrı ve tanrıçaların kendisine tepki göstermesine karşın onu İda dağında sürülerini otlatırken bir kartal kılığında Olimpos dağına kaçırılmış ve özel sakisi yapmıştır. Fakat çapkınlıkları ile ünlü olan Zeus'un bu kadar ileri gitmesi bütün Olimposluların tepkisine neden olmuştur. Sonunda Zeus onların âşık olduğu Ganymedes'e zarar vermesini önlemek ve onu daima görebilmek için delikanlının görüntüsünü gökteki yıldızlara işlemiş ve böylece Ganymedes yani Kova burcu olmuştur (Çev. Dirim, 2004, ss. 242-243). Zeus'un Ganymedes'e duyduğu tutku ya da aşk bir erkeğin bir kadına duyduğu aşktan farklı değildir. Aslında kendi cinsiyetine ilgi duyan tanrıları ile birlikte Antik Yunan kültüründe eşcinsellik anormal bir durum olarak algılanmaz.²

Özellikle üçüncü bölüm ile birlikte bizler Aschenbach'ın ruhundaki çözülmeye ve aklın, mantığın hâkim olduğu Apollonistik dünya görüşünden yavaş yavaş sıyrılarak

---

² Bu konuya ayrıntılı olarak İsmail Gezin'in “Antik Yunan ve Roma Sanatında Cinsellik ve Erotizm” kitabının eşcinsellik bölümünden bakabilirsiniz.

Dionizyak düşünce içine girmeye yani kalıplardan sıyrılarak farklı bir ruh dünyasına doğru yol almaya başladığına tanıklık ederiz.

Friedrich Nietzsche'nin *Musikinin Tininden Tragedyanın Doğuşu* adlı eseri Dionysos-Apollon ikiliği üzerine kuruludur. Sanatın sürekli gelişiminin iki yönlülük içerdiğini vurgulayan Nietzsche, bunları iki Yunan tanrısının özelliklerinden yani Apollonistik ve Dionistik bakış açısıyla ele alır. Hatta bu karşıt düşünceyi ünlü İspanyol ressam Francisco de Goya'nın Nü yağlı boya çalışması olan "Çıplak Maja" ve "Giyinik Maja" resimleri ile vurgular. Buna göre Apollonistik düşünce Maja'nın örtüsü içine hapsedilen insanı, Dionistik düşünce ise Maja'nın örtüsünün parçalanmasını ve çıplak kalmasını sembolize eder (Nietzsche, 2005, ss. 10-13). Bu iki resim aynıdır, görsel olarak aynı model üzerinde ressam çalışma yapmıştır, ilk yaptığı tablodaki kadın çıplaktır, çok fazla tepki topladığından hatta kilise o dönemlerde Nü resimleri yasakladığından Goya aynı tablodan bir tane daha yaparak, kadının üzerine vücudunu örten giysiler yerleştirmiştir. Çıplak Maja tablosunda Dionistik duyguların uyandırdığı taşkınlık, Giyinik Maja da ise geleneksel engellere ve tabuya takılarak Apollonistik bir görüşün gerçekliği söz konusudur. Nietzsche'nin düşüncesinde temel bir yer tutan kavramlardan birisidir Dionysos. Akıl, mantık ve ahlaki değerlerin yok olduğu, onun yerine bütün sınırlamaların kalktığı, esrik arzuların ortaya çıktığı kendinden geçme ve coşku yer alır. Yani geleneksel kurallar aşılır, ağırbaşlılığın yerini taşkınlık alır ve aşırı sevgiyle birlikte şiddet birbirine karışır.

Nietzsche'nin, Apollonistik ve Dionistik olarak söz konusu edilen yaratıcılığın birbirinden farklı gibi görünen aslında birbirini tamamlayan özellikleri vurguladığı düşünceleri önemlidir. Sanatsal yaratıcılık iki tanrının birleşmesinden doğmuştur. Bu tanrılardan Apollon aydınlık, mantık, akıl, ölçü ve ışığı sembolize ederken; Dionysos ise karanlık, doğa, coşku, esriklik, kendinden geçme, tutku ve şehveti sembolize eder. Mann eserinde, ilk başlarda apollonistik yani dengeli ve uyumlu güzelliği, denetimi, düzeni, bilgiyi ve akılı çağrıştıran özelliklerle donattığı Aschenbach karakterini, seyahat tutkusuyla birlikte dionistik yani içgüdüseliği, yaratıcı taşkınlığı, giz içinde saklı gerçeği, başına buyruk özelliklere geçişini sağlar. Aklın ve mantığın egemen olduğu kalıplardan kurtulan Aschenbach, bir çözülme yaşayarak arzularının dünyasına doğru yol almaya başlar.

Beşinci bölümde, Aschenbach tarafından görülen Dionysos ritüellerini içeren rüya bu bağlamda önemlidir. Rüya semboller ile yansımaları bulan şiddet, tabuların yıkılması, esriklik ve cinselliği görmesi zincirlerinden tamamen kurtulduğunu gösterir. Yani Aschenbach'ın akıl, mantık ve disiplin ile doyurulmamış yaşamı ve bunları bütünleyen

kişiliğinin zincirlerinden tamamen kurtulduğunu hatta öldürdüğünü ve yeniden doğuşu da simgeleyen Dionysos'un etkisine geçtiğinin de göstergesidir:

... Beyni dönüyor, gazapla, cinnetle, uyuşturucu bir şehvetle sarılıyor, ruhu tanrı raksına katılmayı özlüyordu. Devasa ve tahtadan şehvet sembolünün üzerindeki örtü indirildi, sembol yukarı kaldırıldı: Hepsi birden daha pervasızca ve ulurcasına parolayı haykırdılar. Ağzıları köpükler içinde kuduruyor, şehvetli tavırlar ve okşayan ellerle birbirlerini tahrik ediyor, gülerek, inleyerek ellerindeki dikenli çubukları birbirlerinin etlerine saplıyor, kollardan, bacaklardan sızan kanları yalıyorlardı. Rüeyayı gören Aschenbach işte onlarlaydı, onların içindeydi şimdi; bu yabancı tanrıya kurban edilmişti artık. Hatta parçalayarak, boğazlayarak hayvanların üzerlerine atıldıkları sırada eşinilmiş, çiğnenmiş yosunlu toprakta tanrıya ibadet olarak sınırsız, birleşmelerin başladığı sırada, onlar bizzat Aschenbach'tılar. Sonra Aschenbach'ın ruhu düşüşün fuhşunu, kudurganlığını tadıyordu". (Çev. Necatigil, 2017, s. 95)

Rüyada gördüğü insanlar, kadınlar, hayvanlar "her tür canlılığın ve her tür verimliliğin kaynağı olarak algılanan bir kökeni yeniden üretmek yoluyla kültürel düzeni canlandırıp yenilemektedir" (Çev. Alpay, 2003, s. 171). Gördüğü bu rüya aslında Aschenbach'ın dionizyak ruha teslim oluşuna eşlik eden Bakkhos yani Dionysos festivallerinde sıkça ortaya çıkan düzensizlik, yıkım, cinsellik, esrıklilik, arzu ve çılgınlığın yansımasıdır.

Yunanlı tragedya yazarı Euripides'in *Bakkhalar* adlı tragedyasında yaptığı Dionysos inancı ve kurban tanımı bu bağlamda önemlidir. Bu tragedyada tanrı Dionysos Thebai kenti içinde dolaşırken geçtiği her yere şiddet ekmiş ve şeytani bir baştan çıkarıcılık sanatıyla insanları suç işlemeye kışkırtmıştır (Çev. Alpay, 2003, s. 189). Tıpkı Aschenbach'ın rüyasında ruhunun "düşüşünün kudurganlığı" gibi tanrı onu şeytani bir baştan çıkarışla, dionizyak etkisiyle ele geçirmiştir. Rüyasında gördüğü bu sahne Aschenbach'ın Tadzio'ya olan içinde bulunduğu tutkusundan kaynaklanan duygularının sembolü ve aynı zamanda karmaşık ruh halinin de göstergesidir. Rüyalar uyanırken yaşadığımız duygu ve düşüncelerimizin birer yansıması şeklinde kendini gösterebilir. Ünlü psikanalist Sigmund Freud rüyalar üzerinde yoğun çalışmalar yapmış ve "iç dünyamızdan gelen her mesajın, kendini önemli bir rüya olarak gösterdiğini kanıtlamıştır" der ve onun kuramına göre "rüyalar, uyanık iken bastırdığımız akıldışı (irrational) arzularımızın, uykumuz sırasında tatmin edilmesi, yani gerçekleştirilmesini sağlar" (Çev. Arıtan ve Ökten, 2003, s. 42). Hatta "Rüyalar, uykudayken bedenimizi terkeden ruhumuzun gerçek yaşantısını yansıtırlar" ya da "akıldışı arzularımızın bir tatmin arayışıdır" (Çev. Arıtan ve Ökten, 2003, s. 41) gibi birçok görüş vardır.

Bu rüya ile Aschenbach'ın kendine bile itiraf edemediği benliğinin derinliğindeki gizli düşünceleri ve yönleri ortaya çıkar. Gerçekten de rüyada gördüğü olaylar Aschenbach'ın içsel duygularının faaliyetleri ile kendisini göstermiştir. Ayrıca uyanırken yaşadığı çelişik duygularının uyurken kendini dış dünyaya kapatan sadece kendi "ben"ine dönüş yaptığı için Aschenbach, ruhunun derinliklerine kök salmış olan düşünceler/tutkular gördüğü rüya ile artık anlamlanmıştı

Gördüğü rüyadan sonra yeniden doğan Aschenbach, ailesi, çocukluğu, disiplinli ve mantıklı yazarlığının söz konusu edildiği ikinci bölümde anlatılan kişiliğine veda etmiştir. Su şehri Venedik onun hem kalıplarından kurtulduğu, zincirlerini kırdığı yer olarak hem de ölümle buluştuğu yer olarak önemlidir. Sembol olarak su hem yaşam veren, yeniden yaşamı sağlayan aynı zamanda ölümü simgeleyen bir unsurdur. Thomas Mann'ın belki de şehir olarak Venedik'i seçmesinin nedeni budur. Burada Aschenbach'ın nasıl Eros ve Thanatos ile buluştuğuna tanıklık ederiz.

Aschenbach Eros'un etkisi altına girerek aşk için yapılan eylemlerinin haklılığına artık inanmıştır. Eros'un tarihinin insanlık kadar eski ve onun uğruna yapılan her eylemin övgüye değer olduğunu düşünür:

Eros en cesur milletlerce özellikle itibar görmemiş miydi, hatta onların şehirlerinde serpilip gelişmesi, cesaret sayesinde oldu denmemiş miydi? Eski dönemlerin sayısız kahraman savaşçısı onun boyunduruğunu memnun, razı taşımıştı; bu tanrının kadere yüklediği şey hor görülüyordu çünkü. Başka maksatlarla yapılırsa korkaklık işareti diye kınanacak hareketler, ayaklara kapanmalar, yalvarmalar, yeminler, ricalar, niyazlar, kulluklar, kölelikler, bütün bunlar aşka bir aşağılama düşürmüyor, aksine bunlar yüzünden övgüler alıyordu (Çev. Necatigil, 2017, s. 81).

Özellikle gözleriyle ya da peşine takılıp Tazio'yu takip ederken ilk başlarda birileri tarafından yakalanma ya da fark edilme korkusunu içinde taşıırken Eros'un altın okununkalbinin derinliklerine doğru ilerlemesiyle birlikte artık saplantılı bir şekilde genç aşğını uzaktan görebilmek için "çılgın bir durumda yakalanmayı bile göze" (Çev. Necatigil, 2017, s. 80) alır hale gelir. Aşk uğruna kontrolünü ve kendisini kaybetmiştir.

Bu hastalıklı, tutkulu aşk hali Aschenbach'ın Tazio dışındaki her şeye kayıtsız kalmasına neden olmuş hatta Venedik'te resmi kurumlar tarafından yalanlansa da tehlikeli salgın bir hastalık olan kolera kol gezmeye başlamıştır. Şehrin bir ölüm makinası olması onu etkilemez hatta bu durumu, tapılan-arzu edilen ve bağlı olunanın gitme olasılığı düşüncesinden dolayı kendine saklar. Koleranın, hem tapılanın, tutkunun nesnesi haline gelen

Tadzio'nun hem de kendi ölümüne belki de yol açacağını bilmesine karşın ölümün kollarına kendisini bırakmıştır. Ölümün karşısında korkusuzca, cesurca duran adam ölüme meydan okuyarak bile bile tapılanın yanında kalır. Venedik güzelliğın yazarın ruhunun, idealize ettiği ve duygularının ortaya çıktığı ve aynı zamanda buraya gelmeden önce düzen, sistem ve ahlaki değerleri ile harmonize olmuş adamın bütün değerlerinin çöktüğü ve eski Ben'in yok olarak bir Ben'in ortaya çıktığı yerdir. İdeal güzellik, aşk ve ölüm kendini bu şehirde gösterir.

Aschenbach burada geçirdiğı dört hafta gibi kısa bir zaman dilimi içinde hem aşkı hem de ölümü tadacaktır. Böylece Tadzio-Eros ile Aschenbach-Thanatos'un birleşmesi gerçekleşmiştir. Aschenbach'ın Eros'tan Thanatos'a doğru seyrinde, başka bir ifadeyle dionizyak geçişte Venedik'in üzerine çöken kolera hastalığı, o göksel lanetin göstergesi de olabilir. Burada Aschenbach tıpkı tanrının gazabına uğrayan Lut kavmi gibi esrikliğı, cinselliğı farklı bir boyutta duyumsamasından dolayı tanrı tarafından cezalandırılmış ve bu tutku onun sonunu da hazırlamıştır. Lut kavmi, tanrının yaptıkları eylemlerden dolayı lanetlenen ve O'nun gazabına uğrayan, eşcinsellik ve sapkın yaşantıları ile tanrıyı kızdırmış ve yerle bir olmuş bir kavimdir. Aschenbach'ın ideal güzellik uğruna düşüncelerinde sapkınliğı yaşaması Venedik şehrinde kendini gösterir. Aynı şekilde bu şehri kaplayan puslu, sisli ve insanları helak eden bulaşıcı hastalık tanrının bir gazabı olarak görülür ve Aschenbach'da bu eyleminden dolayı Thanatos'la kucaklaşır.

Elbette ki bu sona hazırlanırken Aschenbach'a çeşitli mitolojik kahramanlar eşlik eder. Hermes, Venedik-Hades, Gondolcu-Kharon, Gençlik-Tadzio-Eros, Yaşlılık-Aschenbach-Thanatos ve en önemlisi Apollonistik Aschenbach'dan- Dionistik Aschenbach'a evrilmesi eser boyunca okuyucuya yansıtılır.

Sonuç

Eserin ilk başlarında, çok başarılı olmuş, elli yaşını geçmiş yazar Aschenbach'ın katı, disiplinli sanat anlayışı ve sanatçı kimliğı hâkim olur. Thomas Mann sanatçının yaratamama krizini ve çıkmazını ele alırken bilinçli bir şekilde mitolojik tanrılara ve onlarla ilgili özelliklere gönderme yapmıştır. Venedik'e yapılan yolculuk ile birlikte yıllarca katı kurallar içinde yaşayan Aschenbach'ın çözülmesi gözler önüne serilir. Yapılan bu yolculuk yazarın dışsal bir yolculukla birlikte içsel, ruhuna yaptığı bir yolculuk olarak yansır. Yaratıcılığının belki de tam sonuna yaklaşırken içsel olarak ruhunun derinliklerinde kendini gösteren değişim yazarı uç noktalara taşır. Sanatçının güzelliğe olan tutkusunu sanatçı kişiliğıyle estetize etme çabasıyla birlikte ortaya çıkan bu karşı konulamaz tutku aşka dönüşür. Zamanla bu aşk tıpkı

Venedik şehrinde kendini gösteren salgın hastalık gibi ruhunun bütün derinliklerini ele geçirir ve ölümü getirir.

Özellikle Kadim Yunan'dan alınan tanrılar ve onların özellikleri ile Mann'ın yazdığı bu esere sanatçının yaratamama sorunsalıyla birlikte sanatsal özellikleri barındıran Apollon ve Dionysos tanrıları ile karşıtlıklar sunulmuştur. Thomas Mann, Aschenbach karakteri ile birlikte sanatçının kendisiyle hesaplaşmasını, trajik çıkmazını, aşk ve ölüm (Eros-Thanatos) bağlamında ele almıştır. Yunan mitolojisinden aldığı izlekler eser boyunca kendini göstermiş ve özellikle Apollonistik düşünce yapısından Dionistik düşünce yapısına geçiş Aschenbach'ın özellikleriyle harmanlamıştır. Mann, idealize edilen güzellik ve estetik kavramlarını *Venedik'te Ölüm* de yer vererek çok katmanlı bir eser ortaya çıkarmıştır.

Sanatçının daha öncesinden kesin ve mantıklı düşüncelerinin, nasıl tutku ve aşka dönüşerek bu iki zıt düşüncenin arasında savaşım verdiği ve aynı zamanda o zamana kadar hiç karşılaşmadığı bu tutku karşısında yok oluşuna tanıklık ederiz. Mantığın saf dışı kaldığına ve onun yerine geçen tutkunun nasıl ölümcül bir boyut kazandığına yer verilir. Aschenbach aradığı estetiği, idealize edilmiş güzelliği Venedik'te Eros heykellerini andıran Tadzio'da bulur. Ama on dört yaşındaki Tadzio yazarın aradığı bütün estetik değerleri içinde barındırırken aynı zamanda yıkıcı bir tutku ve duyguyu da beraberinde getirendir. Çünkü Tadzio onun en derin iç yaşantısına karşılık gelen biricik aşktır, tutkudur. Venedik ve Polonyalı Tadzio, Aschenbach'ın o zamana kadar olan mantıklı, net düşünce ve bakış açısını tam tersi bir noktaya taşır. Venedik şehir olarak ilaç kokusu ve salgın hastalık koleradan dolayı bir taraftan olumsuzluğu ve ölümü çağrıştırırken, diğer taraftan düşüncelerini, ruhunu ele geçiren çocuğun güzelliği ve baştan çıkarıcılığı ile aşkı çağırır.

Apolloncu sanatların amacı olan akılcılık, ideal güzellik, estetiğin karşısında olan Dionisoscucu içgüdünün gelişi ve hayatın yıkıcılığı kendini eserinde belirgin şekilde hissettirir. Aschenbach yeniden doğumuyla birlikte kendi yıkımını ve ölümünü kucaklamıştır. Tanrıları kışkırtan güzelliği ile Tadzio Aschenbach'ın tutkularını ve duygularını alevlendirmeyi başarmış ve Aschenbach tıpkı Olimpus tanrısı Zeus'un güzelliği ihtişamı karşısında yok olan Semele gibi bu güzelliğin beraberinde getirdiği ateşle birlikte kül olarak yok olmuştur.

Kaynakça

- Aytaç, G. (1991). *Edebiyat yazıları II*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Bağ, Ş. (2000). Sanatçı Ben'in sorgulanması ve Tonio Kröger. *Agora Yeni Binyıl Kültür Sanat Edebiyat Dergisi*, 7-8, 21-26.
- Bayer, G. N. (2012). *Orhan Pamuk'un "Cevdet Bey ve Oğulları" ile Thomas Mann'ın "Buddenbrooks" adlı romanlarında aile ve toplum eleştirisi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Can, Ş. (1970). *Klasik Yunan mitolojisi*. İstanbul: İnkilap Yayınları.
- Erhat, A. (1989). *Mitoloji sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Fromm, E. (2003). *Rüyalar masallar mitoslar*. (A. Arıtan, K. H. Ökten, Çev.). İstanbul: Arıtan Yayınları.
- Gezgin, İ. (2010). *Antik Yunan ve Roma sanatında cinsellik ve erotizm*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Girard, R. (2003). *Şiddet ve kutsal*. (N. Alpay, Çev.). İstanbul: Kanat Kitap. (Orijinal çalışma basım tarihi 1972)
- Kovar, J. (2014). *Deutschsprachige literatur seit 1933 bis zur Gegenwart*. Brno: Masarykova Univerzita.
- Köhlmeier, M. (2004). *Tanrıların masalları*. (A. Dirim, Çev.). Ankara: Yurt Kitap-Yayın. (Orijinal çalışma basım tarihi 1996)
- Kula, O. B. (2014). *Brecht, Lukacs, Bloch. sanat ve edebiyat*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mann, T. (2017). *Venedik'te ölüm*, (B. Necatigil, Çev.). İstanbul: Can Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1913)
- Nietzsche, F. (2005). *Gesammelte Werke*. Bindlach: Gondrom Verlag.
- Toprak, M. (2000). "Es war das europäische auf deutsch, was ich in ihnen fand..." Thomas Manns Weg von Wagner zu Goethe. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 141-153.

THE YIDDISH SELF OF THE NORTH AMERICAN POET RICHARD

FEIN¹

Fazıla Derya AGİŞ²

Abstract

In this study, I aim to analyze two poems by the North American poet Richard Fein that he collected in his book entitled “At the Turkish bath.” In my analyses, I intend to follow a cognitive poetic point of view, as the theory of “Cognitive Poetics” (1992) of the Israeli linguist and cognitive scientist Reuven Tsur, which is based on cognitive processes through which one solves the semantic ambiguities, such as metaphors, and the cognitive obligations, which lead to the correct interpretation of the poetry. Concisely, I am going to talk about the North American Jewish culture, discovering the poet’s Yiddish and North American identities via the cognitive poetic analyses of the two poems, entitled “My World of Yiddish” and “The Yiddish Poet Yankev Glatshetyn Visits Me in the Coffee Shop.”

Keywords: Yiddish, cognition, poetics, Judaism, America

KUZEY AMERİKALI ŞAIR RICHARD FEIN’İN YİDİŞ BENLİĞİ

Öz

Bu çalışmada, Kuzey Amerikalı şair Richard Fein’in “At the Turkish bath” (Türk hamamında) adlı eserindeki iki şiirini incelemeyi amaçlıyorum. Analizlerimde, bilişsel şiirbilimsel bir bakış açısı izlemeyi amaçlıyorum, çünkü İsraili dilbilimci ve bilişsel bilimci Reuven Tsur’un “Bilişsel Şiirbilim” kuramı (1992), metaforlar gibi anlam karmaşalarının çözüldüğü ve şiirlerin doğru anlaşılmasını sağlayan bilişsel işlev zorunluluklarına bağlı olan bilişsel süreçlere dayanır. Tam olarak, Richard Fein’in Yidiş ve Kuzey Amerikalı kimliklerini şairin “My World of Yiddish” (Benim Yidiş Dünyam) ve “The Yiddish Poet Yankev Glatshetyn Visits Me in the Coffee Shop” (Bir Kahvecide Yidiş Şair Yankev Glatshetyn Beni Ziyaret Eder) başlıklı iki şiirinin bilişsel şiirbilimsel analizleri ile keşfederek, Kuzey Amerika Yahudi kültürü hakkında konuşacağım.

Anahtar Kelimeler: Yidiş, biliş, şiirbilim, Yahudilik, Amerika

¹ This paper is the revised version of the unpublished paper presented in the 2nd IDEA Conference, Hacettepe University, Ankara, Turkey, April 17-19, 2007.

² Dr., Independent Scholar, Volunteer Instructor, University of the People, deryaagis@gmail.com
ORCID: 0000-0001-2345-6786

Introduction

The Israeli philologist Reuven Tsur coined the theory of cognitive poetics by writing a book entitled “Toward a theory of cognitive poetics,” published in 1992. According to this theory, literal utterances depend on the SCRIPT or COGNITIVE SCHEMA that they instantiate (Tsur, 1992, p. 232). Schank proposed that SCRIPTS or SCHEMATA were serving as supplements to conceptual word analyses, and in 1979, Rumelhart alluded to the importance of the selection of the correct SCRIPT or SCHEMA for interpreting a sentence or a phrase in accordance with the writers’ cultural backgrounds (as cited in Tsur, 1992, p. 225). Therefore, each metaphorical description of an object is based on a script or a cognitive schema. Thus a representation is formulated in the human brain, remembering the peculiarities of the object, depicted through cancellations and multiplications, as suggested firstly by Cohen (1979) who said that the meanings of words might be formulated by cancelling their semantic features, or by multiplying lexical entries to one’s mental dictionary (as cited in Tsur, 1992, p. 209). Besides, according to Tsur (1992), a theory of metaphor must satisfy the following four “requirements of adequacy”: (a) structural definitions of metaphors are necessary for deciphering them, (b) several methods for deciphering metaphors must be identified, (c) the relationship between cognitive understanding processes and literal discourse production processes must be explained, and (d) the relationship between all of the above-mentioned processes and the effects of metaphors must be explained (p. 207).

Method

The semantic information processing model which is a hierarchical one of “meaning components,” “features,” or “semantic primitives” (Tsur, 1992, p. 207) will be used for interpreting two poems by Richard Fein in this study. In his book, “Toward a theory of cognitive poetics” (1992), Tsur argues that these components can be examined via the mental processes of cancellation, indicated by a minus, multiplication, indicated by a plus, symbolization, abstraction, allusion, spatio-temporal continuity, richness of conceptual categories, and the existences of a spiritual space. This study focuses on the interpretation of two poems by Richard Fein, in which Yiddish words are used, and the importance that native Ashkenazic Jews who are native Yiddish speakers give to the English language is implied. These poems are “My World of Yiddish” and ‘The Yiddish Poet Yankev Glatshteyn Visits Me in the Coffee Shop,” both of which are in his collection of poems entitled *At the Turkish Bath* that appeared in 1994. The poems’ analyses will decipher the real world events that took place in the life of the poet through the iconic word, sentence, and rhyme choices within the

cognitive poetic framework constructed by Tsur (1992). In fact, according to Freeman (2009), “poetic iconicity creates in language sensations, emotions, and images that enable the mind to encounter them as phenomenally real.” Accordingly, poems reflect the real-life situations through metaphors and emotional syntactic structures that are based on the “motivation” of the poets for connecting abstract emotions and knowledge expressed in the poetry pieces with the concrete real world via “isomorphisms,” i.e., humans build links between “objects, ideas, and images” for expressing themselves (see Freeman, 2007). Freeman (2009), says, “...the study of literary texts can help illuminate the way in which human language is motivated by and expresses the forms of the mind feeling. The mechanism by which these forms of feeling are symbolized in language is iconicity” which can be hidden in “the morphological, phonological, and syntactical forms of language,” or literary word arts, including “repetition, alliteration, rhyme, meter, and so on.” Thus, as Freeman (2011) posits, the literary language has “aesthetic patterns” for revealing the peculiarities of “the external world.” Concerning the analyses of Fein’s poems (published in 1994), rhymes can be regarded as aesthetic structures, motivated to transform the abstract emotions of the poet into certain concrete icons of places full of cultural and historical objects. Besides, cognitive literary analyses concern mental processes involved in the interpretation of a text in accordance with its persuasive aesthetic values (Van den Bossche, 2017). Therefore, poems involve the traces of the culture, history, and folklore of the places depicted by the poets through their aesthetic skills via word plays, which persuade others that they lived the experiences they explain in their poetry pieces. Polvinen (2013) argues that literary works are products of “parallel processes...between the interior and exterior of imagined worlds.” Today various literary text forms alongside poetry are analyzed from a cognitive scientific point of view; for instance, Cave (2016) deals with various literary works of different periods. In this study, Tsur’s (1992) theory is preferred, since this study consists of only cultural poetry analyses from a cognitive literary perspective, and the number of cognitive poetry analyses is not sufficient.

Results

Here is a short biography of the poet Richard Fein before the poetry analyses in this section of results. Fein has been living in Cambridge, Massachusetts. His book, entitled “I think of our lives: new and selected poems” was published in 2002. His collections include “Kafka’s ear,” “At the Turkish bath,” “To move into the house,” and “Ice like morsels.” Besides, he published a memoir, entitled “The dance of Leah,” a book of translations entitled “The selected poems of Yankev Glatshteyn” as well as a critical study on the work of Robert

Lowell (Asheville poetry review, n.d.). Two poems by Fein will be analyzed in this study: (a) “My World of Yiddish” and (b) “The Yiddish Poet Yankev Glatshiteyn Visits Me in the Coffee Shop.”

Analysis of “My World of Yiddish”

The poem “My World of Yiddish” is given below after the classification of the rhymes in the poem.

My World of Yiddish

(in memory of M.H.T.)

(Brooklyn, 1948)

My Uncle Chaim used to shout at his American nephews a
and nieces, “Me darf redn yidish, me darf redn yidish,” b

“Speak Yiddish, speak Yiddish.” b

When he was gone we flapped around the room, “redn yidish, b
redn yidish, look, I’m a bird redn yidish.” Two years c

on this soil, blown here by chance winds, he never knew d

where he was. He had never heard of Frank Sinatra, Duke e

Ellington and the lindy. He was for me “the other side.” f

Deliberately, he left us Yiddish newspapers c

And journals as if we might discover them g

cluttering a corner and become so engrossed we’d emerge h

from their sprawl jabbering Yiddish, gesticulating Yiddish. b

The family thought him harmless and just crazy – meshugah mit yidish, b

though I wondered what Yiddish had to do with his mouth, i

his mouth with the two gold teeth. I thought it was exotic j

and gross to have gold teeth, like money in the mouth. Their k

brassy glare stood out among sallow rows and dented gums. l

He was my mother’s cousin though we called him unclm

and she half laughed at him, “But this is America, Hymie,” n

then he growled something back in Yiddish, or maybe o

it was Polish or Russian, with throaty grunts. p

He hung around the house on Sunday afternoons when my q

American uncles played poker and pinochle and their wives r

perched behind their mah-jongg racks. I loved s
to run my fingers over lacquered sallow tiles, with bamboo t
sticks, a sparrow on a branch, frail trees, seven u
checkers shaped like a dipper, the sprig that flowered s
into a Chinese letter. My aunts' majolica nails matched s
the gleam of those dominoes. It was Chinese intrigue to me. v
I got used to seeing women throw dice, and gold dragons y
decorated the backs of the chairs around the card table. z
I was drawn to those Chinese images that fell over me v
like a cape laid across my shoulders, clasped under my q
Adam's apple. z

The poem is on the childhood memories of the poet, whose uncle was a Yiddish speaker, who came from an Ashkenazi family from Poland and Russia, as we can understand from these words: the poet's uncle immigrated to the United States of America. His uncle wanted his nephews and nieces, who are citizens of the United States, to speak Yiddish for protecting their cultural background. His uncle did not know anything about the American famous singer, Frank Sinatra, the finest male American popular song vocalist of the 20th century (Frank Sinatra: Timeline, 2019), Duke Ellington, an American Jazz singer (The Estates of Mercer K. Ellington and Edward K. "Duke" Ellington, 2008), and some other American cultural elements. On Sunday afternoons, his American uncles who became accustomed to the American culture were playing poker and pinochle, and his aunts dominoes. Meanwhile, the poet was attracted by an object of another culture: he was attracted by the Chinese images at the back of the chairs.

Feature cancellations and multiplications.

In this poem, we encounter the metaphorical expressions that are analyzed in this section and for the creation of which several features of the source concepts (the metaphorical words) are cancelled and/or multiplied in order to describe the qualities of the target concept (what is meant by the metaphors and/or metaphorical expressions).

The metaphorical expression, "I'm a bird" defines the uncle with the following additions to the characteristics of a human being: [+HUMAN +ANIMATE +CONCRETE +WITH WINGS +ABLE TO FLY +FEIN'S MOTHER'S COUSIN (#Fein's uncle)]. The metaphor of bird is used to refer to a Jew who immigrated to a different country like the birds

do when autumn comes due to the Holocaust. Besides, “this soil” is a metonymy standing for the country of a human being; it receives the following qualities: [-HUMAN –ANIMATE +CONCRETE +MASS +PORTABLE BY A GREAT FORCE (#soil)], and the metaphorical expression of “chance winds” refers to the concept of destiny. Therefore, the concept of chance is characterized as [-HUMAN –ANIMATE +ABSTRACT +AS FORCEFUL AND DRAGGING AS THE WIND (#chance)].

Additionally, regarding the sentence, “I wondered what Yiddish had to do with his mouth, his mouth with the two gold teeth,” the words of “Yiddish” and “his mouth” are personified, and the following feature cancellations and multiplications occur in them respectively: [-HUMAN +ANIMATE +CONCRETE +LANGUAGE (#Yiddish)] and [+HUMAN +ANIMATE +CONCRETE +SPEECH ORGAN(#mouth)]. The poet thinks in a childish manner, and he does not understand that his uncle’s two teeth serve the musician to eat some food. The poet regards the exterior aspect of his uncle as strange in a childish manner. As a metonymy, the mouth stands for the uncle who is speaking and uttering Yiddish words in this phrase.

The poet depicts that his American uncles play poker and pinochle and waste their time, whereas his Ashkenazi uncle orders them to speak Yiddish and protect the Ashkenazi culture. Successively, the poet depicts how he gets bored: the poet sits and plays on the floor - “lacquered sallow tiles” with “bamboo sticks”-; he observes the garden: “a sparrow on a branch,” “frail trees,” then his aunts: “seven checkers shaped liked a dipper,” and then he gets bored, and depicts his boredom as a Chinese intrigue for which “the sprig that flowered into a Chinese letter” stands as a metonymy. Moreover, the poet depicts the nails of his aunts with the following features: [-HUMAN –ANIMATE +CONCRETE +SHINY LIKE MAJOLICA (#Fein’s aunts’ nails)]. A Chinese intrigue, thus a torturous act is described via these feature cancellations and multiplications: [-HUMAN –ANIMATE +ABSTRACT +PAINFUL +ACT (#Chinese intrigue)].

Furthermore, the poet depicts what he sees and gets bored: the gold dragons that decorated the backs of the chairs around the card table. He refers to a simile for explaining how these images represent his boredom: “those Chinese images that fell over me like a cape laid across my shoulders, clasped under my Adam’s apple.” This simile implies that the images attracted the attention of the poet, belonging to a different culture, and they represent the concept of a Chinese intrigue metonymically. The following features describe the concept of dragon: [-HUMAN – ANIMATE +CONCRETE +DECORATION +GOLD #dragon], and

these describe the two diverse concepts of gold both of which show the value of the dragon, whose color is that of gold: [-HUMAN –ANIMATE +CONCRETE +VALUABLE +ATTRACTIVE / PERCEIVABLE (#gold)] or [-HUMAN –ANIMATE -CONCRETE +COLOR +ATTRACTIVE / PERCEIVABLE (#gold)].

Frame and spiritual space of the poem.

Within the frame of the poem, we see that the poet remembers his past childhood memories. He remembers his Ashkenazi uncle, who orders him and his other nephews and nieces to speak Yiddish and has left them diverse Yiddish journals and newspapers. In fact, he was his mother's cousin. He was different from the poet's American uncles: he was respecting the Yiddish culture more than the American ones. He was not joining them on Sunday afternoons. However, his other uncles who were raised in the United States were playing poker and pinochle, and his aunts were playing dominoes, like the way some Americans do on holidays.

Besides, the poet's annoyance appears in the spiritual space of the poem. He is only attracted by the cultural concepts, belonging to the Chinese culture: golden dragons. The respect for one's past appears in the spiritual space of the poem. Besides, his uncle is regarded as harmless and crazy. He used to say, "one has to speak Yiddish" ("me darf redn yidish") or "speak Yiddish" ("redn yidish") all the time. According to the relatives of the poet, he was regarded as mad: "meshugah mit yidish." ("mad with Yiddish"). All of these imply that one must protect her / his language and culture and respect other cultures at the same time.

Spatio-temporal continuity.

In the poem, generally, the past tense is used, as the poet expresses his memories. Only the Ashkenazi uncle's Yiddish words within the quotations are in the present tense: "one has to speak Yiddish" ("me darf redn yidish") and the imperative "speak Yiddish" ("redn yidish"). This implies that Yiddish was spoken in the past, and his mother's words "But this is America, Hymie" demonstrate that Yiddish is not spoken much in the United States of America.

Rhymes.

The rhyming words are few in the poem. "Yiddish" and "yidish" rhyme in b at the ends of the second, third, fourth, twelfth, and thirteenth verses, demonstrating cognitively that the poet thinks that the language must survive. The rhyming words "years" and "newspapers" in c at the ends of the fifth and ninth verses show that Yiddish was spoken in the past. The word "my" appears in q at the ends of the twenty-second and thirty-third verses implying that

both the uncles and the Adam's apple are important for the poet as his possessions: the first as his dearest ones, and the second as his body part. Words such as "loved," "flowered," and "matched" are rhyming in s at the ends of the twenty-fourth, twenty-seventh, and twenty-eighth verses, indicating how the author feels, touching objects representing diverse cultures. The repetition of "me" at the end of the twenty-ninth verse at the end of the thirty-second verse implies that the poet was joining neither his Yiddish uncle nor his American uncles and aunts.

Finally, the words "table" and "apple" rhyme in z at the ends of the thirty-first and thirty-fourth verses: a table is necessary to play with cards and Adam's apple for the straight posture of the human body. These two rhyming objects imply that a human being must be tolerant versus other cultures, while protecting his own since a world where the people share only one religion, speak only one language, and share the same culture, would be extremely boring. Different beliefs, cultures and languages enrich civilizations via works of art, as implied through the uses of the Chinese dragon images and Yiddish words. These cognitive games guide us to the conclusion that one must protect his own culture while respecting the other cultures.

Analysis of "The Yiddish Poet Yankev Glatshiteyn Visits Me in The Coffee Shop"

In this section, another poem: "The Yiddish Poet Yankev Glatshiteyn Visits Me in the Coffee Shop" is analyzed from a cognitive poetic perspective.

The Yiddish Poet Yankev Glatshiteyn Visits Me in the Coffee Shop

I was facing the back   a
and didn't see him come in.   b
He shimmied into the booth   c
and I knew him right away.   d
He looked at me. He pursed his lips.   e
"I deliberately speak to you in English   f
because I want you to understand me perfectly.   g
Since I died, by the way, my English is better.   h
I have long conversations with Marianne Moore
about prose in poetry   j
and I exchange tales with Yeats –   k
he's not the snob he used to be.   l

He tells me a Celtic tale and I m
tell him one about Chelm. n
It's more literary the life there, but o
we don't write anymore. i
But that's not what I want to talk about. p
But that's not what I want to talk about. p

It's all well and good you translate me. q
You need it more than I do. r
I'm in Yiddish for all time. s
Not that I mind, mind you. t
Be my guest. But you, t
you have to translate yourself into English. f
Stop fretting about starting late. u
Be like Yiddish literature – grow v
into the gift that finally came. y
Don't brood over your unmetrical ear. h
Listening to the truth-rattles in you, z
your ear will catch on. A2
Rhythm's self-pursuit, and the way d
you take in the world. B2
Yiddish immersion, A2
retrospections of middle-age, C2
and new shedding D2
prompt your lines. I'm curious E2
how it goes. By the way, d
I never mourn Yiddish anymore. i
We gather in Peretz's salon-cloud – F2
our Yiddish will last forever there – G2
though no one blows in from a shtetl, H2
manuscript in hand. Oh yes, I2
unbind yourself from what you've missed. J2

Joy's in the moving on. A2
Well, zay gezond." K2
Absent-mindedly, he unclamped the sugar pourer h
From the laminated menu, his fingers L2
Played in the glass fluting; as he M2
Moved out he jarred the table N2
And my coffee shook. O2

In this poem, the poet sits in a coffee shop and encounters the soul of the dead Yiddish poet Yankev Glatshteyn there. Yankev Glatshteyn (1896–1971) was an American Yiddish poet and journalist originally from Lublin, Poland, who moved to New York at the age of eighteen; he was among the founders of the “Introspectivist school of Yiddish poetry that prized aesthetic innovation over political or social concerns” (Words without Borders, n.d.).

The Yiddish poet talks in English, as his English is better than his Yiddish after he had passed away, as he became a friend of Moore and Yeats. The poet talks to the ghost of the Yiddish poet. He proposes that the Yiddish poet is a friend of Marianne Moore (1887-1972) who was an American poet, who depicted animals (Poetry foundation, 2019), and William Butler Yeats (1865-1939), who was a Nobel Prize owner Irish dramatist, author, and poet (Jalic Inc, the literature network, 2000-2019). The ghost of the Yiddish poet says that one always writes in Yiddish, and speaks Yiddish at Peretz Institute, i.e., probably the Peretz Jewish Cultural Institute in Vancouver. He finishes his speech with a Yiddish sentence, “zay gezond” (“be well / be healthy!”). He invites the poet to make the Yiddish literature survive and disappears, jarring the table and shaking the coffee of the author, as he is a ghost, belonging to a person who lived in the past.

Feature cancellations and multiplications.

This section deals with analyzes of the metaphorical expressions that are present as cognitive cultural tools formed by cancellations and multiplications related to the features of the objects one by one. Let us begin with the first metaphorical expression of ‘literary life.’ Chelm is a Polish city; it used to have a population of more than 15,000 Jews in 1939 (Remember Jewish Chelm - genealogy group, n.d.). Life was like a novel there for the Jews. Thus, the following features are cancelled or added to the concept of life in order to create the metaphor of “literary life”: [-HUMAN –ANIMATE +ABSTRACT +IN CHELM +LITERARY (#life)]. In the sentence, “I’m in Yiddish for all time,” the poet stands for his works metonymically with these features: [+HUMAN +ANIMATE +CONCRETE +IN

YIDDISH (#Yiddish poet)]. Besides, the sentence, “you have to translate yourself into English” means that “you have to express yourself in English.” After his death, the poet begins to use English rather than Yiddish. This alludes to the universality of the English language and the possible death of Yiddish within a few years. Another metaphorical expression is the following: “Be like Yiddish literature – grow into the gift that finally came” which is a simile, assigning the following features to the Yiddish literature and the poet respectively: [-HUMAN -ANIMATE -CONCRETE +PRECIOUS +LONG-LASTING (#Yiddish literature)] and [+HUMAN +ANIMATE +CONCRETE +PRECIOUS +FAMOUS FOREVER (#poet)]. The Yiddish poet praises the Yiddish literature and proposes the poet to write poems that will lead to his eternal fame as works of art. Additionally, the ghost deletes and adds the following features to the ears of Fein: [-HUMAN - ANIMATE +CONCRETE - METRICAL (#Fein’s ear)], and metonymically, it stands for an audition. Furthermore, mourning Yiddish means explaining one’s pains through poems in Yiddish. In addition, “Peretz’s salon-cloud” is the hall of Peretz Institute where people smoke, drink, and chat; it can be depicted with these features: [-HUMAN -ANIMATE +CONCRETE +RUMOROUS +SMOKY (#salon-cloud)].

On the other hand, in Yiddish, “shtetl” means a small town. It is depicted metaphorically with these features: [+HUMAN +ANIMATE +CONCRETE -BLOWING (#shtetl=small town)]. In the town, nobody writes literary works in Yiddish. However, in the small Peretz Institute in Canada, Yiddish is still spoken. The Yiddish language is endangered, as few people speak it. In the end, “joy’s in the moving on” means that the real joy is the life that is going on, assigning the following features to the concept of life: [-HUMAN - ANIMATE -CONCRETE +CONTINUOUS +JOY (#life)]

Frame and spiritual space of the poem.

The poet meets a Yiddish colleague in a coffee shop. The coffee shop frame includes tables, chairs, a door, and different species of coffee, glasses, cups, sugar and its pourer, menus, aromas, etc. People stop at and sit in the coffee shops in order to drink some coffee, read something, and chat with friends. Also, in the poem, the poet sits in the coffee shop; first, he does not see the Yiddish poet who was entering the coffee shop. However, the Yiddish poet looks at him and speaks to the poet: this is the frame of the poem. Besides, the last verses of the poem demonstrate that the poet was in a coffee shop by depicting objects like the coffee pourer, laminated menu, glass, table, and coffee.

In the spiritual space of the poem, the Yiddish poet defends his language and culture,

giving importance to writing and speaking in Yiddish, as he says, “I’m in Yiddish all the time,” and “Be like Yiddish literature.” However, he prefers to speak English to be understood universally.

Spatio-temporal continuity.

In the poem, the past tense is used in all the sentences except for the sentences of the Yiddish poet, within the quotation marks where the Yiddish poet uses the present tense. This alludes to the fact that the poet went to the coffee shop and talked to the Yiddish poet in the past; however, the thought and ideas of the Yiddish poet are still valid today, as his words were put in quotation marks.

Rhymes.

The rhyming words are few in the poem. The words “away” and “way” rhyme in d at the ends of the fourth, thirtieth, and thirty-sixth verses, and they allude to the fact that the poet and Yiddish poet follow the same directions in life: both are colleagues.

Besides, the word “English” in the sixth verse is repeated in twenty-third verse in f, demonstrating that both poets speak English. The words “better” in the eighth, “ear” in the twenty-seventh, and “pouurer” in the forty-fifth verses rhyme in h, and show that for writing better pieces of poetry, a poet must take care of the use of the melodic words, and distribute this sweet poetry among people like the sugar in the pouurer that everybody uses. “Moore” in the ninth and “anymore” in the sixteenth, and the thirty-seventh verses rhyme in i, proving that the Yiddish poet’s English is better after he had managed contacts with dead English poets, such as Moore. The word “you” appears in the twenty-first and twenty-second verses successively in t, referring to a successive advice addressed to Fein by the Yiddish poet. Moreover, the words “on” in the twenty-ninth and the forty-third verses and the word “immersion” in the thirty-second verse rhyme in A2, showing that concentration is required in composing pieces of poetry. However, the Yiddish words “gezund” (‘good’ / ‘healthy’) and “shtetl” (small town) do not rhyme with any English words, implying that Yiddish was used by the Yiddish poet in the past before his death.

Discussion

The metaphors and the sentence structures in both poems revealed the Jewish identity of the poet; he also talked about the family games played at home, the famous singers, and the importance of the Yiddish language in that period. As Yiddish is an endangered language, these poems give an idea about the importance of linguistic and cultural preservation.

Conclusion

To conclude, as a branch of the interdisciplinary field of Cognitive Sciences, cognitive poetics is a useful method for understanding the mental reasons that lead the poet to write the poem. It helps us interpret the poem correctly following the exact thoughts of the poet expressed via feature cancellations and multiplications, different frames, spiritual spaces, tenses, which contribute to the spatio-temporal continuity, and rhymes. Richard Fein demonstrates his Yiddish self by referring to the description of his Yiddish ancestors and the places where Yiddish has been spoken. In the beginnings, Fein's poetry focuses on the contemporary condition that the language is facing in the United States: it is in the danger of dying. In "My World of Yiddish," the poet begins with his uncle's warnings; he always tells them to speak Yiddish, and the language may survive, as he left the family Yiddish journals and newspapers. In the United States, the language is in danger.

In "The Yiddish poet Yankev Glatsteyn Visits Me in the Coffee Shop," the Yiddish poet implies that he was assimilated to the American world, and lost his Yiddish identity in the beginnings of the poem. However, he says that he writes in Yiddish all the time, and in the hall of Peretz Institute, the language is still spoken and tells the poet to immerse in the Yiddish language and culture, thus to diffuse them via works of art. Yiddish is a language spoken by Ashkenazi Jews at home and taught in some universities in the United States of America and England. The poems of Richard Fein show that native Yiddish speakers are inclined to put some Yiddish words into English sentences, as they speak English; they also refer to code-switching between the two languages in order not to lose their Ashkenazi selves.

References

- Richard Fein (n.d). *Asheville poetry review*
<http://www.ashevillepoetryreview.com/2003/contributors/richard-fein>
- Cave, T. (2016). *Thinking with literature: towards a cognitive criticism*. Oxford: Oxford University Press.
- Fein, R. J. (1994). *At the Turkish bath*. Towson, MD: Chestnut Hills Press.
- Frank Sinatra: Timeline*. (n.d.). <http://www.sinatra.com/timeline>
- Freeman, M. H. (2007). Poetic iconicity. In W. Chfopicki, A. Pawelec & A. Pojoska (Eds.), *Cognition in language: volume in honour of Professor Elzbieta Tabakowska* (pp. 472-501). Kraków: Tertium.
- Freeman, M. H. (2009). Minding: feeling, form, and meaning in the creation of poetic iconicity. In G. Brône & J. Vandaele (Eds.). *Cognitive poetics: goals, gains, and gaps* (pp. 169-196). Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Freeman, M. H. (2011). The aesthetics of human experience: minding, metaphor, and icon in poetic expression. *Poetics Today*, 32(4), 717-752.
- Jalic Inc, the literature network. 2000-2019. *William Butler Yeats*. <http://www.online-literature.com/yeats/>
- Marianne Moore. (2019). *Poetry foundation*.
<https://www.poetryfoundation.org/poets/marianne-moore>
- Polvinen, M. (2013). Affect and artifice in cognitive literary theory. *Journal of Literary Semantics*, 42(2), 165-180.
- Remember Jewish Chelm - genealogy group. (n.d.). <http://chelm.freeyellow.com/chelm.html>
- The Estates of Mercer K. Ellington and Edward K. “Duke” Ellington. (n.d). *The official site of the jazz legend: Duke Ellington: Duke Ellington biography*.
<http://www.dukeellington.com/ellingtonbio.html>
- Tsur, R. (1992). *Toward a theory of cognitive poetics*. Amsterdam, London, New York & Tokyo: North-Holland.
- Van den Bossche, A. (2017). A new bridge from text to mind: cognitive literary approaches to advertising. In R. W. Belk (Ed.), *Qualitative consumer research (Review of marketing research, volume 14)* (pp.1-23). Bingley: Emerald Publishing Limited.

Agiş, F. D. (2019). The yiddish self of the north American poet Richard Fein. *Humanitas*, 7(14), 281-295

Words without Borders. (n.d.). *Contributor: Yankev Glatshiteyn*,
<https://www.wordswithoutborders.org/contributor/yankev-glatshiteyn>

BATILI PARADİGMALARIN DÖNÜŞTÜRÜCÜLÜĞÜ BAĞLAMINDA TANZİMAT ŞİİRİNDE DEİST ETKİLER¹

Ümmühan GÖKMEN²

Öz

Genelde edebiyatın, özelde şiirin felsefeyle ilişkisinin kadim zamanlara dayandığı bilinmektedir. Bu ilişki, felsefede meydana gelen paradigma değişimlerinin şair personasını ve şiirin içeriğini nasıl dönüştürdüğünü gözlemlemeyi mümkün kılmaktadır. Rönesans'la artan ve Aydınlanma ile devam eden bilimsel ve düşünsel gelişmeler Batı'da bireysel ve toplumsal pek çok alanda paradigma değişimlerine sebep olmuştur. Aydınlanma ile bu süreç gelişerek din merkezli toplumsal yapıyı akıl merkezli hâle getirmiştir. Batı'daki gelişmelerin Osmanlı toplumunda da geleneksel yaşayış ve düşünüş tarzlarını dönüştürmeye başladığı görülür. Tanzimat'ın ilanı ile hız kazanan bu süreçle birlikte bireyin varlıkla, toplumla ve kendisiyle ilişkisini konumlandırmasında önemli ölçülerde farklılaşmalar meydana gelir. Değişimin Osmanlı edebiyat sahasındaki etkileri, ilk olarak yüzyıllar boyu en önemli ifade aracı olan şiirde kendini göstermiştir. Bu bağlamda Tanzimat Dönemi Türk şiirinde dikkat çeken farklılaşmalardan biri de deist düşüncenin şiirin içeriğindeki yansımalarıdır. Bu çalışma, Batı felsefesinin Osmanlı düşünce dünyasında meydana getirdiği paradigma değişimleri bağlamında Tanzimat şiirindeki deist etkileri tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: paradigma, şiir, deizm, Batı felsefesi, Tanzimat dönemi

THE DEIST INFLUENCES ON TANZİMAT POETRY IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATIVE WESTERN PARADIGMS

Abstract

The relationship between literature, especially poetry, and philosophy dates back to archaic times. It is a key to observe how the paradigm shifts in philosophy and can transform the poet's persona and the content of the poems. Scientific and philosophical developments in the West induced individual and social paradigms to reshape. This transformation, with the declaration of Tanzimat, has changed the way of individuals'

¹ Bu çalışma Tanzimat Devri Türk Şiirinde Bir Paradigma Olarak Batı Felsefesi (1839-1885) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, ummuhangkmn@gmail.com,_ORCID: 0000-0002-1851-4988

positioning themselves with society and existence. Impacts of the change first observed in the poetry which had been the main communication tool of the Ottoman literature for centuries. In this context, one of the salient transformation in poems during the Tanzimat Reform Era was the reflection of deist ideas on the content of the writings. This study aims to establish the impact of deist ideology on poems of Ottoman society during the Tanzimat period which were influenced by the paradigm shifts in the Western philosophical developments.

Keywords: paradigm, poem, deism, western philosophy, Tanzimat Reform Era.

Giriş

İnsanoğlu; binlerce yıldır evren, Tanrı ve insan konusundaki sorularına bilim, sanat, felsefe ve din gibi alanlarda çözüm bulma çabasıdır. Wilhelm Dilthey; bu ölçülemeyen, kavranamayan ve anlaşılamayan evrenin peygamberler, şairler ve filozoflara farklı şekillerde görüldüğünü, hayatın bilmeceleeri hakkında bir karara varma konusunda filozofların din adamları ve şairlerle akraba olduğunu söyler (Dilthey, 1947, s. 43). Şiirler ile fikirler arasındaki ilişki, tarih boyunca çeşitli bakımlardan ele alınmıştır. İlk mitolojik eserlerin şiir diliyle yazılmış olması ve felsefenin *mitostan logosa* geçişle başladığı düşüncesi, şiirin felsefeden önce var olduğu görüşünü ortaya çıkarmaktadır. İlk Çağ'ın önemli isimleri Parmenides ve Herakleitos filozof olarak tanınmakla birlikte düşüncelerini şiirle dile getirmiş; buna karşın ozan olarak bilinen Homeros ise *İlyada ve Odysseia* eserinde dikkat çeken oranda felsefi öğelere yer vermiştir (Akatlı, 2003, s.143).

Şiirle felsefenin bu kadim ilişkisi bağlamında Tanzimat Dönemi paradigma değişimlerinin dönem şiirine yansımaları, hermenötiğin imkânları içinde ele alınabilir. Paradigma kavramı, Amerikalı bilim felsefecisi Thomas Kuhn'un 1962 yılında yayınladığı *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı eseriyle bilimsel popülerite kazanmış ve belirli bir bilimsel topluluğun üyeleri tarafından paylaşılan inançların, değerlerin, tekniklerin bütünü olarak tanımlanmıştır. (Kuhn, 1982, s. 162). Batı'da Rönesans'la birlikte belirginleşen ve XIX. yüzyıla kadar farklılaşarak gelen tüm paradigma değişimleri; bilim, düşünce ve kültür alanında Batı ile sürekli temas hâlinde bulunan Osmanlı'da da bakış açılarının dönüşümüne sebep olmuştur. Özellikle XVIII. yüzyılda artan siyasi, idari, askerî ve iktisadi alanlardaki sorunlar, savaş bozgunları ve geniş bir coğrafyada kaybedilen hâkimiyet karşısında Osmanlı; kendini sorgulamaya yönelir. Şerif Mardin'e göre bu sorgulama gereğince yapılmaz. İmparatorluğun neden gerilediği sorusuna cevap olarak sadece devlet yönetiminin bozulması ve Batı'nın askerî üstünlüğü gösterilir (Mardin, 1991a, s. 12). Yüzyılın başından itibaren

devleti ve toplumu içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtarmak için yapılan bütün girişimler, XIX. yüzyıla gelindiğinde Tanzimat Fermanı'yla neticelenir. (Birand, 1955, s. 18-19). Bu süreçte Batı'yla geliştirilen ilişkiler, geleneksel dinî düşünce ve inanç sistemleriyle hesaplaşmaları da beraberinde getirir. Hilmi Ziya Ülken'e göre "Batı kültürü önce ekonomik-siyasi alanda, sonra bütün değerler alanında dünya görüşü olacak kadar genişlediği zaman, XVI. yüzyıldan sonra onun gelişme hızına ayak uyduramayan başka kültürler için tek yol kalıyordu: modernleşmek." (Ülken, 1966, s. 6). Bu değişimin Osmanlı edebiyat sahasındaki etkileri ilk olarak yüzyıllar boyu en önemli ifade aracı olan şiirde kendini gösterir. Bu değişimlerden biri de deizm düşüncesinin şiirin içeriğindeki yansımalarıdır.

Deizme Dair

Deizm sözcüğü, günümüzde kazandığı anlamı ile Samuel Johnson'un 1755'te yayımladığı *Dictionary*'de görülür. Burada deizmin; herhangi bir vahyedilmiş dine bağlı olmaksızın Tanrı'nın varlığını kabul eden, ancak Tanrı'nın ilim, irade, hikmet, inayet gibi sıfatlarını reddeden bir görüş olduğu belirtilir (Erdem, 1994, s. 110). Bu anlayış, inanmak için peygamberlere ve dinlere ihtiyaç olmadığını öne sürerek "tabii din" fikrini savunmaktadır (Bolay, 1990, s.187).

Batı'da Rönesans'la birlikte ilk kez insani duyguları ön plana çıkaran, doğayı ve aşkı sembol olarak değil gerçekçi bir bakışla ele alan hümanizm düşüncesi ortaya çıkmıştır (İnalçık, 2016, s. 58-59). Matbaanın kurulması ve ilk kitapların basılmaya başlaması, yeni düşüncelerin hızla yayılmasında oldukça etkili olur. Kitaplarla yayılan fikirler, yeni insan anlayışı ile yeni bir din, hukuk ve devlet anlayışını da beraberinde getirir. Yeni din anlayışı "reform" ile kendini gösterir. Reformla Hristiyanlığın asıl hâli olarak görülen mistisizme dönme amaçlanmaktadır. Bu yeni mistik anlayış; Tanrı'nın ideal bir varlık olarak tüm var olanlara yayılmış olduğunu, insanın Tanrı'yı kendi içinde bulabileceğini, inancını yaşamak için kiliseye ve din adamlarına ihtiyacı olmadığını savunan panteist görüşleri içermektedir (Gökberk, 2014, s. 178-179). Mistisizmle birlikte din doğrularını akılla sorgulayan, bu doğruların bütün din ve mezheplerle uyumlu olduğunu savunan ve vahyin akılla uzlaşan bölümlerini kabul eden "doğal din" anlayışı ortaya çıkar. Bu görüşün savunucularına göre, doğanın bir parçası olan insan, aklını kullanarak kendi doğasında yerleşik olan dine ulaşabilir. Jean Bodin ve Cherbury'li Lord Herbert bu akımın tipik düşünürleridir (Gökberk, 2014, s. 183). Ancak yeni paradigmaya giden yolda Kopernik, Galileo ve Newton'un yaptığı bilimsel buluşlarla oluşan mekanik dünya görüşü köşe taşı olur. Böylelikle XVII. yüzyılda din ve teolojiden tamamen bağımsız, insan merkezli bir felsefe ve uygarlık anlayışı ortaya çıkar.

Bilime dayalı bu anlayışın kurulmasına Bacon ve Thomas Hobbes ile birlikte (Cevizci, 2010, s. 445) doğayı akıl aracılığı ile kontrol altına almayı hedefleyen Descartes, Spinoza ve Leibniz gibi rasyonalist filozoflar da öncülük eder. Rasyonalizme göre, gerçeğe ulaşmak için vahiy ve batıl inançlar gibi geleneksel bilgi kaynaklarına değil, matematiği esas alan rasyonel yönetime başvurulmalıdır (Cevizci, 2010, s. 481-482). Bilimin yükselişi ve kilise otoritesinin zayıflamasıyla birlikte Avrupa, Aydınlanma Çağı olarak adlandırılan yeni bir döneme girer. Bu çağda amaç; “doğa karşısında başarı kazanan akli kültür dünyasına da uygulamak, matematik ve doğa bilimine paralel olarak kültür bilimlerini de kurmak, kültür dünyasını da akılla aydınlatıp ona akılla egemen olmaktır.” (Cevizci, 2010, s. 445). Aydınlanmanın öncüsü ve deizmin önemli isimlerinden sayılan John Locke, bütün eserlerinde gelenek ve otoritenin her çeşidinden kurtulmak gerektiğini, insan hayatına ancak aklın kılavuzluk edebileceğini ileri sürer. Ruhun başlangıçta boş bir levha olduğunu ve Tanrı fikri de dahil olmak üzere insan zihninde doğuştan hiçbir düşüncenin var olmadığını iddia eden Locke’a göre; Tanrı dinde akla uygun yasaları bildirmiştir ve vahiy, aklın üstünde olsa da akılla çelişmez (Weber, 1964, s. 260-262). Vorlander; İngiliz deizminin veya “doğal din” anlayışının Locke’a dayandığını ve bu görüşün Lord Shaftesbury, Hutcheson, Clarke gibi deizmi insanın temel ahlaki yeteneğine ve duygusuna bağlayan düşünür ve yazarlarla devam ettirildiğini belirtir (Vorlander, 2008, s. 461-462). XVI. yüzyılda kavram olarak ortaya çıkan “deizm” ateizmin karşıtı olarak Tanrı’nın varlığına inananlar için kullanılır. Kilise öğretisine bağlı olanlar ise theizm kavramını ortaya atarlar. Dil bakımından iki kavram da aynı kökten, “Tanrı” sözünden gelmekte ve her ikisi de “tanrılı”, “tanrıci” anlamlarını taşımaktadır. Ancak, deiste göre Tanrı evreni yaratmış ve kendi başına bırakmıştır. Theist ise Tanrı’nın evrenin hem üstünde hem de içinde olduğuna ve her yerde her an bulunup her şeyi yönettiğine inanır (Gökberk, 2014, s. 321-322). Karl Vorlander; “deist” adının önceleri Tanrı’ya inananlara verildiğini, 1700’lü yıllardan sonra ise Tanrı’nın evrenin yaratıcısı olduğunu kabul edip yöneticisi olduğunu reddedenlere verilen bir isme dönüştüğünü söyler (Vorlander, 2008, s. 454). Dine, metafiziğe ve geleneğe yönelik eleştirel tutumu ile Hume da deist düşüncenin en yetkin isimlerinden biri olarak kabul edilir.

Aydınlanmanın Fransa’daki yansımaları ise materyalist düşünceyle kendini gösterir. Materyalizmin kurucusu sayılan Lamettrie, Descartes’ın her şeyin madde ve onun hareketinden ibaret olduğu görüşünden hareketle insanın ruha sahip olmadığını ve makine gibi çalıştığını iddia eder. Materyalizmi sistem hâline getiren Baron D’Holbach ise spiritualist ve düalist felsefelerin topluma zararlı olduklarını savunarak doğadaki devinim için manevi

nedenlere gerek olmadığını öne sürer (Gökberk, 2014, s. 313-315). Fransız Aydınlanmasının önderi kabul edilen Voltaire, materyalistlere karşı çıkararak ruhun kendine özgü bir varlığı olduğunu kabul eder (Gökberk, 2014, s. 316.) Newton'un evrenin belirli kanunlara göre işleyen bir tür makine olduğu görüşünden hareketle doğal din anlayışını ortaya koyan Voltaire'e göre Tanrı, saati kuran saatçi gibidir ve yalnızca evrendeki düzenden sorumludur (Timuçin, 1992, s. 412). Kant ise, bilginin ilkelerini akıl ve irade üzerine temellendiren yaklaşımı ile Aydınlanmacı filozof tavrı ortaya koyarken materyalizmin kuru bilimciliğine karşı çıkararak da dinî ve ahlaki yaşamı korumaya çalışır (Cevizci, 2010, s. 707-708).

XIX. yüzyıla gelindiğinde felsefenin metafiziksel ruhu yeniden canlanır. Fichte; insanın dünyayı, üzerinde değerlerini ve erdemlerini sergilediği bir sahne olarak inşa ettiğini söyler. Schelling; dünyayı inşa eden bireyler değil, "birlikli bir irade" veya "tin" olarak bütün varlığın olduğunu belirterek bu birlikli yaratıcıya "Tanrı" adını verir. Hegel ise "somut, evrensel bir gerçeklik olarak Mutlak ya da Bütün'ün statik bir şey olmayıp gelişmeye tabi olduğunu" söyleyerek kendinden öncekilerden farklı yaklaşım getirir (Cevizci, 2010, s. 796-797). Schopenhauer ise obje ile süjeyi ayıran ve dünyayı insanın tasarımı olarak gören bir yaklaşım ortaya koyar. Görünüşlerin ardında yatan gerçekliğin genel bir "istenç" olduğunu, bu istencin kör ve zekâdan mahrum bulunduğunu savunan düşünüre göre; dünya anlamsız, kötü bir yerdir ve insan ancak kendi varlığında da içkin bulunan istenci reddetmekle hayatı yaşanabilir kılar (Gökberk, 2014, s. 402-405). Tanrı ile varlığı bütün gören ve Tanrı iradesini amaçsız veya etkisiz gören bu panteist yaklaşımlar da deizmin bir başka yansıması olarak okunabilir. Bu yüzyılda Fransa'da bilimciliğe ve akılcılığa dönüşü savunan bir görüş olarak pozitivizm de ortaya çıkar. Pozitivizmin kurucusu olan Auguste Comte, bilimin insana ve topluma kendisini sınırsızca geliştirme imkânı sağladığına inanır. Comte'a göre toplumların gelişiminde teolojik, metafizik ve pozitif evre olmak üzere üç evre vardır ve toplumlar, teolojik ve metafizik evreleri tamamlayarak son nokta olan pozitif evrede aklın aydınlığında inançlarını şekillendirecektir. Böylece toplumun düşünce ve ahlak gereksinimlerini karşılayan en iyi rejim ve bir tür "insanlık dini" kurulmuş olur. Bu yeni dinde Tanrı'nın yerini insanlık, ermişlerin yerini de bilginler alır (Akarsu, 1979, s. 17-18). Pozitivizmin deist düşünceye uygun olup olmadığı konusunda net bir görüş olamamakla birlikte akıl yoluyla inanmayı içeren pek çok yaklaşımıyla Osmanlı aydınında deist düşüncenin şekillenmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Paradigma Değişimleri Bağlamında Türk Şiirinde Deist Etkiler

Tanzimat'la birlikte Batılı tarzda bir yenileşmenin gerçekleştirilmesi fikri, yönetim tarzından başlayarak hayatın bütün alanlarında yaygınlaşmaya başlar. Yenilikler, ağırlıklı olarak Batı Aydınlanma düşüncesinin etkilerini barındırmaktadır. Bu süreçte Tanzimat aydını; sayıları giderek artan modern okullar ve Avrupa'ya öğrenci gönderme faaliyetlerinin yanında; modernize edilen devlet dairelerindeki Kalemler, Tercüme Odası, yurt dışı elçiliklerindeki yüksek memuriyetler yoluyla Batı'yla temasa geçer. Bürokrasinin içinde yetişen bu kesim, ulemaya nispetle Şerif Mardin'in "laik" olarak tanımladığı bir eğitimden geçmiştir. Mardin'e göre Osmanlı uleması, bu yeni bürokratik elite temsil edilen laik eğilimlere kendi orijinal İslamcı fikirleriyle karşılık veremez (Mardin, 1991b, s.278). Bu bağlamda Tanzimat Dönemi şairlerinden Şinasi, Ziya Paşa, Sadullah Paşa ve Abdülhak Hâmit'in şiirlerinde deist düşüncenin yansımaları belirgin şekilde gözlemlenebilir.

Şinasi, fikirleriyle hem kendi devrini hem de sonraki nesilleri etkileyen edebiyat ve düşünce adamıdır. Tanpınar'a göre, Şinasi "Türk irfanının Avrupalılaşmasını yani yeni bir dünya görüşü içinde kendimizi bulmayı borçlu" olduğumuz kişidir (Tanpınar, 2013, s. 193). *Müntahabât-ı Eş'ar*'da içerik farklılığıyla dikkat çeken ilk şiir "Münâcât"tır. Şiirin ilk dizelerinde Şinasi, geleneksel yaklaşımların benzeri olarak Allah'ın mekânsızlığıyla her yerde oluşunu, gücünün ihtişamını detaylı tarzda anlatır. Ancak beşinci beyitten itibaren şairin zihin dünyasının değişimleri kendini dışa vurmaya başlar. Şinasi, akılcı bir gözle "zerre"den "küre"ye bütün bir varlık sahasında, Yaratıcı ile yarattıkları arasında bir bağ kurmaya böylelikle Allah'ın varlık ve birliğini idrak etmeye çalışmaktadır. Şair düşüncelerini şöyle dile getirir:

"Emri vech üzre yer eyler gece gündüz hareket
Değişir tazelenir mevsim-i feyz ü bereket
Pertev-i rahmetinin lem'asıdır ayla güneş
Tâb-ı hışmından alır alsa cehennem ateş
Şerer-i heybet-i ulviyyesidir yıldızlar
Anların şulesi gök kubbesini yaldızlar
Kimi sabit kimi seyyar be-takdir-i kadîr
Tanrının varlığına her biri bürhan-ı münîr" (Şinasi, 1945, s. 5).

Şinasi'ye göre varlık âleminde görülen hareket ve düzen, Tanrı'nın varlığını gösteren delillerdir. Geniş bir dairede Tanrı'nın gücünün yansımalarını gözlemleyen Şinasi, dizelerinde düşünme eylemini adeta sistematize ederek varlığın bütünündeki devinime, bu devininin

düzenli ve istikrarlı oluşuna dikkat çeker. Genelden başlayan düşünme süreci, özele ve parçalara inmeye başlar. Şairin gözlem ve düşünme alanı olarak gökyüzünü tercih etmesi, bazı açılardan dikkate değer bir husustur. Divan şiirinde gökyüzü, genellikle mecazî olarak kötü talih ve kaderi ifade etmek için de kullanılan “çarh” sözcüğüyle ifade edilir. Bu sözcük aynı zamanda felekten başlayıp geniş bir çerçevede dehr, dünya, devran, âlem, talih, baht, kader, hatta ecel manalarını da içine alır. Batlamyus'a dayanan eski astronomi anlayışına göre; gökyüzü manasında çarh, merkezde hareketsiz duran dünyayı soğan zarı gibi çevreleyen ve kendi etrafında dönen dokuz gök katmanından oluşur. İlk yedi gökte yedi gezegen, sekizinci gökte burçlar ve sabit yıldızlar bulunur. Dokuzuncu gökte ise hiçbir yıldız bulunmaz (Kurnaz, 1993, s. 229). Geleneksel kozmosta ve divan şiirinde bu şekilde tanımlanan gökyüzü, Şinasi'nin şiirinde Batı biliminin astronomide geldiği noktaya uygun bir tarzda yansıtılır. Batı'da, Kopernik'le belirginleşen astronomi alanındaki keşifler; gökyüzünün divan şiirinin dayandığı Doğu epistemolojisinde anlatıldığı gibi olmadığını ortaya koyar. Kopernik, Batlamyus'un teosentrik evren anlayışı yerine; Dünya da dâhil olmak üzere gezegenlerin Güneş'in etrafında döndüğünü gösteren heliosentrik evren anlayışını getirir (Gökberk, 2014, s. 225-226). Bu açıdan Şinasi'nin modern kozmolojiye uygun tasvirleri, Voltaire'in “akıllı ve kudretli cevher” olarak tanımladığı Tanrı'sına ulaşma metodunu çağrıştırmaktadır. İnsan için tek Tanrı'ya inanmaktan daha akılcı ve daha doğal bir şeyin olmadığını düşünen Voltaire, Tanrı'yı eserlerine bakarak tanıma ve kanunlarını ise vicdanıyla bilme yolunu tercih eder (Voltaire, 1962b, s. 338). Şinasi de Tanrı'yı bilmek için akıl yoluyla ispata ihtiyaç duyar ve şöyle der:

“Varlığın bilme ne hacet küre-i âlem ile
Yeter ispatına halk ettiği bir zerre bile” (Şinasi, 1945, s. 6).

Şaire göre yıldızlar ve gezegenler gibi en büyük sayılan varlıkların dışında, sadece bir zerre bile Tanrı'nın varlığını ispat için yeterlidir. Şinasi dizelerinde delil anlamındaki “bürhan” ve “ispat” sözcüklerine yer vererek Batı bilimciliğinin kanıtlamacı yöntemini benimsediğini de ortaya koymuş olur. Şair bu düşünüş tarzını dizelerinde şöyle sürdürür:

“Göremez zatını mahlûkunun âdi nazarı
Hisseder nurunu amma ki basiret basarı
Vahdet-i zatına aklımca şehadet lâzım
Can ü gönülümle münacat ü ibadet lâzım” (Şinasi, 1945, s. 6).

En büyükten en küçüğe görünen âlem üzerinde gözlem yapmaya devam eden Şinasi, Allah'ın varlığını idrak etmek için sadece sıradan bir “bakış”ın yeterli olamayacağını ve

bunun ancak “basiret”le hissedilebileceğini fark eder; ancak bunu yeterli bulmayan şair, bu noktadan sonra aklın şahitliğine ihtiyaç duyar. “Şehadet” sözcüğü “kesinlik derecesinde haber vermek; bir yerde hazır bulunma, tanıklık yapma; duyularla algılanan şey” manasındadır (Çelebi, 2010, s. 422). Şaire göre Tanrı’ya gönülden ibadet, aklın şahitliğiyle elde edilen kesin inançtan sonra yapılır. Şinasi’nin sezgi ve duyguya dayanan basireti yeterli bulmayıp akli devreye sokarak bunu “şehadet” sözcüğüyle birleştirmesi ve İslam inancında “iman mahalli” kabul edilen kalpten hiç bahsetmemesi yeni bir bakışın habercisidir. Kur’an terminolojisinde akıl; doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ve güzeli çirkinden ayırmada ve ahlaki, siyasi, estetik değerleri belirlemede en önemli unsur kabul edilse de (Bolay, 1989, s. 238) insanların varoluşlarını anlamlandırmalarında ve vahyi anlayıp hayata geçirmelerinde tek başına yeterli görülmez. Çünkü gerçek inanca akıl ve duyularla birlikte “kalp” olarak adlandırılan sezgi ve kavrama gücünün harekete geçmesiyle ulaşılabilir. Burada akıl, hüküm verirken kalp de bu hükmün onaylanması işlevini yerine getirir (Öğük, 2014, s. 179).

Batı düşüncesinde, İlk Çağ’dan itibaren filozoflar, aklın ontolojik ve psikolojik fonksiyonu üzerinde çeşitli teoriler geliştirmişler ve akli noksan ve aldatıcı bilgiye karşı, tutarlı ve doğru düşünmenin fonksiyonu saymışlardır. (Bolay, 1989, s. 239). Rönesans Dönemi’nde binlerce yıllık evren tasavvuru akıl yoluyla temelinden sarsılırken (Gökberk, 2014, s. 224-227) XVII. yüzyıl rasyonalizminde akıl, Tanrı’nın insana doğruyu yanlıştan ayırt edebilmesi için verdiği ışık olarak görülmüştür (Descartes, 1994, s. 29). Aydınlanma Çağı’nda ise imana dayanan kanıtlar yerine kanıtı dayanan bir iman anlayışı ortaya çıkar (Taylan, 2000, s. 266). XIX. yüzyıla gelindiğinde pozitivizm ile akılcılık çok daha ileri bir noktaya taşınır.

Şinasi’nin kullanımındaki akıl kavramının Batı düşüncesindeki akıl anlayışına yakın olduğu söylenebilir. Şinasi’nin akılcılıkla evreni gözleme ve bu yolla Yaratıcı’ya ulaşma çabasında, gözlemi bilimsel yöntem olarak kabul eden pozitivizmin etkili olduğu söylenebilir. Şinasi’de pozitivist etkilerin hangi yolla geliştiği tam olarak bilinmese de şairin Paris’e ikinci gidişinde dönemin tanınmış pozitivistlerinden Ernest Renan ve Comte’un öğrencisi olmaktan gurur duyan Emile Littré ile yakın dostluklar kurduğu bilinmektedir (Tanpınar, 2013, s. 194). Şinasi, *Müntehabat-ı Eş’ar*’da yer alan “Müfred”indeki dizelerde ise “ispat” meselesine farklı bir boyut kazandırmakta ve şöyle demektedir:

“Varlığım hâlikımın varlığına şahittir

Gayri bürhan-ı kavi var ise de zaittir” (Şinasi, 1945, s. 8).

Şinasi bir özne olarak öne çıkardığı kendi varlığını Yaratıcı'sının varlığına diğer tüm delilleri gereksiz kılacak güçte bir delil saymaktadır. Bu yaklaşım tarzı, Descartes'ın "şüphe"den yola çıkarak kesin bilgiye ulaşma sürecini çağrıştırmaktadır. "Evidentia" olarak adlandırılan bu kesin bilgi, şüphe edenin kendi varlığından şüphe edemeyeceği bilgisidir; çünkü şüphe etme eylemi bilinç gerektirmektedir. Filozofun "cogitare" olarak adlandırdığı bilinç, aslında insanın bilincini bilmesi ve bunun en sağlam bir varlık olduğu bilgisine sahip olmasıdır. Descartes, bilinci güvenilir bilgilerin en sağlam kaynağı kabul eden rasyonalist felsefesini şöyle özetler: "Cogito ergo sum" (Düşünüyorum, öyleyse varım) (Gökberk, 2014, s. 233-234). Şinasi'nin Yaratıcı'ya dair gerçek bilgiye kendi varlığından yola çıkarak düşünme yoluyla ulaşması da "Düşünüyorum, öyleyse var'sın" şeklinde özetlenebilir. Nitekim Reşit Paşa kasidelerinden birinde dile getirdiği şu dizeler, şairin bu yaklaşımını destekler niteliktedir:

"Kitapsız görülür sun-ı sani-i ezeli

Tutar hayatını şahid vücud-ı Hakka darir" (Şinasi, 1945, s. 12).

Bu dizelerde Şinasi, Allah'ın sanat eserlerini görmek için Descartes tarzı bir yaklaşımla "var olmanın" ispat gücünü arttırmakta ve onu diğer bütün delillerin önüne geçirmektedir. Şaire göre, varlık bilinci, kutsal kitaplara bile ihtiyaç bırakmayacak kadar güçlü bir delildir. Şinasi, akıl ile idrak edilen bir Tanrı'nın varlığını kabul eden bu yaklaşımlarıyla Orhan Okay'ın (2013) ifadesiyle "bir tabii dinin mümini veya bir çeşit deist" (s. 28) olarak nitelenebilir. Şinasi'nin görüşleri Voltaire'in deist tutumunu çağrıştırmaktadır. Voltaire için tabiat kitabı yoluyla evrensel bir Tanrı'ya tapmanın dışında din adına ortaya konan şeyler, safsatacıların kuruntusundan ve sahte peygamberlerin boş hayallerinden ibarettir (Voltaire, 2014, s. 407-408). Ernest Renan da dinlerin kitap ve peygamber aracılığıyla getirmeye çalıştığı dogmalara karşı çıkar. Ona göre kitaba bağlılık, aklın ve bilimin gelişmesine engel olmaktadır (Renan, 1951, s. 44-45). Şair, *Müntahabat-ı Eş'ar*'ın "Tehlil" bölümünün dizelerinde inanç anlayışından sonra ibadet konusunda ortaya koyduğu görüşlerle de deist tutumunu güçlendirir:

"Cenâb-ı kibriyâ elhak sezâvar-ı ibadettir

İbadet ana zikr ü fikr-i halisten ibarettir

Garez bundan mücerret itiraf-ı zat-ı vahdettir

Ne havf-ı nar-ı duzahtır ne şevk-i zevk-i cennettir." (Şinasi, 1945, s. 7).

Şaire göre, Allah'a gerçek ibadet, onu içtenlikle anmak ve düşünmekle olur. Bu düşünme eyleminin amacı ne cehennem korkusu ne de cennet arzusudur. Amaç, sadece

Allah'ın birliğini ifade etmektir. Burada dikkat çeken husus, şairin düşünme eylemini diğer tüm ibadetlerin önüne koymuş olmasıdır. Oysa İslam dininde iman ve ibadet, yalnızca aklın delillerine bağlı değildir. “Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in Sünnet'i, İslam tarihi boyunca bütün mezhepler tarafından İslam dininin iki temel kaynağı olarak kabul edilmiştir.” (Bakkal, 2003, s. 1). Kur'an'da imandan ibadete, ahlaktan hukuka kadar çok geniş bir sahada Hz. Peygamber'e tabi olmayı gerekli kılan pek çok ayet vardır. (Bakkal, 2003, s. 27). Deist düşünce ise dinin kitaplı bir peygamber vasıtasıyla belirlenen tüm ibadet kurallarını akılla yorumlayarak yok saymaya çalışır. Rousseau *Emile* adlı eserinde deist düşünceyi şu cümleleriyle ortaya koyar:

“Dinin merasimini, asıl din ile asla karıştırmayınız. Tanrı'nın istediği ibadet, kalbi ibadettir ve bu ibadet samimi olduğu takdirde, daima yeknesaktır (...). Tanrı, kendisine ruhtan ve hakikaten ibadet edilmesini ister ve bu, bütün dinlerin, memleketlerin ve insanların müşterek vazifesidir. Harici ibadete gelince: İntizam için yeknesak olmak mecburiyetinde ise bu, bir intizam işidir ve vahiy ve ilhama muhtaç değildir.” (Rousseau, 1966, s. 313).

Çocukluğundan itibaren gerek ailede gerek okul hayatında İslami esaslara göre yetişen bir Müslüman Osmanlı aydını olarak Şinasi'nin dizelerine yansıyan inanç ve zihniyet değişimleri dikkat çekicidir. Şinasi'nin dizelerinde Tanrı inancının dışında diğer inanç esaslarına ve ibadete ait kavramlara yer vermemesi de onun zihin dünyasının geleneksel düşünceden farklılaştığını doğrular niteliktedir.

Sadullah Paşa; Tanzimat Dönemi'nin yenilik fikirlerine açık, Batı'nın müspet bilimlerine inanan, edebiyatla yakından ilgilenmiş bir devlet adamıdır. Paşa'nın geleneksel eğitimle birlikte modern eğitim de almış olması, Batı dillerine ve kültürüne hâkimiyeti ve uzun yıllarını Avrupa şehirlerinde Batı kültürünü bizzat yaşayarak geçirmesi onun geleneksel inanç, düşünce ve yaşam tarzından uzaklaşmasına uygun bir zemin oluşturmaktadır. Paşa'nın “On Dokuzuncu Asır” şiiri, Tanzimat Devri'nin Doğu ile Batı, gelenek ile bilim arasında sıkışan ve bu yüzden derin bir huzursuzluk yaşayan yönetici, aydın ve sanatçıların sorgulamalarını yansıtmaları bakımından ilgi çekicidir. Sadullah Paşa; şiirinde XIX. yüzyılda Doğu dünyasında hâkimiyeti devam eden Tanrı, kâinat ve medeniyet anlayışı ile Batı'da bilim sayesinde ulaşılan medeniyet anlayışını karşılaştırır ve Batı'nın yeni bir çağ meydana getirdiğine vurgu yapar:

“Erişti evc-i kemâlâta nûr-ı idrâkât

Yetiştirdi rütbe-i imkâna kısm-ı mümteniât” (Kaplan, 2009, s. 70).

Sadullah Paşa, insan aklının ve anlama yeteneğinin XIX. yüzyılda en üst seviyeye ulaştığına ve önceden gerçekleşmesi imkânsız gibi görülen şeylerin artık mümkün olduğuna dikkat çeker. Şiirde övülen XIX. yüzyıl, Paşa'nın yalnızca Batı'dan gördüğü bir zaman dilimidir. Dizelerde geçen “erişti” ve “yetişti” sözcükleri, zamanın Batı düşüncesindeki şekliyle ileriye doğru akıp gittiği anlayışına işaret etmektedir. Bu bakımdan şiirdeki zaman kavramını toplumsal ilerleme boyutuyla sosyolojik zaman olarak nitelendirmek mümkündür. Bu tarz bir zaman sınıflandırması, Paşa'nın XIX. yüzyıla kadar geçmiş bütün zaman dilimlerine küçümseyici bir yaklaşım içinde olduğunu gösterir. Bu söylemlerin Osmanlı'nın XIX. yüzyıldan önceki zamanlarına da işaret ettiği düşünülecek olursa, bir Müslüman Osmanlı aydını olarak Sadullah Paşa'nın değerler dünyasının pozitivizme doğru bir evrilme geçirdiği ve XIX. yüzyılı Comte'un yaklaşımıyla Osmanlı'nın pozitif evresi olarak gördüğü söylenebilir. Nitekim şair, sonraki beyitlerde bu görüşünü detaylandıran açıklamalarda bulunur:

“Besâit oldu mürekkebe, mürekkebe oldu basit
Bedâhet oldu tecârible hayli meçhûlât
Mecâz oldu hakikat, hakikat oldu mecâz
Yıkıldı belki esâsından eski mâlûmat
Mebâhis-i felek ü arz ü hikmet ü kimyâ
Değil vesâvis-i ezhân ü vehm ü temsilât
Mesâil-i nazariye tecârib oldu sened
Erişti hadd-i yakîne fuzûl-i zanniyyât” (Kaplan, 2009, s. 70).

Şaire göre, bu yüzyılda deneycilik yoluyla gerçeklik kavramı temelinden sarsılmış, bilimin ışığında yeni gerçeklikler edinilmiş ve eski devre ait bütün bilgiler geçerliliğini kaybetmiştir. Evren, dünya, hikmet ve kimya ile ilgili konular; vesvese, kuruntu ve benzetmelerden ibaret olmaktan çıkmıştır. Teorik meseleler deneylerle kesin bilgiye dönüşmüştür. Sadullah Paşa, bu yaklaşımlarıyla bilginin kaynağının değişimine işaret etmektedir. Batı'da bilimsel gelişmelerle birlikte din, doğa görüşü, toplum, devlet düzeni de dâhil her şey, aklın ve deneyin ölçüt kabul edildiği şiddetli bir eleştiriden geçirilmiştir. Doğanın teknoloji aracılığı ile kontrolüne ve deneysel kanıtlama ölçütlerine dayalı dünya görüşünün hâkim olduğu böyle bir ortamda, o zamana kadar gelen tüm düşünce şekilleri, toplum ve devlet biçimleri akıldışı ilan edilerek acınmaya ve küçümsenmeye layık görülmüştür (Buhr, Schroeder ve Barck, 2003, s. 80-81). Paşa'nın “eski malumat” olarak nitelendirdiği gelenek ve dine dayalı bilgi anlayışı, sadece Batı'da değil kendi zihninde de

yıkılıp gitmiştir. Paşa; gelenekte bilginin temel kaynakları sayılan vahiy ve hadis bilgilerini de “eski malumat” olarak niteleyerek deistik bakış açısını ortaya koymuş olur. Şairin XIX. yüzyıldan önceki bütün çağları adeta cehalet karanlığına mahkûm ettiği dizeleri de bu görüşü destekler niteliktedir:

“Tefâhür eylemesin mi bu asr a'sâra

Kısalttı bu'd-ı mekân ü zamânı muhtereât” (Kaplan, 2009, s. 71).

Şaire göre, bu yüzyıldaki gelişmelerle zaman ve mekânlar arası uzaklıklar azalmış ve böylelikle bu çağ, kendinden önceki bütün zamanlara üstün gelmiştir. Paşa; söylemleriyle İslam kültüründe “asr-ı saadet” olarak adlandırılan Hz. Peygamber’in yaşadığı çağ da dâhil XIX. yüzyıla kadar olan çağlardaki bütün dinleri, inançları, kültür ve medeniyetleri önemsizleştirmiş olmaktadır. Paşa XIX. yüzyıldan önceki zamanlarda batıl olarak nitelediği görüşlerin bazılarını şöyle sıralamaktadır:

“Ne Atlas âlemi hâmil, ne Zühre fâil-i küll

Değil ukul-ı Felâtun usûl-ı tekvînât

Ne kaldı zann-ı tenâsüh, ne kaldı nâr-ı Mecûs

Değil ukule Ekânim kible-i hâcât” (Kaplan, 2009, s. 71).

Şaire göre XIX. yüzyılda hayatın her alanını şekillendiren bilimsel bilgi, Atlas’ı, Zühre yıldızını, Eflatun’un idelerini, Mecusilerin mukaddes ateşini hatta Hristiyanlığın kutsal üçlemesini hükümsüz kılmıştır. Paşa’nın akıl kaynaklı olmayan bütün bilgi çeşitlerinin hükmünü yitirdiğine dair vurgusu; John Locke’un Hristiyanlığın vahiy esasını kabul etmekle beraber, vahyin akıl gibi kesin bilgiler veremeyeceğine ve akılla onaylanmamış bilginin vahiy bile olsa kabul edilemeyeceğine dair görüşlerine benzer (Weber, 1964, s. 260-262). Bilimsel gelişmelerin toplumların zihin ve değer dünyalarının farklılaşmasında etkili olduğuna dikkat çeken Sadullah Paşa, sonraki dizelerinde “eski malumat”lardan sıyrılan bütün toplumların tek bir inanışta birleşebileceğini öne sürer:

“Esâs-ı hikmet-i asr oldu vahdet-i Bârî

Taammüm eyledi aslû'l-usul-i mü'tekadât

Bulur gider cihet-i vahdetin umûm milel

Vücûd-ı vahdeti müsbit olunca mâkulât” (Kaplan, 2009, s. 71).

Şaire göre, XIX. yüzyılda aklın yol göstericiliğiyle geçerliliğini yitiren batıl inanışların yerini, bütün inançların özünü oluşturan ve akılla ispat edilen Tanrı’nın birliği düşüncesi almaktadır. Böylelikle bütün milletler, birlik yolunu bulup ortak inanç ve düşüncede buluşabilecektir. Sadullah Paşa’nın dinlerin kutsal kitaplara dayalı inanç ve ibadet şekillerini

reddeden ve pozitivist görüşe uygun şekilde XIX. yüzyılı insanlığın pozitif evresi gören tüm bu deistik görüşleri, Batı Aydınlanmacılığının akılcı ve deneyci görüşleriyle birlikte ilerlemeci yaklaşımlarının da etkisi olarak okunabilir.

Bir Tanzimat aydını olarak Ziya Paşa da Aydınlanma Çağı'yla ortaya çıkan yeni bakışı açısını bireye, topluma ve kendi iç dünyasına yöneltmiştir. Ziya Paşa'nın yazı hayatına bakıldığında onun özellikle tabiat olayları, evrenin işleyiş düzeni, sosyal hayat ve siyaset gibi konularda gelenekten farklı duruşlar sergilediği görülür. Bunda özellikle Voltaire, Montesquieu ve Rousseau gibi Aydınlanmacıların etkili olduğu söylenebilir. Birçok araştırmacıya göre Paşa'nın Batı düşüncesiyle tanışması; onun ruh dünyasında tezatlığa, karışıklık ve arada kalmışlığa yol açmıştır. Orhan Okay; şairin kötümser yapısında ve zaman zaman derinleşen iç çatışmalarında belli yönleriyle tanımış olduğu Batı dünyasıyla içinde bulunduğu kültür ve düşünce dünyasına dair yaptığı karşılaştırmaların etkili olduğunu söyler (Okay, 2014, s. 83).

Ziya Paşa, felsefi yaklaşımlarla dolu içeriği ile dikkat çeken “Terci-i Bend” şiirinde varlığı derin bir hayretle izlemekte ve sorgulayıcı bir üslupla anlamlandırmaya çalışmaktadır. Şair, aynı zamanda inanç tarihini ilkel inançlardan modern dinlere doğru evrilme şeklinde ele almakta ve antropolojik olarak nitelenebilecek düşüncelerini şu dizelerle ortaya koymaktadır:

“Geh âfitâb u gâh kevâkib gehi cemâd
Oldu İlâh-ı mu'tekad-ı zümre-i ibâd
Geh icl ü gâh âteş ü Yezdân u Ehrimen
Geh nûr u zulmet oldu kazâyâ-yı i'tikâd
Akl u cemâl ü aşk ilâh oldu bir zemân
Bütlerle doldu bir nice yıl cümle-i bilâd
Encâm erdi nevbet-i tevhîd-i zât-ı Hak
Geldi zuhûre bunda da bin fitne bin fesâd
Geh ayn ü gâh gayr sanup halk u Hâlık'ı
Geh cem'e gâh farka ukûl etdi i'timâd
Oldu hezâr zât denüp geh sıfâta ayn
Bir aslda gehî nice asl etdi ittihâd
Her şahs nefis unsuruna nisbet eyleyüp
Aklınca bir ilâh-ı müşahhas eder murâd
Yekdigere ne rütbe muhâlifse şahs u akl
Âlemde ol kadar mütehâlifdir i'tikâd

Hikmet budur ki âherine hasm olur bilip
Her kavm kendi mesleğini menhec-i şedâd
Ammâ bu ihtilâf ile maksûdu cümlelerin,
Bir Hâlık'a hulûs ile etmekdir inkıyâd.” (Göçgün, 2001, s. 163.)

Ziya Paşa'nın, dizelerinde inancın tarihini İslamiyet ve diğer ilahi dinlerdeki şekliyle ilk peygamber sayılan Hz. Âdem'den başlatmayıp Batılı ilerlemeci tarih anlayışına uyarak ilkel insan inanışlarından başlatan yaklaşımları deist bir tutum olarak okunabilir. Paşa'ya göre insan toplulukları farklı dönemlerde Güneş, yıldızlar, buzağı, ateş gibi farklı nesnelere ilahlaştırmışlardır. Kimi toplumlarda akıl, güzellik ve aşkın putlaştırılmasıyla oluşturulan çok tanrılı inançlar hüküm sürerken Orta Doğu'da tek tanrı inancı ortaya çıkmış ve bu inanç; Musevilik, İsevilik ve İslamiyet'le son hâline ulaşmıştır. Ancak çalkalanmaya devam eden insan düşüncesi, bazen kul ile Yaratıcı'yı aynı sanıp birlemiş, bazen ayrı saymıştır. Bazen Yaratıcı'nın sıfatlarının çokluğu varlığının tekliği ile bağdaştırılmadığından sıfatları sayısınca Tanrı düşüncesi ortaya çıkmıştır. Tüm bu farklılıklar içinde inananlar ihtilafa düşse de aslında ortak amaçları bir ilaha kulluk etmektir. Voltaire de benzer düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

Din, Tanrı'ya boyun eğmek, faziletleri tatbik etmek demektir. Şu su götürmez gerçek, bütün milletler tarafından öteden beri kabul edilmiştir: bütün insanların gönül rızasıyla kabul ettikleri şeyden başka doğru bir şey yoktur; birbirinin aksini ileri süren boş düşünceler yanlıştır. Yalnız kendine mahsus bir dini olduğunu söyleyip övünen her millet, Tanrı ile insanlara hakaret eder: böyle bir millet, sırf kendisini aydınlatmak için Tanrı'nın öteki milletleri yüzüstü bıraktığını sanıyor demektir (Voltaire, 1962a, s. 25).

Voltaire ve Ziya Paşa'nın düşüncelerindeki ortak nokta, bütün inançların amacının Tanrı'ya iyilik duygularıyla ibadet etmek olduğu ve bu noktada birleşen inançların birbirlerine üstünlük taslamalarının ve çatışmalarının doğru olmadığı düşüncesidir. Ziya Paşa “Terkib-i Bend” şiirinin farklı dizelerinde de benzer düşüncelerini belirginleştirerek şöyle der:

“Bir hâkden inşâ olunur deyr ile mescid
Birdir nazar-ı Hakk'da mecûs ile müselmân” (Göçgün, 2001, s. 163).

Şair, dizelerinde mescit ve manastırın aynı topraktan inşa edilmesini örnek vererek Allah'ın nazarında dinler ve inançlar arasında temelde bir farklılık olmadığını öne sürer. Bu yaklaşım, Rousseau'nun doğal din anlayışıyla örtüşmektedir. *Emile* adlı eserinde doğanın düzeninden yola çıkarak akıl aracılığıyla Yaratıcı'nın varlığını bulmanın mümkün olduğunu iddia eden Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*'nde dinsel hoşgörüsüzlüğü dışlayan sivil dinden bahseder. Sivil din kavramını ilk olarak 1756'da Voltaire'e yazdığı bir mektubunda kullanan

Rousseau, Voltaire'i insanlığa faydalı bir iş olarak gördüğü sivil inanç beyanının yazılmasına katkıda bulunmaya davet eder. Bu beyan, bir devletin tüm vatandaşlarının kabul ve reddetmesi gereken toplumsal düsturları yani dogmaları içermelidir. Rousseau'ya göre vatandaşların ve devletin reddetmesi gereken dogma, bağınazlık ve fanatiktir. (Özgüç, 2013, s. 5).

Tanzimat'ın ikinci nesline mensup olan Abdülhak Hâmit ise geleneksel dini inancın ibadet ve hayata bakan boyutlarını panteist yorumlarla değiştirerek evrensel ve yeni bir din anlayışına yönelir. “Devrân-ı Muhabbet” şiirinde şair, bu düşünce tarzını açıklıkla ortaya koyar. Şiir, her ne kadar Hâmid'in son yıllarına aitse de Tanzimat Dönemi'nin din bağlamında etkin fikirlerini içerdiği için burada örneklenmektedir.

“O nüzhetgâh-ı aşkın türâbından sızar “mey”

cemâdât ü nebâtât, olur mestâne her şey,

(...)

Evet, bay u gedâ bir.

İbâd ile Huda bir

ne büthâne, ne mescid...

Fakat, her ferdi sâcid

ne maziden haberdar,

ne istikbâli müdrik,

ne mülhittir, ne müşrik,

fakat, herkes günehkâr!

Tabiattır şeriat.

Onun yahut tabiat

denir İslâm'ı vardır.” (Enginün, 2013, s. 774-775).

Şair dizelerinde her bir varlığın her şeyi kapsayan ve kuşatan bütünü parçası olduğunu ve bu yüzden kıymetlerinin de bütünüle aynı olduğunu savunmaktadır. Bu bakışta sahip ile köle, kul ile Allah bir olmuş; puthane ve mescit, dinden çıkan ve şirke giren, secde eden ve günahkâr olan ayrımı ortadan kalkmıştır. Dizelerde Hâmit'in varlığı seyretmekle kalmadığı, onunla bütünleşerek bütün dinleri aynı gören yeni bir inanç ufkuna ulaştığı görülmektedir. Şaire göre bu inancın şeriatı, tabiatta işleyen düzendir ki İslam inancı da bunu içermektedir. Bu inancın temeli ise varlığın sevgi bağıyla bir bütün oluşturduğu görüşüne dayanır. Özellikle “ibad ile Huda'nın bir” olduğu anlayışı, dizelerdeki panteist etkileri belirginleştirmektedir. Hâmit, bakışlarını tabiattan kendi benliği üzerine çevirerek düşüncesini derinleştirir:

“Kimlere şerheyleyeyim hâlim meded?...
Âkılim, mecnunum, abdâlîm meded!...
Sanmayın Müslim, Mecusî, Musevî,
Ma’nevîyim, ma’nevîyim, ma’nevî!...
(...)
Bence birdir Müslümanla İsevî,
Kadirî ve kâfiri ve Mevlevî!...
(...)
Başkadır silkim, tarîkat bilmezem,
Hak’dan özge ben hakikat bilmezem!...
Sırr-ı vahdettir bana sevdâ-yı ser,
Dîn ü imândan berîyim bî-haber!” (Enginün, 2013, s. 437-438).

Hâmit, dizelerinde akıl ve kalp boyutundan çıkarak bambaşka bir ruh hâline bürünmekte ve bütün din ve inanç mensuplarını ve hatta inançsızları aynı görmektedir. Şair bu bakış açısıyla mevcut inançlarından sıyrıldığını, Müslümanlık da dâhil hiçbir dine ve öğretiyeye mensup olmadığını ilan etmekte ve kendisi tarafından ortaya atılmış bu yeni inanç şeklini “manevilik” olarak adlandırmaktadır. Batı’da Dingincilik olarak da adlandırılan bu öğreti; ruh yetkinliği için dinî ve ahlaki etkinliklerin dışında kendine kapanışla Tanrı’ya ulaşmayı salık veren bir görüştür. Dış dünyayı sınırlı bir ilgiyle gözlemlemeyi ve aşkla Tanrı’ya bağlanmayı amaçlayan bu öğretinin önericileri; XVII. yüzyılda Fransa’da Madam Guyon’la birlikte Fenelon, İspanya’da ise Molinos olmuştur. Dinginci ve saf aşk peygamberi olarak bilinen Madam Guyon, sessizliği hem Tanrı’yla hem de varlıkla iletişim kurmanın tek tarzı olarak görür. Guyon’a göre saf aşk ve sessiz iletişim; kişisel arzuların, isteklerin ve çıkarların söndürülmesidir ve bunun sonucunda benlik, her türlü nitelikten soyutlanarak kendi Tanrı’sı ile kaynaşır (Kristeva, 2017, s. 85). Hâmit son dizede “Dîn ü imândan berîyim bî-haber!” dizesiyle inançsızlığa değil; inanç ve ibadet farklılıklarını önemsemediğine işaret ederek bu düşüncesini şöyle detaylandırır:

“Hayli milletlerde seyrettim ki ben
Hâlıkı mahlûktur halk eyleyen.
(...)
- “Yok, dedim, mebhasde bahs-ı hiç ü hest.
Çin’de gelseydim olurum bütperest!...
Bahsimiz ancak ibadet bahsidir.
Manevî bir istirahat bahsidir.
Bir teâvündür ibadet manevî,

İhtiyar etmek gerek her dünyevî.

(...)

Her kim etmezse ibadet etmesin,

Âbidin de kalbini incitmesin!...” (Enginün, 2013, s. 456-457).

Hâmit’in yeni inancına göre, dinlerin sadece inanç şekillerinde değil ibadet anlayışlarında da temelde farklılık yoktur; çünkü gerçek ibadet manevidir, zihnin ve kalbin meşgul olduğu şeylerden sıyrılarak tabiata yönelmesi ve oradaki güzellikleri seyrederek istirahat etmesidir. Bununla birlikte bu ibadet anlayışı, insanın varlıkla yardımlaşmasını ve hiç kimsenin kalbini incitmemesini de içermektedir. Farklılık sayılan unsurlar coğrafyanın, geleneğin ve kültürün etkisiyle insanlar tarafından icat edilmiştir. Hâmit’in bütün dinleri ve inançları tek Tanrı anlayışında birleştirme çabası, Hegel’in bu konudaki görüşleriyle de örtüşür. Hegel; kendi içinde somut ve tam olan ve kuşatıcı varlık olarak tanımladığı Tanrı’nın diğer tanrıların karşısı olmayıp sadece “bir” ve “tek” Tanrı olduğuna vurgu yapar. Hegel’in “bir” ve “tek” Tanrı anlayışının özellikle İslam ve Museviliğin Tanrı’yı karşıtlarını inkâr ederek birlemeleri anlayışından ayrıldığı görülür. Bu dinlerde Tanrı dışında tapınılan diğer ilahların inkârı, Tanrı’yı birlemenin ön şartıdır. Fakat Hegel’de Tanrı’nın varlığı ve birliği, epistemolojik ve ontolojik açıdan diğer tanrıların inkârına ya da karşıtlığına bağlı değildir. Hegel’e göre Tanrı’nın dışında bir varlık yoktur ki onun karşısına konabilsin (Topakkaya, 2008, s. 828).

Hâmit’in bu yaklaşımları Comte’un “insanlık dini” anlayışını da çağrıştırmaktadır. Comte’a göre, insanın ve toplumun kendisini aşan bazı şeyleri sevmeye ihtiyacı olduğu için dine ihtiyacı vardır. Ancak bu din, geçmiş dönemlerin dini olamaz; çünkü geçmişin dini, vahiy ve dinî kurumlar gibi geçerliliğini yitirmiş unsurlar barındırmaktadır. Bu yüzden sevgi ve birlik arayışında olan insanlığın bu ihtiyaçlarını karşılayacak olan din, “insanlık dini” olacaktır (Aron, 1986, s. 116). Hâmit de bütün inançları içeren bu yeni din anlayışını medeniyet algısının temeline yerleştirir. O, geleneksel dinleri ve inanç şekillerini eleştirerek bunların medeniyete olan olumsuz etkilerine vurgu yapar. “Bir Vâize Bir Mev’ize” şiirinde şair, kendi din algısı üzerinden oluşturduğu medeniyet anlayışını şöyle anlatır:

“Medeniyet ne diyorsun bilmem,

Medeniyet yaşamaktır sersem!

Hazret-i Âdem’i fikr et bâri,

Serde var mıydı anın destârı?

Acaba var mı imiş herkese sor,

Hazret-i Nûh zamanında vapor?

O zaman pösteki, yaprak giyerek,
Meyve yoksa; mazı, buğday yiyerek,
Galiba olmadığından çok taş,
Ederek dâim ağaçlarla savaş,
Toprak altında bütün meskenler,
Kılarak tekne vü sallarla sefer,
Cezbe-i cerbezenin müncezibi,
Senden örnekler alan zümre gibi
Bazı âdetleri yani görenek,
Nev-i hayvandan alıp öğrenerek
Bunda imrâr-ı dem eylerler idi.
Sonunu anlara kim söyler idi?
Bir terakki ile gitmiş her şey,
Yani her âdet ü her söz, her rey,
Sonra bulmuş bu kemâli âlem,
Eser-i kudret-i nev'-i Âdem,” (Enginün, 2013, s. 510-511).

Dizelerde medeniyetin insan çabasının bir ürünü olduğunu vurgulayan şair, Hz. Âdem'den başlayan bir ilerleme sürecine işaret eder. Şair Hz. Âdem ve Hz. Nuh'tan örnek vererek onların yaşadığı çağları, modern tarih görüşü çerçevesinde ilkel bir tablo içinde resmeder. Şairin dizelerde dönemin yaşayış şekillerine dair yaptığı tasvirler, modern tarihin avcı-toplayıcı olarak nitelediği ilkel toplum özellikleriyle örtüşmektedir. Şairin, “Toprak altında bütün meskenler” söylemiyle modern tarih anlayışındaki insanlığın mağara dönemine işaret ettiği düşünülebilir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem'e isimlerin öğretilmiş olması (Kur'an-ı Kerim, 2/31) onun yeryüzü bilgisi ile donatılmış olduğu şeklinde yorumlanırken; Hz. Nuh'un yaptığı gemi ile inananları büyük tufanda yok olmaktan kurtardığına inanılır (Kur'an-ı Kerim, 25/37, 11/42) Hâmit ise bu peygamberlerin yaşadığı çağlarda insanlığın hayvanları ve doğadaki yaşamı örnek alarak gelişme gösterdiklerini ve böylelikle medeniyetin insan gücünün eseri olarak meydana gelip ilerlediğini belirtir. “Mazi Yolcusuna Âti Yolu” şiirinde de Hâmit, bu görüşleri destekler nitelikte ifadeler kullanır:

“Nev-i beşer birbirinin kâimi,
Böyle teselsülle yaşar dâimî,
Râh-ı temeddün tutup et intibâh,
Bil ki bu gafletle olursun tebâh.
Anda terakkide demek mâdde,
Şimdi bu âlemde odur câdde.” (Enginün, 2013, s. 513).

Şair, insan topluluklarının birbirini takip ederek medeniyet zincirinin halkalarını oluşturduklarına işaret eder. Tecrübe ve bilgi aktarımıyla medeniyet yolunun inşa edildiğine vurgu yapan şairin özellikle “madde” kavramını öne çıkarıp ilerlemenin bu yolla olacağına işaret etmesi; Aydınlanmanın ilerlemeci görüşüyle örtüşmektedir. Turgot, ilerlemenin sadece sanat ve bilimlere değil gelenekleri, kurumları, yasaları, ekonomi dâhil tüm kültürü ve toplumu kapsayan bir süreç olduğunun altını çizerken (Çiğdem, 2006, s. 42) Condorcet ise ilerlemenin zaman zaman yavaşlayabileceğini ama asla geriye giden bir süreç olmayacağını ifade eder (Condorcet, 1944, s. 5). Tüm bu ilerlemeci görüşlerin Hâmit’in paradigma değişimlerinde etkili olduğu söylenebilir.

Sonuç

Rönesans’la başlayan ve Aydınlanma Çağı’yla zirveye ulaşan akılcı, bilimci ve delilci anlayış, devrin Osmanlı aydınlarını da derinden etkilemiştir. Dönem aydınlarından Şinasi, Batı’dan aldığı görüşlerle geleneksel inancı sorgulamış ve düşünsel sahada yeni bir medeniyet anlayışı inşa etmeye hatta bu anlayışı bir din gibi şekillendirmeye çalışmıştır. Şinasi’nin deist olarak nitelenebilecek bu yaklaşımları; Voltaire ve Rousseau gibi Aydınlanmacıların ve Comte’un pozitivist görüşünün etkilerini barındırmaktadır. Benzer bakış açısına sahip olan Sadullah Paşa’nın deist sayılabilecek görüşlerinde de Aydınlanmacı akılcılığın etkili olduğu söylenebilir. Ziya Paşa ise ilkel inançlardan modern dinlere kadar bütün dinlerin ortak bir inançta birleştiğine dair düşünceleriyle Voltaire ve Rousseau’da görülen doğal din veya sivil din anlayışına yaklaşmaktadır. Panteist etkilerle varlığın bir bütün oluşturduğu inancına sahip Abdülhak Hâmit’in bütün dinleri aynı gören yeni bir inanç ufkuna ulaştığı görülmektedir. Onun bu görüşlerinde Batı’da görülen *Dingincilik* akımının, Hegel’in Tanrı anlayışının ve Comte’un insanlık dini idealinin etkileri görülebilir. Tüm bu tespitler, Batılı paradigma değişimlerinin etkisiyle geleneksel inanç tarzlarının sorgulanmasını ve bunun sonucunda meydana gelen deist yaklaşımların Tanzimat şiirindeki yansımalarını göstermesi bakımından önemlidir.

Kaynakça

- Akarsu, B. (1979). *Çağdaş felsefe akımları* (1. baskı). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Akatlı, F. (2003). *Felsefe gözlüğüyle edebiyat* (1. baskı). İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Aristoteles (2008). *Poetika*. (İ. Tunalı, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi M.Ö. 334).
- Aron, Raymond (1986). *Sosyolojik düşüncenin evreleri edebiyat*. (K. Alemdar, Çev.). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1961).
- Bakkal, A. (2003). Sünnetin kaynak değeri. *Harran İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (5), 1-27.
- Birand, K. (1955). *Aydınlanma devri devlet felsefesinin Tanzimatta tesirleri* (1. baskı). Ankara: Son Havadis Matbaası.
- Bolay, S. H. (1989). Akıl. *İslam Ansiklopedisi 2* içinde (s. 238-242). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Bolay, S. H. (1990). *Felsefi doktrinler ve terimler sözlüğü* (5. baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bozkurt, N. (1992). *Sanat ve estetik kuramları* (1. baskı). İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Buhr, M., Schroeder, W. ve Barck, K. (2003). *Aydınlanma felsefesi* (1. baskı). (V. Atayman, Çev.). İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi.
- Cevizci, A. (2010). *Felsefe tarihi* (2. baskı). Ankara: Say Yayınları.
- Condorcet (1944). *İnsan zekâsının ilerlemeleri üzerinde tarihi tablo taslağı* (1. baskı) (O. Peltek, Çev.). Ankara: Maarif Matbaası. (Orijinal çalışma basım tarihi 1797).
- Çelebi, İ. (2010). Şehadet âlemi. *İslam ansiklopedisi 38* içinde (s. 422-423). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çiğdem, A. (2006). *Aydınlanma düşüncesi* (5. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Descartes, R. (1994). *Metot üzerine konuşma* (2. baskı). (K. S. Sel, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar. (Orijinal çalışma basım tarihi 1637).
- Dilthey, W. (1947). Rüya. (M. Gökberk, Çev.). *Felsefe Tercüme Dergisi*, 1(1), 36-49.
- Enginün, İ. (2013). *Abdülhak Hâmid Tarhan bütün şiirleri* (1.baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erdem, H. (1994). Deizm. *İslam ansiklopedisi 9* içinde (s. 109-111). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Gökmen, Ü. (2019). Batılı paradigmaların dönüştürücülüğü bağlamında Tanzimat şiirinde deist etkiler. *Humanitas*, 7(14), 296-317

Göçgün, Ö. (2001). *Ziya Paşa'nın hayatı, eserleri, edebî kişiliği, bütün şiirleri ve eserlerinden açıklamalı seçmeler* (1. baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Gökberk, M. (2014). *Felsefe tarihi* (26.baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi. İnalçık, H. (2016). *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı medeniyetiyle özdeşleşme süreci* (8.baskı). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Kaplan, M. (2009). *Şiir tahlilleri 1 Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar* (26. baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kristeva, J. (2017). *Ruhun yeni hastalıkları* (2. baskı). (N. Tural, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1993).

Kuhn, T. S. (1982). *Bilimsel devrimlerin yapısı kadar* (1. baskı). (N. Kuyaş, Çev.). İstanbul: Alan Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1970)

Kur'an-ı Kerim. <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-31/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1>.

Kurnaz, C. (1993). Çarh. *İslam ansiklopedisi 8 içinde* (s. 229). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Mardin, Ş. (1991). *Türk modernleşmesi makaleler IV* (1. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (1991). *Türkiye'de din ve siyaset makaleler III* (1. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Okay, O. (2013). *Batılılaşma devri Türk edebiyatı* (3. baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Okay, M. O. (2014). *Edebiyat ve edebî eser üzerine* (2. baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ögük, E. (2014). İmanda etkin olan temel unsurlar: akıl, kalp ve beden. *KADER, Kelam Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 169-184.

Özgüç, O. (2013). Jean-Jacques Rousseau'da sivil din kavramı. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 68(3), 1-35.

Platon (2017). *Devlet* (34. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi M.Ö. 381).

Renan, E. (1951). *Bilimin geleceği I* (1. baskı). (Z. İshan, Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1891).

Rousseau, J. J. (1966). *Emil yahut terbiyeye dair* (6. baskı). (H. Z. Ülken vd. Çev.). Türkiye Yayınevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1762).

Şinasi, (1945). *Müntahabat-ı eş'arım*. (M. Anıl, hzl.). Ankara: Akba Kitabevi.

Gökmen, Ü. (2019). Batılı paradigmaların dönüştürücülüğü bağlamında Tanzimat şiirinde deist etkiler. *Humanitas*, 7(14), 296-317

Tanpınar, A. H. (2013). *On dokuzuncu asır Türk edebiyatı tarihi* (21. baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Taylan, N. (2000). *Düşünce tarihinde tanrı sorunu* (2. baskı). İstanbul: Şehir Yayınları.

Timuçin, A. (1992). *Düşünce tarihi* (1. baskı). İstanbul: BDS Yayınları.

Topakkaya, A. (2008). Hegel panteist bir filozof mudur? (Spinoza'nın panteist felsefesinin Eleştirisi bağlamında). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 825-836.

Ülken, H. Z. (1966). *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi* 1(1. baskı). Konya: Selçuk Yayınları.

Voltaire (1962). *Feylesofça konuşmalar ve fıkralar II* (2. baskı). (F. Baldaş, Çev.). Ankara: Milli Eğitim Basımevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1878).

Voltaire (1962). *Zadig ve başka hikâyeler* (1. baskı). (Y. N. Nayır, Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1747).

Voltaire (2014). *Felsefe sözlüğü*. (L. Ay, Çev.). İstanbul: İnkılap Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1764).

Vorlander, K. (2008). *Felsefe tarihi cilt 1-2* (2. baskı). (M. İzzet ve O. Saadeddin, Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1903).

Weber, A. (1964). *Felsefe tarihi* (3. baskı). (H. V. Eralp, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1896).

**THE BILDUNGSROMAN AS MONOMYTHIC FICTIONAL
DISCOURSE: IDENTITY FORMATION AND ASSERTION IN *GREAT
EXPECTATIONS*¹**

Petru GOLBAN²

Tamer KARABAKIR³

Abstract

The aim of the present study is to show what makes the protagonist of a Bildungsroman to be at the same time the hero of the monomyth. In order to achieve this purpose, after having defined and shown the essence of the Bildungsroman and the monomyth, we disclose the fictional pattern of the novel of formation with its thematic and structural elements interrelated to form a literary system, as well as the three-dimensional structure of the monomyth encompassing the aspects of separation – initiation – return. Finally, in matters of exemplification and practical argumentation, and relying on a comparative approach, we would reveal similarities and differences between the Bildungsroman and monomyth through textual reference to a particular novel, namely *Great Expectations* by Charles Dickens.

Keywords: Bildungsroman, monomyth, identity, Victorian Age, Charles Dickens

**MONOMİTİK KURMACA SÖYLEM OLARAK OLUŞUM ROMANI: *BÜYÜK
UMUTLAR'DA KİMLİK OLUŞUMU VE ÖNE SÜRÜMÜ***

Öz

Bu çalışmanın amacı, bir oluşum romanının başkahramanını aynı zamanda monomitin kahramanı da yapanın ne olduğunu göstermektir. Bu amaçla, oluşum romanının ve monomitin özünü tanımladıktan ve gösterdikten sonra, oluşum romanının kurgusal modelini, edebi bir sistemin oluşması için birbiriyle ilişkili tematik ve yapısal unsurları ile açıklıyoruz. Bunun yanında monomitin ayrılma - kabul edilme - geri dönüşü kapsayan üç boyutlu yapısı ele alınacaktır. Son olarak, örnekleme ve pratik

¹ Bu makale, 12 – 13 Nisan 2019 tarihlerinde, Kırklareli Üniversitesi'nde "2nd International Rumeli (Language, Literature and Translation Studies) Symposium"de "The Bildungsroman as Monomythic Fictional Discourse: Identity Formation and Assertion in *Great Expectations*" adıyla sunulan bildirinin gözden geçirilmiş biçimidir.

² Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, pgolban@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8409-0415

³ Öğretim Görevlisi, Namık Kemal Üniversitesi, Yabancı Diller Bölümü, tkarabakir@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9657-3345

Golban, P. ve Karabakır, T. (2019). The bildungsroman as monomythic fictional discourse: identity formation and assertion in Great Expectations. *Humanitas*, 7(14), 318-336

argümantasyon konularında ve karşılaştırmalı bir yaklaşıma dayanarak, oluşum romanı ve monomit arasındaki benzerlik ve farklılıkları, Charles Dickens'in *Büyük Umutlar* romanına metin referansı yoluyla ortaya koyacağız.

Anahtar Sözcükler: oluşum romanı, monomit, kimlik, Viktorya Dönemi, Charles Dickens

Introduction: Defining the Bildungsroman and Monomyth

In English literature, the Bildungsroman – or the novel of identity formation – flourished in Victorian Age and became a fruitful subgenre in particular among the realists, who, in their concern with the relationship between the individual and society, thematized identity development as a process with biographical implications and discussed issues such as the relationship between personal development and social demands, individual autonomy and social integration. The development of the protagonist as identity formation requires this process to end in social fulfilment which would assist and sustain the spiritual accomplishment.

The formation of personality in relation to the background remains the main thematic line in most of the realist Bildungsromane, in which, as in realism in general, the author emphasises the realistic principle of fidelity to actuality in its representation, of being true to life, the social concern and the issue of determinism, the moral and didactic values of literature, while attempting to avoid what is subjective and fantastic in literary expression. Nevertheless, there are cases in which a writer like Charles Dickens or Charlotte Brontë could not avoid the heavy reliance on the sentimental, emotional, subjective, in particular in rendering child characters, and on mysterious element, by which revealing still strong connections to romantic or even earlier literary traditions; also, Charlotte Brontë, in *Jane Eyre*, nuances the newly founded fictional tradition by promoting a self-assertive woman as main character.

The protagonist of the realist novel of formation is required to achieve social success, for which the necessary condition is the character's spiritual change. Actually, the inner change is more than necessary: it is inevitable as well as reified by action or external stimuli which determine the inner perspectives of existence. In order to achieve formation, the character must reach a proper correlation of inner, spiritual, romantic perspectives in the process of formation (intelligence, moral strength, emotional and imaginative capacity) with exterior, practical, realistic perspectives of formation (social integration, professional and financial success). This aspect of the Victorian novel of formation is best expressed in *David*

Copperfield, for example, or in *Jane Eyre*. In other words, the hero in development must avoid any unilateral, one-sided consideration of the formative process, for, though successful as distinct parts, the inner and outer perspectives once divided cause the failure of psychic completeness and individual formation. This is the main reason why in *Great Expectations* and *The Mill on the Floss* the success of formation is a mere failure.

We would define the Bildungsroman in short as the *novel of identity formation*. With certain caveats, of course; namely, that the formation of identity is textualised as a *process*, diachronic and large-scale, from birth or early childhood through adolescence and youth to entering upon adulthood; this process is rendered in a biographical or autobiographical manner as *development* – spiritual, psychological and moral, rather than physical – leading to the *formation of personality*.

Formation as the end of the maturation process necessarily implies *change* (inner rather than external); thus, the Bildungsroman portrays the protagonists, usually *round* not flat, as getting rid of their static and ready-made features and becoming necessarily *dynamic*. With regard to the other variables – having to do with country, period, and movement to which the Bildungsroman authors belong – formation may convey a multi-sided personality, or mean self-cultivation, or signify social and professional success, or be reified as the balance between inner aspirations and social demands. Formation would promise completion and happiness, but it may also end in failure, or in a combination of both success and failure as conditioned by authorial message and thematic perspectives.

Formation as the culmination of the developmental process is *identity* acquired, which is an experience that includes the realization of the self, and, along with it, of various other aspects such as a sense of who one is, gender distinction, family and professional perspectives, social and inter-human status and role, modes of thinking, communication and behaviour, personal discernment and assimilation of views, beliefs and values, and an acceptance of life as continuity and sameness.

Concerning the Victorian age, and with regard to its realist type, we would define the Bildungsroman as a type of biographical/autobiographical fiction (or a biographical/autobiographical type of fiction, or pseudo-autobiographical) which renders the process of growth, maturation, upbringing, and eventual formation of a character in his/her both biological and intellectual development usually from childhood to early maturity based on individual aptitudes and motivations as well as on inter-human determinism and social relationship. The transition from romanticism to Victorianism is the transition from free will

and self-imposed, personal choice as a sign of individuality, to the ways of living, values and norms imposed by society. Such a thematic perspective will be preserved in the twentieth-century realist Bildungsromane in which we will find the determined construction of personality (by society, culture, language) in relation with the social construction of reality, where those that threaten it, or do not fit, or attempt romantically to create an alternative reality are scapegoated and their formative experience is rendered a failure.

Among the many approaches to the Bildungsroman, the one which has not been pursued yet is that which would be offered by placing the Bildungsroman in the context of the monomyth of the hero and the quest, since such a hero's journey is a powerful and recurring archetype deeply ingrained in human psyche and therefore representative of and fundamental to human existence. Campbell explains that the monomyth refers to a hero's and less often a heroine's journey that could be found in all communities; the hero of various societies passes through various phases of a journey of self-empowerment and self-recognition that should transform both the hero and the citadel forever. Campbell associates the hero's journey to the rites of passage from childhood to adulthood in which young people take responsibilities in their community, claiming that "the standard path of the mythological adventure of the hero is a magnification of the formula represented in the rites of passage: *separation – initiation – return*: which might be named the nuclear unit of the monomyth" (p. 30). These three elements represent "essential stages [that] define the monomythic life: the departure from the native environment, the adventure in the unfamiliar world, and the return with a new awareness of the world. This tripartite heroic experience is framed by a proper beginning and ending" (Golban, 2014, p. 34). As regards the Bildungsroman, "this hero's journey corresponds to a process of individual development from a disjointed sense of identity to a consolidated identity, when the individual acquires a clear sense of aspiration in life"; in other words, "the monomyth reveals human experience, in particular the process of maturation of an individual, the reaching and acknowledgment of the adult self" (Golban, 2014, p. 34), that is, what we refer to, with regard to the Bildungsroman, as *identity formation*.

The Bildungsroman as a Literary System: The Main Thematic and Structural Elements of Its Fictional Pattern

The common main thematic elements, or categories, shared by the plot pattern of all Bildungsromane, are the following:

(1) a child (sometimes orphaned or fatherless) lives in a village or provincial town;

- (2) the child is in conflict with his actual parents, especially father, or any parental figures (the trial by older generation);
- (3) the child leaves home to enter a larger society (usually city), and the departure is determined either by (2) or other external stimuli, or by an inner stimulus (usually the desire for an experience that the incomplete, static atmosphere of home does not offer);
- (4) the child, or the adolescent, passes through institutionalized education and/or self-education;
- (5) a young person now, the character seeks for social relationship with other humans;
- (6) his/her experience of life is a search for vocation and social accomplishment, as well as, or rather above all, a working philosophy of existence;
- (7) he/she has to undergo the ordeal by society and occupational requirements (professional career);
- (8) he/she has to resist the trial by love (sentimental career);
- (9) the character passes through moments of spiritual suffering and pain;
- (10) now in his/her early manhood/womanhood, after having passed through physical change, the character experiences epiphanies that lead to (or should determine) his/her final spiritual (psychological, moral) change in the sense of initiation and by this achieve *formation* as the concluding stage of the process of development; formation is complete or relativistic, or not existing at all, that is to say, the final stage of the formative process upon entering maturity implies the dichotomy success/failure, or a third possibility of partial success/partial failure.

These thematic elements represent the literary system of the Bildungsroman and co-exist on the structural level with narrative ones to form a particular archetypal plot, helping critics and readers to identify a Bildungsroman. Among the structural features, the most common ones are the following:

- (1) the split focalization between the narrator and the hero;
- (2) the narrator is usually autodiegetic;
- (3) the complex chronotope and two temporal dimensions, one is the time of the story/narrative of identity formation and the other is the time of telling/narration;
- (4) the mode of narration is mainly linear and retrospective;
- (5) the tone of the narrative is usually ironic and often interrelated with the use of foreshadowing;

(6) the point of view is mostly omniscient, revealing at full the main character's interior existence and social experience;

(7) the text is "readerly", the reader perceives the textual material through the eyes of the protagonist-narrator, and both the narrator and the reader understand and know more than the protagonist who changes by the end of the novel; this should be so since the novel depicts the process of an immature, inexperienced, often naïve character reaching identity formation.

The narrative scheme, with some, if controversial, exceptions such as *A Portrait of the Artist as a Young Man* and *Jacob's Room*, is built as the diachronic order of a traditional, linear, retrospective perspective that "prompts hero and reader to look back, towards the past" (Moretti, 2000, p. 68). As such, the "*Bildung* is concluded under the sign of memory, of *memoire volontaire*, of the rationalization of the accomplished journey" (Moretti, 2000, p. 68).

Among these structural features, the reader-oriented narrative mode stands as the most prominent one, and indeed it should be so since in the Bildungsroman, human life becomes literature and the reader attempts to identify himself or herself with the protagonist.

Unlike the thematic elements, which are less susceptible to change and replacement, the structural elements (that is, narrative features and techniques) would often be subject to modification. The authors search for and assume new perspectives and new methods, techniques, and means of artistic expression as championed by the period, or movement, or trend to which they belong.

Notwithstanding narrative characteristics, ten thematic elements are *defining* but on the whole *not compulsory* features or aspects of thematic construction; they are rather common or typical, or *representative*; the necessary and *obligatory defining* characteristic or element is *formation* (of a personal identity).

They are *similarities* for and in novels viewed as Bildungsromane, in which they combine and interrelate in various ways around the element of *Bildung*; in this they are "family resemblances" rather than simultaneously mandatory necessary aspects to be ordered strictly chronologically. In other words, many but not all of these elements are shared by the texts – which in this way resemble each other; yet these elements are more common and typical for the Bildungsroman than, say, various movements, trends and styles are for modernism.

The Victorian realists added and emphasised the social, professional, moral and family fulfilment more than the concern with individual subject. In the Victorian Bildungsroman, as

in realist fiction in general, the character receives a complex thematic representation. The shift from romanticism to realism is the shift from the individual to the general human, from the subjective to the social, from the human being as master of his or her destiny to a multitude of character types as social units, from the narrow circle of personal existence to the wide social panorama containing many social sectors and character types presented in social interaction. Realism tends to present its characters as being defined by social and economic factors. The key-terms are “determinism”, “environment”, “heredity”, in other words, “la race, le milieu et le moment”, as well as “moral didacticism”.

In *David Copperfield*, Dickens maintains alive a romantic perspective in which human personality is highly emphasised and the character is master of his destiny, independent and able to fulfil personally in spite of all social interaction and determinism. The determinism of the milieu is strong but not successful; there is no real social influence or effect on the development of personality, and the outcome is the success of character formation.

In *Great Expectations*, however, the character is highly individualised but reveals strong bonds with the background: the character is a subjected subject, dependent on his milieu; he is subject to social determinism and as such subject to inner and outer change. Social determinism is strong and successful; society influences and affects the development of personality negatively, hence the failure of character formation.

Monomyth and Its Three-Dimensional Structure

Within the suggested literary system of the Victorian Bildungsromane, the protagonist is determined to fulfil a type of human experience by completing a pre-established pattern, to become, in Campbell's terms, the hero of a monomyth narrating, in the case of the Bildungsroman, the process of development of a distinct human personality and of formation of an individual identity.

Campbell explains that the monomyth refers to a hero's and less often a heroine's journey that could be found in all communities. He observes that the hero of various societies passes through different phases of a journey of self-empowerment and self-recognition that should transform forever both the hero and the citadel.

Campbell associates the hero's journey to the rituals of passage from childhood to adulthood in which young people take responsibilities in their community. He claims that “the standard path of the mythological adventure of the hero is a magnification of the formula represented in the rites of passage: *separation – initiation – return*: which might be named the nuclear unit of the monomyth” (Campbell, 1968, p. 30).

These essential stages define the monomythic life: the departure from the native environment, the adventure in the unfamiliar world, and the return with a new awareness of the world. This tripartite heroic experience is framed by a proper beginning and ending.

The protagonist of the Bildungsroman can, therefore, be regarded as embarking on a formative experience which is a process of life as well as a journey, which represents a powerful and recurring archetype that is deeply enrooted in human psyche and therefore fundamental to human existence. This hero's journey corresponds to "a process of individual development from a disjointed sense of identity to a consolidated identity, when the individual acquires a clear sense of aspiration in life" (Golban, 2014, p. 34), which is almost a definition of the Bildungsroman; moreover, "the monomyth reveals human experience, in particular the process of maturation of an individual, the reaching and acknowledgment of the adult self (Golban, 2014, p. 34).

The first phase in Campbell's heroic pattern is separation, which Campbell names as "call to adventure". This stage corresponds to the hero's dissatisfaction with the predominant values of his community. The hero's separation from his home and familiar environment is both physical and psychic when he decides to discover a superior value system by which he is determined to live.

Campbell explains the role of this first stage as "a radical transfer of emphasis from the external to the internal world, macro- to microcosms, a retreat from the desperation of the waste land to the peace of the everlasting realm that is within" (Campbell, 1968, p. 17). In this process of the hero's fundamental retreat into an inner world, he discovers his unknown and latent potential of becoming an individual of great importance.

Erich Neumann, one of the most creative Jungians, depicts this segment in the human development as "the history of [the] self-emancipation of the ego struggling to free itself from the powers of unconscious to hold its own against overwhelming odds" (Neumann cited in Noel, 1991, p. 206).

Joseph Henderson, another disciple of Jung, explains that this heroic stage corresponds to "the development of the individual's ego-consciousness", a moment when the human being apprehends his own potency and weakness in "a manner that will equip him for the arduous tasks with which life confronts him (...). The image of the hero evolves in a manner that reflects each stage of the evolution of the human personality" (Henderson, 1964, p 112).

From a psychological perspective, this stepping out of a familiar world provides the possibility for the young man to cross the threshold of the adventure of adulthood, which

signifies the formation of a complete personality and the acquiring of a satisfying life (Golban, 2014, p 35).

The second stage, which is that of initiation and testing, is marked by some dreadful challenges that the hero must undergo to confirm his worth. The hero's journey denotes various archetypal patterns, and among the most important ones is that of the quest. According to Campbell, "there are two types of deed. One is physical deed, in which the hero performs a courageous act in battle or saves a life. The other kind is the spiritual deed, in which the hero learns to experience the supernormal range of human spiritual life and then comes back with a message" (Campbell, 1968, p. 152).

As with the protagonist of the Bildungsroman, the initiation is a significant part of the hero's quest, since the hero-to-become is still a novice in a hostile foreign environment, and his being guided and assisted by an older or wiser person as a parental figure is fundamental for his success. From a psychological perspective,

this episode from the hero's adventure corresponds to the young adult's initial stages of journey into adulthood when both the physical and spiritual deeds are necessary to accomplish his quest. The physical deed could represent the completion of physiological ripeness of an individual, since this maturation phase includes also the acknowledgment and practice of sexuality. (Golban, 2014, p. 36)

However, the maturation process could not be completed without psychic and spiritual maturity. The young man must overcome a disjointed sense of identity that nurtures self-doubt and should determine the purpose of his life. It is now that the young man needs the support of tutors, friends, and assistants who would lead him wisely in his journey. This stage represents the essential part of the hero's journey, since, during the adventures, in addition to this segment, the hero discovers his identity.

The process of self-discovery is greatly stimulated by the difficult trials that the hero must undergo throughout his quest, where the hero's trials represent the testing of his body, spirit, and mind. In Jungian terms, the episode of trials represents the challenge of complexes of the personal unconscious, which impede the growth and self-realization of the individual. The Jungian notion of the shadow becomes significant in this context, as it represents, in archetypal terms, the totality of all impediments met by the personal unconscious in the process of self-discovery. The shadow, considered mostly as the negative or dark aspect of the unconscious, should be confronted by the ego in order to achieve the self-knowledge of the

individual. By recognizing and then by confronting his negative characteristics, the individual prevents their projection onto others.

The trials assisting the internal transformation during the various stages of his quest include dragon slaying – which in the Bildungsroman might correspond to the professional career – as well as the encounter with the goddess, a phase which is important for the elevation and the self-confidence of the hero, and which in the Bildungsroman would correspond to his love experience and sentimental career.

Following the encounter with the goddess, the hero should experience the atonement with the father. Various myths and mystical situations imply the centrality of the Father archetype in the psychological growth of a man. These myths and mystical experiences reveal a contrasting position to the one presented by Sigmund Freud in the example of the Oedipus complex, where the relationship between father and son is based on rivalry and competitiveness. On the contrary, many of these stories narrate a rather cooperative and satisfying relationship between father and son or daughter. Definitely, in this relation, a certain examination is implied, since the father “[admits] to his house only those who have been thoroughly tested” (Campbell, 1968, p. 133). The father is not necessarily the biological father, he could be a wise man, a paternal figure, or an “initiating priest through whom the young being passes on into the larger world” (Campbell, 1968, p. 136).

The encounter with the father is identified by Campbell as “atonement”. The word “atonement” is not to be necessarily understood in the contemporary meaning of redemption or repentance, although in a Bildungsroman such as *Great Expectations*, the relationship between pip (son) and Magwitch (parental figure) may lead to such a hypothesis.

Whatever, the meaning would be, the encounter with the father brings up the encounter with one’s self, when an individual surpasses his personal desires and struggles to restore a lost kingdom – a self-actualized life (Campbell, 1968, p. 246).

In Jungian terms, the individual should traverse the transpersonal and transcultural reality in order to find himself. In his quest for self-identity, the individual should not simply explore, confront, and, at times, fight personal or cultural demon guardians of the gate, but is supposed to discover and bring into consciousness the Self, which is confined or deprived by those guardians. According to Golban,

The concept of the Self evolves from the Hindu Upanishads and refers to the inner expression of Brahman, which is the absolute infinite existence. In the tradition of the Upanishads, the ultimate experience (Nirvana) is to understand and achieve the sameness between the

individual's immortal perfect spirit (Atman) and the absolute infinite existence (Brahman). The Brahman and Atman being One, the same is one as well. The acknowledgement of one's existence as a quintessence of the transpersonal world, as one's true Self, is the true heroic goal which goes beyond satisfaction or conquest. (p. 39)

The Self in the Bildungsroman can be equalled to identity and both can be considered as an archetype of wholeness, which organizes and unifies the unconscious and the consciousness. It is the embodiment of individuality and a means by which one reunites with the great circle of life. The atonement with the father refers to the stage of re-joining the great circle of life, which means the discovery of one's place in the universe.

The dragon slaying, the sacred marriage, and the atonement with the father "correspond to the archetypal encounters with the shadow, anima and self which are crucial for the union of the conscious and the unconscious of the individual psyche, and, as a consequence, for personal accomplishment and for understanding the meaning in life" (Golban, 2014, p. 39). These three archetypal meetings are fundamental in the process of self-discovery. The one who fails in these encounters remains a victim of the self-blocking factors, as neurosis or obsessions, which are formed in the course of one's life and which lead to the formation of a fragmented identity of the self.

When all the encounters are completed and the triumph over all the impediments is accomplished, the hero is prepared to receive his reward, but, in order to complete his journey, the hero must return home and share the achieved gifts with his community, the return being the third stage of the hero's journey according to Campbell.

In the Bildungsroman, the return in the case of David, Pip, or Jane is less a physical homecoming than the revival of lost values, or their re-evaluation or re-assertion. However, like the protagonist of the Bildungsroman, the monomythic hero is frequently reluctant to return to his world. The "refusal of return" refers to the dilemma of the hero who is not sure about homecoming. Since the return implies the sharing or teaching of wisdom, compassion and of the ultimate truth to an ignorant and critical society, the hero frequently reflects on the option of remaining enthralled in a nirvanic experience. Jung explains the refusal of return as the unwillingness to abandon the superior state of consciousness, which has been achieved in the course of the journey of self-discovery, and to re-join the ordinary waking consciousness.

In the "crossing the return threshold", the hero accepts eventually the necessity of his return, considering it an appealing opportunity to reform the moral vision of his world. The hero assumes the role of a moral guide, a progressive leader or a visionary prophet who

transforms his world. The essential element in the hero's homecoming is that he has reached a synthesis of moral wisdom and worldly supremacy that will suffice in changing his community forever. According to Campbell, the return of the hero is compulsory. He explains that

when the hero-quest has been accomplished through penetration to the source, or through the grace of some male or female, human or animal, personification, the adventurer still must return with his life-transmitting trophy. The full round, the norm of the monomyth, requires the hero should now begin the labour of bringing the runes of wisdom, the Golden Fleece, or his sleeping princess, back into the kingdom of humanity, where the boon may redound to the renewing of the community. (Campbell, 1968, p. 193)

And although the hero's journey might seem a linear process, Carol Pearson insists upon a cyclical fashion for the hero's experience:

I will illustrate the typical hero's progression as a cone of three-dimensional spiral, in which it is possible to move forward while frequently circling back. Each stage has its own lesson to teach us, and we reencounter situations that throw us back into prior stages so that we may learn and relearn the lessons as new lessons at new levels of intellectual and emotional complexity and subtlety. (Pearson, 1991, p. 13)

But the cyclic process implies death. Thus, on their return home, some heroes must die or descend into the place of death, like scapegoats for the errors of the others: "There are numberless examples of the hero's descent into the underworld which are followed by the image of return from the realm of death, as to mention just Orpheus, Hercules, Odysseus, and Aeneas; death, in a distinct manner, may be defeated as in the example of Jesus' resurrection" (Golban, 2014, p. 40).

The psychological dimension corresponding to the self-discovery process seems obvious: the "hero's journey to the underworld not only resembles both ancient, widespread initiation rites and a natural, probably almost universal human psychic experience, it satisfies a human need" (Lowry, 1982, p. 121). The hero emerges greatly transformed after this experience, learning the ultimate knowledge for the humans, which is that of death and rebirth. This supreme knowledge provides the psychic wholeness that the hero has sought during his long and demanding quest.

In the case of the Bildungsroman, however, the cyclic process of identity formation does not imply death but suggests the end of a particular phase in the life experience, which begins with childhood and a home, continues with separation and the experience of a larger

society with its quest, trials and initiations, and ends with acquiring and asserting a self or identity upon entering the stage of maturity.

A Text-Based Comparative Assessment of the Bildungsroman and Monomyth: *Great Expectations* as a Novel of Identity Formation and the Literarization of the Monomyth

Great Expectations is a novel which tells the story of maturation of Pip starting from his childhood and ending in his early maturity. When we apply the above mentioned common main thematic elements of the Bildungsroman to *Great Expectations*, it is obvious that it has many of the elements of the Bildungsroman. Firstly, the protagonist of the novel, Pip, is an orphan and he lives in a small village with his elder sister and her husband in a seemingly static life experience. Her sister and Pip do not get on well. She continually makes him feel guilty for not showing enough gratitude for her looking after him; hence there is an example of a conflict with a parental figure. The feeling of guilt and inadequacy that his sister instills in him has important effects on Pip throughout the entire narrative. After he meets the escaped convict, Magwitch, in the marshes, Pip's life changes drastically. Pip leaves home to enter a larger society, London, with the help of an unknown benefactor, who is actually Abel Magwitch, the convict whom Pip helped in the marshes. Magwitch leaves him a large amount of money as a result of which he will attain the manners of a gentleman and will not be required to work.

Pip leaves his home and enters a larger society as a result of both external and inner stimuli. The external stimuli are the result of his sister's and Estella's behavior. The inner stimulus is the result of the feeling of inferiority and inadequacy that Pip feels towards Estella with whom he is in love. Pip thinks that when he becomes a gentleman, he would be her equal and they would be able to marry. Estella is brought up by Miss Havisham and sports elegant and refined manners, and she continually scolds Pip for crude and unrefined behavior. On his first meeting with the members of the higher society, Pip gains an understanding about how upper class society regards the poor and the working classes and he feels ashamed about his own upbringing. He realizes that he has to change his status in society. As a result of this, Pip, whom Miss Havisham has called to be a playing partner for Estella, thinks that his secret benefactor is Miss Havisham and that she is trying to make him a gentleman and a proper partner for Estella.

At the next stage, once he is in the city, Pip learns gentlemanly manners through the guidance of some helpers; hence he undergoes a kind of education that changes his uncivilized ways of living. The problem with this change is that he changes into a rather

boorish, snobbish personality the result of which is that he offends Joe Gargery, his friendly brother-in-law, by overcorrecting Joe's relatively vulgar manners and feeling ashamed in his presence. In a self-deceptive manner, he thinks himself to be socially superior to the townspeople. We can say that he fails in this change of his emerging personal identity. The negative effects of social determinism on Pip's development are quite apparent. He can learn to look like and act like a gentleman, but it is only a superficial change not supported by his past. He also seeks for social relationship with other people in the city during his education to learn gentlemanly manners. However, he also fails in being a part of this society. He spends his money very carelessly and extravagantly, and is left almost with no money in the end. Pip's relationship with Estella is not successful as well, since Estella is brought up by Miss Havisham as a cold, heartless person in order to exact revenge on all men; hence Pip fails in his trial by love as well.

We can say that Pip is a failure on many levels. When we look at the causes of his failure, one of the causes is social determinism and the other is interpersonal determinism. Social determinism is the result of the fact that his family is a lower class family and he cannot change his station very easily and when he superficially changes it, its effects are not positive: he becomes a snob. Interpersonal determinism is the result of the fact that Magwitch, a convict, who is on the margins of society, far from being a real gentleman, helps him become a gentleman.

Magwitch, who cannot be a part of this high society, tries to have Pip, whom he sees as his son, be a part of it. Pip's realization that his benefactor is not Miss Havisham, a member of the higher classes, but a convict frustrates him at the beginning and he loses all hope about his future. Pip eventually accepts that he is not content with his situation:

[My expectations'] influence on my own character, I disguised from my recognition as much as possible, but I knew very well that it was not all good. I lived in a state of chronic uneasiness respecting my behavior to Joe. (...) I used to think, with a weariness on my spirits, that I should have been happier and better if I had never seen Miss Havisham's face (...). (Dickens, 2008, p. 248)

This demonstrates that Pip is morally developing and has a glimmer of hope after his failures. This is an example of the moments of spiritual suffering and pain that the Bildungsroman protagonists undergo when they are moving towards moral and psychic maturation. Another point to note about Pip's maturation is that he reconciles with Magwitch, whom he detested at first, understands what he has done for him and tries to help him until

Magwitch dies; he also reconciles with Joe. Therefore, we can describe his situation at the end of the novel as a partially successful maturation.

What is interesting about *Great Expectations* is that Pip is not rich and successful, and he is not married to Estella at the end of the novel, revealing that there is no reconciliation with society. His character formation ends prematurely following his epiphanies about the negative influences of society on his personality and he returns home not with a precious new knowledge about life or a working philosophy of living, but with a wish to go back to his past self and life. On his return home, he reconciles with Joe about his snobbish behavior, and when he sees that Joe and Biddy are married now, he comes to accept that it is impossible to go back to the past. Even his return home is a failure.

The cyclical form of the Bildungsroman narration and its stages closely correspond to the three stages of the monomyth, namely separation, initiation and return. We can in a way note the same fictional elements in the narration with different names when studying the text as an example of monomyth. In other words, we ought to examine *Great Expectations* as the literarization of the monomyth as a Bildungsroman.

First of all, the monomythic hero is a special person, but in the novel, the hero, Pip is an unhappy orphan, which is a disadvantageous position in society and he does not show any hints at being a special person all throughout the novel. Hence, there is a subversion of the monomythic structure from the beginning.

When we take into consideration the first stage of the monomyth, “call to adventure”, the protagonist, Pip, is dissatisfied with the society he is living in. He feels himself inadequate and inferior in his own familiar world, as in his sister’s and Estella’s view, and the possibility of leaving that place in order to become a gentleman through the help of a benefactor seems like a chance to free his ego from these feelings and become an individual.

There is no “refusal of the call” because Pip is already eager to change, but he somehow feels some kind of discontent for leaving his good friend Joe and Biddy behind. “Meeting the mentor” stage has an important subversion, for the benefactor’s identity is kept a secret from Pip for a very long time, and he mistakenly thinks that the benefactor is Miss Havisham. In addition, the mentor does not help Pip realize his own identity but rather uses him for his own agenda.

The *raison d’être* for Pip is just to be an instrument to realize Magwitch’s wish to enter high society, just as Estella is an instrument for Miss Havisham’s wish to exact revenge on men. Therefore, for both these characters, these seemingly formative experiences with

negative effects are actually roles dictated by their benefactors for different purposes, which points out the interpersonal determinism.

The next phase is the “initiation” stage in which the hero undergoes some tests to complete his moral, psychological and physical development into a stable human being. The city of London is a big unknown for Pip and his first test is to learn gentlemanly manners through Matthew Pocket’s and Herbert Pocket’s help. However, he generates an unfounded sense of pride in himself as a result of learning to act like a gentleman. The negative effects of the city society on him become apparent.

If we equate “dragon slaying” to the professional career, it is obvious that Pip cannot overcome this obstacle, because he cannot control his money carefully enough. In addition, when we equate “meeting with the goddess” to Pip’s love life, Pip cannot overcome this obstacle as well, since it seems improbable for Estella and Pip to be together, which makes Pip suffer.

At the “atonement with the father stage”, Pip learns that Magwitch has the ultimate power in his life and loathes it since Magwitch is a convict. However, on understanding the sacrifices that Magwitch has done for him, Pip experiences a kind of epiphany and becomes compassionate towards him; hence, out of these three archetypal meetings, only one being a success. As a result, we can talk about a partial success in character formation.

Pip falling ill towards the end of the novel suggests the end of his initiation stage and Joe helps him recover, return and “cross the threshold” of the known world. At the end of the novel, Pip revives his old values and by returning home tries to reconcile with his Joe and Biddy, which is yet partially successful because he cannot stay with them. He sets off on another journey which is a micro scale monomyth. He works with Herbert Pocket and becomes financially safe and returns home again to find Estella and the narration ends with a possibility of reconciliation not with society, but between these two characters that are at this point free from the effects of social and interpersonal determinism.

Conclusion

In English literature, the Bildungsroman – vouched by a number of predecessors and based on a long developmental process from antiquity through romanticism to establish itself as a fictional subgenre with Goethe in Germany – flourished as a self-contained literary system due to the aesthetic efforts of various Victorians writers facing the co-existence of tradition, as realism and, to a certain extent, post-romanticism, and of innovation, as symbolism, aestheticism, and other forms of avant-garde. The novel of identity formation

became popular in particular among the realists, and significantly, a great number of realist novels are Bildungsromane dealing with the development and becoming of a protagonist.

The Bildungsroman can be considered a monomythic fictional discourse because the textualization of the main thematic elements of its literary system represent a cyclic process of identity formation, which resemble the experience of the hero of the monomyth likewise rendered as a process by various aspects involved in it.

The Bildungsroman begins with childhood and ends with early maturity, which is the end of a particular stage in the life of the protagonist, the stage which would provide his identity formation and assertion. During this phase, the protagonist is first a child with a home, which involves separation and entering a larger society; in his youth, the experience of the protagonist involves initiation presuming education, professional career, sentimental experience, various ordeals and trials, and especially understanding, change and epiphany; finally, upon entering maturity, the protagonist comes to the end of his formative process, which involves a return to his beginnings, or to his Self, or the acquiring of a congenial philosophy of living and of a new Self, or other forms of an coming to its end developmental experience that would reveal the acquiring and asserting an individual self, a personal identity.

1. Childhood – *separation*

3. (Early) Maturity – *return*

The writers of the Bildungsroman would convert, subvert, or reconstruct the conventions of the monomyth, in particular the one which refers to the return of the hero to the homeland after the completion of his mission. The place may not represent his initial position, but it may become a home through the acquired identity which relies on true values, understanding, change, accomplishments, awareness of his own self, and deep consideration for the others.

Following this line of argumentation, Pip's formative experience would correspond, among others alike in Victorian Bildungsromane, to the monomythic framework – in case one considers, as we do, the Bildungsroman as monomythic fictional discourse – in that he passes

all three stages of experience – separation, initiation, return – where return is not a homecoming or a creation of a new home, but a return from a dangerous, illusionary world to a reality that must be accepted and dwelt with.

The journey of the Bildungsroman protagonist is spiral or cyclic, or ever-open-ended, which suggests a perpetual return and reveals optimistic implications, since in many Bildungsromane, in which the formation is a success, the journey is a paradigm for individual's psychic and spiritual growth being also a complete success: this is the protagonist's "*arête*, his excellence and for this he is to be admired" (Golban, 2014, p. 78).

In the Victorian Bildungsroman, in particular, the protagonist is successful in forming and asserting a personal identity because he never fails to live according to his well-established system of values. In a way, the Victorian author of the Bildungsroman, as some of the later modernist, late modern and postmodern writers would do, seems to suggest that the victory of the human being can be achieved only when the individual does not deviate from the system of values and morality, because these elements represent the only organizing principle in otherwise chaotic and random postmodern universe.

The characters of the romantic literature act according to spiritual arrangements of passion and rebelliousness; those of the modern, twentieth-century fiction display an experience founded on complexes and neuroses. Instead, the protagonists of Victorian Bildungsromane reveal recognized, predictable combinations of inner and outer attributes that eventually reify conventional types (conventions of character) of the literary system of the Bildungsroman sub-genre.

References

- Campbell, J. (1968). *The hero with a thousand faces*. Princeton: Princeton University Press.
- Dickens, C. (2008). *Great expectations*. Oxford: Oxford University Press.
- Golban, T. (2014). *Rewriting the hero and the quest: myth and monomyth in Captain Corelli's Mandolin by Louis de Bernières*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH.
- Henderson, J. (1964). Ancient myths and modern man. In C. Jung, (Ed.), *Man and his symbols*. (pp. 104-157). Garden City: Doubleday.
- Lowry, S. P. (1982). *Familiar mysteries: the truth in myth*. Oxford: Oxford University Press.
- Moretti, F. (2000). *The Way of the world: The bildungsroman in European culture*. London: Verso.
- Noel, D. C. (1991). Revisioning the hero. In C. Downing, (Ed.), *Mirrors of the self: archetypal images that shape your life*. (pp. 202-218). Los Angeles: Jeremy P. Tarcher.
- Pearson, C. S. (1991). *Awakening the heroes within: twelve archetypes to help us find ourselves and transform our world*. New York: Harper Collins Publishers.

**A LATE VICTORIAN INTERFERENCE OF GENRES:
AESTHETICISM RESHAPING THE FAUST MYTH IN *THE PICTURE
OF DORIAN GRAY*¹**

Patricia Denisa DITA²

Abstract

The theoretician of Aestheticism in English literature, Walter Pater, materializes the principles and concepts of Aestheticism in his novel *Marius the Epicurean*. His student and follower Oscar Wilde expresses the ideas of Aestheticism in his own novel *The Picture of Dorian Gray*, which also revives and rewrites the myth of Faust with regard to the character representation strategies in the work. The present study, on comparative grounds of analysis, attempts to reveal the ways in which Wilde's novel unites in one fictional discourse the principles of an artistic theory with those of a literary myth in order to build a distinct world vision and provide a point of view reified by both an aesthetic and a mythic context.

Keywords: aestheticism, myth, Faust, Walter Pater, Oscar Wilde

**GEÇ VİKTORYEN DÖNEMİNDE TÜRLERİN ETKİLEŞİMİ: DORIAN
GRAY'İN PORTRESİ'NDE FAUST MİTİNİN TEKRAR
ŞEKİLLENDİRİLMESİ**

Öz

İngiliz Edebiyatında Estetizmin kuramcısı, Walter Pater, *Epikürosçu Marius* isimli romanında Estetikçiliğin ilkelerini ve kavramlarını ortaya koymuştur. Öğrencisi ve takipçisi olan Oscar Wilde ise Estetikçilik ile ilgili fikirlerini, karakter betimleme stratejilerine bağlı olarak Faust mitini yeniden oluşturan ve yeniden yazan romanı *Dorian Gray'in Portresi'nde* açıklar. Bu çalışma, Wilde'in romanının farklı bir dünya görüşü oluşturmak ve hem estetik hem mitik bağlamda somutlaştırılmış bir bakış açısı sağlamak amacıyla tek bir kurgusal söylemde sanatsal bir teorinin ilkeleriyle edebi bir mitin prensiplerini birleştirdiği yolları ortaya çıkarmayı amaçlar.

Anahtar Sözcükler: estetizm, mit, Faust, Walter Pater, Oscar Wilde

¹ Bu makale, 12 – 13 Nisan 2019 tarihlerinde, Kırklareli Üniversitesi'nde "2nd International Rumeli (Language, Literature and Translation Studies) Symposium"de "A Late Victorian Interference of Genres: Aestheticism Reshaping the Faust Myth in *The Picture of Dorian Gray*" adıyla sunulan bildirinin gözden geçirilmiş biçimidir.

²Lecturer, Bursa Technical University, Department of Foreign Languages, Bursa, Turkey, dita.patricia290693@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3908-2109

Introduction: Aestheticism and Its Predecessors

In the complex nineteenth-century English cultural and literary background, opposite to naturalism and realism, and continuing the romantic paradigm, were the principles of aestheticism, Parnassians, symbolism, decadence, impressionism, and the entire spectrum of the late nineteenth century artistic avant-garde trends. The major emphasis is on an idea that art must be autonomous, which has its starting point in the 1830s with the French writer, painter, and critic Théophile Gautier (1811-1872) proclaiming the doctrine of *l'art pour l'art* (“art for art’s sake”). Rejecting romantic worship of nature, Gautier, Baudelaire and other French symbolists assert the artistic to be superior to the natural: “Nature is stupid, without consciousness of itself, without thought or passion”, declares Gautier, “art is more beautiful, more true, more powerful than nature”. Also, according to Gautier, the formal, aesthetic beauty is the very purpose of a work of art, and, as he claims in the Preface to his novel *Mademoiselle de Maupin* (1835), art has no utility: “Nothing is really beautiful unless it is useless, everything useful is ugly, for it expresses a need, and the needs of man are ignoble and disgusting, like his poor nature. The most useful place in a house is lavatory”. The view of beauty as an independent value and the doctrine of “art for art’s sake” infiltrated into France and the rest of Europe from Kant and his philosophical successors who developed the idea that

there is an aesthetic sense by which we appreciate the beautiful – a sense quite independent of our moral judgement, independent of our intellect. If that is true, it follows that the artist works through this special sense, and that it is quite irrelevant to introduce moral or intellectual standards into the appreciation of a work of art. Kant said works of art had “purposefulness without purpose”, by which he meant that they seemed to have been created to serve some special end; yet they had no clearly defined function like a chair or a machine: rather, they were like a flower. (Highet, 1976, p. 444)

With Gautier claiming that art has no utility and Poe theorizing the “poem *per se*” and rejecting “heresy and other critics”, the history of criticism encounters the objective theory of art, by whose standards art is autonomous, self-sufficient and serves no other purpose (moral, didactic, political, or propagandist) than the pursuit of beauty, and should accordingly be judged only by aesthetic criteria. These are actually the main principles of Aestheticism, or the “art for art’s sake” doctrine, an important movement in the second half of the nineteenth century, dominated in Britain by Walter Pater and Oscar Wilde. The main theoretician of aestheticism in England, Pater actually introduced the ideas of French aestheticism into Victorian England and coined the phrase “art for art’s sake” in English. Unlike Matthew

Arnold, who believes that art has the power to transform the cultural milieu, Pater and Wilde argues that art is self-sufficient and quite useless. Wilde also insists on the separation between art and morality, holding in *The Critic as Artist* that art and ethics are “absolutely distinct and separate” and rejecting any “ethical sympathy” in the artist. Following Gautier, Wilde proclaims in *The Decay of Lying* nature to be inferior to art: “what Art really reveals to us is Nature’s lack of design, her curious crudities, her extraordinary monotony, her absolutely unfinished condition”.

Aestheticism developed a theory reflecting the French influence of symbolism – not of Mallarme and Valery as much as of Gautier and Baudelaire – combined with native ideas, but its roots go back to the romantic doctrine of Kant, Schiller, Coleridge and others. Arthur Symons (1865-1945) is claimed to have encouraged the recognition in Britain of the French symbolist poetry (in *The Symbolist Movement in Literature*, 1899) and to have influenced W. B. Yeats in writing poetry and criticism (namely, the essay *The Symbolism of Poetry*, 1900).

Associated and even confused with symbolism, and having its roots in Poe’s poetry and Gothic fiction, is the “decadence” of the *fin de siècle*. Unlike aestheticism, which is “characterised by the tension between art and life”, the decadent artists (Joris-Karl Huysmans, Arthur Rimbaud, Arthur Symons, and others) are characterised “by socio-psychological tensions between the one and the many” (Gagnier, 2004, p. 41). Urban and elevated, they are first of all introspective, emphasising the psyche, detaching the individual from society, and in this way representing together with symbolism, impressionism, and aestheticism a part of the transition from romanticism to modernism.

It is said that the first ideas of aestheticism date from Gautier’s assertion that art is useless, but as a movement, it was developed by Charles Baudelaire (1821-1867), who was greatly influenced by the critical doctrine of E. A. Poe and influencing in his turn Mallarme, Verlaine, Flaubert, Pater, Wilde, Swinburne, Yeats, Eliot, and many others. Baudelaire is acclaimed to be “the first to portray the modern and decadent artist as someone with an overdeveloped nervous system” and for him “the nerves are motors of creative energy, of gigantism, stridency, multiplication, as well as hyper-sensitive registers of sensation” (Scott, 1991, p. 214). Also important is that Baudelaire and symbolism on the whole changed the traditional view of poetic language: “language was no longer treated as a natural outcrop of the person but as a material with its own laws and its own peculiar forms of life” (Scott, 1991, p. 212).

Acquiring the consciousness of language is also Edgar Allan Poe (1809-1849), the most important American writer-critic of the nineteenth century, who, after practicing criticism as a reviewer of books, turned to a more serious critical endeavour in *The Philosophy of Composition* (1846) and other essays. The main source of his criticism is British and European romanticism, namely Coleridge, as to mention just Poe's definition of poetry from the Preface to his 1831 volume – “a poem, in my opinion, is opposed to a work of science by having, for its immediate object, pleasure, not truth” – which is almost a quotation from Coleridge. Like Pater and aestheticism in England, Poe in *The Poetic Principle* (1850) establishes the autonomy of art, speaking about “poem *per se* – this poem which is a poem and nothing more – this poem written solely for the poem's sake”. Poe's opinion is “perhaps the first instance on artistic or poetic autonomy by an American writer” and his insistence on artistic autonomy may have been a call to consider the beauty of a poem regardless of its political, as well as its moral content; given that his notion of beauty was somewhat Platonic; it may also have been an attempt to lift art out of and above the sphere of everyday life and its entanglement in bitter political and social struggles (Habib, 2005, p. 464).

Prefiguring aestheticism, Poe rejects any personal source for the poem, focuses on text in itself, the poem *per se*, and develops critical theories on form and techniques of composition of poetry, the genre which he defines as “The Rhythmical Creation of Beauty”, and which is also his main method used, among others, in the creation of *The Raven*, his most celebrated poem. A representative of romanticism and a follower of Coleridge and the Continental poetic theories, Poe nevertheless would neither adhere to the expressive theory of poetic creation nor believe in Wordsworth's “spontaneous overflow of powerful feelings”, since *The Philosophy of Composition* argues for a design and the proceeding “step by step to its [*The Raven's*] completion with the precision and rigid consequence of a mathematical problem”. *The Raven*, claims Poe, is not the product of “accident or intuition”, but the result of his intention to write a poem “that should suit at once the popular and the critical taste”. The poet aimed at the effect of beauty mingled with melancholy, and the topic that would better combine both and achieve the expected effect is the mourning of the death of a beautiful and beloved woman. Melancholy is “the most legitimate of all the poetical tones” and suggestive of this emotional experience is also a particular word used as a refrain and possessing the sonority of the sound “r” in relation to “o”, hence the word “Nevermore”. Furthermore, there should be a non-human creature that would repeat this word, making it an element of structural cohesion, and, after thinking of a parrot, the chosen one was raven,

Dita, P.D. (2019). A late Victorian interference of genres: aestheticism reshaping the Faust myth in the picture of Dorian Gray. *Humanitas*, 7(14), 337-357

indeed a powerful symbol in the poem. In presenting in *The Philosophy of Composition* the ways in which he composed *The Raven*, Poe “not only denies the operation of chance in literary composition – he also severely restricts the element of choice. He claims to have begun with an abstract, impersonal aim which was attained by a series of exclusive artistic decisions, each of which logically and inexorably dictated the next” (Lodge, 2000, p. 70).

In his critical work, and in the deterrent of prose, in particular the realist one, which he considers to be produced by “that evil genius of mere matter-of-fact”, Poe places poetry in his hierarchy of literature at the top, as the most important species of composition. Anticipating aestheticism, for Poe, the real meaning of the text is beneath the vivid surface of the work, and since the aim of poetry is “beauty” (whose highest manifestation relies on the tone of “sadness” or “melancholy”) and its effect only “pleasure”, the text transcends any didactic and moral doctrine. Indeed, as argued by Poe, the most dangerous of the heresies regarding poetry is the “Heresy of the Didactic” since “poetry has nothing to do with either morality or truth, not because these are unimportant but because it is not in the poem that they are best treated” (Regan, 1967, p. 23).

Also in America and in the nineteenth century emerged a literary and philosophical group that, based on the ideas of Plato, Kant, and Coleridge, developed a doctrine of idealism against the social and religious premises of the contemporary culture. Called “Transcendentalism”, this movement found its spokesman in Ralph Waldo Emerson (1803-1882) who, in his lecture “The Transcendentalist”, the famous essay *Nature* (1836), and other writings, provides original views on American natural environment, but what is more important is that he develops a kind of “philosophy of intuitionism”, a type of “Transcendental idealism”, by putting forward the idea of the individual spiritual existence “transcending” the physical through personal intuition.

Walter Pater and the Victorian Aestheticism

In Europe rather than in America, aestheticism established itself as a movement containing both critical theories and artistic practice. The view of aestheticism that art is superior, self-sufficient, and has no use or moral effect, emerged in opposition to the dominance in the second half of the nineteenth century of realism, positivism, the historical and scientific thinking, and “in defiance of the widespread indifference or hostility of the middle-class society of their time to any art that was not useful or did not teach moral values” (Abrams and Harpham, 2009, p. 4).

In the literature of Victorian Britain, the views of aestheticism help define the reverence for beauty of the Pre-Raphaelites (Dante Gabriel Rossetti, William Morris, Charles Algernon Swinburne) and their return to medievalism and escapism into art away from the contemporary, actual reality, as it is revealed in their poetry, painting and critical thinking, for instance in the influenced by Carlyle *The Art of the People* by William Morris. Aestheticism also helps define the concern with the form of the Parnassians (Lionel Johnson, Andrew Lang, Ernest Dowson, Edmund Gosse) and in the first half of the twentieth century some thematic and structural aspects of the experimental writings of modernism. Aestheticism “asserts that art is self-sufficient, that there is no connection between art and morality, and that art should provide refined sensuous pleasure rather than convey moral or sentimental messages, have a didactic purpose, or be in some other ways useful” (Golban, 2013, p. 334).

These are some of the principal ideas of the main theoretician of aestheticism in England, Walter Horatio Pater. His most important and influential theoretical book is *Studies in the History of the Renaissance* (1873), which sets the impressionistic criticism as a new trend in art criticism and focuses on the effects of a work of art on the viewer. Here Pater displays at full length his aesthetic hedonism, advocating “a refinement of sensation in pursuit of an ultimate truth in Art and Life and in order that an ecstasy of passionate response might be maintained. In the face of the transience of life, he suggests, the cultivation of the momentary appreciation of the beautiful, and therefore of the “truthful”, could serve to fire the spirit” (Sanders, 1994, p. 461). Pater’s ideal is an aesthetic life based on the pursuit of insight, perception and impression. In the Preface to *Studies in the History of the Renaissance*, Pater introduces the term “impression” to argue that the key to aesthetic criticism is to “know one’s impression as it really is”. Impression means “not non-literary sensation, but the very instance of aesthetic representation” (Matz, 2001, p. 13). Impression represents the highest form of truth, which “makes it a species of metaphor – a style of figuration that would reproduce the inchoate feelings that Impressionism locates between sensing and thinking”, where “impressions bring to consciousness the same kind of truth that metaphor brings to language” (Matz, 2001, p. 65).

In this respect, Walter Pater argues that the best impression is that most strongly felt. In order to understand a work of art in all its complexity, the critic should discover the impressions it produces in the receiver and to discriminate between these impressions and the impressions produced by experiencing other works of art:

the function of the aesthetic critic is to distinguish, to analyse, and separate from its adjuncts, the virtue by which a picture, a landscape, a fair personality in life or in a book, produces this special impression of beauty or pleasure, to indicate what the source of that impression is, and under what conditions it is experienced. His end is reached when he has disengaged that virtue, and noted it, as a chemist notes some natural element, for himself and others; and the rule for those who would reach this end is stated with great exactness in the words of a recent critique of Saint-Beuve: De se borner à connaître de près les belles choses, et à s'en nourrir en exquis amateurs, en humanists accomplish.

Studies in the History of the Renaissance is also famous for many phrases and passages of poetic prose, as the one describing Leonardo's *Mona Lisa*, beginning with "she is older than the rocks on which she sits", but the most influential part of the book is its Conclusion, Pater speaking here of "the desire of beauty, the love of art for art's sake". The phrase "art for art's sake" was coined by Pater in relation to the general European aesthetic doctrine that art is self-sufficient, could not or should not be in any way useful, and need serve no social, moral, or political purpose. *Studies in the History of the Renaissance* renders the author's conviction that it is in art where the finest sensations are to be found and where the human existence has the possibility of preserving the intense but fleeting moments of experience. The human life is indeed uncertain and fleeting, and, instead of pursuing inaccessible ultimate truths, man should strive to purify his sensations and passing impressions, so that, as Pater puts it in the Conclusion to *Studies in the History of the Renaissance*, "we may well grasp at any exquisite passion, or any contribution to knowledge that seems by a lifted horizon to set the spirit free for a moment, or any stirring of the senses, strange dyes, strange colours, and curious odours, or work of the artist's hands, or the face of one's friend." The artistic reception is possible when the spirit of the receiver is free from any constraints of tradition or theory, as art itself is autonomous and self-sufficient. Pater promotes what Abrams call the "objective theory" of art by asserting the freedom of artistic reception over normative and prescriptive nature of the "philosophical theories or ideas, as points of view, instruments of criticism", which determine neither the artistic production nor the receiver's understanding, but only "may help us to gather up what might otherwise pass unregarded by us".

Pater's influence marked the thinking and artistic practice of his contemporary fellow-artists, among whom painters like the representatives of the Pre-Raphaelite Brotherhood and novelists such as Oscar Wilde. Pater's influence also continued in the literary context of the early twentieth century, namely that of modernism, where his "impressions" and "moments" –

“where every moment some form grows perfect in hand or face; some tone on the hills or the sea is choicer than the rest; some mood of passion or insight or intellectual excitement is irresistibly real and attractive to us” – were transformed into the “image” of Ezra Pound and the imagist poets, and into the “epiphany” of James Joyce. Pater and his followers advocated aestheticism, aesthetic hedonism, the aesthetic doctrine of “art for art’s sake”, and the refinement of sensation in pursuit of an ultimate truth in art and life, defying conventional opinion and the social, moral or political purpose in art. In *Legitimate Criticism of Poetry*, the writer-critic Robert Graves calls the condition when the artist or writer responds by his/her work to some extra-literary demands as “careerism”. Careerism was the plague of the nineteenth century, as it is of modern literature, claims Graves. To him a good poem is “one that makes complete sense; and says all it has to say memorably and economically; and has been written for no other than poetic reasons”, and, continues Graves, “by “other than poetic reasons” I mean political, philosophical, or theological propaganda, and every sort of careerist writing” (Graves, 1979, p. 277).

In the Victorian age, Pater’s work was revered by Wilde, Swinburne, Rossetti, and all decadent and art-centric writers of the late Victorian period, who developed the cult of beauty, which they considered the basic factor in art, believing that life should copy art. In art and literature they prompted suggestion not statement, sensuality not morality, and the use of symbols and synaesthetic effects, meaning the correspondence between words, colours and music. Pater stated that life had to be lived intensely, following an ideal of beauty, his work showing a change in his thinking from the abstract idealism of Ruskin to more concrete reflections on beauty. In the Preface to *Studies in the History of the Renaissance*, Pater rejects the use of abstract terms in critical study, and argues that beauty is not an abstract concept but a concrete one and should be defined by concrete terms.

Walter Pater, the major British aesthete, is the founder of impressionistic criticism (which should be distinguished, as having little in common, from impressionist painting). According to him in *The Renaissance*, the real understanding of literature is less a result of the objective judgement than of the critic’s individual, based on personal impressions, responses to particular literary works and the critical act would be a beautifully expressed appreciation of the work.

Further developing this view, Wilde considers the objective evaluation of literature as irrelevant and develops in *The Critic as Artist* a type of “creative criticism”, which he calls “aesthetic” and which, based on the critic’s own personality being added to the original work

while reading, would “treat the work of art simply as a starting-point for a new creation”. Influenced by Pater, Wilde believes that the critic’s personal views and impressions represent the substratum of criticism. Unlike Arnold for whom the critic has a secondary role, for Wilde the critic is an artist, a creator and he insists on this “creative” nature of criticism. Also, while Arnold states that the critic’s responsibility is to see an object as it really is, Wilde claims in *The Critic as Artist* that “the primary aim of the critic is to see the object as in itself it really is not”. From the perspective of aestheticism, the literary work is independent and self-sufficient, and from the perspective of aesthetic or creative criticism, the literary work reveals its value if open to multiple interpretations. The true criticism, according to Wilde, must not confine itself to discover the real intention of the artist and accept that as final, because “when the work is finished it has, as it were, an independent life of its own, and may deliver a message for other than that which was put into its lips to say”.

Oscar Wilde and Aestheticism Reconstructing the Myth of Faust

The doctrine of “art for art’s sake”, which dominated the late nineteenth century avant-garde culture in Europe and England alike, made Pater the leading mastermind of the English aesthetic movement of the 1880s and the most important influence on the works of the aesthetic writers of the closing years of the century.

Among them, Oscar Wilde openly proclaimed himself a disciple of Pater and the cult of “art for art’s sake”, his novel *The Picture of Dorian Gray* explicitly materialising aesthetic doctrines and ideas. Especially close to Pater is Wilde reacting against the ethical artist and rejecting the idea of art to be a moral teacher, stating instead in *The Decay of Lying* (1890) that the “final revelation is that lying, the telling of beautiful untrue things, is the proper aim of Art”. Apart from the principles of Aestheticism expressed and argued about in the novel, *The Picture of Dorian Gray* also explicitly relies on the Faust myth, in particular with regard to the thematic treatment of the protagonist.

Curiously, after being released from prison, Oscar Wilde wrote a letter, asking to be given, among other literary works and writers, all Goethe’s works, obviously, *Faust* being one of them. In *The Letters of Oscar Wilde* (p.268-272), we can also find another statement made by Wilde in a different letter he wrote, which leads us, once again, to the source of his inspiration: “it is a pity that Goethe had never an opportunity of reading *Dorian Gray*. I feel quite certain that he would have been delighted with it”.

The story of Faust, starting from the German legend of the late medieval era with its deep roots in primitive Christian tenet has developed throughout the centuries through the

interaction between literature, collective attitudes and political events of the past, becoming one of the most important literary myth which has been continuously reconstructed and textualized in different national literatures from Renaissance to the present.

In 1587, all the fragmentary anecdotes and legends about Faust the individual were gathered into a chapbook, *Historia von D. Johann Fausten*, written by an anonymous German author, and published by Johann Spies at Frankfurt am Main. The story has a different version, being used as a cautionary tale by the Lutheran Church in order to threaten the ones who would dare to violate the moral values, as the historical figure of Faust does. Therefore, Faust is pictured as an individual who abandons all the religious beliefs and practices evil dealing with Mephistopheles. He understands the limitation of human condition; thus, he wants to become superior in order to exceed his limits, and turns to these unorthodox doings to satisfy his desire.

The English translation of the chapbook constitutes Marlowe's source of inspiration for his Faust, *The Tragical History of Doctor Faustus*. According to Kuno Francke, here the protagonist has become a typical Renaissance man, thirsty for knowledge, power and experience. He is now an adventurer, an explorer who desires supernatural power, new sensations and worldly knowledge, whereas Mephistopheles is represented as a harsh and frightening demon without any ability to understand human ambitions, being an important factor that leads Faust to his own destruction. However, Mephistopheles is not the only one who brings Faust to destruction in Marlowe's drama, but also Helen of Troy becomes a means of the latter's complete fall, being depicted as a she-devil. Lastly, Faust's own aspirations represent the final factor that leads him to damnation.

Another important author that contributed to the shape of the myth is G.E. Lessing. Even though his work was fragmentary, he provided a new version of the story, where Faust becomes the hero of learning this time. In the Classical tenet, knowledge is considered a positive value. The intellectual curiosity is not seen as sinful aspect anymore, therefore, Faust, for the first time, was fated to escape the condemnation of eternal punishment in hell.

However, the poets of the following generation, who were also the precursors of the Romantic Movement, were the ones who provided a total new image for our character, making him an individualist, a brave rebel who defies society with respect to the moral and religious aspects, and makes a pact with the Devil. One of the most important representatives of the *Sturm und Drang* movement, who puts a lot of himself into the depiction of Faust is the exceptional Johann Wolfgang Goethe. Vaan der Laan claims that Goethe's Faust stands at the

centre of the long and impressive tradition, being the most important conduit for the Faust character, of the Faust archetype. Due to his entire dedication and the changes he makes in his Faust, replacing the story from the popular culture to the realm of high culture, giving a whole new meaning and conduit for the character, Goethe is the one who establishes Faust as a literary myth. His Faust had such a colossal effect, that it became the source of inspiration for many other great artists, such as: Byron with his representation of Faust in *Manfred* and *Cain*, and Oscar Wilde with his only novel *The Picture of Dorian Gray*.

There is no doubt that *Manfred* is a dramatic Faustian poem, but the materialization of the idea of superhuman that is presented in Byron's work, which actually leads to no fulfilment or joy, makes Manfred an anti-Faustian character. Manfred is an already accomplished Faust. He was able to exceed his human condition, but in the end all that he desires is oblivion and forgiveness which represent typical human needs, whereas Goethe's Faust is so thirsty for knowledge and perpetual desire, that he aims to become a demi-god no matter what the consequences are. Even if both characters are portrayed as rebellious, immoral, and dissatisfied with knowledge so that they would use any means such as witchcraft, conjuring up and dealing with evil spirits to enact their will, they are also different. Whereas Faust accepts his limits, repents, and chooses to attribute power to God before dying, Manfred does not attribute power to anyone, defies all the spirits, does not repent, being a rebel throughout his whole existence. Even when the Abbot of St. Maurice comes to convince Manfred to repent, he refuses the path of penitence, and is ready to calmly embrace death and accept any deserved punishment because he has already achieved what he longed so much for: forgiveness from his beloved Astarte.

Another rebellious character of Byron that reconstructs the Faust myth is Cain. Even though Byron's *Cain* is considered a reinterpretation of the origins of the belief with regard to the Christian doctrine in order to react against the already established institution and authority of church, *Cain* has also got some borrowings from Goethe's *Faust*. Both of the characters are thirsty for knowledge, and due to their disappointment with human learning accept the devils' offers (i.e. the pact with Mephistopheles, the ethereal journey with Lucifer). Although they are both rebellious at the beginning, committing unacceptable deeds, such as Cain killing Abel, that act of extreme rebelliousness happening in a moment of confusion caused by the long journey that Lucifer has offered to Cain to see the other worlds (i.e. prolonged dualism of existence), in the end, both Faust and Cain understand that rebelliousness is useless. Faust accepts to attribute power to God and die. Cain leaves the Land without Paradise together

with his wife and child, the single thing that matters in the end being the only true and eternal value of love and togetherness.

Apart from the congenial ways in which Byron and other romantics attempt to apply the myth of Faust in order to support the romantic rise of individualism, and some of its individual thematic perspectives such as dualism of existence, escapism and rebelliousness, Oscar Wilde expresses the ideas of Aestheticism in his own novel *The Picture of Dorian Gray*, finding in the thematic substratum of the Faust myth a congenial way to express the aesthetic principles with regard to the thematic treatment of the protagonist, consequently being one of the authors who attempts to reshape the myth.

From the very beginning, Oscar Wilde brings together three totally different types of characters discussing about art and life. One of them is Basil Hallward, a painter who lacks interest, brightness, but still, wants to make progress and become a successful artist. The other one is Lord Henry Wotton, an aristocrat who seems to grab attention wherever he appears due to his exuberance, confidence, stylishness, and scandalous perspective and ideas about life and how one should live it. Interestingly, they call each other “friend” even though these two characters do not share any similar interests or opinions, but are very different from each other. The reason Wilde has brought them together in the opening scene of his novel, is not only to allow two different types of characters to share their remarks on Basil’s work, but to make possible the first “influence” of Lord Henry that he will exercise on his disciple, the young and incredibly handsome man who poses for Basil’s masterpiece, Dorian Gray.

There is no doubt that Dorian Gray is another Faustian character, who through the influence of the flamboyant Lord Henry Wotton, “sells his soul” for youth, sensations, experience and pleasure: [Dorian to Lord Henry] “You fill me with a wild desire to know everything about life”. The bargain here takes a different form, as Dorian is not fully aware of the fact that his desires will eventually come true, where the picture will represent his true soul, and he, the individual, will represent the picture. The question Wilde arises is what happens if art becomes life, and life becomes art?

According to Willoughby, under the influence of Lord Henry, Dorian Gray fails to understand, and later on, even rejects all the signs that the portrait gives to him about his own real self. Wotton’s “New Hedonism” makes Dorian experience all the possible sensations that our world might offer: “Let nothing be lost on you. Be always searching for new sensations. Be afraid of nothing ... With your personality, there is nothing you could not do” (22). Therefore, stimulated by his own aesthetic Mephistopheles, Dorian Gray embraces a new life

of intense and immoral experiences and sensations. Even the last remnants of morality left in Dorian are erased by Lord Henry immediately after Dorian's affair with Sibyl Vane, where Wotton teaches Dorian how to reject any feelings of guilt or remorse towards the suicide of the poor actress whom he has betrayed and destroyed: "You must think of that lonely death in the tawdry dressing-room simply as a lurid fragment from some Jacobean tragedy." Wotton urges, "the girl never really lived, and so she has never really died" .

Dorian meets Sibyl Vane at the beginning of his vicious life. She is a young and innocent actress, whom our protagonist immediately worships due to her performance of a new character each night. Sibyl represents for Dorian the unreal and perpetual change that he wishes:

"To-night she is Imogen." he answered, "and tomorrow night she will be Juliet."

"When is she Sibyl Vane?"

"Never."

"I congratulate you."

"How horrid you are! She is all the great heroines of the world in one" (45).

However, when Sibyl reveals to Dorian the fact that she cannot act anymore due to her feelings she has for him, he leaves her since he desires a constant change, a new "great heroine" each night, someone to captivate him in another performance every single night, and not a wife.

Dominick Rossi (p.188-191) claims in his article, *Parallels in Wilde's The Picture of Dorian Gray and Goethe's Faust*, that the affair which Faust has with Gretchen is very similar to the one between Dorian and Sibyl. The former's affair starts immediately after Faust's own transformation through the pact he makes with Mephistopheles. Faust instantly worships Gretchen, and as well as Dorian, betrays her when Gretchen unveils the truth about her life, which is one of hard work, and not a phantasy that Faust has imagined. Both girls are seduced, and, shortly after, betrayed and eventually destroyed by their lovers when they reveal their true selves, all the romance coming to an end.

Both Faust and Dorian feel guilty due to the girls' death. Faust tries to save Gretchen only because of his uncomfortable feeling of guilt, and not because he cares about her. At this point he has already left behind any vestiges of moral caution, slowly turning into an amoral and self-divided individual, totally separated from any community, incapable of feeling care for the Other, whereas Dorian is taught by Lord Henry to reject any feelings of remorse, thus jettisoning the last remnants of morality and care that he might possess towards the Other.

Another important matter with regard to the similarities between the two works, stated by Dominick Rossi (p.188-191), are the two characters in Goethe's play, more exactly Gretchen's brother, Valentin, and her mother, that find their equivalents in Wilde's novel, Jim Vane, Sibyl's brother, and their mother. Therefore, Valentin is the counterpart of Jim Vane, both of them being away when it is necessary for the plot. Valentin is a soldier, and Jim is a sailor. They both seek to avenge their sisters' death, but are eventually killed by the protagonists. The girls' mothers are also similar as they are more concerned with money than with their daughters' well-being, making full use and deriving benefit from the poor girls' innocence.

Dominick Rossi (p.188-191) also asserts that youth is another important factor encountered in both *Faust* and *The Picture of Dorian Gray*. Both protagonists have their youth granted under mysterious circumstances. At the beginning of his journey, Faust visits a witch in order to get a youth potion. In Dorian's case, the picture takes his soul in exchange.

Just as Faust, Dorian has a selfish nature. His desire of knowing everything, experiencing each sensation one might feel or discover, is increasing day by day since the very moment Lord Henry stirred these ambitions in him: "There were moments, indeed, at night, when (...) he would think of the ruin he had brought on his soul, with a pity that was all the more poignant because it was purely selfish. But moments such as these were rare. (...) The more he knew, the more he desired". Moreover, his immorality and intense desire do not stop here because every time he would go upstairs to the locked room to watch the picture that represents his true appearance and soul, evil, ugly, wrinkled, guilty, immoral, old, he would "stand, with a mirror, in front of the portrait that Basil Hallward had painted of him, looking now at the evil and aging face on the canvas, and now at the fair young face that laughed back at him from the polished glass. The very sharpness of the contrast used to quicken his sense of pleasure. He grew more and more enamoured of his own beauty, more and more interested in the corruption of his own soul". Not only that he is completely satisfied with his new self, forever young, handsome, charming, but he does not even feel a bit of remorse or guilt for his terrible deeds. As Willoughby claims (p.66-68) Dorian desperately refuses to acknowledge any emotional realities that might disturb him, such as guilt, remorse, regret, or even sorrow, which do not lead him to self-development, but to disintegration and extreme confusion that provoked him into committing murder, and eventually suicide. It seems that all Wotton's theory of how one should live a life was a total mislead for Dorian. Besides the fact that Lord Henry's aesthetic philosophy only confused our protagonist, it was actually "a pose", as Basil

Hallward calls it at the beginning of the novel, because he would never do any of the things or practice any of the outrageous ideas he has uttered for so long: “You never say a moral thing, and you never do a wrong thing. Your cynicism is simply a pose” . Moreover, Wilde’s question has been answered as well once with Dorian’s self-destruction - aestheticism in practice is limited, and art cannot replace life, nor life can substitute art.

However, there is also a noticeable difference between Faust and Dorian Gray. Whereas Faust reaches the state of boredom pretty soon by sensing only worldly pleasures, and tends to search for perpetual desire to always kindle him in order to provide himself a goal to achieve, and, therefore, to reach a state of permanent satisfaction, or even happiness, Dorian is looking only for new sensations and experiences just to avoid dealing with feelings such as remorse, regret, fear, guilt, in other words, to distract himself.

Curiously, the scene in which Basil begs Dorian to repent finds its counterpart in a scene from Byron’s *Manfred* when the Abbot of St. Maurice comes to convince Manfred to repent, but just as Dorian, he refuses the path of penitence as both of them realize that it is too late for repentance, which at the same time, contrasts the scene in which Faust chooses to repent and attribute power to God because he finally understands that this is the only way to achieve real happiness, as Schopenhauer claims that the real state of happiness is in Heaven. This time different from Faust, Dorian is incapable of understanding the value of repentance even though Basil tries to teach it to him:

“Good God, Dorian, what a lesson! What an awful lesson! Pray, Dorian, pray”, he murmured... “The prayer of your pride has been answered. The prayer of your repentance will be answered also. I worshipped you too much. We are both punished.” Dorian Gray turned slowly around, and looked at him with tear-dimmed eyes. “It is too late, Basil”, he faltered. (p.157-158)

Even though there are so many horrifying signs that the picture displays, making even Basil feel terrified and deeply ashamed by his own work of art, Dorian still refuses to acknowledge any of them, and remains devoted to Lord Henry Wotton and his limited aesthetic philosophy, fact that causes him confusion. Instead of feeling remorse or regret, Dorian starts feeling only hatred towards the poor painter: “Dorian Gray glanced at the picture and suddenly an uncontrollable feeling of hatred for Basil Hallward came over him” . In this fit of rage and moment of confusion, Dorian Gray murders Basil, just as Byron’s Cain kills his brother, Abel. It is obvious that none of the characters is fully aware of their terrible deeds, as Dorian picks up the same knife, he has stabbed Basil with, and attempts to destroy the

portrait, without even realizing that he is on the point of committing suicide, whereas Cain's monologue that follows immediately after the crime indicates that he could not differentiate between the various worlds, the real one and the other worlds he has visited with Lucifer.

A very interesting perspective is given by Terence Dawson in his book *The Effective Protagonists in the Nineteenth-Century British Novel. Scott, Bronte, Eliot, Wilde*, who argues that readers and critics should firstly consider Jung's personality types in order to really understand Wilde's novel. He claims that Basil, who is an introverted intuition type, has more to do with Dorian, an extrovert, than many would imagine. When Basil encounters Dorian for the last time, just before being showed the picture, Dorian confesses to him: "You are the one man in the world who is entitled to know everything about me. You have had to do more with my life than you think" (p. 155). In this respect, Basil determines Dorian's each experience, which makes the former an effective protagonist. Indeed, the one who provokes Dorian into multiple immoral acts is Lord Henry Wotton (another introverted type, but this time an introverted sensation type), but just because Dorian misinterprets Wotton's words, and this happens still because of Basil Hallward. For instance, as Basil attempts to feel again the same intense emotion Dorian gave him at their first meeting, so Dorian collects some tangible treasures that were "means of forgetfulness, modes by which he could escape for a reason, from the fear that seemed to him at times to be almost too great to be borne" (p. 140). Moreover, the way Dorian watches Sibyl Vane perform different heroines, so does Basil with Dorian through casting him in various roles. Basil's fascination and obsession with Dorian Gray reflects Dorian's obsessive life. Basil disinterest to find out more about Dorian as an individual or person mirrors Dorian's disinterest in learning anything about Sibyl Vane besides the roles she plays. Another argument in this respect given by Dawson is the fact that as Dorian rejects the poor actress immediately after she reveals herself, so is Basil shocked to the core on seeing the true Dorian Gray. However, in our opinion, the disinterest that Dorian shows after seeing who Sibyl Vane really is, does not have anything to do with the shock Basil lives the moment he sees the portrait. Dorian simply wants to be delighted every night with another performance of Sibyl Vane. When she confesses that she cannot act anymore due to her love for him, he leaves her. The reason is very simple – Dorian was not looking for a wife, but for a new sensation every night, and he acts with cruel disregard for anything other than his own sensations. He does not care for the Other, but for his sensations, experiences, pleasures, for his own self, which makes him an amoral character. Whereas Basil is of course shaken to see how such an inexplicable thing has happened to his masterpiece. He himself

even feels ashamed by the picture, and tries to teach Dorian the value of repentance, but the latter cannot understand its importance.

Finally, according to Dawson (p.80), the reason why Dorian Gray is not a Faustian character is the fact that he is not the effective protagonist of the novel because everything that happens to Dorian is related to Basil's obsession with him, whereas Faust is the effective protagonist of Goethe's philosophical poem. Dawson also considers in his book the character's cravings, asserting that "Faust yearns for knowledge, Dorian for sensations" (p. 80). However, as knowledge starts with "seen" or "experienced" according to Immanuel Kant, the sensations Dorian is so much longing for are also knowledge.

Conclusion

Since its literarization in Renaissance, the myth of Faust has been one of the most continuously textualized and reconstructed myths in literary history, including in the nineteenth-century English literature. Aestheticism, as part of the late Victorian avant-garde theory and practice of art – with its claims that art is self-sufficient, autonomous, has no connection to reality and morality, and should provide solely refined sensuous pleasure rather than convey moral or sentimental messages, as it should have no didactic purpose, or be in some other ways useful – would also find in the thematic substratum of the Faust myth a congenial way to express its principles and consequently reshape the myth.

For Mircea Eliade and other scholars, "myth is a sacred, timeless and eternal story. Myth recounts a sacred story; it relates an event that took place in primordial times, during the legendary era when things began" (Golban, p. 14). Throughout the centuries, the story of Faust has become one of the most important myths in literature, and as a myth it has been reconstructed, revived and rewritten in various literary works from different periods and movements all over the world. In British literature, Marlowe has made the first step with his Renaissance Faust, an adventurer and explorer thirsty for knowledge, power and experience. After becoming a character for puppet shows, Goethe has changed the trajectory of the Faust character, probably inspired by Lessing's fragmentary version, where due to the Enlightenment doctrine, knowledge is not a sin anymore, and Faust escapes damnation, replacing the story from the realm of popular culture to the one of high culture; therefore, his version becoming an inspiration for many writers. Two of the well-known British writers inspired by Goethe's *Faust* were Byron and Oscar Wilde. As the story of Faust reflects the idea of a rebel attempting to exceed the limits imposed by human condition, to develop and improve, and, finally, rise above all these boundaries of existence, it makes a good support for

the Romantic credo and thematic perspectives, such as the rise of individualism, in general, and dualism of existence, rebelliousness and escapism, in particular. Whereas the late Victorian avant-garde theory and practice of art – with its assertions that art is self-sufficient, autonomous, has no connection to reality and morality, and should provide solely refined sensuous pleasure rather than convey moral or sentimental messages – would also find in the thematic substratum of the Faust myth a congenial way to express its principles.

There are many similarities between Faust and Dorian even though some consider that they should not be compared as they are different types of characters, one being the effective protagonist – Faust, and the other the main protagonist – Dorian. However, Oscar Wilde’s attempt to reverse reality with artistic realm is actually what makes Dorian be a Faustian character, as he puts aestheticism into practice, where his life becomes art, and art, the picture that takes his soul and gives him beauty and young age in exchange, becomes his life. Even Harry considers that “Dorian will tell a startled” (p.110). In the end, “treating art artistically” without any realistic concern as Lord Henry teaches his pupil, will bring self-destruction and inexperience, instead of self-development and experience. Art is art, and life is life, and they should not be reversed.

In order to have a clearer view over the similarities and differences between the two characters, we have created the chart below:

Faust	Dorian
Makes a deal with Mephistopheles to be able to exceed his human condition	Is influenced by Lord Henry, his aesthetic Mephistopheles, and in mysterious ways, achieves what he desires: to be always young and handsome.
Yearns for knowledge	Yearns for sensations
Youth is an important factor for Faust, as he visits a witch to get a youth potion	Youth is what Dorian Gray desires.
Agrees on giving his soul to Mephisto in exchange of 24 years of worldly pleasure	His soul is taken by the picture in exchange of youth, power, sensations, experiences
Understands that worldly pleasure does not offer him satisfaction anymore	He is very satisfied with his own self as he stays young and experiences new things all the time, even though there are some rare moments of fear that he tries to avoid, however.

Faust	Dorian
Is looking for perpetual desire in order to avoid boredom and feel satisfied	Is looking for perpetual change in order to get a new sensation every time and, later, to avoid uncomfortable feelings, such as regret, guilt, fear.
At first, seduces Gretchen, and then betrays and destroys her	At first, seduces Sibyl Vane, and then betrays and destroys her
Kills Valentin, Gretchen's brothers, who tries to avenge his sister's death	Kills Jim Vane, Sibyl's brother, who tries to avenge his sister's death
Gretchen's mother is more interested in money than in the well-being of her good- hearted and innocent daughter	Sibyl's mother is more interested in money than in the well-being of her good-hearted and innocent daughter
Is selfish, does not care for the Other, as he is incapable of care, he is amoral	Is selfish, cares about nothing apart from his own sensations. As he is incapable of feeling care, he is amoral
Understands the value of repentance, probably achieves happiness by uniting with God, which proves self-development and self-improvement.	Does not understand the value of repentance, which shows that he could not improve or develop himself either throughout the novel or at the end of it, loses his identity, and therefore destroys himself.

Oscar Wilde's novel *The Picture of Dorian Gray* is a literary work which, like Walter Pater's Bildungsroman *Marius the Epicurean*, differs and departs from the dominant in the period realist fictional discourse of Dickens, Thackeray, Meredith, Butler, George Eliot, and others.

Wilde expresses and argues about the principles of Aestheticism in the novel, and relying on these principles, having explicitly revived the Faust myth, he reconstructs its thematic perspectives in the treatment of the protagonist. By disconsidering the realist concern with the relationship between the individual and the milieu, and any relationship between real life and art, or any moral and didactic significance of art, Wilde would show that a Faust confusing life and art, reality and artistic realm embarks on a way of existence which is not from inexperience to experience, but from inexperience to inexperience.

In this respect, *The Picture of Dorian Gray* can be considered an anti-Bildungsroman of a Faust whose portrait as a piece of art is the source of the loss of identity.

Dita, P.D. (2019). A late Victorian interference of genres: aestheticism reshaping the Faust myth in the picture of Dorian Gray. *Humanitas*, 7(14), 337-357

References

- Abrams, M. H. & G. G. Harpham. (2009). *A glossary of literary terms*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.
- Dawson, T. (2016) *The effective protagonists in the nineteenth century British novel. Scott, Bronte, Eliot, Wilde*. Oxon: Routledge.
- Francke, K. (2009) *Lectures on the classics from the five foot shelf of classics. Vol. L1*. New York: Cosimo Classics.
- Gagnier, R. (2004). The Victorian fin de siècle and decadence. In L. Marcus and P. Nicholls (Eds). *The Cambridge history of twentieth century English literature*. (pp. 30-49) Cambridge: Cambridge University Press.
- Goethe, J. W. (2015). *Faust*. Bucharest: Humanitas.
- Golban, P. (2013). *The foundations of English literary criticism: from Philip Sidney to Henry James*. Lampeter: The Edwin Mellen Press.
- Golban, T. (2014). *Rewriting the hero and the quest: myth and monomyth in Captain Corelli's Mandolin by Louis de Bernières*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH.
- Graves, R. (1979). Legitimate criticism of poetry. In D. M. Urnov (Ed.). *The idea of literature: the foundations of English criticism*. (pp. 276-281) Moscow: Progress Publishers.
- Habib, M. A. R. (2005). *A history of literary criticism: from Plato to the present*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Hight, G. (1976). *The classical tradition: Greek and Roman influences on Western literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Lodge, D. (2000). *Modern criticism and theory*. London: Longman.
- Matz, J. (2001). *Literary impressionism and modernist aesthetics*. Port Chester: Cambridge University Press.
- Regan, R. (1967). *Poe: a collection of critical studies*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Rossi, D. (1969). Parallels in Wilde's the Picture of Dorian Gray and Goethe's Faust. *College Language Association Journal*, 13(2), 188-91.
- Sanders, A. (1994). *The short Oxford history of English literature*. Oxford: Clarendon Press.
- Scott, C. (1991). Symbolism, decadence and impressionism. In M. Bradbury & J. McFarlane. (Eds), *Modernism 1890-1930*. (pp. 206-227) London: Penguin Books.

Dita, P.D. (2019). A late Victorian interference of genres: aestheticism reshaping the Faust myth in the picture of Dorian Gray. *Humanitas*, 7(14), 337-357

Van der Laan, J.M. (2007). *Seeking meaning for Goethe's Faust*. London: Continuum International Publishing Group.

Wilde, O. (1992). *The picture of Dorian Gray*. Ware: Wordsworth Editions Limited.

Willoughby, G. (1993). *Art and Christhood: the aesthetics of Oscar Wilde*. London: Associated University Press.

IRIS MURDOCH'S STRUCTURALISM: DISBELIEF IN LANGUAGE

Bariş METE¹

Abstract

Iris Murdoch published *Under the Net* amid the structuralist discussions about meaning and language. As Murdoch was a philosopher, she published philosophical writings as well as literary works. Murdoch distrusted language, her main characters in *Under the Net* thus attend to the same concept. While her protagonist James Donaghue plagiarises from Hugo Belfounder in order to compose his book *The Silencer*, Hugo believes that it is silence instead of language where meaning is conveyed. James silences Hugo for he erases Hugo's identity during the process of the composition of *The Silencer* as the speaker of the text. However, it is at the same time because of his approach to language that Hugo keeps silent in order to be meaningful. Besides being silenced by James, Hugo intentionally silences himself. This study, therefore, explores the traces of Murdoch's involvement in the structuralist questions of meaning and language in her debut novel.

Keywords: meaning, language, structuralism, silence, speech

IRIS MURDOCH'IN YAPISALCILIĞI: DİLE OLAN GÜVENSİZLİK

Öz

Iris Murdoch *Under the Net*'i anlam ve dil hakkındaki yapısalcı tartışmaların arasında yayımlamıştır. Murdoch bir filozof olduğundan, edebi eserlerin yanında felsefi metinler de yayımlamıştır. Murdoch dile güvenmemekteydi, *Under the Net*'teki belli başlı kahramanları da bu nedenle bu konu ile meşgul olmaktadır. Ana kahramanı James Donaghue, kitabı olan *The Silencer*'ı yazmak için Hugo Belfounder'dan izinsiz alıntılar yaparken, Hugo anlamın dilde değil suskunlukta ifade edilebileceğine inanmaktadır. *The Silencer*'ın yazılması sırasında Hugo'nun kimliğini ortadan kaldırdığı için, James Hugo'yu sessizleştirmektedir. Fakat aynı zamanda dile olan yaklaşımından dolayı Hugo, anlamlı hâle gelebilmek için kendisini sessizleştirmektedir. James tarafından susturulmasının yanında, Hugo kasıtlı olarak kendisini susturmaktadır. Bu çalışma bu nedenle, Murdoch'ın ilk romanında yer alan anlam ve dil hakkındaki yapısalcı sorulara olan ilgisinin izlerini araştırmaktadır.

¹ Assist. Prof. Dr., Selçuk University, Department of English Language and Literature, bm@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7471-5058

Anahtar Sözcükler: anlam, dil, yapısalcılık, suskunluk, konuşma

Introduction

Iris Murdoch (1919-1999) made her professional literary debut with what some of her critics have principally called a Bildungsroman whose protagonist is said to be “seeking a way to encounter the world and find himself” (Porter, 1969, p. 379) and “inhabit[ing] the shadowy, classless world of London Bohemia” (Hague, 1986, p. 213) throughout, as this special term particularly suggests, his moral and psychological formation, or, to be more precise, “the hero’s gradual progression to a certain degree of enlightenment” (Nicol, 2004, p. 72). Murdoch’s *Under the Net* was published in 1954 when she, not only as a novelist but also as a philosopher, had already been familiar with and contributing to most of the contemporary theoretical discussions about literary studies in Europe and the Americas. Although Murdoch was particularly a Platonist philosopher who had studied Plato’s thought at Cambridge and, after having her degree, taught the ancient Greek philosopher at Oxford until 1963, she was by no means stranger to the popular arguments of the mainstream literary theories of her time. It was so much so that “we should recognise that ... Murdoch’s literary theory recalls a range of theories of authorship from romanticism (e.g. Schiller, Coleridge, Keats) to modernism (Eliot and Joyce) and poststructuralism (Barthes, perhaps even Bakhtin)” (Nicol, 2006, p. 150). It is distinctly perceptible in many of the essays on philosophy and literature Murdoch had written exactly between 1950 and 1986 that she was, for the most part, unquestionably well informed about what had specially regulated the contemporary thinking – the late nineteenth-century existentialist philosophies of not only Kierkegaard and Nietzsche but also Dostoevsky and Sartre. Although Murdoch was not “a Sartrean or any other kind of existentialist” (Sturrock, 1988, pp. 144-45), she was “inoculate[d] ... against the genteel assumption of other British philosophers that philosophy was a technical matter best kept out of reach” (Sturrock, 1988, p. 145). It is because of this that *Under the Net* is said to be thematically “related to Murdoch’s interest in Sartre, to the dedicatee Raymond Queneau, and to Beckett” (Conradi, 1990, p. 27). Accordingly, Murdoch’s early essays on philosophy and literature were devoted primarily to her attempts to comprehend existentialism as a philosophical and a literary study. As it is pertinently commented elsewhere, it was even her “approach to morality [that had] shown the seeds for the self-responsible, value-creating and fundamentally alienated individual that Miss Murdoch [found] at the centre of existentialist thought” (Mulhall, 1997, p. 223). Therefore, Murdoch had nearly been associated with existentialism, yet “she distanced herself from existentialism early in her career” (Bove, 1993,

p. 3). In addition to this, Murdoch's philosophical-literary essays composed between 1950 and 1959 mostly discuss the special relationship between the novelist and the contemporary literary theory which the novelist had been considered by critics as part of. By way of illustration, in Murdoch's "The Novelist as Metaphysician" – one of her essays on philosophy and literature where especially her interpretation of the early twentieth-century structuralism is most noticeable – she asserts that the subject of her discussion in this particular essay is "what some French critics have called 'the phenomenological novel'" (1999, p. 101). Murdoch herself clarifies what this specific statement in the quotation truly refers to by expressing that "there is to it a very special flavour which is due to a definite theory held by the novelist" (1999, p. 101). In other words, as Murdoch argues in this essay, her discussion about the contemporary theory particularly focuses on the novelists who, besides being the authors of fictional narratives, were philosophers. These novelist-philosophers, as Murdoch cites, were particularly Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir and Albert Camus who "[had] also produced books on philosophy which they regard as related to their work in literature" (1999, p. 101) since these names, as Murdoch claims, were "doing philosophy as well as writing novels" (1999, p. 101).

This particular situation is surely comparable to what Murdoch herself had been doing as a novelist and a philosopher, which she specifically calls the "*rapprochement* of literature and philosophy" (1999, p. 101). Murdoch was among those writers whose novels "embrace a variety of philosophical issues, but the most significant are the philosophizing activity itself, the nature of human nature, and the redefinition of language" (Vickery, 1971, p. 70). She published her most acclaimed examples of narrative fiction (e.g. *The Black Prince* [1973], winner of the James Tait Black Memorial Prize; *The Sacred and Profane Love Machine* [1974], winner of the Whitbread Literary Award; *The Sea, the Sea* [1978] winner of the Booker Prize) during the second half of the twentieth century when structuralism (French in origin) as a theory had especially been prevailing over literary studies of the time. Murdoch was definitely not unaware of this, and she, therefore, made specifically the key discussions of structuralism – such as language, meaning, narrative structure and intertextual connections – part of the themes of her fictional narratives published in that period. Murdoch, for example, asserts, "I think we are all structuralists now. This is a fashionable name for a trend of thought which has been going on for a long time" (Bellamy & Murdoch, 1977, p. 136). Besides all these, Murdoch reminds her reader of a recent example of the above-mentioned *rapprochement* between literature and philosophy. According to Murdoch's discussion, the Romantic movement in (English) literature was an exemplary case for such a reconciliation

between the two areas of study. In other words, as it is in the case of Sartre, Beauvoir and Camus (not excluding Murdoch herself), the leading figures of the Romantic movement – at least Wordsworth, Coleridge and Shelley in English Romanticism – had been philosophers who, according to Murdoch, had published philosophical writings as well as their metrical compositions.

Murdoch's discussion about her thesis on the rapprochement between literature and philosophy deepens through her attentiveness to a distinct literary and philosophical issue – the theory of meaning. And this is exactly where Murdoch's illustration of mostly the structuralist literary theory takes its unique shape. One of the most principal contentions of structuralism as a way of studying literature is the assertion that "things [e.g. fictional or non-fictional narratives] cannot be understood in isolation – they have to be seen in the context of the larger structures they are part of" (Barry, 1995, p. 39). What characteristically follows from this particular statement is that things which cannot be understood in isolation are meaningless by themselves since meaning is believed by structuralist literary critics to be not inside things but outside. As a result of this resolution, it is pointed out that "Meaning is always an attribute of things, in the literal sense that meanings are *attributed* to the things by the human mind, not contained within them" (Barry, 1995, p. 39). Therefore, what is primarily observable here in this discussion is the significant position which meaning as a special term occupies in the structuralist theory of literature. Murdoch's analytical discussions – as it would perhaps be expected – specially concentrate on the structuralist theory of meaning as well. Murdoch specially defines phenomenology as "an *a priori* theory of meaning" (1999, p. 102) through which she draws attention to the theoretical (structuralist) background of what she herself has called the phenomenological novels – including her own narratives in this category. Meaning, Murdoch asserts, is the key concept to the thought and fiction, for example, of Sartre who, together with de Beauvoir and Camus, brought about the harmonisation of literary and theoretical writings.

Murdoch states that the theory of meaning in English-language literary studies has evolved into its contemporary standard mainly from the same structuralist enquiry into the relationship between the phenomena and their meanings. It is because of this that Murdoch illustrates the connotations of meaning in theory within the same structuralist context. As it has already been established, structuralist interpretations of meaning had originally emerged from the linguistic theories of the Swiss linguist Ferdinand de Saussure. Comparable to this historical fact, the research on the study of meaning in literary criticism in England, Murdoch

asserts, had been carried out by linguistic philosophers. Structuralist critics discover meaning not inside things (i.e. phenomena), but outside. In other words, meaning is to be unearthed in a wider and broader structure – thus the name structuralism. Murdoch's corresponding illustration of this issue becomes observable in her assertion that "Meaning is explained in terms of the position of words in the language and their relation to that more or less conventional framework of behaviour which ekes out the language" (1999, p. 102). In addition to his, Murdoch claims that phenomenology itself is a theory of meaning which categorises the contemporary fiction making use of the theory as phenomenological narratives. Parallel to this assertion, Murdoch's phenomenological novels, which combine theoretical discussions with fictional narratives, make overt enquiries into the connotations of meaning as a special term.

Murdoch participates as a novelist-philosopher in the same theoretical interpretation. In other words, she shares the same notion of meaning with the structuralist perception. According to Murdoch, meaning is neither "inherent in things themselves" (1999, p. 102) nor "residing in a transcendent intelligible world" (1999, p. 102). Furthermore, relying on the structuralist emphasis on the subjectivity of all knowledge and judgement, Murdoch considers meaning as "dependent upon the activity of the subject" (1999, p. 102). Therefore, her discussion mirrors the most fundamental thoughts of structuralist theory. However, what principally surfaces from Murdoch's discussion about the notion of meaning here is that she relates the existentialist idea of the absurd to the structuralist notion of meaning. In other words, at the end of the structuralist assertion that meaning is outside is the existentialist conflict to seek meaning and the impracticability of finding any. Murdoch thus comments that "Meaning is suddenly seen as withdrawn not from a world of objective values, but from physical objects themselves. This is a plunge into the absurd" (1999, p. 107). Structuralism and existentialism share so common a concern for meaning that Murdoch's structuralism effectively becomes an echo of the late nineteenth-century existentialist absurdism. The notion of meaning covers perhaps the broadest argument and analysis not only in the existentialist but also in the structuralist thought. It is true as Murdoch asserts here that "we confer meaning, not only upon ethical and religious systems, but upon the physical world too, in that we see it as the correlative of our needs and intentions" (1999, p. 107). The question, however, is the fact that "this meaning could in principle vanish, leaving us face to face with a brute and nameless nature" (Murdoch, 1999, p. 107). This situation principally refers to the existentialist idea of meaninglessness as well as the structuralist notion of the subjectivity of

meaning. It is, as Murdoch states, "The same vanishing of meaning" (1999, p. 107) that Sartre, de Beauvoir and Camus had exemplified in their fictional narratives.

Language and Silence

Murdoch's literary practice in the discussions of structuralism – as well as existentialism – becomes noticeable mostly through the illustrations of her distrust of language as a medium to convey meaning. For Murdoch, language has "the potential to lie, to distort reality, and to create false pictures and situations" (Hague, 1984, pp. 64-65). According to another relevant comment, Murdoch's inquisitorial approach to language is due to "The postmodern world" (Antonaccio, 2004, p. 273) in which "meaning is seen as a function of the differential play of signifiers rather than of signs pointing beyond themselves" (Antonaccio, 2004, p. 273). The significance of language in Murdoch's fictional narratives is also due to the fact that "the dilemmas of language emerge as the controlling existential and aesthetic problem in ... Murdoch" (Vickery, 1971, p. 70). If language cannot be trusted to ensure the expression of meaning, it has necessarily to be replaced with silence (i.e. lack of language). This particular conclusion is one of the clearest messages of Murdoch's *Under the Net* which is claimed to have been designated as a "highly instructive example [of] the contemporary philosophical novel" (Vickery, 1971, p. 69) whose "central image is drawn from Wittgenstein, who uses it to refer to the incapacity of language and theory fully to represent contingent reality, just as a net cannot fully contain whatever it is cast over" (Nicol, 2004, p. 14). The suggestion that language should be replaced with silence is first addressed to the reader in *Under the Net* in one of the most figuratively depicted scenes, in the miming theatre scene where the prevailing idea is that what generates meaning is silence instead of language. As it is meaningfully asserted here, "[Murdoch's] first novel notably expresses her preoccupation with the theatre, with theatrical imagery, with the springs of cunningly contrived illusion" (Johnson, 1987, p. 20). The description of the theatre in this scene is so symbolic of the idea of silence that it conclusively initiates in the reader's mind the image of the situation of an entire lack of sound and language. In addition to this, Murdoch's depiction of the scene is particularly characterised by the use of some special vocabulary which forcefully echoes silence. It is, for example, a "miming theatre" (1982, p. 34, emphasis my own) where "The audience is requested to laugh *softly* and *not to applaud*" (1982, p. 34, emphasis my own). The protagonist of the novel, James Donaghue, who is said to be "a dropout from pure thought and a refugee also from Parisian existentialism" (Sturrock, 1988, p. 149), "did not look for a bell, but tried the handle at once" (1982, p. 34). James describes the

atmosphere asserting “The door opened *quietly* and I stepped on *tiptoe* into the hall. An oppressive *silence* surged out of the place like a cloud. I closed the door and shut out all the little noises of the river front. Now there was nothing but the *silence*” (1982, pp. 34-35, emphasis my own). It is, furthermore, here in this verbal description that the inside of the theatre building – the darkness and the silence – evidently suggests Plato’s Allegory of the Cave (i.e. Murdoch’s Platonist background) where James is metaphorically portrayed as one of the cave dwellers who are only able to see the shadows cast by the fire upon the walls of the cave. Murdoch establishes the impression of silence in the miming theatre scene so powerfully that James “walked slowly ... planting [his] feet with care on a long black sound-absorbing rug” (1982, p. 35). He could hear “no sound” (1982, p. 35). The mime actors of the theatre are part of the silence as well. More particularly, the actors “were continuing to execute their movements in the extraordinary silence ... wearing soft close-fitting slippers” (1982, p. 36).

Murdoch takes part as a novelist-philosopher especially in the structuralist assumption that meaning is arbitrary. It is also the result of this approach of the novelist to the contemporary literary theory that her characters in *Under the Net*, where “Murdoch involves us in questioning the nature of truth, and language itself is seen to be artifice; it can be used to display or conceal; it is itself theatre; it puts on a show which may or may not represent the speaker’s true thoughts” (Spear, 1995, p. 23), seek meaning not in language but in silence. It is particularly Hugo Belfounder, who theorises about the lack of meaning in language as “the central theme of this book” (1982, p. 53), as James describes him to the reader. Hugo is a German-origin man who has from his father inherited an armaments factory. However, Hugo’s theories of fireworks and thus his business have failed particularly when “the newspapers [have] began to talk, and to refer to them as works of art, and to classify them into styles” (1982, p. 55), which has “so much disgusted Hugo that it [has] paralysed his work” (1982, p. 55). It is because of this failure at doing a project on fireworks that James, who has agreed to let his body to be experimented in a medical clinic in exchange for free accommodation and as “part of a psychological healing process” (Hague, 1986, p. 216), first meets Hugo. James welcomes solitude during the experiment in the clinic for he would dislike it particularly when he has been accompanied by talkative men who he specially calls “garrulous” (1982, p. 55). This situation (i.e. lack of language) becomes even more comprehensible when James asserts, “The limited and protected isolation which such an institution offers in fact suits me quite well” (1982, p. 55), which apparently reminds the reader of an earlier scene in the novel – the scene of the miming theatre where James has met

the same privacy and aloneness. This is, in other words, silence. Nevertheless, it is Hugo in the novel instead of James who truly articulates his distrust in language. Although James is first irritated by Hugo's presence in the room where he has so far been enjoying loneliness, Hugo has unexpectedly kept silent as James asserts that "Two days passed during which we did not exchange a single word. He seemed, indeed, absolutely unaware of my presence. He neither read nor wrote but spent most of his time sitting at the table looking out of the window" (1982, p. 56). This situation – the complete lack of language – has gradually become intolerable; and James has to inaugurate a conversation during whose topics he has noticed that Hugo "was not only not mentally deficient, but was highly intelligent ... He was the most purely objective and detached person" (1982, p. 56-57).

Hugo's theory of language could be summarised in James's interpretation of Hugo's assumption that "He was ... interested in the theory of everything ... Everything had a theory, and yet there was no master theory" (1982, p. 58). This clarification of Hugo's thought on the nature of language becomes more intelligible when Hugo questions how meaning is conveyed particularly in case of a translation, which, of course, relates to what James had been doing; he had been translating the French writer Jean Pierre Breteuil's *Le Rossignol de Bois* (*Wooden Nightingale*) into English. According to Hugo's theory, meaning is so problematic a concept that it would become even more questionable to perceive meaning in a translated text (or in translated speech). It is because of this that Hugo had first been making enquiries about the issue through these questions: "What do you mean when you say that you think the meaning in French? How do you know you're thinking it in French? If you see a picture in your mind how do you know it's a French picture" (1982, p. 58)?

Nevertheless, what becomes more baffling here in this scene is the fact that the target of this enquiry, James, was unable to provide a successful resolution to the question pointed out by Hugo. The way James answered Hugo, "What seemed to me to be the simplest utterance soon became ... a dark and confused saying of which I no longer myself knew the meaning" (1982, p. 58), establishes the idea that even the speaker himself is incapable of comprehending the meaning of speech. As a consequence of this, it is claimed that "[James] also learns from Hugo that no language can ultimately express truth" (Rice, 1992, p. 77). Furthermore, James argues that he had simply been translating, which was plain enough for him not to feel ever anxious about the condition of meaning in language. Hugo's enquiries, however, had inaugurated in James' mind a new perspective on the relationship between

language and meaning. It is absolutely because of this that James asserts, "During these conversations I began to see the whole world anew" (1982, p. 58).

Hugo's discussions about the theories of language and meaning are the illustrations of what has already been designated earlier as Murdoch's rapprochement between literature and philosophy – her perception, as a novelist and a philosopher, of the principal arguments of the structuralist movement. Murdoch agrees with the structuralist assertion that language fails in transferring the meaning from the speaker to the listener. As a result of this, it is Hugo in Murdoch's narrative who decisively believes that "things are falsified from the start" (1982, p. 59). In addition to this, it is foregrounded in *Under the Net* that language is by no means dependable to guarantee meaning for "the language just won't let you present it as it really was" (1982, p. 59). What particularly follows from this is the fact that language – either in oral or in written form – becomes a pack of lies for it is not meaning but impression that the speaker could subsequently achieve. Hugo asserts, "All the time when I speak to you" (1982, p. 60), and he continues saying, "I'm saying not *precisely* what I think, but what will impress you and make you respond" (1982, p. 60). In other words, the idea is that language is surely manipulated by the speaker; and as a result of this, all meaning becomes subjective. It is at the same time the idea that "Language ... can all too easily be used to conceal rather than to expose. Both speaker and listener place their own interpretations on what is said, understanding what they want to believe, creating through their use of words a wall of misunderstanding" (Spear, 1995, p. 21). As long as it is subjectivity that prevails over a conversation, it means that meaning has disappeared from the language as the only medium of human communication. It is precisely because of this that Hugo conclusively believes that "The whole language is a machine for making falsehoods" (1982, p. 60). That is to say, Hugo's suspicion of language can be paraphrased as the assertion that it is impossible to express the truth through language. Hugo thus claims, "when I really speak the truth the words fall from my mouth absolutely dead, and I see complete blankness in the face of the other person" (1982, p. 60). It becomes noticeable here that it is not language but silence that Hugo trusts more to enunciate meaning. A similar notion of a preference for silence has already been suggested in the miming theatre scene where James, although he has been uninvited, accidentally watches a mime performance characterised by absolute silence. Analogous to the implications of this scene, Hugo, unknowingly referring to the special movements of the mime performers, says, "*actions* don't lie" (1982, p. 60).

The Speaker Silenced

The discussion about language and meaning (lack of meaning) between James and Hugo in *Under the Net*, which is “quite sceptical about the ability of language itself to capture the truth of other persons” (Gordon, 1995, p. 73), has grown into a book figuratively entitled *The Silencer*. It is some time after the cold cure treatment that James has begun working on some notes that he has furtively taken during the conversations. James yet justifies himself saying “The conversation ... had interested me so much that I had made a few notes of it just to remind myself” (1982, p. 62). Although it has covertly been done, James’ note-taking could perhaps be acceptable. However, what sounds to be questionable in this move is the fact that James has no longer remained faithful to the initial source of the theories. It is, in other words, Hugo’s thoughts on the impossibility of conveying meaning through language. It is once again in this particular case that the speaker disappears from the (written) language into a setting of anonymity. Although it is originally Hugo who articulated the ideas for and opinions about the absence of meaning in language, James has become the author of the book on such theories. However, James’ authorship of *The Silencer* has been built not on an authentic analysis performed by him but on an interpretation of remarks made by Hugo on the idea of the impossibility of maintaining meaning in language. James thus asserts, “The conversation ... had interested me so much that I had made a few notes of it just to remind myself” (1982, p. 62). Such arrangements for and modifications of the original speech has become so routine that James has turned it into an incessant process. As a result of this, it is James who confesses to having damaged the credibility of the argument in the text. James says, “When I glanced at these notes again after a little while they looked very scrappy and inadequate, so I added to them a bit, just to make them a better reminder. Then later still when I looked them up it struck me that the argument as it stood on paper didn’t make sense. So I added some more ... So I polished it up quite a lot” (1982, p. 62).

Although it is Hugo who suggests the idea of the lack of meaning in language, the role played by James in this theory cannot be claimed to be inconsequential. This is because of the fact that while Hugo propounds the theory, James puts Hugo’s personal proposals into practice. It thus becomes indisputable that what James has done is committing plagiarism for he has completely falsified the speech originally made by Hugo. However, James does not deny this. He perfectly acknowledges what he has done for he says, “I knew in my heart that the creation of this record was a sort of betrayal of everything which I imagined myself to have learnt from Hugo. But this didn’t stop me. Indeed, the thing began to have for me the

fascination of a secret sin" (1982, p. 62). It is thus asserted elsewhere that "although [James] had first used Hugo as a whetstone for his own articulation, he finally recognizes Hugo's otherness ... Hugo represents inarticulate intelligence which exists as a catalyst but does not participate in language" (Dipple, 1982, p. 54). James' acknowledgement precisely reveals how the speaker has disappeared from a text for Hugo, as the possessor of the dialogue in *The Silencer*, has been silenced by James. Although the speaker who has articulated the ideas is Hugo, it is not only his significance but also his presence, which is categorically absent from the text. In contrast to his "early fear that Hugo Belfounder's personality could easily 'swallow' him up" (Hague, 1986, p. 218), James' involvement in the text as the manipulator of Hugo's ideas has erased whatever is related to Hugo in terms of his relationship to the text. When the speaker is silenced, the meaning in language necessarily disappears. In addition to this, *The Silencer* has become a book in the form of a dialogue between the two fictional characters, Tamarus and Annandine, which especially points out the dialogue between James and Hugo at the cold-cure clinic. As it is Hugo who has theorised about meaning through the questions asked by James, it is in *The Silencer* Annandine who resounds Hugo's rationale for his particular set of thoughts. Annandine recalls what Hugo has proposed when he says "For most of us, for almost all of us, truth can be attained, if at all, only in silence. It is in silence that the human spirit touches the divine" (1982, p. 81). It is notable here that Murdoch extends the subject even to classical philosophy for she traces the discussions about meaning and silence back to Greek mythology. Silence has been associated with wisdom; it has been correlated to the divine. The Greek goddess of the soul Psyche, Annandine accordingly says, "was told that if she spoke about her pregnancy her child would be a mortal; if she kept silent it would be a god" (1982, p. 81).

The above reference to the notion of meaning (truth) in Greek mythology may perhaps be better comprehended when an earlier scene of the novel is recalled. This is the scene in which James has realised that although he is conscious of the presence of a book in his hands, the way he has composed *The Silencer* is bizarre enough to call it a book (his book) in the literal sense. James believes that this is particularly due to the fact that "The curious thing was that I could see quite clearly that this book was from the start to finish an objective justification of Hugo's attitude. That is, it *was* a travesty and falsification of our conversations. Compared with them it was a pretentious falsehood" (1982, p. 62). It is here in this conclusion that James distinctly depicts the true character of *The Silencer* in two explicitly clear-cut terms. This book, according to James, is, first of all, a travesty. In other words, it is a book in the form of a burlesque; it is a mockery which apparently lacks perhaps

the most fundamental aspect of the concept, the authenticity. It is because of this that *The Silencer* necessarily fails to represent Hugo's ideas upon which it has indeed been structured. Besides this, *The Silencer*, as James asserts, is the falsification of Hugo's attitude towards the question of meaning in language. Therefore, it could be argued that the book is a literary forgery; it is a deception and a falsehood. It is at least a misrepresentation of the truth. Therefore, James' illustrations of *The Silencer*, particularly as travesty and falsification, have effectively silenced Hugo, who has provided the thoughts on and opinions for the enquiries made by James into the question of meaning in language. Although Hugo is the speaker who has articulated the theory behind *The Silencer*, he has, as the speaker, been silenced by James' distortion of the authenticity of the dialogue between them. James accordingly asserts, "Even though I wrote it only for myself, it was clearly written for effect, written to impress ... I was constantly supplying just that bit of shape, that hint of relation, which the original had lacked. Yet though I saw the thing quite plainly as a travesty I didn't like it any the less for that" (1982, pp. 62-63).

Besides being silenced by James, Hugo has further been silenced by his own device. This is the idea of the miming theatre itself. When James has first met Anna in The Riverside Miming Theatre, one of the questions he has asked her the identity of the one behind that art project. According to James, there must be someone other than Anna, who has projected the idea. Anna has been reluctant to give details of how the theatre has been designed; yet she has revealed that "'It's a little experiment' ... 'This is pure art'" (1982, p. 41). The theatre has, as an idea, been so exceptional that James has never been contented with so superficial an explanation of both the aesthetic and the imaginative background of the theatre. Hence, he says, "I could believe that this theatre was Anna's creation; and yet clearly there was some other mind at work as well, and some of the things which Anna had said were certainly not her own" (1982, p. 47). What happens here in this particular scene is the same as what has occurred in terms of the process of the composition of *The Silencer*. In other words, as it is Hugo who has been silenced by James, it is in the case of the theatre again, Hugo has silenced himself. The words uttered by Anna in the theatre, James assumes, cannot be Anna's words. Instead, "They were Hugo's. They were an echo, a travesty, of Hugo, just as my own words were an echo, a travesty of him" (1982, p. 82). The explanation James provides for the theatre is the same expression of how he has composed *The Silencer*. Therefore, this is a comparison James makes between how he has plagiarised from Hugo's ideas and how he thinks Anna has paraphrased Hugo's theories. James asserts, "It was my own wretched copy of Hugo's attitude which suddenly made clear to me the source from which Anna too must have derived the

principles which she spoke of" (1982, p. 82). This comparison depicts Hugo as the speaker (the articulator) who has been silenced first by Anna and then by James. It is both Anna and James who speak out Hugo's language. However, especially when it comes to the theory of the miming theatre, it is Hugo who has intentionally silenced himself by camouflaging his indispensable presence in the project. James illustrates this saying, "Anna's ideas were simply an expression of Hugo in a debased medium, just as my own ideas were such an expression in yet another medium; and the two expressions, in a curious way, had striking points of resemblance to each other rather than to the original" (1982, p. 82).

Conclusion

Murdoch published the most renowned narratives of her literary oeuvre during a period of time in which especially the structuralist challenges to the traditional notions of meaning and language were still being explored in literary studies as intellectual debates. Seeing that Murdoch was a novelist and a philosopher who published both literary and philosophical texts, and who, like Sartre, Beauvoir and Camus, combined literature and philosophy particularly in her fictional works, she addressed the same structuralist issues as meaning and language among the recurring themes of her fiction. It is notably in her first published novel *Under the Net* that Murdoch illustrates how she participated in the structuralist discussion, which was the outcome of her distrust of language as a medium of conveying meaning conventionally considered as part of language or speech. Murdoch apparently concludes that it is silence instead of language (or speech) where meaning is truly expressed. This message is first delivered in *Under the Net* in the mime theatre scene where Murdoch's protagonist, James, encounters absolute silence. It is not only the inside of the theatre but also the performances of the players that deliver to the reader the idea of the lack of sound and language. The corridor James walks in has been covered with sound-absorbing material so that his footsteps could be unheard. The performance James accidentally sees is without speech; it is mostly the movements of the body and expressions on the player's faces. In addition to this, James' publishing *The Silencer* is another example for the idea of silence, an example for how he has silenced the speaker, Hugo, who has literally articulated whatever James needs to compose the book. Murdoch illustrates her involvement in structuralist questions through Hugo, who believes that language has been manipulated by the speaker, and, therefore, it is silence instead of language where the speaker and the listener can communicate. Although it seems that James has silenced Hugo, Hugo has already silenced himself when he has projected the mime theatre. Similar to what happens when James has

Mete, B. (2019). Iris Murdoch's structuralism: disbelief in language. *Humanitas*, 7(14), 358-372

composed and published *The Silencer*, Hugo has silenced himself when he has imagined and designed the theatre. The idea of the theatre, as well as *The Silencer*, originally belongs to Hugo. However, Hugo has always been in the background for he considers that meaning is generated through silence.

References

- Antonaccio, M. (2004). Iris Murdoch's secular theology of culture. *Literature and Theology*, 18 (3), 271-291.
- Barry, P. (1995). *Beginning theory: an introduction to literary and cultural theory*. Manchester: Manchester UP.
- Bellamy, M. O. & Murdoch, I. (1977). An interview with Iris Murdoch. *Contemporary Literature*, 18 (2), 129-140.
- Bove, C. K. (1993). *Understanding Iris Murdoch*. Columbia: U of South Carolina P.
- Conradi, P. J. (1990). *Iris Murdoch: the Saint and the Artist*. London: Macmillan.
- Dipple, E. (1982). *Iris Murdoch: work for the spirit*. London: Methuen & Co. Ltd.
- Gordon, D. J. (1995). *Iris Murdoch's fables of unselfing*. Columbia: U of Missouri P.
- Hague, A. (1984). *Iris Murdoch's comic vision*. London: Associated UP.
- Hague, A. (1986). Picaresque structure and the angry young novel. *Twentieth Century Literature*, 32 (2), 209-220.
- Johnson, D. (1987). *Iris Murdoch*. Kent: The harvester P.
- Mulhall, S. (1997). Constructing a hall of reflection: perfectionist edification in Iris Murdoch's Metaphysics as a Guide to Morals. *Philosophy*, 72 (280), 219-239.
- Murdoch, I. (1982). *Under the Net*. London: Penguin Books.
- Murdoch, I. (1999). The novelist as metaphysician. In P. Conradi, (Ed.), *Existentialists and Mystics: Writings on Philosophy and Literature*. New York: Penguin Books.
- Nicol, B. (2004). *Iris Murdoch: the retrospective fiction*. Houndmills: Palgrave MacMillan.
- Nicol, B. (2006). Iris Murdoch's aesthetics of masochism. *Journal of Modern Literature*, 29 (2), 148-165.
- Porter, R. J. (1969). Leitmotiv in Iris Murdoch's Under the Net. *Modern Fiction Studies*, 15 (3), 379-385.
- Rice, T J. (1992). The reader's Flight from the Enchanter. In L. Tucker, (Ed.), *Critical Essays on Iris Murdoch*. New York: G. K. Hall & Co.
- Spear, H D. (1995). *Iris Murdoch*. London: Macmillan.
- Sturrock, J. (1988). Reading Iris Murdoch. *Salmagundi*, 80, 144-160.
- Vickery, J.B. (1971). The dilemmas of language: Sartre's 'La Nausée' and Iris Murdoch's 'Under the Net'. *The Journal of Narrative Technique*, 1 (2), 69-76.

**ETNOMETODOLOJİ İLE ÇEVİRMEN ADAYLARININ
ÇEVİRMEN DAVRANIŞLARINI FARK ETMELERİNE YÖNELİK BİR
UYGULAMA ÖRNEĞİ**

Aslı ARABOĞLU¹

Öz

Çevirmen adaylarının çeviriye dair yapacaklarıyla ilgili beklentilerinin, çeviri öğrenimlerine başladıkları ilk yıllarda, çoğunlukla iki dil arasında sözcüklerin aktarımıyla sınırlı olduğu söylenebilir. Bu beklentilerin oluşmasına şüphesiz toplumda çeviri ve çevirmen kavramlarının geleneksel olarak nasıl algılandığı da katkı sağlamaktadır. Bu nedenle öncelikle çevirmen adaylarının temel düzeyde çeviri yapabilmeleri hedefinin yer aldığı ilk basamak çeviri eğitiminde, diğer bir hedef çeviri gerçekleri bağlamında çevirmen davranışlarının neler olduğunun ve nasıl şekillendiğinin öğrencilerin farkına varması olmalıdır. Temel araştırma konusu insanların davranışlarını nasıl açıklayabildiklerini sorgulamak olan etnometodoloji çerçevesinde gerçekleştirilecek bir uygulama ile bu farkındalığı yaratmak mümkün olabilir. Bu makalede, çeviri süreci bir sosyal düzen olarak ele alınmış ve çevirmen adaylarının çevirmen davranışlarını keşfetmeleri hedeflenmiştir. Bu kapsamda beklenmedik çeviri görevleri oluşturularak, düzenin değiştirilmesiyle öğrencilerden çeviri yapmaları ve ardından yaşadıkları çeviri süreçlerini yazmaları istenmiştir. Dolayısıyla, bu makalenin amacı çevirmen davranışlarının neler olduğunu ve farklı çeviri sorunlarına farklı çözümler, farklı çevirmen davranışlarının oluşturulması gerektiğinin, çevirmen aday öğrenciler tarafından keşfedilerek bu davranışların nasıl açıklanabilir hale geldiğini gösteren bir örnek sunmaktır.

Anahtar Sözcükler: çevirmen davranışları, çevirmen eğitimi, etnometodoloji, çevirmen adayları, çeviri görevi

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim Tecümanlık (İngilizce) Bölümü, asliaraboglu@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6910-5706

A SAMPLE OF APPLICATION FOR TRANSLATOR CANDIDATES TO
BECOME AWARE OF TRANSLATOR BEHAVIORS
WITH ETHNOMETHODOLOGY

Abstract

Expectations of the translator candidates are mostly limited between two languages by transferring words at their first year. Traditional concepts of the translation and the translator may contribute to these expectations. Thus, the first aim is to make translation at basic level and the other should be to make students aware of what the translator behaviors are and how they are shaped. This awareness can be set up in the frame of ethnomethodology whose main research area is to question how people explain their behaviors. At this study, translation process is handled as an organization of the society and students are intended to become aware of translator behaviors. Proposing unexpected translation aims and changing the organization, students are expected to make translation and write about their translation process. Therefore, the aim of this study is to present a sample that shows what the translator behaviors are and how they become explainable by the need of different solutions and translator behaviors for different translation problems by students of translator candidates.

Keywords: translator behaviors, translator education, ethnomethodology, translator candidates, translation aim

Giriş

Etnometodolojik çalışmalar toplumun üyelerinin yaşadığı düzenin değiştirilmesiyle bu düzenin oluşturduğu kuralların ve yer aldığı ortamın anlaşılmasını içermektedir. Etnometodologlar insanların davranışlarını nasıl açıklayabildiklerini sorgulamaktadır. Çevirmen adaylarının çeviri öğrenimlerine başladıkları ilk yıllarda çeviriye dair beklentilerinin çoğunlukla iki dil arasında sözcüklerin aktarımıyla sınırlı oldukları söylenebilir. Bu beklentilerin oluşturulmasına şüphesiz toplumda çeviri işi ve çevirmen kavramının geleneksel olarak nasıl algılandığı da katkı sağlamaktadır. Bu nedenle öncelikle çevirmen adaylarının temel düzeyde çeviri yapabilmeleri hedefinin yer aldığı ilk basamak çeviri eğitiminde, diğer bir hedef çeviri gerçekleri bağlamında çevirmen davranışlarının ne olduğunun öğrencilerin farkına varması olmalıdır. Öğrenciler gerçekleşen çeviri sürecine, aldıkları kararlarla birlikte açıklama getirebildiklerinde, öğrencilerin çevirinin rastgele sözcüklerin seçilmesi ve aktarılmasından ibaret olmayan, bilinçli kararlar bütününde çevirmenin yönettiği bir süreç olduğunu kavradıklarını söylemek mümkün olacaktır. Bu bakış açısıyla, başlanan temel çeviri eğitiminin devamında da diğer eğitim süreçleri de kolaylıkla

başlangıç eğitime dâhil olacaktır. Etnometodolojik sorgulamalarla, düzenin değiştirilmesiyle, farklı çeviri göreviyle beklentinin ötesine geçerek, çevirmen adayları çeviri sürecini tekrar sorgulayacaklardır. Bu kapsamda öğrencilere çeviri yapmaları için verilen görevde beklenmedik durumlar oluşturularak düzenin değiştirilmesi sağlanacaktır. Bu beklenmedik durumlara çözüm getirebilmek adına, çevirmen adaylarının öncelikle davranışlarını sorgulaması ve bu davranışlara açıklamalar getirmesi beklenmektedir. Daha sonra temel çeviri stratejilerini kullanarak olası çeviri çözümleri tartışılacaktır. Ardından öğrencilerden çeviri süreçlerini yazmaları istenecek, çevirmen adaylarının etnometodolojik yöntemlerle kendi davranışlarını betimlemeleri sağlanacak ve bu şekilde çevirmen adaylarının çeviri sürecini oluşturan davranışları çözümlenecektir.

Çevirmen Davranışları

Çevirmenlik mesleği konusunda 1970lerden, çağdaş çeviribilim kuramlarının tartışılmaya başlandığı zamandan bu yana geleneksel söylemlerden uzaklaştığı görülmektedir. 1980lerin başında ülkemizde kurulan çeviribilim bölümlerinin varlığı, çağdaş çeviribilim kuramlarının uygulanmasının yansıması olarak düşünülebilir. Bölümlerde geleneksel söylemden uzaklaşmakta, çağdaş çevirmen tanımları ve çevirmenlik mesleğine dair tanımlar sadece dil boyutuna odaklanmamaktadır. Bu sayede çağdaş çeviribilim kuramları çerçevesinde çevirmen adaylarının benimsemelerinin istendiği çevirmen davranışları çevirmen eğitiminin ilk basamaklarından itibaren şekillenmektedir. Çeviribilim araştırmacısı Margret Amman da, çağdaş araştırmalara ve kuramlara gönderme yaparak, çeviri alanında eğitim ve meslek icrası için gereken ön koşulların sadece “dil bilmekten keyif almak” ve “dil yeteneği”nden ibaret olmadığını; kişilerin üyesi oldukları kültüre ve yabancı kültüre ciddi bir ilgi duyması, başka insanlara ve onların “duyarlılıkla” yaklaşması gibi ön koşulları da gerektirdiğini söylemektedir (Amman, 2008, s. 22). Bunun yanı sıra;

Bir çevirmen metin üretebilmelidir; kuşkusuz bunu yapabilecek sahip olmalıdır ve ayrıca metin oluştururken bundan keyif de almalıdır. Keyif almalıdır, çünkü çeviri- geleneksel anlayışta varsayıldığı gibi- sadece dil kalıplarını aktarmaktan ibaret teknik bir uğraş değildir; çeviri ileri derecede yaratıcılık, farklı kültürlere karşı büyük bir ilgi ve dille oynamaktan keyif almayı gerektirir. (Amman, 2008, s. 22)

Böylece, kültürel farkındalığın, çağdaş çeviribilim kuramlarıyla çevirmen davranışlarının içinde yer alması gereken önemli bir boyut olarak karşımıza çıktığı söylenebilir. Amman’ın bahsettiği farklı kültürlere karşı ilgi aslında çeviri işinin farklı kültürler arasında iletişim kurmak bağlamında gerçekleştiği gerçeğini de ön plana

çıkarmaktadır. Dolayısıyla çevirmen davranışlarını şekillendirecek temel özelliklerden biri kültürel farkındalığın geliştirilmesine yönelik çeviri uygulamaları düşünülebilir.

Çeviribilimin öncü kuramcılarında Hans Vermeer'e göre de çeviri öncelikle kültürel bir eylemdir. Çeviri, kültürel çeviri gerektirir. Bu, aynı zamanda Vermeer'in skopos kuramının da bir parçasıdır. Kendi kültür ortamı içerisinde bir kaynak metin alınır ve yerine, kendi (farklı) kültür ortamında "skopos"una uygun, şekilde işlenebilecek bir erek metin konur. Bu yerine koyma işleminin nasıl yapılacağı kararı çevirmene bağlıdır (Vermeer, 2008, s. 170).

Vermeer, çevirinin bir kültürel iletişim olduğu varsayımıyla, aynı topluluk, toplum ya da kültür içinde benzer durum koşullarında yapılan bir iletişim girişimine verilen tepkilerin belli olasılıklar kapsamında benzer, daha doğrusu anlaşılır, yorumlanabilir olmasının beklendiğini belirtir. Ama kültür sınırlarının ötesine geçildiğinde beklentilerimizin karşılanacağından emin olamayız (Vermeer, 2008, s. 170). Öyleyse sadece çevirinin bir kültür aktarımı olduğunu kabul etmek, karşı kültüre geçtiğimizde varsayımlarınız gerçekleşeceğini ümit etmek yeterli olmayacaktır. Öncül olarak belirli çevirmen davranışlarını ve nasıl değişebileceğini tespit etmek yerinde olacaktır. Peki, çevirmen davranışlarını belirleyecek yargılarımızı neler oluşturur?

Vermeer'e göre yargılarımızın temelinde tepkiler vardır. Çevirmenin iki kültürlü olduğunu ve verilmesi gereken tepkileri bildiğini (ya da öngörebildiğini) varsayabiliriz. Bu durumda çeviri, kaynak kültürdeki özel duruma ilişkin beklentilerin yerine gelmesi için gerekli tepkileri öngörecektir (en iyi durumda da bunları gerçekten yerine getirecek) biçimde, bir kaynak metnin yerine bir erek metin koymak anlamına gelecektir. Çevirmen bu tepkileri kendi imgeleminde öngörebilir ancak (Vermeer, 2008, s. 170). Bu öngörünün yerine gelmesinde, işlevin yerine getiriliyor olması bir bakıma kontrol mekanizması olarak görev alacaktır denebilir.

Amman, bir bilginin bir kültürden diğerine aktarıldıktan sonra "işlevini yerine getiriyor olması"nın çevirmene bağlı olduğunu; yani kültürlerarası iletişimin başarılı ya da başarısız olması çevirmenin sorumluluğunda olduğunu ve çevirmenin bu sorumluluktan metnin "arkasına saklanarak" kaçamayacağını söyler (Amman, 2008, s. 54-55). Diğer yandan, belli bir durumun farklı gözlemciler tarafından mutlaka aynı şey olarak algılanmadığını bilmek, kültürlerarası iletişimin başarılı olması açısından büyük önem taşımaktadır (Amman, 2008, s. 70).

Bu kuramsal düşünceler ve sorgulamalar temelinde çevirmenin oynadığı role bakıldığında ve bahsedilen bu kültürel iletişimin başarılı bir şekilde gerçekleşmesine imkân tanımak maksadıyla, çevirmenden belli yeteneklere sahip olmasının da beklendiği ortaya çıkmaktadır. Amman, en geniş anlamıyla bu beklentinin, kültür edinci ve metin edincinden oluştuğunu söylemektedir (Amman, 2008, s. 67).

Kültür edinci, kişinin kendini üyesi olduğu kültürden ve içinde bulunduğu durumdan soyutlama, yabancı kültürü-bütün özelliklerini dikkate alarak ve kendi kültürü ile kıyaslayarak- izleme, bunları yaparken de gözlemlerini ve oluşturduğu varsayımları belli bir (iletişimsel) durumda hedefi ve kültürü gözeterak uygulama becerisi olarak anlarız. Bunu şematik yoldan ifade etmeye çalıştığımızda şu bakış açıları ortaya çıkmaktadır:

Kültür edinci kültürel fenomenleri (eylemler, değerler v.s) bilinçli bir biçimde

- a) soyutlama
- b) kıyaslama
- c) uygulama

yoluyla ele alıp kullanma ve bunlar ile başa çıkma beceresidir. Çevirmen kendi izleyeceği yolu ve davranışlarını bu esaslara göre tasarlar (Amman, 2008, s. 73).

Amman’a göre (2008) metin edinci ise;

“Kişinin hem yabancı bir kültürde, hem kendi öz kültüründe metinleri alımlaması ve metin üretmesi ile ilgili becerisini içermektedir (s. 78).

Çevirmen davranışlarının oluşturulmasında adayların metin edincine ve özellikle kültür edincine sahip olmalarının önemli olduğunu ve bu sayede açıklanabilir, anlamlı çeviri tercihleri yapabilecekleri söylenebilir. Öyleyse çevirmen adaylarına başlangıç eğitiminde dahi kültürel edince sahip olmaları gerektiği ihtiyacını hissettirmek gereklidir denebilir. Bu kapsamda, öğrencilerin çevirmen davranışlarını sorgulayabilecekleri, kültürel farkındalık gerektiren metinlerle yapılan çeviri etkili olacaktır.

Diğer yandan, sınıf içi kültürel çeviri uygulamaları kapsamında “düzenli çevirmen davranışlarını saptamak” ve öğrencilere bu saptamaların nasıl yapıldığını keşfettirmek de öğrencilerde gerçekleştirilmek istenen farkındalığın sürdürülebilir olmasını sağlamak açısından önemlidir.

Çağdaş çeviribilim kuramları kapsamında, bir diğer öncü kuramcı Gideon Toury’nin (1995) erek odaklı yaklaşımı sayesinde, normlar bağlamında, betimleyici çalışmalar çeviri metinleri bir “ürün” olarak değerlendirmekte, çeviri metinlerini inceleme, çözümleme ve betimlemeyi esas alarak, bu incelemeler sonucunda “düzenli çevirmen davranışları”nı

saptamayı hedeflemekte ve böylece çeviri metnin erek kültüre üstlendiği işlevin önemine vurgu yapmaktadır. Çeviri metin, normların yönettiği bir etkinlik olarak kabul edildiğinde, çeviri metin incelenmeli ve o çeviriyi yöneten normlar tespit edilmelidir. Bu şekilde, çeviri metinde, çevirmenin özellikle ya da sıklıkla tercih ettiği çevirmen davranışlarını saptamak mümkün olacaktır.

Çevirmen davranışlarının nasıl tespit edileceği kadar nasıl değerlendirilmesi gerektiği, bulguların anlamlandırılabilir olması açısından önemlidir. Etnometodolojik sorgulamalarla çevirmen davranışlarının nasıl algılandığı tespit edilebilir ve bu davranışların adaylar tarafından açıklanmasıyla bir çevirmenin sahip olması gereken çevirmen davranışlarının neler olduğu belirlenebilir.

Etnometodolojik Sorgulama

Etno-metod-oloji ifadesi, basitçe “toplumun üyeleri arasında kullanılan metotların araştırılması” olarak veya daha tam bir ifadeyle “toplumun üyeleri arasında kullanılan gerçeği anlama ve değerlendirme metotlarının araştırılması” biçiminde anlaşılabilir (Cuff, Sharrock, Francis, 2015, s. 176). Harold Garfinkel (2014), geliştirdiği ve sistematikleştirdiği Etnometodoloji’yi “bağlama gönderimli ifadelerin ve diğer pratik eylemlerin rasyonel özelliklerini, gündelik hayatın organize ve ehliyetli pratiklerinin olumsal süregelen icrası” olarak tartışır (s. 29). Garfinkel’e göre sosyal düzenin temel kuralları, insanların farklı koşullara yanıt olarak nasıl davrandığına göre şekillenmektedir. Bu gündelik etkileşimler gözlendiğinde sosyal düzeninin mekanizmalarını keşfetmek mümkün olacaktır. Farklı kültürel çeviri pratiklerinde çevirmen davranışlarını sorgulamak, gündelik etkileşimler haline gelen çeviri sürecini oluşturan düzenin betimlenmesini sağlayabilir.

Etnometodolojik bilgiye göre doğal tutum altında ve sınırlı anlam alanları içinde hareket eden insanlar, içinde buldukları ortamların çoğu özelliğini “gerçek” olarak alır, onları “gerçek olmayan” diğer aday özelliklerinde ayırırlar. Garfinkel’in ele aldığı temel sorunlardan biri, insanların bir şeyin gerçek olup olmadığına hangi temelde karar verdikleridir. Etnometodolojide öncelikli amaç, insanların “gerçekte neler olduğu” ve “daha önceden neler olduğu” konusunda karar verme biçimlerini betimlemek ve analiz etmektir (Cuff, Sharrock, Francis, 2015, s. 176). Bu görüşten hareketle, çeviri öğrencilerinden çeviri eğitiminin başında çeviri sürecinde hangi çevirmen davranışlarıyla hareket ettiklerini sorgulamak ve buna imkân sağlayacak uygulamaların içinde var olmalarını sağlamanın önemli olduğu düşünülmektedir. Bu sayede davranış kalıplarından çok davranış betimlemek

ve bu davranışları her farklı çeviride birer karar mekanizmalarını haline getirmek mümkün olabilir.

Etnometodolojinin başlıca önerisi, toplumun üyelerinin sosyal düzene sahip gündelik işlerinin kendi ortamını üretmesi ve yönetmesi sayesinde, işleyişin bu ortamları “açıklanabilir” kılma yönündeki üye işlemleriyle aynı olduğudur (Garfinkel, 1967, s. 3). Garfinkel’e göre, etnometodolojinin temel kavramlarında olan açıklanabilirlik kavramı, gözlenebilir ve rapor edilebilir, yani “üyelere açık” durumsal bakma ve konuşma pratikleri olma özelliklerine sahiptir. Aynı zamanda, sonsuz, devam eden, muhtemel başarılarıdır. Betimledikleri düzenleme içinde yer alan aynı gündelik işler sayesinde ve etkinlikler olarak var olması için gerçekleştirilirler (Garfinkel, 1967, s. 3). İnsanlar dünyayı anlamak için açıklamalar sunarlar. Bir açıklama sunmak, davranış üzerinde düşünmek ve bu davranışı anlaşılır kılmaya çalışmaktır. Çevirmen adayı çevirmen davranışını açıklanabilir hale getirdiğinde üzerinde düşünmeye başlayacak ve hangi kararı neden aldığına farkına varacak ya da kararı hangi durumlarda değiştirmesi gerektiğini tespit edecektir.

Garfinkel etnoyöntemler üzerine görüşlerini de onların “düşünsel bir şekilde açıklanabilir” oldukları üzerine dayandırır. Açıklama yapma, insanların dünyayı anlamlandırabilmek için açıklama getirmelerine aracılık eden süreçtir. Etnometodologlar, açıklamaların sunuluş ve başkaları tarafından kabul edilmiş (veya reddedilmiş) biçimlerinin yanı sıra bu açıklamaları çözümlenmeyle de ilgilenirler. Bunun yanı sıra, açıklamalar düşünseldir. Çünkü gözlenebilir hale getirdikleri ve ele aldıkları durumların oluşumuna katkıda bulunurlar. Böylece, insanların ne yaptıkları betimlenirken ne yaptıklarının doğası değiştirilir (Ritzer, 2013, s. 394).

Gündelik hayatımızı oluşturan pratiklerde çoğu zaman sadece kesintiye uğradığımızda bu kesintiyi sağlayan öge üzerine odaklanılır. Ancak gündelik pratiğimizi oluşturan işleyişin farkına varmayız ya da dikkatimizi buna yönlendirmeyiz. Hâlbuki bu işleyişi sağlayan şey ve gerçekleştiği ortamı oluşturan şey asıl gündelik pratiklerdir. Yani bu toplumsal düzeni oluşturan yine toplumun üyeleridir denebilir. Benzer şekilde çevirmen adayına sadece gündelik pratiğin, çeviri pratiğinin nasıl olması gerektiğini anlatırsanız bu işleyişin bir üyesi olamayacaktır. Ancak kendi kurgusunu üretmesi ve yaşaması halinde bir üye haline gelebilir.

Üyelerin hesapları, kendi düzenli sosyal kullanım imkânlarının özellikleri olduklarından, rasyonel özelliklerinden dolayı refleksif olarak ve özünde düzenli sosyal kullanım imkânlarına bağlıdır (Garfinkel, 1967, s. 4). Refleksif olmak üyelere belirli

etkinliklere ve durumlara, belirli kalıplar dâhilinde bakma durumunu getirir. Düzenli sosyal imkânların toplumsal olarak karşılıklı denklik halinde olduğu söylenebilir.

Kısaca, açıklamaların *kabul edilebilirlikleri*; gerçeklikleri, metotlulukları, kişisellikten uzaklıkları, nesnellikleri kullanıldıkları organize toplumsal durumlardan bağımsız değildir. Açıklamaların rasyonel özellikleri, üyelerin (i) ilgilendikleri şeyleri ve (ii) bu açıklamaları, bizzat kullanıldıkları organize somut (düzenli) toplumsal durumlarda nasıl “anladıklarından” *bağımsız değildir*. Üyeleri açıklamalarının rasyonel özellikleri, refleksif olarak ve esasen kullanıldıkları organize (düzenli) toplumsal durumlarla bağlantılıdır, zira hepsi söz konusu toplumsal durumların *özellikleridir* (Garfinkel, 2014, s. 20).

Çevirmen adayları belirli durumlarla karşılaştığında muhtemelen daha önce öğrenilmiş ve kalıplaşmış olan çevirmen davranışlarını sergileyeceklerdir. Karşılıklı denklik durumunun (kaynak ve erek arasında) sınanması farklı çeviri pratikleri ve önermeleriyle mümkün olabilir. Bu şekilde denkliğin bozulabileceği ortaya çıkacak kalıplaşmış olan çevirmen davranışını sorgulamak mümkün olacaktır.

Garfinkel (1967), pratik eylemlerin devam eden ve pratik başarılar olarak rasyonel hesap verebilirliğinin şu üç sorunsal olguyla ilgili olduğunu söyler:

(1) Bağlama gönderimli ifadeler ile onların yerine konulabilen (bağlamdan bağımsız) nesnelere arasında tamamlanmamış programa dayalı ayırım; (2) pratik eylemlere ilişkin hesaplarının “ilgi çekici olmayan” başlıca refleksivitesi; ve (3) pratik başarılar olarak bağlama gönderimli eylemlerin çözümlenebilirliği (s. 4).

Garfinkel’e (1967) göre “bağlama gönderimli ifadeler ve onları içeren önermeler tekrarlanarak serbestçe kullanılamaz; belirli bir söylem içerisinde, orada var olan bütün kopyaları aynı zamanda onların çevirileri değildir” (s. 5). Bağlama gönderimli ifadelerin üyelerin eylemlerinin ve konuşmalarının sosyal düzen kurgusunun dışında bir anlamı yoktur.

Bağlama gönderimli ifadeler, yaygın olmaları ve diğer özellikleri yüzünden, (i) “kanıtların tutarlılığı” ve “hesaplanabilirlik” teorilerindeki önemleri temelinde kesin (bilimsel) bir biçimde ele alınması ve (ii) soyut yaygın davranışlar ve konuşmalar kadar somut davranışlar ve konuşmaların da varsayılan tüm yapısal ayrıntıları bakımından karşılaştırılarak kavranması gerekir (Garfinkel, 2014, s. 23).

Dolayısıyla çevirmen adayları çevirmen davranışlarını oluştururken genelleme yapma gibi bir şansa sahip olmadıklarının bilincinde olmalıdırlar. Her çeviri davranışı, çeviri bağlamında tutarlı ifadeler bütünü oluşturmalı ve bilimsel bir biçimde ele alınmalıdır. Garfinkel üyelerin pratik eylemlerdeki konumunu şöyle anlatır:

Araboğlu, A. (2019). Etnometodoloji ile çevirmen adaylarının çevirmen davranışlarını fark etmelerine yönelik bir uygulama örneği *Humanitas*, 7(14), 373-392

Pratik eylemlerin sorunsallığı ve kendi araştırmalarının pratik uygunluğu açısından bakıldığında bir üyenin (kendi pratiklerinin, ilgili ortamların özel, yerleşik özelliklerinin kabul edilebilir açıklamasını sunacak eylemler olarak hizmet etmesini istiyorsa), en başta bu eylem ortamlarının nasıl işlenmesi gerektiğini bilmesi gerekir. Araştırmacılar, üyelerin her türden açıklamalarını (bütün mantıksal biçimleri, bütün kullanımları ve bütün yöntemleri içinde) – gözlenebilir kıldıkları- ortamların kurucu özellikleri olarak görürler. Üyeler, kendi prosedürleri ve bulgularının bütün pratik amaçlara uygunluğun sağlaması, bu uygunluğu başarması, doğrulanması ve kanıtlanması için gerekli olan bu refleksiviteyi bilir, ona gerek duyar, dayanır ve başvururlar (Garfinkel, 2014, s. 25-26).

Etnometodolojinin temel kavramlarından biri olan Refleksivite kendine uygulamak anlamına gelmekte (Cuff, Sharrock, Francis, 2015, s 188) ve refleksiv pratiklerin özellikleri şu şekilde sıralamaktadır;

- 1- Üye (birey) gündelik hayatın aşına, yaygın etkinliklerini kendi açıklayıcı pratikleri sayesinde hayatın aşına, yaygın etkinliklerini kendi açıklayıcı pratikleri sayesinde kabul edilebilir, aşına ve yaygın etkinlikler kılar,
- 2- Bütün durumlarda, ortak etkinlikler konusunda bir açıklamaya başvurulur, bu ortak etkinlikler” her seferinde yeniden” teyit edilir.
- 3- Üye, “tasavvur edilebilecek” ilişkili süreçler ve edinimlerin içinde ortaya çıktıkları ortamların *diğer* gözlenebilir özellikleriyle süreklilik içinde olduklarını düşünür; aynı zamanda, benzer biçimde,
- 4- Tanık olduğu somut “ortamlarda”, bu ortamların *icra edilen* bir anlama, icra edilen bir gerçekliğe, icra edilen bir nesnellığe, icra edilen bir aşinalığa, icra edilen bir açıklanabilirliğe sahip olduklarını teyit eder; bunların düzenli bir biçimde nasıl icra edilecekleri onun için hiçbir problem teşkil etmez, bunları muğlak bir biçimde bilir ve bu bilgi sadece ehliyetli, emin bir tarzda, aynı biçimde, anormal standartlaşma içinde yapılırken açıklama gereği duymadan kullanılır (Garfinkel, 2014, s27).

Üyeler, çevirmen adayları, kendi kültürel ve bilgisel donanımı doğrultusunda kendi açıklayıcı pratiklerini oluşturacaktır denebilir. Bu bağlamda, kuşkusuz her çeviri pratiğinde bir önceki çeviri pratiğine de başvuracak yeni bir çevirmen davranışı geliştirme gereği duymadan uygulamaya geçecektir. Bu bilgiler kapsamında, düzenli çeviri ortamında beklenenin dışında bir görev gerçekleştirilmesini istemek, çevirmen adayının daha önceki çeviri pratiğinden edindiği çevirmen davranışını kullanışsız hale getirebilir. Farklı çeviri sorunlarına farklı çözümler farklı çevirmen davranışlarının tanımlanmasını sağlayabilir.

Uygulama Örnekleri

Amaç.

1) Hem günlük dilde hem de yazılı dilde oldukça yaygın kullanılan deyimlerin yaratabileceği çeviri sorunlarının farkına varmak. 2) Çeviri sorunuyla karşılaşıldığında ne tür çeviri stratejileriyle çözümler bulunabileceğini tespit etmek. 3) Farklı durumlarda kendi çevirmen davranışlarını açıklayabilmek. 4) Çeviri düzenini değişken özellikleriyle açıklayabilmek.

Seviye.

İyi derecede İngilizce dil bilgisine sahip, ikinci dönemlerinde öğrenim gören birinci sınıf çevirmen adayı öğrenciler.

Varsayımlar.

Öğrenciler birinci dönemlerinde Genel Metinler Çevirisi 1 dersini aldıkları için farklı türlerde metinler, çeviri sorunları ve çözümlerle karşılaşmışlar, Çeviribilime Giriş 1 dersiyle de temel düzeyde çeviri kavramları konusunda bilgi edinmişlerdir.

Ders Materyali.

İnternet üzerinden ulaşılan sözcükler ve hikâyeleri üzerine yazılmış bilgilendirici türde metinlerin içinden Türkçede de karşılığının bulunmasının kolay olabileceği varsayımlar kuşlarla ilgili deyimlerin anlatıldığı metin tercih edilmiştir (Words and Their Stories, was written by Jill Moss). Metnin dili İngilizce ve başlangıç-orta düzeydedir. Metnin içeriğinde kuşlarla ilgili deyimler, açıklamalar ve kullanıldığı durumlardan örneklerle anlatılmıştır.

Ders Öncesi Süreç.

Öğrencilerin, uygulamanın yapılacağı ve tartışmaların gerçekleşeceği derse gelmeden önce, çevirilere yeterli zaman ayırabilmeleri adına, çevirilerin önceden yapılması istenir. Dersin öncesinde metnin çözümlenmesi de genel hatlarıyla yapılır ve neden bu metni çevirmeleri isteniyor açıklanır. Öğrencilerden çeviri yapmaları için simülasyon olarak oluşturulan görev “Metinde anlatılan kuşlarla ilgili İngilizce deyimlerin öğretilmesi amacıyla çeviri yapmanız isteniyor. Aynı deyimlerin bizim kültürümüzde de karşılığı olabileceği vurgusuyla metni Türkçeye çeviriniz.” Beklenen İngilizce deyimlerin de metin içinde korunması, gerekli görülürse açıklamalar ya da dipnotlar aracılığıyla metnin anlaşılır bir hale getirilmesi. Bu beklentiler kaynak metnin çözümlenmesi sırasında anlatılmıştır.

Ders Süreci.

Dersin başında görev tekrar hatırlanır ve öğrencilerin yaşadıkları sorunlar tartışılır. Bu esnada çevirmen adaylarının çevirmen davranışlarını açıklaması ve tanımlaması önemlidir. Herhangi bir çeviri sorunuyla karşılaşmadan önce yaşadıkları çeviri sürecini anlatırken açıkladıkları çevirmen davranışlarını anımsatılır. Düzenli çeviri davranışı olarak adlandırılabilen daha sınırlı sözcük tercihleri yapabilecekleri çeviri uygulamalarından çıkıldığında, zorluklar yaşandığı tespit edilmektedir. Öğrenciler arasında yaşanan zorluklar arasında farklılıklar ve benzerlikler vardır. Bu da çevirmen davranışlarını açıklarken farklı yönlendiricilerin var olduğunu ortaya koymasına bakımda etkili olmuştur.

Örnek 1.

Aşağıda yer alan ilk örnekte, çevirmen adayı verilen görev dâhilinde çeviri işini gerçekleştirmiş ve İngilizce deyimlerin Türkçe anlamlarını dipnot olarak göstermiştir. Türkçe deyimleri ise kullanmamıştır.

Kaynak Metin.

"Bird" Expressions

Today we explain some expressions about birds. For example, if something is **for the birds**, it is worthless or not very interesting. Someone who **eats like a bird** eats very little. And a **birds-eye view** is a general look at an area from above.

Did you know that if you tell a young person about the **birds and the bees** you are explaining about sex and birth? Have you ever observed that **birds of a feather flock together**? In other words, people who are similar become friends or do things together. Here is some good advice: **a bird in the hand is worth two in the bush**. This means you should not risk losing something you have by trying to get more of something you do not have.

Sometimes I can do two things by performing only one action. This is called **killing two birds with one stone**. But I would never really kill any birds. I love all kinds of animals. This is a real **feather in my cap**. It is something to be proud of.

Erek Metin.

Kuşlamalar.

Bugün, kuşlarla ilgili deyimlerin üzerinde duracağız. Örneğin, bir şey (for the birds)¹ ise, o şey değersizdir ya da ilgi çekici değildir. Biri (eat like a bird)² ise, az yiyor demektir. (Birds eye view)³ ise bir alana genel bir bakıştır.

Genç birine (birds and bees)⁴ 'i anlatıyorsanız bunun aslında cinsel konularla ilgili olduğunu biliyor muydunuz? Hiç (birds of a feather flock together)⁵ ibaresini duydunuz mu? Başka bir

deyişle, birbirine benzeyen insanlar arkadaş olur ya da beraber bir şeyler yaparlar. Buyrun size bir tavsiye, (a bird in the hand is worth two in the bush)⁶. Bu, sahip olmadığınız bir şeyin fazlasını almak için elinizdekini kaybetmeyin anlamına gelir.

Bazen tek bir hareketle iki iş yapabilirim. Buna (killing two birds with one stone)⁷ deniyor. Tabi kuş öldürecek değilim. Her türlü hayvanı severim. Bu (feather in my cap)⁸. Gurur duyulacak bir şey.

Çeviren: U.K.

Açıklamalar²

- 1- Önemsiz olmak.
- 2- Az yemek.
- 3- Kuş bakışı, bir alana üstten bakış
- 4- Üremenin anlatılması.
- 5- Aynı zevklere sahip olmak.
- 6- Başka bir şey için eldekinden olunmaması.
- 7- Tek hareketle birden fazla işi başarmak.
- 8- Gurur duyulacak başarı.

Çeviri Süreci.

Çeviri süreci her ne kadar kolay geçse de, bazı sorunlar vardı. Öncelikle çevirinin amacı İngilizce deyimleri öğretmek olduğundan, deyimlerin Türkçesinin de belirtip belirtilmeyeceğine dair bir karar vermem gerekiyordu. Fakat hedef kitlenin İngilizce bildiği düşünöldüğünde, deyimler İngilizce dilinde kullanılacağından, sadece anlamlarını belirtmeyi uygun gördüm. Açıklamalar kısmını yazdığımda, açıklamaların zaten metinde olduğunu fark ettim fakat buna bir çözüm yolu bulamadım. Deyimlerin sözlük anlamlarını belirttim. Genel olarak, bu çeviriden zevk aldığımı söyleyebilirim. U.K.

Çevirmen adaylarının çeviri süreci hakkında yazdıkları çevirmen davranışlarının açıklanması ve anlamlandırılması için önem arz etmektedir. Diller arası kültürel farkların yaratabileceği çeviri sorunlarının yer almadığı bir metinde öğrencilerin çeviri yaparken daha rahat ve özgürce karar aldıklarını söyleyebiliriz. Daha çetrefilli bir metinle karşılaştıklarında kuşkusuz daha kararsız kalacaklardır. Bahsi geçen bu çeviri çalışmasında görev göz önünde bulundurularak dipnot kullanımına karar verilmiştir. Ancak uygulama kısmına geldiğinde benzer açıklamaların zaten metin içinde yer aldığını görünce çevirmen adayının sıradan çeviri düzeni pratiği bozulmuştur. Çevirmen davranışı olarak düzen içerisinde yerine getirdikleri

---

² Öğrencilerden çalışmaları yazılı olarak alındığı için hiçbirisinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. “Açıklamalar” olarak bahsedilen dipnotlardır.

çeviri sorunlarına dipnot kullanımı gibi çeviri çözümleri getirmektir. Ancak bu örnekte bu yeterli bir çözüm olmamıştır.³

Örnek 2.

Başka bir öğrencinin örnek çevirisi aşağıdaki yer almakta olup dipnot kullanımıyla çeviri sorununa çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Bir önceki örnekten farklı olarak metnin içinde İngilizce deyimler yerine Türkçe deyimler ya da açıklamalar verilmiş, dipnotta İngilizce deyimler kullanılmıştır.

Kaynak Metin.

"Bird" Expressions

Most of the people I work with are **early birds**. They believe that **the early bird catches the worm**. They think that a person who gets up early in the morning for work has the best chance of success. Everyone in my office works hard, but some people have had their **wings clipped**. Their jobs have been limited. This is because the office is organized by **pecking order**. People with more years and experience are given more responsibility.

Some bird expressions are about crows, chickens and ducks. For example, when I am driving, I always travel **as the crow flies**. I go the most direct way. Anyone who **eats crow** has to admit a mistake or defeat.

Erek Metin.

Kuşlarla İlgili Deyimler.

Çalıştığım insanların çoğu ***erkenci kuştur**. ***Erkenci kuşun solucanı yakaladığına** inanırlar. İş için sabah erkenden kalkanın başarıya ulaşma şansının daha yüksek olduğuna inanırlar. İş yerimdeki herkes sıkı çalışır, ama bazı insanların ***kanatları kırılmıştır**. Yani işleri sınırlıdır. Bunun sebebi iş yerinde ***kıdem sırasının** olmasıdır. Daha uzun süredir çalışan ve deneyimi olan kişilere daha fazla sorumluluk verilir.

Bazı kuş deyimleri kargalarla, tavuklarla ve ördeklerle ilgilidir. Örneğin, araba sürerken, her zaman ***kargaların izlediği yolu** izlerim. Yani en direk yoldan giderim. ***Karga yiyen biri** bir hatayı itiraf etmek veya başarısızlığa uğramak zorunda demektir.

Dipnot 9: early birds

Dipnot 10: the early birds catches the worm

³ Dersin sonunda, tartışma kısmında çevirmen adaylarının bu örnekte olduğu gibi çözüm bulamadıkları çeviri sorunlarına farklı çeviri örnekleriyle çözüm yolları sunulmaktadır. Çevirmen adaylarının bazıları İngilizce deyimleri Türkçe metinde kavramlar olarak kullanarak anlaşılır ve akıcı bir metin oluşturmuşlardır. Bunun gibi örnekler başarılı çözüm yolları olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu makalenin amacı temel düzeyde çevirmen davranışlarının neler olduğunun çevirmen adayı öğrenciler tarafından keşfedilerek açıklanabilmesi olduğu için sunulan diğer çeviri yollarına bu makalede yer verilmeyecektir.

Dipnot 11: wings clipped

Dipnot 12: pecking order

Dipnot 13: as the crow flies

Dipnot 14: eats crow Çeviren: Ş.N.A.

Çeviri Süreci.

Görevim metindeki İngilizce deyimleri Türk okura öğretmeye çalışmaktı. Bu görev doğrultusunda yabancılaştırma stratejisini uygulamayı tercih ettim. Deyimleri olduğu gibi çevirip İngilizce kullanımlarını da dipnot olarak verdim. Deyimleri olduğu gibi çevirmemin nedeni yabancılaştırma stratejisini uyguladığım için metnin çeviri metni olduğunu okura hissettirmekti. İngilizce hallerini de dipnot olarak vererek kaynak dildeki kullanımı da okura göstermek istedim. Metni çevirirken karşılaştığım zorluk ise deyimleri olduğu gibi çevirdiğim için kulağa tuhaf gelmesi riskini almam oldu. Ş.N.A.

Yukarıda görüldüğu gibi çevirmen adayı çeviriyi görev doğrultusunda yapması gerektiğinin bilincinde ve yabancılaştırma ekseninde strateji kullanmayı tercih etmiş. Başlangıç olarak çeviri düzeni pratiği olarak adlandırabileceğimiz çeviri sürecinde karşılaştığımız bir durum gerçekleşmiş ancak uygulama kısmında “(çevirinin) kulağa tuhaf gelmesi” yine bu düzeni bozan bir durum ortaya koymuştur denebilir.

Örnek 3.

Aşağıdaki örnekte ise çevirmen adayı deyimlerin anlamsal karşılıklarını verebilmek kaygısından uzaklaşmış daha çok dilsel yapıdan kaynaklı farklılığın yarattığı çeviri sorunuyla karşılaşmış ve bu soruna İngilizce deyimleri Türkçe cümle öğeleri haline getirerek çözüm bulmaya çalışmıştır.

Kaynak Metin.

“Bird” Expressions

Now let's talk about my sister. She is not very young. She is no **spring chicken**. She will work any job for **chicken feed** -- a small amount of money. She is easily frightened. For example, she is too **chicken-livered** to walk down a dark street alone at night. Often she will **chicken out** – she will not go out alone at night.

Erek Metin.

Kuşlarla İlgili Deyimler.

Gelin şimdi kız kardeşimden bahsedelim. Kız kardeşim çok genç değildir. Yani o "spring chicken" değildir. "Chicken feed" için yani küçük miktarda para için her işte çalışır. Çok kolay korkar. Örneğin gece vakti karanlık sokaklarda yürümek için çok "chicken livered" birisidir.

Genellikle "chicken out" yapar, geceleri dışarı tek başına çıkmaz.

Çeviren: H.H.Ö.

Çeviri Süreci.

Çeviriden önce metni okurken deyimlerin açıklamalarının yer aldığını gördüm. Bu doğrultuda, hedef kitlenin İngilizce bildiğini de göz önünde bulundurarak deyimleri olduğu gibi bırakmayı tercih ettim. Bu süreçte en çok zorlandığım nokta, İngilizce olarak bıraktığım deyimleri Türkçenin yapısına uygun bir şekilde metinde kullanabilmektir. H.H.Ö.

Örnek 4.

Bu örnekte yaşanan çeviri sorunu daha çok deyimlerin anlamsal karşılığında yapılması gereken tercih boyutundadır. Bu nedenle çevirmen adayı anlaşılır bir çeviri metin üretmek adına "kuş" deyimleri sınırının dışına çıkması gerektiğine karar vermiştir.

Kaynak Metin.

"Bird" Expressions

Some bird expressions are about crows, chickens and ducks. For example, when I am driving, I always travel **as the crow flies**. I go the most direct way. Anyone who **eats crow** has to admit a mistake or defeat.

Erek Metin.

Kuş Deyimleri.

Bazı kuş deyimleri kargalar, tavuklar ve ördekler hakkındadır. Örneğin, ben araba sürerken her zaman "the crow flies" gibi kestirmeden yani "kuş uçuşu" giderim. Herhangi birisi için "she/he eats crow" dendiğinde "tükürdüğünü yaladığı" kastedilmektedir.

Çeviren: G.E.D.

Zorlandığım Bölümler: İngilizcedeki bazı deyimlerin Türkçede direkt karşılıklarını bulmakta zorlandım veya birden fazla benzer deyim bulduğum zaman da hangisinin daha uygun olacağına karar vermede zorlandım. G.E.D.

Çeviri Süreci.

Görev doğrultusunda amacım İngilizce bilen bir sınıfa İngilizce deyimleri öğretmek olduğu için okur yani erek kitle en kolay nasıl yazarsam anlar; en iyi nasıl aktarırsam öğrenir diye düşündüm. Bilgilendirici bir metinde özellikle de yabancı terimleri öğreten bir metinde öğretilmesi istenen asıl terimlere mutlaka yer verilmelidir ve yanlarında açıklamalar olmalıdır. Bunun bilincinde metni okudum. Daha sonra İngilizce deyimleri Türkçe deyimlerle eşledim. Metinde deyimlerin İngilizcelerini bırakıp yanında Türkçelerini açıklayarak metne yedirdim. Metnin akıcılığı bozulmasın diye bazen cümleler, ifadeler ve açıklamalar ekledim. Metni en

son tekrardan okuyup ikilemede kaldığım yerleri seçtim, akıcı olmayan yerleri yeniden yazdım ve toparladım. G.E.D.

Örnek 5.

Beşinci örnekte çevirmen adayları deyimlerin Türkçe karşılığını bulmaya çalışırken okur odaklı yaklaşması gerektiğini düşünerek kararlar almıştır. Bu bağlamda her bir İngilizce deyim için kavramlar gibi tırnak işareti kullanarak belirtmiş ve cümle içinde kendi ek açıklamalara başvurmuştur.

Kaynak Metin.

"Bird" Expressions

Politicians are sometimes considered **lame ducks** after losing an election. They have little time left in office and not much power. Congress holds a **lame duck session** after an election. Important laws are not passed during this period.

Erek Metin.

Kuşlar İle İlgili Deyimler.

Siyasetçiler seçimi kaybettiklerinde bazen "lame ducks" yani topal ördek ifadesi ile anılırlar. Bu ofiste çok az kalmaları ve çok güçlü olmadıkları anlamına gelir. Kongre seçim sonrası "lame duck session" yani topal ördek oturumunu düzenlemektedir. Bu dönemde önemli yasalar tasarıya geçirilmemektedir.

Çeviren: K.K.

Çeviri Süreci.

İngilizce deyimlerin öğretilmesi görevi doğrultusunda;

Metinde anlamın verilmesinin önemli olduğunu düşünerek okurun daha akıcı bir şekilde okuyup anlamasını sağlamak amacıyla kaynak metni erek dile çevirirken bir takım eklemeler ve çıkarmalar yaptım. Kuşlar ile ilgili deyimlerin bazılarının biçimsel olarak tam çevirisi vardı bazılarının ise yoktu. Metnin tutarlılığını bozmamak amacıyla tüm deyimlerin biçimsel olarak anlamını açıklamak yerine anlamsal olarak aktarmayı tercih ettim. Deyimin İngilizce ve Türkçesini tek bir cümleye yedirebildiğim takdirde okurun daha iyi anlayacağını düşünüyorum. Tek bir yediremediğim ise ayrı bir cümlede açıklamayı tercih ettim. Deyimlerin İngilizcesini dipnot olarak yazmayı tercih etmedim. Çünkü bu durum okurun dikkatini bozabilir. Sürekli aşağıya bakma ihtiyacı hissedilebilirdi. K.K.

Örnek 6.

Son örnekte dikkat çeken nokta çevirmen adayının daha öncekiler gibi metin için açıklamalar yapma gereği duyması ancak bunu yaparken sınıfta çeviri çözümleri olarak

bahsedilen parantez kullanımını hatalı yapmasıdır. Düşünme şekli okur odaklı ve anlaşır bir metin sunmaktır ancak uygulama kısmında çevirmen davranışı olarak doğru bir kullanım gerçekleşmemiştir.

Kaynak Metin.

“Bird” Expressions

Did you know that if you tell a young person about the **birds and the bees** you are explaining about sex and birth? Have you ever observed that **birds of a feather flock together**? In other words, people who are similar become friends or do things together. Here is some good advice: **a bird in the hand is worth two in the bush**. This means you should not risk losing something you have by trying to get more of something you do not have.

Erek Metin.

Kuş Deyimleri.

Küçük bir çocuk ile “birds and the bees” hakkında konuştuğunuzda nasıl dünyaya geldiği ile ilgili konulardan (cinsel konular) bahsettiğınızı biliyor muydunuz? Hiç “birds of a feather flock together” ifadesini incelediniz mi? Bu ifade benzer insanların arkadaş olması ya da birlikte bir şeyler yapması ile ilgilidir. Başka bir deyişle Türkçe’de ki (tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş)’tur. İşte size iyi bir tavsiye: “a bird in the hand is worth two in the bush”. Bu, daha fazlasını elde etmeye çabalarırken sahip olduklarımızı da kaybetmeyi riske atmamamız anlamına gelen (eldeki serçe daldaki keklikten iyidir) ifadesidir.

Çeviren: S.G.G.

Çeviri Süreci.

Çeviri sürecinde görev olarak İngilizce deyimleri Türk okura öğretim doğrultusunda çeviri yapılmıştır. Metinde ki deyimler Türkçe karşılıkları ile birlikte parantez içerisinde belirtilmiştir. İngilizce deyimler cümlelerden çıkartılmadan okura aktarılarak kendi dilinde ki karşılıkları ile karşılaştırma yapılması sağlanmıştır. Bu görev doğrultusunda birkaç zorluk yaşanmıştır. Metin içerisinde ki birebir karşılığı olmayan deyimler bulunmaktadır. Bu nedenle Türkçe karşılığı olmayan kelimeler için açıklama yolu tercih edilmiştir. Örneğin ikinci paragrafta bulunan “birds and the bees” deyimini için okurun anlayacağı şekilde cümleye uygun “cinsel konular” kavramı ile açıklama yapılmıştır. S.G.G.

Etnometodolojik Çözümlemeyle Örneklerin Değerlendirilmesi

Örnekler incelenirken; çeviriler “ürün” olarak değerlendirildiğinde çevirmen davranışlarını kolaylıkla izlemek mümkündür. Öğrencilerin tamamı daha önceden alışlagelmiş bir biçimde kültürel öğelerin karşılığını verirken farklı bir kültürün parçası olduğunda değişimler olacağı ön kabulüne sahiptir. Nitekim öncelikle İngilizce ve Türkçe

deyimler arasında benzerlik arama ve herhangi bir ayrıma gitmeden kaçınma yönünde çabaya sahip oldukları söylenebilir. Bu iki yaklaşım da aslında üyesi oldukları toplumsal grubun, çevirmen adayı öğrencilerinin, tamamının yaptığı düzenli çevirmen davranışlarının çekinceli yanının bir parçasıdır. Çeviri işini gerçekleştirdiklerinde çevirmen davranışlarını somut olarak görmek mümkündür. Ancak bu duruma açıklama getirilmesi istendiğinde çevirmen adayları tercihlerini tekrar sorgulamaya başlarlar. Çeviri sürecine dair yaptıkları açıklamalarda öğrenilmiş ve alışlagelmiş düzenli çevirmen davranışının yeterli çeviri çözümleri oluşturamayabileceği görülmektedir. Hatta çeviri sürecine dair yazdıklarında, “tuhaf oldu” diyerek beğenmemenin de bir yansımasını görmek mümkündür. Diğer yandan bazı örneklerde ise öğrenilmiş çevirmen davranışlarının belirli kalıplarla uygulanmaya çalışıldığı ancak metin yapısına dikkat edilmediğinden anlaşılır olmaktan uzak metinler olduğu ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Çevirmen adaylarından metinde anlatılan kuşlarla ilgili İngilizce deyimlerin öğretilmesi amacıyla çeviri yapılması istenmiştir. Aynı deyimlerin bizim kültürümüzde de karşılığı olabileceği vurgusuyla metni Türkçeye çevirmeleri beklenmektedir. Çevirmen adayları İngilizce deyimleri metin içinde rahatlıkla kullanabileceklerini düşündüklerinden, gerek metin içi açıklamalar gerekse dipnotlarla bu işin üstesinden kolayca gelebileceklerini düşünmüşlerdir. Ancak oldukça basit düzeyde anlatılan metnin yapısına bakıldığında, zaten bu açıklamaların metnin içinde olduğunu gördüklerinde metne müdahale etme isteği ve korkusunu bir arada yaşamışlardır. Görev dâhilinde, benzer durumlarda öğrenilmiş çevirmen davranışını sergileyerek sadece sözcüklerin Türkçe karşılıklarını vermekle yetinmişlerdir. Uygulamanın sonunda diğer örnekleri, çeviri çözümlerini gördüklerinde, yeni çevirmen davranışlarıyla karşılaşmışlardır.

Sonuç

Garfinkel’e göre sosyal düzenin temel kuralları, insanların farklı koşullara yanıt olarak nasıl davrandığına göre şekillenmektedir. Bu gündelik etkileşimler gözleendiğinde sosyal düzeninin mekanizmalarını keşfetmek mümkün olacaktır. Bir sosyal düzen olarak çeviri sürecini ve çevirmen davranışlarını keşfetmek amacıyla, sınıfta çevirmen adaylarından çeviriye dair temel düzeydeki bilgilerini de kullanarak ve belirli kararlar alarak çeviri yapmaları ve ardından yaşadıkları çeviri süreçlerini yazmaları istenmiştir. Bu sayede davranışlarını sorgulayarak, kendi çeviri süreçlerini oluşturan düzenin betimlenmesi sağlanmıştır. Farklı örnekler sayesinde daha önce yaptıkları çevirilerde geliştirdikleri çevirmen davranışlarını aynen kullanmanın mümkün olmadığını görmüşlerdir. Üyeler olarak,

Araboğlu, A. (2019). Etnometodoloji ile çevirmen adaylarının çevirmen davranışlarını fark etmelerine yönelik bir uygulama örneği *Humanitas*, 7(14), 373-392

Çevirmen adayları kendi prosedürlerini, eviri süreçlerini, bulgularını, eviri yöntemlerini bütün pratik amaçlara uygunluğunu sağlamak, bu uygunluğu başarmak, doğrulamak ve kanıtlamak için gerekli olan bu refleksiviteyi kullanmışlardır. Çeviri süreçleriyle kendi açıklayıcı pratiklerini oluşturmuşlardır. Sonuç olarak, çevirmen adaylarından düzenli eviri ortamında beklenenin dışında bir görev gerçekleştirilmesi istendiğinde, öğrenciler daha önceki eviri pratiklerinden edinilen çevirmen davranışının yeterli olamayabileceğinin farkına varmışlardır. Kültürel edincin geliştirilmesi de hedeflenen bu uygulama sayesinde, temel düzeyde çevirmen davranışlarının neler olduğunun ve farklı eviri sorunlarına farklı çözümler farklı çevirmen davranışlarının oluşturulması gerektiğinin, çevirmen adayı öğrenciler tarafından keşfedilerek açıklanabilmesi sağlanmıştır.

Kaynakça

- "Bird" Expressions (t.b.) *Many Things*. <http://www.manythings.org/voa/words/4.html>
- Amman, M. (2008). *Akademik çeviri eğitime giriş* (D. Ekeman, Çev.) İstanbul: Multilingual Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2008).
- Cuff, E.C., Sharrock, WW. ve D.W. Francis. (2015). *Sosyolojide perspektifler* (Ü. Tatlıcan, Çev). İstanbul: Say Yayınları (Orijinal çalışma basım tarihi 2006).
- Garfinkel, H. (1967) *Studies in ethnomethodology*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall
- Garfinkel, H. (2014). *Etnometodolojide araştırmalar*. (Ü. Tatlıcan, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1968).
- Ritzer, G. (2013). *Sosyoloji kuramları* (H. Hülür, Çev.). Ankara: Deki Yayınları (Orijinal çalışma basım tarihi 2011).
- Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies and beyond*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Vermeer, H. (2008). Çeviri seçkisi II Çeviri(bilim) nedir? (Haz. Mehmet Rıfat), içinde *Çevirinin Doğası – Bir Özet*. (Ş. Bahadır ve D. Dizdar Çev). İstanbul: Sel Yayıncılık, s165-172. (Orijinal çalışma basım tarihi 2003).

ÇAĞDAŞ AMERİKAN ŞİİRİNDE IRAK SAVAŞI¹

Barış AĞIR²

Öz

Bu çalışma Amerika'nın Irak işgaline karşı tepki gösteren savaş şiirlerini incelemektedir. Irak işgaliyle birlikte yükselen entelektüel karşıt tepkilerin önemli bir damarını temsil eden bu şiirler, Batılı erkek ve asker şairlerin egemen olduğu geleneksel savaş şiirlerinden biçim ve içerik olarak farklılık arz etmektedir. Yoğun olarak 2003-2006 yılları arasında yazıldığı gözlemlenen bu şiirlerin, kanonik savaş edebiyatı içerisinde yenilikçi bir sesi temsil ettiği, daha yüksek bir perdeden söylenecek olursa, cesur ve deneysel biçimleriyle, kanonik şiiri değişime uğrattığı da söylenebilir. Çalışmamızda incelenecek şiirlerde, önceki savaş şiirlerinden ayrılan noktalarla birlikte, Amerikan politikası, Amerikan demokratik algısı, cephe izlenimleri, işgal durumundaki Irak kültürü ve toplumu gibi temalar ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Amerika, Irak, savaş şiiri, kanon, yenilikçi

IRAQ WAR IN CONTEMPORARY AMERICAN POETRY

Abstract

This study examines war poems that respond to the American invasion of Iraq. These poems, which represent an important reaction of the intellectual oppositions rising with the invasion of Iraq, differ in form and content from traditional war poems dominated by Western male soldier poets. Written intensely between 2003 and 2006, these poems represent an innovative voice in war literature that have made a change in canonical war poetry with unique experimental style. In the poems that will be examined in this study, themes such as American politics, American democratic perception, front-line impressions, Iraqi culture and society in occupation will be discussed along with the points separated from the previous war tradition.

Keywords: America, Iraq, war poetry, canon, innovative

¹ Bu makale 17-18 Mayıs 2018 tarihlerinde Akdeniz Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde düzenlenen 4. Dil, Kültür ve Edebiyat Sempozyumu'nda sunulmuş aynı başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, barisagir@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7132-5844

Giriş

İngilizce’de yayımlanan savaş Şiirleri antolojileri incelendiğinde, kanonik savaş Şiirinin, savaşın kendisi gibi, Batılı ve çoğunlukla asker kokenli, cephede bulunmuş erkek Şairler tarafından domine edildiği g6r6lecektir. 6rneğin *The Oxford Book of War Poetry* (Jon Stallworthy, 2008) antolojisindeki y6zyetmişi aşkın Őairden sadece 6c tanesi kadındır. Kırk d6rt asker Őairden y6z6 aşkın Şiirin toplandığı *The Wordsworth Book of First World War Poetry* (1995) antolojisinde ise Şair bir kadına rastlayamıyoruz. Savaş Şiiri antolojilerinin en yenilerinden biri olan *American War Poetry* (Lorrie Goldensohn, 2006) antolojisi s6m6rge savaşlarından Irak savaşı sonrasına kadar olan geniş bir alanı kapsamakta ve yukarıdaki bahsettiğimiz talihsizliği bir nebze de olsa gidermektedir. B6y6k oranda geleneksel damarı takip etse de, Amy Lowell, Marianne Moore, Jane Cooper ve Denise Levertov gibi kadın Őairlere de yer veren antoloji, kanonik savaş Şiirinde eksik olan kadın bakış açısını sayfalarına taşıtmaktadır. Bu noktada Marianne Moore’a 6zel bir 6nem atfedilmektedir. Moore’un savaş Şiirinde erkek egemenliğini yıkan ilk Şair kadınlardan birisi olduğu Kabul g6rmektedir. W. H. Auden’e g6re, (1944) Moore’un “In Distrusts of Merits” Şiiri İkinci D6nya Savaşı hakkındaki “gelmiş geğmiş en iyi Őiirdir”³ (s.20). Yine bir Şair erkek tarafından s6ylenen bu s6z, aslında bir 6vg6den ziyade savaş Şiiri geleneği içerisindeki derin bir problematiğe işaret etmektedir. Erkek Şairlerin yaygınlığı, savaş Şiirinin bir t6r olarak kriterlendirilmesini yine erkek Őairlere bırakmıştır. Sassoon ve Owen’ın deneyimleri bu t6r Şiirlerin cephenin içerisindeki erkek askerler tarafından yazılması gerektiği d6ř6ncesini ortaya 6ıkarmıştır. Bu standartlaştırma tutumu “savaş s6ylemindeki kadın 6zneyi g6zardı etmekte veya tamamen ortadan kaldırmaktadır” (Schewik, 1987, s.534). Bunun yanısıra, cephede yer almayan ve savaşı doğrudan deneyimlememiş Şairlerin durumu da eklendiğinde, kanonik savaş Şiirindeki problem daha açık bir Şekilde belirlemektedir: Erkek askerler tarafından yazılan ve savaş alanındaki Şiddeti betimleyen bir savaş t6r6.

Bu t6re atfedilen bu homojenik tutumun kırılması iğerin, Amerikan Şiiri’nin askerlerden ve 6arpışmadan daha 6ok Şeyi iğerebileceğini kanıtlayan 21. y6zyıl Şiirini beklemesi gerekmiştir. Irak Savaşı ile birlikte ortaya 6ıkan bu yeni Şiirler, Amerikan Şiiri’nde uzun s6redir hakimiyetini koruyan erkek Şair asker mitinin sorgulanmasına neden olmuştur (Schewik, 1987, s.554). Savaş sırasındaki g6ndelik yaşama odaklanan bu yeni Şiirde erkek askerin erkeksi olmayan bilin6 katmanları da ağığa 6ıkmaya başlamış ve sivil insanlar da

³ Bu makaledeki 6evirilerin t6m6 yazara aittir.

şiirlerde konu edinilmiştir. Böylelikle, savaş karşıtı yeni bir tutum oluşturmada yeni şiirin imkanları oldukça önemli bir rol oynamıştır.

Bu çalışmada incelenen şiirler, 2003-2010 yılları arasında yayımlanmış altı kitaptan seçilen şiirleri kapsamakta ve bahsedilen imkanları araştırmaktadır. George W. Bush Jr.'un Bağdat'ı işgalinden iki ay önce yayımlanan ve editrlğn Sam Hamill'in yaptığı 2003 yılı baskılı *Poets Against the War* (yazının bundan sonraki kısımlarında PAW) kitabı adını aynı isimli savaş karşıtı hareketten almıştır. şubat 2003'te kurulan aynı adlı web sitesi kısa bir sürede dünya genelinde bir fenomene dönüşmüş ve 13.000 şair siteye savaş karşıtı şiirler yüklemişlerdir. Hareketin temelinde Laura Bush'un Beyaz Saray'da yapmayı planladığı “şiir ve Amerikan Sesi” isimli bir sempozyuma şairleri davet etmesidir. Davet mektubundan oldukça rahatsızlık duyan Sam Hill, 50 şair dostunu savaş karşıtı şiirler yazmaya çağırmıştır. şairlerden yükselen itirazlar neticesinde, bir edebiyat etkinliğinden çıkararak politik bir foruma dönüşebileceği endişesiyle sempozyum iptal edilmiştir. Web sitesinden seçilen 200 şiirden oluşan bu antoloji kolektif bir hafıza oluşturması ve büyük bir kitleyi harekete geçirmesi bakımından bir dönüm noktasıdır. Hamill'e göre (2003) bu kitap daha önce hiç grlmemiş bir şekilde şiiri Amerikan hafızasına yerleştirdiği için tarihsel bir kırılmadır (s.xviii).

Dönemin ruhuna uygun olarak, Irak kökenli Amerikalı şairler de savaş karşıtı şiirler yazmışlardır. 1965 doğumlu bir şair kadın olan Dunya Mikhail sivil bir gözlemci olarak Irak Savaşı'nda bulunmuştur. Mikhail'in iki kltrl kimliği savaşa iki taraftan da bakabilmesini sağlamıştır. Mikhail'in *The World Works Hard* (bundan sonra WWH) başlıklı kitabı yenilikçi tekniği ve geniş imgelemi ile dönemin önemli eserlerinden biri olmuştur. Kitabın nszn yazan Saadi Simawe Mikhail'in şiirini “ocuka bir samimiyetin ve hassas bir duyarlılığın” (viii) rnleri olarak tanımlamaktadır. Simawe'ye (2005) göre Mikhail'in pek çok şiiri “kayıp masumiyetimizi ve cesaretimizi hatırlatıp bizi mahcup eden” (s. ix) anlatıcılardan oluşur. Mikhail'in gündelik dili manipüle ederek yıkıcı bir etki yaratma konusundaki belirgin yeteneği onu diğer savaş şairlerinden ayırt eden özelliğini ortaya koymaktadır.

Irak'ta bulunmuş diğer aktivist şairler de David Smith-Ferri ve Unique Soul'dur. *Battlefield Without Borders* (bundan sonra BWB) kitabı Ferri'nin yoksullaştırılmış ve umutsuzluğa düşmüş Iraklı sivilleri konu edindiği şiirlerden oluşmaktadır. Unique Soul'un *St. James Place: Poems from the Sandbox* kitabı (bundan sonra PS) ise yakın bir arkadaşını savaşta kaybettikten sonra yalnızlığa düşen bir askerin ruhsal durumunu “arkadaşlık” teması bağlamında ele almaktadır.

Amerikan Politikası ve Demokrasi

Kanonik savaş şiirleri savaş alanlarını resmetmiş, savaşların arkasındaki politik gündemin detaylarını neredeyse dizelere taşımamıştır. Genel bir kanı olarak, politikayı şiire taşımamanın, şairin taraf tutma yönünü öne çıkaracağı ve sloganik bir söyleme yol açacağı düşünölmüştür. Yeni yüzyılın savaş şairleri ise politik söylemi cesaretle şiirlerinde kullanmışlardır. Amerikan başkanı imgesi daha önce hiç görölmemiş bir yoğunlukta şiirlere taşınmıştır. 1986 yılı Pulitzer şiir Ödölü sahibi Henry S. Taylor'un "Speech" şiiri Amerika başkanını hedef alan ilk şiirlerden biri olarak çağdaş şairler için de bir öncü niteliği görür. Körfez Savaşı'nın bir eleştirisi olan şiir, başkanın halka yaptığı konuşmayı ironik bir ton ile eleştirir:

Bu költürlü, düzeyli ses
temkinli ve ölçölüp biçilmiş duraksamalarıyla
dolduruyor oturduğum odayı, çöp sepetimi,
şömine rafının üstündeki vazoyu,
besliyor içindeki kurumuş çiçekleri fırtına
"sorumluluklarım var" diyor ses
sözcükler pekmez gibi dökölüyor ağzından
sinekler mutluluktan yiyip bitiriyor şurubunu sözlerin
yalvarıp dahası için.
(PAW 102)

Politik retoriğin ele alındığı şiir, insanların dile karşı olan hassasiyetlerini ve dil karşısındaki acizyetlerini ortaya koyar. şairin dilden çıkan sözcükleri ilk önce nesnelere, sonra da sineklere yönlendirmesi Amerikan başkanının otoritesinin alaya alınmasıdır. Savaşın dil aracılığıyla gerekçelendirilmesi ve kötüye kullanılmasının eleştirildiği bu şiir sonraki savaş şiirlerinin de önünü açmıştır.

Irak savaşının ekonomik kaygılara ve temellere dayandığı, askeri işgalin petrol nedeniyle yapıldığı çağdaş şairler tarafından net bir şekilde dile getirilmiştir. Amerika'yı Irak savaşına sokan dönemin başkanı George Bush'un halka yaptığı konuşmalar da şairlerin kalemlerinde bir taşlamaya dönüşmüştür. Sam Hamill'e göre (2003) "devlet dediğimiz şey bir sözcükler devletidir; sözcükler yanlış yönlendirme için kullanıldığında, korku aşıladığında veya insanları susmaya ittiğinde, korkusuzca konuşmak her şairin görevidir" (s.xxı). "To the Forty-third President of the United States of America" isimli mektup biçimindeki şiirinde,

William O'Daly başkanın savaşı rasyonelize etme çabasını içeren konuşmalarını dizelerinin arasına serpiştirerek bir yergi şiiri sunar:

sırtında eyerinle, sürünle birlikte koşmaya hazır

Texas'takilere benzeyen petrol tarlaları içinde

[...]

kutsal kaseleriniz petrol ile dolunca

toprak petrolden kararınca

alnınıza petrol sürülünce

tüylü kalemleriniz petrole daldırılınca

dilleriniz petrole bulanınca

petrolün içinde yazılmış dualarınızla

(PAW 163)

Şiirin her bölümü Bush'un sözlerinin alıntılandığı, sonrasında ise ironikleştirildiği iki bölümden oluşur. İkinci bölümdeki dizeler, ilk bölümdeki süslü politik retoriğe sade ve basit bir dille yanıt verir. PAW antolojisinde yer alan şiirlerin çoğu, politik ve dini dilin saçmalığına son derece yalın bir dil ile sataşırlar. Hamill'e (2003) göre "şiir sanatı sorgulama ediminden doğmuştur. Politikacıların dili VE DİNİ⁴ istismar etmelerini eleştirmek için şairler müzikal ve imgeci bir aktarımla, ve duyguların şeffaf sunumuyla berrak bir dil kullanmalıdırlar" (2003, s.xx). Böyle bir dil kullanımı ve sözcük seçimlerindeki değişim çağdaş savaş şiirlerini kanonik savaş şiirlerinden ayırmaktadır. Zafer, onur, cesaret gibi soyut imajları yücelten veya sorgulayan ağdalı veya kasvetli bir dilin aksine, çağdaş savaş şiirleri "büyük ideallerle bağlantılı soyut ilkelere uzak durarak" (Hoy II, 2004, s.169) duygusal dili gerçekçi dile tercih etmişlerdir. İroni bu gerçekçiliğin sunumunda tercih edilen bir araç olmuştur.

Diğer ulusların işgali, Amerikan halkında savaşların işleyen bir politik sistem içerisindeki normal bir eylem olmasından ziyade, problemlili inançların bir sonucu olarak meydana geldiği kanısını uyandırmıştır. Vietnam Savaşı'nın başarısızlığı sonucu, dünyayı zulümden kurtarmak; barışı, düzeni ve demokrasiyi sağlamak gibi sözde idealler Amerikan halkı tarafından da sorgulanır olmuştur. Bu oto-sorgulama şairlerin kalemlerinde de yer bulmuştur. Arthur Sze'nin, bir reklamda geçen "güç benim afrodisyağımdır" (PAW 224) sözünü dizelerine taşıdığı "The Aphrodisiac" şiiri böyle bir çaba içerir. Şiirde, üçüncü tekil şahıs olarak Amerikan başkanını temsil eden "o" öznesi sözde demokrasi götürme takıntısı ile

⁴ Vurgu yazara aittir.

suçlanır. “Speak Out” şiirinde aynı fikri belirten Lawrence Ferlinghetti ise, devletin güç takıntısının Amerikan halkını yanlış yönlendirdiğini ve bir yanılısamaya yol açtığını yazar. “Büyük paranoya hızla ilerliyor topraklarımızda” (PAW 68) dizesi ile devletin savaşı meşrulaştırmak için Amerikan halkından talep ettiği güç paranoyak bir eylem olarak ifade edilir. W. S. Merwin ise Amerikan halkının bu paranoyaya ortak olması durumunda, Irak’ta olacak kısımlardan sorumlu tutulacaklarını yazar:

ve sonra
odamda durmuş bu sahtekarlıkları düşünüyorum
uzaktan kurgulanıp adıma mal edilecek kısımları
sahip olabilecekleri her parçam
sızar tiksintiden
ve utancımın acı derinliklerinden
(PAW 136)

Şiirin ses tonu suç, acı ve utanç duygularıyla doludur. Şair devletin işlevsel bozukluğunu eleştirirken, kendi adına üretilmiş olan bir savaşın parçası olmaktan kaçamadığının da farkındadır. Bu sözde demokratik algı Geoff Brock’un “Poetry and the American Voice” şiirinde şu dizelerle eleştirilir:

“demokrasi”
tıpkı “İsa” gibi işine gelince kullanılan
özrü olmayan bir özür gibi
bilmesi gerekenlerin bilmezlikten geldiği
(PAW 42)

Başkan Bush’un eşi Laura Bush bazı Amerikan şairlerini Beyaz Saray’da, savaşın gölgesinde düzenlenecek; Walt Whitman, Langston Hughes, Emily Dickinson gibi şairlerin konuşulacağı Amerika’nın Sesi adlı şiir sempozyumuna davet etmişti. Gelen tepkiler üzerine sempozyumu iptal etmek zorunda kalmıştı. Brock, şiirin devamında bahsedilen şairlerin hayatta olması ve davet edilmesi durumunda sempozyuma katılmayacaklarını belirtir:

Whitman
bilmez miydi ki oval ofisi
demokrasinin alınıp satıldığı ve tecavüz edildiği!
veya Dickinson! “Hayatta olmak utanç verici” derdi belki de
belki de yazıp mail atardı bunu...

(PAW 42)

şiirin bu bölümünden de anlaşılacağı gibi Amerikan demokrasisi ayaklar altına alınıp ırzına geçilmiş; yerine Amerikan zulmü getirilmiştir. Kurucu babaların demokrasi idealleri bir anda bir yanılısamaya dönüşmüştür. Bu epifanik durum tarihin çürütüldüğünü göstermekte ve tarihsel süreçteki kırılma anının neresi olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. William Irwin Thompson “Mr President” (PAW 232) isimli şiirinde Amerikan başkanlarını süzgeçten geçirerek bu soruya cevap arar. Amerika’nın kökenlerine indiği şiirinde Abraham Lincoln’ “Azad edici” olarak tanımlar; köleleri zgrleştirmediğini, onları gemilerle Afrika’ya göndererek tek yaptığının onları aşağılamak olduğunu belirtir; Thomas Jefferson’u ise ikiyüzlü olmakla suçlar. Kurucu Babaları da yarattıkları mitik ideallerin aslında düzmece olmasından dolayı eleştirir. şiir, Amerikan demokrasisinin yn değiştirdiğini değil, aslında hiç var olmadığımı iddia etmektedir.

Savaş alanından izlenimler.

Savaş alanlarının betimlenmesi ve cephe izlenimlerinin sunulması savaş şiirlerinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Burada aklımıza gelen ilk örnekler şiirlerinde Birinci Dünya Savaşı izlenimlerini cephenin içerisinden sunan şair askerlerdir. Wilfred Owen şu sözleri dile getirmiştir: “Her şeyden önemlisi, benim amacım şiir değildir. Benim ilgilendiğim şey savaş ve savaşın içindeki acıdır; şiir ise bu acıda gizlidir” (aktaran Childs, 1999, s.57). Bu sözleriyle Owen kendisini savaş şiiri olarak adlandırılan alttrden ayırmaktadır; tam da bu nedenle W. B. Yeats Owen’ın şiirini *The Oxford Book of Modern Verse* kitabına dahil edilmemiş ve savaş şiirini edebiyatın bir parçası olarak kabul etmemiştir. Yeats’a göre “pasif acı şiirin bir teması olamaz” (Yeats, 1936: xxxiv). Öte yandan, Owen’ın portresini sunduğu siper savaşı, korku, acı, yıkılımlık duygularını sunmasıyla edebiyat kanonuna girmiştir. Tim Kendall’a (2006) göre “modern savaş şiirinin babası” olmakla birlikte, “Wilfred Owen’ın acı mirası, bazı temel duyguları sunduğu ölçüde savaş şiiri olarak kabul edilmiş veya reddedilmiştir” (s.147). Kendall, bu sözleriyle, bir şiirin savaşı temsil etmesi için bazı sabit duyguları sunması gerektiği fikrine karşı çıkmaktadır. Kanonik savaş şiirleriyle ilgili bu tartışmalar, Irak savaşı ile biçim değiştirmiştir. Birinci Dünya Savaşı şairlerinin çoğu, şair kimliğiyle ve savaşa tanıklık etmek amacıyla cepheye katılmışken, Irak savaşında durum tam tersidir: Bu savaş cephede bulunan askerlerden yeni nesil şairler doğurmuştur. Bu şairler sanatsal yaratım ve tematik kaygılara önem vermeden savaş şiiri geleneğini başka bir biçimde sürdürmüşlerdir.

Birinci Dünya Savaşı gibi bir siper savaşı olmayan Irak Savaşı, içerik olarak yeni temalar doğurmuştur. Muharebe alanından ziyade askerlerin günlük yaşantılarını ve

aktivitelerini resmeden yeni bir yönelim oluşmuştur. Savaşta olmayı mesleki bir gereklilik olan gören bu yeni yönelim, askerlerin mesai saatleri dışındaki duygularını ve arzularını yansıtır. Kanonik savaş şiirlerinde bir tema olarak bulunmayan cinsellik ve cinsel arzular, Irak savaşı şiirlerinde yer alan etkin konulardan biri olmuştur. Brian Turner'in "Last Night's Dream" şiiri, bir askerin gördüğü cinsel rüyayı anlatır. Babil Tapınağı'ndaki aşk, güzellik ve savaş tanrıçası Ishtar'a adanan şiir, baştan sona cinsel imgelerle örölüdür:

rüyamda o kadının memelerini dudaklarımda erittim
güneşin açısına tuttuğum göbek deliğı
parmak uçları sarsıntılarla tutunurken bana
her zerresinde bedenimin infilak eden bombalar
radyo dalgalarının alıcısı tellerle çevrilmiş gibi
öpüştükçe dalgalanıyor dillerimizde frekanslar
gözleri bir flaş bombasının dumanıyla kaplanırken kavriyorum onu
rüyamdaki kadın tenimi yalarken, her sözcüğünü anlıyorum Arapça'nın
ve ağızından çıkanları kayalara geçiriyorum çivi yazısıyla
Duhok'tan Basra'ya, bu zevk topraklarında
her nehir ve vadiye yeni adlar veriyorum
dilim yağmurda, tuzda ve terde
bedeninin kıvrımlarında dolanan bir kalem gibi.

(HB 58)

Rüyadaki askerin bir Arap kadını ile yaşadığı bu cinsel ilişki, savaş zamanında bastırılan cinsel arzuların dışavurumudur. Dikkat çeken bir özellik olarak, cinsel imgeler askeri imgeler ile birleştirilerek verilir. şiirdeki erotik ton, askeri imgelerin kullanılmasıyla metaforik bir şekilde sunulur. Unique Soul'un monolog şiiri "Relax" ise bir kadına masaj yapan erkek öznenin, masaj boyunca kadına fısıldadığı sözlerden oluşur:

gevşet zihnini tatlım ayaklarını ovarken
her bir parmağına kondurduğum narin öpücükler
kışkırtıyor beni ilerisine
baldırlarından yukarı çıkarken utanma sakın ve gülümse
eh, bu bacaklar kalçalarla da tamamlanmalı değil mi!
öyleyse dön ki okşayayım arkanı
Tanrım! nasıl da şehvetli bütün bunlar!

(PS 10)

Dinlenme ve rahatlama amacından ziyade cinselliği temsil eden bu dokunuşlar, masaj eyleminin aslında tersinlenmiş olduğunu ima etmektedir. Savaş koşullarında muişteri olması gereken asker öznesi, masajı yapması gereken özne ile yer değiştirmiştir. Bu kasıtlı tersinlenme, masaj edimini saflıktan çıkarmakta, asker öznenin fantezisine dnuiştrmektedir.

Irak toplumu ve kültürü.

Kanonik savaş şiirleri daha çok etnomerkezci bir zeminde ilerlemiştir. Savaşların nc dünyaya yayılmasıyla birlikte, Amerikalı şairler, Doğu ile de sözel temaslar kurmaya başlamışlardır. Denise Levertov bu teması kuran ilk şairlerden birisi olmuştur. Vietnam Savaşı sırasında yazdığı “What Were They Like?” şiiri bu yönelimin ilk örneklerindedir. Kimlikleri belirsiz olan iki karakterin yer aldığı bu diyalog şiir iki bölümden oluşur. Birinci bölümde Vietnam ve kültürü hakkında merak edilen Oryantal ve basmakalıp sorular, ikinci bölümde başka bir karakter tarafından ironik ve öfkeli bir ses sonuyla cevaplanır. Hayali ve varsayımlara dayalı bu diyalog, Irak savaşı ile birlikte yerini gerçekliğe bırakır. Bir canlı yayın savaşı olan Irak savaşı, medya üzerindeki denetimin ve kısıtlamaların da arttırıldığı bir savaş olmuştur. Bu nedenle, Irak’ta neler olup bittiği, Irak vatandaşlarına neler yapıldığı savaş sırasında tam olarak bilinememiştir. Saddam Hüseyin’in heykelinin yıkılmasıyla sokaklarda dans eden koalisyon glerinin ikonik görüntüleri, medyanın Amerika’yı özgürleştirici bir imge olarak sunmasından başka bir Şey değildir. Marilyn Hacker’ın “Morning News” (PAW 82) şiiri medya yanılısamasına karşı sert bir eleştiri getirir. şiirde, Irak’lı çocukların eğitim gördüğü mekanı sunan bir fotoğraftan bahsedilir. Huzur ve düzenin sunulduğu fotoğraf, yarattığı yanılısamayla şiir öznesini rahatsız eder. Kendisini Iraklı vatandaşlarla özdeşleştiren şiir karakteri, iki farklı coğrafyada sürdürülen hayatları kıyaslar ve aynı özdeşleşmeyi okuyucudan da bekler. Fotoğrafın arka planındaki gerçeklerin göz ardı edildiğini düşünen şiir karakteri, imgelerini sertleştirerek medyanın sahtekarlığına saldırır.

Irak Savaş şiirleri Irak kültürünü de içermektedir. Arapça’ya gösterilen ilgi bu şiirlerde oldukça geniş bir kapsamda kendisine yer bulmuştur. Dile karşı gösterilen bu ilginin temelinde bilinmeyen bir coğrafyada bulunan askerlerin duydukları korku ve paniktir. Brian Turner’in “A Soldier’s Arabic” şiirinde bilinmeyen yarattığı tereddüt Oryantalist imgelerle sunulur: “kandan bir dil bu – toprağın ve zamanın içinde eritilmiş...” (HB 1) Irak kültürünü kanlı bir kültür olarak dile getiren şiir, “toprak” ve “zaman” imgeleriyle Amerikan askerlerinin ölüm korkusunu dillendirir. “What Every Soldier Should Know” şiirinde ise dilin korkutucu olabileceğinin rneği verilir ve gelebilecek tehlikelere karşı her Amerikan

askerinin bazı kelimeleri bilmesi gerektiği öğütlenir: “İnşallah, Allah izin verirse demektir – patlayıcılarla dolu yeleklerinde – ellerini yükseltip göđe İnşallah der onlar” (HB 9). Doğrudan Arapça kelimelerin kullanıldığı bu ve benzeri şiirler, Irak insanlarını ve kültürünü düşmanlaştırmakta ve ötekileştirmektedir. Gelenek, din ve Ortadođu’ya mal edilip mitleştirilmiş öğelerle bu ötekileştirme edimi devam eder. Bazı şairler ise, buldukları topraklara daha insani açıdan bakmışlardır. Patricia Monaghan’ın “The Woman of Bagdat” şiirinde zarif bir Iraklı kadın anlatılır. şiirde limon ağacının altında sabah kahvesini ićen ve güvercin sesleriyle huzur dolu bir an geçiren Iraklı kadının, erkeklerin yarattığı savaşta hayatta kalamayacağının acı dolu hissiyatı sunulur:

öleceğini söylüyor erkekler onun.
bombalar yaklaşıyor diyor erkekler
bunlardan habersiz, ağır ağır kalkıp yerinden
limon koparıyor ağaçtan kadın
içine çekiyor kokusunu limonun
aldığı son nefesiyle belki de.
(PAW 141)

Bu merhamet duygusu, David Smith-Ferri’nin “Sander, in Amman” şiirinde çocuk bakış açısıyla verilir. şiirdeki karakter Sander, dört yaşındaki kuzeni Ojean ile yaşadığı bir diyalogu aktarır:

Irak’ta, Amerikalı askerler Ojean’a çikolatalar verirdi
Onlar gibi davranıp, onlar gibi konuşmaya başlayınca
dedim ki ona “silahlar kötüdür”
Ne derse beğenirsiniz! “Amerikalı askerlerde neden var öyleyse?”
(BWB 19)

şiir, masumiyet teması ile birlikte çocukların geçirdiği öykünmeye de dikkat çekmektedir. Çikolata sembolü ile Amerikalıların getirdiği her şeyin iyi olarak algılanması tehlikesinin altı çizilmektedir. Amerikan değerleriyle ilişkilendirilen bu kültürel aktarım ve Iraklı çocukların sömürgecisini taklit eden sömürge bireyelerine dönüşebileceklerini ve melez bir kültür ortaya çıkabileceğini ima etmektedir. Bu açıdan, Ferri’nin şiiri, Irak’ta kendisini gösterebilecek kültürel emperyalizme karşı da uyarıcı bir niteliktedir.

Sonuç

Irak Savaşı şiirleri geleneksel savaş şiirinden önemli bir sapma göstermektedir. Batılı erkek asker şairlerin savaş alanlarının yıkıcılığını resmeden kanonik savaşın şiirinden farklı olarak, yeni dönem şiirleri erkek-merkezci poetik imajın kırılması noktasında önemli bir aşama oluşturmuştur. Kadınların ve diğer sivil seslerin de bu geleneğe girişiyle birlikte savaş şiiri geleneği zenginleşmiştir. Erkek-egemen poetikanın kendisini devam ettiriyor görünmesiyle birlikte yeni poetik yaklaşım erkeklik ve savaşçı imajlardan sıyrılmaya başlamıştır. Yeni şairlerin korku, duygusal bağlılık, aşk, aile, güzellik vb. gibi askerler için erkeksi olmadığı kabul edilen ve savaş şiiri geleneğinde yer almayan temalara şiirlerinde yer verdikleri görülmüştür. Bunun yanısıra işgal edilen toprakların insanların ve kültürlerine duyulan ilgi etnomerkezci yaklaşımı zayıflatmış ve çoksesliliği bünyesine katmıştır. Batılı erkek şairin poetik otoritesinin sarsılmasıyla birlikte, pek çok Amerikalı şair savaşı kendinden bağımsız bir olgu olarak değil, başarısız bir politikanın ürünü olarak ele almış ve siper görünülerinin yerini asker öznelerin fanteziye varan duygusal dünyaları almıştır.

Bu değişim ve dönüşümlerin tesadüfi olduğu elbette söylenemez. Okur merkezli bir açıdan baktığımızda okurun ahlaki konumunun da değişen şiire tesir ettiğinden bahsetmek olasıdır. İletişim ağlarının güçlendiği ve savaş haberlerine kolayca ulaşılabilen bir çağda 21. Yüzyıl şairleri savaş barbarlığının okurun duygusal dünyasına hitap etmediğini farketmişler ve savaşın gerçekçi sunumundan uzaklaşmışlardır. Mutfak masasında savaş haberlerini takip eden yeni okur kitlesi için savaşın “korkunç güzelliğini” (Metres, 2017, s.4) resmetmek bir bakıma yeni okuru savaşa teşvik etmek riskini de taşımaktadır. Metin merkezli bakış açısından bakıldığında ise bazı eleştirmenler savaş şiirlerinin işlevsellik kazanmasının estetik bir stratejiye sahip olmasından geçtiğini belirtmektedir. Alice Templeton’a (2007) göre “savaş sahnelerini sunan şiirler savaşı protesto etmek için yeterli direnci gösteremezler” (s.57). Savaş şiirlerinin can alıcı noktası “ölümleri prosto etmek değil, hayatı canlandıran bir enerji” (s.51) de sunabilmesidir. Bu anlamda yeni şiirin savaşın unutturduğu insani arzuları harekete geçirdiğini söylemek mümkündür.

Öte taraftan, Irak savaşı şairlerinin hafifleyen üsluplarının savaş şiirlerini “popüler kültür ürünlerine” (Metres, 2006, s.24) yaklaştırdığı ve poetik bir uzaklık yarattığı eleştirileri de mevcuttur. Şair ile persona arasındaki uzaklık otobiyografik bir yönelim göstermiş ve Amerikan şiir geleneğinin itirafçı şiirlerine bir dönüş söz konusu olduğuna dikkat çekilmiştir. Kendi doğallığı içinde yönünü tayin eden bu özellik John Johnston’un “objektif bir sanatsal erdemlik” (1990, s.39) olarak tanımladığı duruma uygun düşmemektedir. Irak savaşı şiirleri

bütüncül olarak incelendiğinde okurun şairlerin öznelliklerine yönlendirilme eğilimi görülmektedir. Örneğin şiir geleneğinde pek rastlanmayan dipnot kullanımı yeni şairlerin çokça başvurduğu bir yöntem haline gelmiştir. Anlaşılmama kaygısını yoğun bir şekilde hisseden bu şairler, okur ile şair özne arasındaki bariyerleri ortadan kaldırmaya yönelik bir üsluba yönelmişlerdir. Mersmann'a (2005) göre bu yaklaşım poetik maskenin kaldırılmasından ziyade yeni şiirin popüler kültüre yaklaştığını göstermektedir. (s.25) Edebi türler içerisinde şiirin her zaman sınırlı ve elit bir kitleye hitap ettiği savı Irak şiirlerinin geniş kitlelere hitap etmesiyle zayıflamış bir sav olarak belirlemiştir. Olumlu/olumsuz eleştirileriyle birlikte, Irak Savaşı dönemi şiir yönelimlerinin edebiyat kanonundaki zemini ve kalıcılığı tarihsel zaman içerisinde kendisini gösterecektir.

Kaynakça

- Auden, W. H. (1944). Nevertheless by Marianne Moore. *New York Times*.
<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1944/10/15/85166165.html>
- Childs, P. (1999). Not concerned with poetry: world war I child. *The Twentieth Century in Poetry* içinde (s.40-61). New York: Routledge
- Hamill, S. (2003). *Poets against the War*. New York: Nation Books.
- Hoy II, P. C. (2004). The beauty and destructiveness of war: a literary portrait of the Vietnam conflict. *A Concise Companion to Postwar American Literature and Culture* içinde (s. 168-186). Oxford: Blackwell Publishing.
- Johnston, J. H. (1990). Foreground and background. *Twentieth-Century Literary Criticism*, 34, 338-341.
- Kendall, T. (2006). *Modern English war poetry*. Oxford: Oxford University Press.
- Mersmann, J. F. (1974). Poetry, politics and past wars. *Out of the Vietnam Vortex: A Study of Poets and Poetry against the War* içinde (s.3-30). Wichita: The University Press of Kansas.
- Metres, P. (2007). *Behind the lines: war resistance poetry on the American homefront since 1941*. Iowa City: University of Iowa Press.
- Mikhail, D. (2005). *The war works hard*. (E. Winslow, Çev.) New York: New Directions Publishing Corporation.
- Schweik, S. (1987). Writing war poetry like a woman. *Critical Inquiry*, 13 (3), 532-556.
- Smith-Ferri, D. (2008). *Battlefield without borders*. Massachusetts: Haley's.
- Templeton, A. (2007). What's the use? writing poetry in wartime. *College Literature* 34 (4), 43-62.
- Turner, B. (2005). *Here, bullet*. Farmington, ME: Alice James Books.
- Unique S. (2007). *St. James Place: Poems from the Sandbox*. Bloomington, Indiana: Authorhouse.
- Yeats, W.B. (1936). *The Oxford book of modern verse 1892-1935*. Oxford: Clarendon Press,

**SOCIAL CONSTRUCTION OF IDENTITY IN LOUIS DE BERNIÈRES'
NOVEL *BIRDS WITHOUT WINGS***

TATIANA GOLBAN¹

EVLA YÜRÜKLER²

Abstract

The aim of the present study is to discuss the concept of identity formation in relation to Louis de Bernières' novel *Birds Without Wings*. Primarily, this study presents the development of identity theories which investigate the social construction of identity with its impact on self, society and social structures. The postmodern novel *Birds Without Wings* depicts the stringent issue of identity construction in a period of global crises, when any identity markers are easily removed, changed and, therefore, destabilized as a result of the play of power. The characters of de Bernières' novel confront the agonizing truth of the fluid and changeable markers of identity revealing that any "certitudes" are easily deconstructed and re-constructed anew as a result of identity politics which deprives one of a stable sense of selfhood.

Keywords: constructed identity, social identity, ingroup, outgroup, fluidity

**LOUIS DE BERNIÈRES'İN *KANATSIZ KUŞLAR* ROMANINDA SOSYAL
KİMLİK OLUŞUMU**

Öz

Bu çalışmanın amacı, Louis de Bernières'in *Kanatsız Kuşlar* romanındaki kimlik oluşumu kavramını tartışmaktır. Öncelikle, bu çalışma, kimliğin sosyal yapısını benlik, toplum ve sosyal yapılar üzerindeki etkisiyle araştıran kimlik teorilerinin gelişimini sunmaktadır. Postmodern bir roman olan *Kanatsız Kuşlar*, herhangi bir kimlik belirleyicinin kolayca çıkarıldığı, değiştirildiği ve dolayısıyla iktidarın bir sonucu olarak kararsızlaştırıldığı bir küresel kriz döneminde zorlu kimlik inşası meselesini tasvir eder. De Bernières'in romanının karakterleri, akıcı ve değişken kimlik belirleyicilerinin acı veren gerçeğiyle yüz yüze gelir; bu, "kesinliklerin", istikrarlı bir özerklik duygusundan mahrum bırakan kimlik politikalarının bir sonucu

¹Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, tgolban@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7860-0992

²Öğrt. Gör., Trakya Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, evlayurukler@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2268-8136

olarak kolayca yeniden yapılandırılabilir ve yeniden inşa edilebilir olduğunu ortaya çıkarır.

Anahtar Sözcükler: inşa edilen kimlik, sosyal kimlik, grup içi, grup dışı, akışkanlık

Introduction

In recent years, the concept of “identity” has attracted as much interest as to become a heavily theorized concept, which is debated in multiple academic disciplines. Early assertions on identity were made by philosophers, and among the most fruitful contributions in this respect is made by Hegel in his famous work *The Phenomenology of Spirit* (1807). Relying on the paradigm of strife between “lord and bondsman”, Hegel argues that the identity is mostly *intersubjective* rather than being subjective, and it is not individually but socially located. Hegel also puts forward the idea that human consciousness is prevented from being independent from external factors, such as the social world. Moreover, since the consciousness fails to acknowledge an autonomous or free self, it requires an embracing of or submission to an “other”. This perspective implies the emergence of the self to take place through the participation in social life.

Hegelian social perspective relocated the earlier accounts on identity and paved the way for more recent views, according to which the self is determined mainly by someone’s inclusion in, or identification with a certain collectivity. The second half of the twentieth century reveals an extension of sociological accounts on identity, where the self is discussed primarily within the frame of collective identities. The terminology and concepts were enriched and varied by such terms as “membership”, “in-group/out-group identity”, “collective identity”, “social location”, “social-categorization”, “social-identification”, and so on.

Theories on Identity as an Outcome of The Social

Stets and Burke's study *Identity Theory and Social Identity Theory* (2000) makes a clear review of the theories on social identity. Some of the explanations provided in this study are direct quotations from related works: “A social identity is a person’s knowledge that he or she belongs to a social category or group,” Hogg and Abrams (1988), (Stets and Burke, 2000, p. 2).

In *Discourse and Identity* (2006), Benwell and Stokoe divide identity studies into two main categories, the first being “identity as a product of the self” and the second being “identity as a product of the social”. As the title suggests, identity is seen as a product in this

or that way, either a product of the self or of the social. The study stands out with its integrative method, prompting concepts related to the self, to social and to their combination together as well as taken separately. Prior to the detailed representation of the development of Social Identity Theory Tajfel (1982) and Turner (1986), Benwell and Stokoe state that the shift from the individual to the social and then to “collective identities” became more clear in the second half of the twentieth century. As they claim,

In the second half of the twentieth century, sociological accounts of identity were characterized by a concern with collective identities. Group labels such as adolescent, black, working-class were taken to be indisputable identity formations, often serving as social variables against which forms of social behaviour or linguistic usage could be measured (...) Indeed, a commitment to one or more of these 'labels' is invariably the most common response to the question 'Who am I?' It is only recently that the homogeneity implicit in this version of identity has been challenged and they are acknowledged to intersect. Howard (2000) refers to these as 'theories of intersectionality'. (Howard, 2006, p. 24)

Despite the fact that these intersections seem to complicate the concept of group identity, the notion of identity continues to be theorized and viewed as “unified”, “essential” and “pre-discursive”. (Benwell & Stokoe, 2006, p. 25)

Relevant to the purpose of this study is the presentation of the key theory of group identity, known as the “social identity theory”, which has been advanced by Tajfel in 1982. In contrast to personal identity, social identity is determined by individual identification with a collectivity, a process which is primarily established by "a reflexive knowledge of group membership, and secondly by an emotional attachment to this belonging” (Benwell & Stokoe, 2006, p. 25). Tajfel points out that identification is a social and cognitive process which develops within the frame of a membership and that the sense of “belonging” is initiated on the social level and sustained or kept on the cognitive one.

Social Identity Theory scrutinizes thoroughly such phenomena as “ingroup” and “outgroup” which can be simply explained through the process of “difference”. This difference can be seen as a result of the activities one is engaged in. In simple words, it can be taken as a division of groups; the group which the individual belongs to is the ingroup, whereas the other group is seen as the “outside”. Social Identity Theory, refers to this identification with a collectivity or social category in terms of social movements, by creating a common culture among the participants of a group. The maintenance of a positive label for a social identity is frequently achieved through the appreciative comparisons between ingroups and outgroups, comparisons which would lead to a boost of self-esteem for the members of an

ingroup, whereas the comparisons to the outgroups leading most often to strong stereotyping and prejudice.

When the concept of identity is considered within the frame of social structure as an umbrella term, one should examine it under the influence of such determinants as national, ethnic, class, cultural, linguistic, and religious factors. They are some of the basic elements of what is named "social structure". These factors can represent the fundamental elements which establish social groups or categories.

Following this idea, C. Taylor claims that "[one] cannot be a self on one's own" (1989, p. 36). There is no more the belief in the idea of a self-sufficient individual which once upon a time was overestimated as being unique, fixed, unified, internal, rational, ideal and improving as an enlightened self, instead it is thought to have failed to survive as a unified being in the post-world war period. Therefore, identity not only fails to be seen as a single structure on its own, but as a total lack of an act of power, mostly an artificial construction of acting out roles through the interaction within social categories Membership Categorization Analysis, Sacks, (1972), which emerges as an outcome of suppression, oppression through exclusion or inclusion of the other. One can succeed or fail to become a self as a result of these interwoven elements that formulate social structures. Consequently, someone's identity depends mostly on and inevitably feeds from those social, outside factors.

The poststructuralist approach to identity brings the role of language and discourse and stresses out the issue of "construction". Kroskrity, for example, defines identity as the "linguistic construction" of group membership in one or more social groups or categories (1999, p.111). As he claims,

Identities may be linguistically constructed both through the use of the particular languages and linguistic forms (e.g., Standard English, Arizona Tewa) associated with specific national, ethnic or other identities and through the use of the communicative practices (e.g., greeting formulae, maintenance of mutual gaze, regulation of participation) that are indexed, through members' normative use, to their group. (Kroskrity, 1999, p.111)

Moreover, language tool is the element of constructing and reshaping our identities and it is only through social interaction that the self is constituted. Therefore, it can be said that identities are in a constant and continuous mode of making. As Stuart Hall explains in his famous study *Who Needs 'Identity'?*, "It is a process never completed -- always in process" (2000, p.16). Contrary to the widespread idea of a unified, same, naturally and internally constituted, seamless identity, Hall asserts that identities are constructed through difference.

As he states, “identities are constructed through, not outside, difference (...) it is only through the relation to the Other, the relation to what it is not, to precisely what it lacks” (Hall, 2000, p.17). Hall, in the same study, quoted Laclau, who claims that “the constitution of a social identity is an act of power” (1990, p. 33). The purpose of this quote is to emphasize that the constitution of identity is “constructed within the play of power”, which is based on excluding something and establishing a violent hierarchy between the two resultant poles (Hall, 2000, p.18). The claimed unities of identity structures are in fact constructions which emerge as a result of exchange in the play of power and exclusion. While two oppositions are put against each other, the one who excludes or differentiates any side serves in fact the construction and the conceptualization of the other side as well.

***Birds Without Wings's* Eskibahçe as a Space for Identity Constructions**

Louis de Bernières' novel *Birds Without Wings* (2004) is set on the eve of World War I in a small town, called Eskibahçe, in present-day Turkey, at that time being a part of the Ottoman Empire. Eskibahçe provides a community of Ottoman citizens living in harmony despite their ethnic, religious, economic, social and individual differences. The town is mostly depicted in a vibrant, charming and heavenly atmosphere that sparkles as the embodiment of a mixture of variety of characters as Christians, Muslims, Armenians, Jews, the poor and the rich, the sane and the insane, the literate and the illiterate, living side by side in acceptance and harmony. Their differences are directly reflected in the narrative technique employed in the novel, as well as in the ways in which the identities of the characters are constructed.

Romantic nostalgia for a lost world is delivered in the opening part of the novel, since the world of Eskibahçe suggests a universe of microcosmic harmony and love, which will be destroyed as a result of war. The brutal shift from the tradition of religious and ethnic tolerance to extreme nationalism and religious persecution interrupts the unforgettable and timeless dream of the initial cosmopolitan space. Louis de Bernières, however, does not completely idealize Eskibahçe, because in the village there are still some comfortable and low prejudices between the members of this community, but they always come to an understanding that they are a part of a whole, that allows the creation of what Schwartz calls a “grey area”, which shows that they belong to an insular community (2008, p.4), where such distinctions without labeling each other as black and white are possible. These characters can all be seen as representatives of identities from the perspective of discursive and ideological structure within this “grey area” which creates a possible fluidity.

The upcoming war pulls the trigger of the wind of change and forces the town with its citizens into a turmoil, a new way of living, that brings about the construction of new borders which allows the rise of an artificially imposed trend of nationalism that pushes the citizens of the town from their fluid identities into limited ones. The term “constructed certitude” is introduced by Beck (1992) in *Discourse and Identity* where he asserts that if there is a sense of lack of personal security in a society, traditional certitudes are tried to be compensated by “constructed certitude” by affiliations to identities such as nationalism, gender, or religion. It is an attempt to sustain a clear and unified identity, a wholeness, necessary in order to survive. This is so true when one considers the situation in the Ottoman Empire and the nature of its population in the period of World War I.

A look at the novel from the identity perspective enables the view of a complete fusion of the two lenses which construct, shape and reshape the characters – discourse and identity – concepts which co-exist in the language of *Birds Without Wings*, both as the producer and the product elements of the text in general. The idea mentioned here suggests that nothing is inherently significant or meaningful, unless it is comprehended in the set of relationships, the structure or the discourse, which one is a part of. In this view, all human social behavior from eating to fashion, from working to getting married, from fighting for something to dying for the sake of something or moving from one place to another, which is probably the most significant forced human action in the novel, represents a part of the process of making “signs” and inferring meanings about our relationships with the world. The short passage from the “Exodus” in *Birds Without Wings* sets such a clear scene of this making of meaning, within and outside this discursive realm of language, as it produces a shocking image of the characters grabbed and drowned into that realm of self-determining structure of interrelationships and artificial construction of identities:

'Where is Greece?'

'Over the sea. It's not far. Don't worry, you will be looked after by the Greeks and the Franks. They will find you new homes as good as your old ones. '

'Are the Greeks Ottomans like us?'

'No, from now on you are Greeks, not Ottomans. And we are not Ottomans any more, either, we are Turks.' The sergeant held out his hands and shrugged. 'And tomorrow, who knows? We might be something else, and you might be Negros, and rabbits will become cats.' (De Bernières, 2004, p. 527)

As it follows from this fragment, the asserted unity of identity structures fails to correspond to the communal realities, proving instead to be constructions which result from the interplay of power and exclusion. In the novel, Iskander the Potter reveals an example of exclusion through differentiation that allows the rise of awareness that any social categorization or identification process is a mere construction:

We knew that our Christians were sometimes called Greeks, although we often called them dogs or infidels, but in a manner that was a formality, or said with a smile, just as were their deprecatory terms for us. They would call us 'Turks' in order to insult us, at the time when we called ourselves 'Ottomans' or 'Osmanlis'. Later on it turned out that we really are 'Turks' and we became proud of it, as one does of new boots that are uncomfortable at first, but then settle into the feet and look exceedingly smart. (De Bernières, 2004, p.4)

Iskander's words are relevant to the idea of "settling into" an identity, a role, a social category within a social structural process. There is an individual and social exposure to a constant change, shifting modes of identification that provide the individuals' ability to fit into a social, national class or category. This is the fundamental premise that Membership Categorization Analysis works with. Dennis Day, from the University of Southern Denmark, makes the following remarks in the study of Membership Categorization Analysis:

In particular it focuses on the recognizability of people as certain sorts of people or, more specifically, people as certain sorts of members of society, and how this recognizability is a resource for members in their dealings with each other. And as one of the primary ways in which we 'deal' with each other is through language, MCA is often brought to bear on the analysis of how people use language in situations of everyday life. (Day, 2010, p.1)

The word "recognizability" needs to receive a special attention here. It emphasizes the urge and desire to be accepted as a member of a social group or category. The idea of belonging to and identification with a group or category is an assurance of one's existence and safety. It is also important to emphasize the fact that being an insider or an outsider always defines one from the perspective of the other. Iskander's words in the same prologue can be seen as a proof of this: "I miss the Christians. Without them our life has less variety, and we are forgetting how to look at others and see ourselves" (De Bernières, 2004, p.5). It is clear that an individual or social self can only exist in relation to the other. The identification, the belonging and the desire to be recognized are only possible through the opposition of the other. Greeks know that they are Greeks because they are not Turks, and vice versa. Christians are called Christians as they know they are not Muslims. This is how individual

identity also becomes subject to the more general social identity construction process, by basing itself on oppositions, differences and otherness.

The preoccupation with the social identity emerges in parallel with the awareness of national and ethnic identities at the break of the war in the Ottoman Empire, depicted vividly in the novel by the new challenges which the people of Eskibahçe must confront. They learn about the existence of countries, nations and religions which earlier they never heard about. An outside interference into national, racial, religious and ethnic issues causes major dilemmas and chaos in the previously unified town. The inhabitants of the town, as a result of growing instability and uncertainty, lose control and become the violators of various principles and values that they earlier accepted and respected.

This could be the example of Levon the Armenian, who is brutally attacked by a Christian local, Constantinos. This event could suggest an outburst of suppressed feeling of hostility and grudge, which people might bear against Levon only because he is from a different ethnic and religious group. The triviality of the excuse that seemingly caused the start of the fight – a slight jolt – puts forward the idea that there should not necessarily be an ‘acceptable’ reason for such violence. The existence of the other is the leading motive for such a brutal act. The unveiling of hidden feelings and thoughts are depicted in the novel as an outburst in the following section:

'Haydi! Haydi! Haydi!' he shouted, pushing the Armenian in the sternum, and forcing him backwards. 'Filthy shit! What do you think you are doing? Pig!'

Levon's initial reaction was one of astonishment, and his mouth fell open. He said something inarticulate, and Constantinos merely thrust at him in the chest again. 'Pig! Filthy Armenian! Traitor pig.' (De Bernières, 2004, p.159)

The reaction of Constantinos turns into a public beat, which is accompanied by the laughing and mocking crowd, whose interest is aroused immediately. Acting like “an intoxicated chorus”, the crowd continues in a state of complete frenzy, shouting “Kick him, kick him!”, without even a smallest reason for such a display of violence (De Bernières, 2004, p.161). This situation serves as the embodiment of mob psychology acting, since it derives its power primarily from the steamroller of the social and ethnic majority against the minority.

This scene resembles much the act of public exposure to violence, committed against Tamara when she is accused of adultery by her husband. In Tamara's case, the national or ethnic reasons are replaced by the religious ones. With Rustem Bey's announcement of his wife as an adulterous to the villagers, there is a radical change in Tamara Hanim's social

position. The respected wife of the Ağa suddenly becomes a prostitute, whose life can only continue in the brothel of the town. The young, beautiful and esteemed woman of this community turns rapidly into the condemned, the marginal or the outsider, who is easily threatened by the insiders, but at the same time, ironically, exhibits the vulnerability of the mob.

Leyla Hanım's case, the woman which is called in the novel "The Circassian Mistress", renders a problematic national and religious identity issue, since she is constantly overvalued by the utopian ambition of Rustem Bey to have a perfect wife, a situation which eventually results in failure and loss of any sense of identity. Leyla, whose true name is Ioanna, uses the constructed Circassian and Muslim identity markers as her protective shields in the social structure of the town, although she permanently longs for her real Greek Christian self. It is especially the Greek language that she identifies herself with, and one of the reasons she seeks the company of the two Greek girls from the village, Philothei and Droussula, is to be able to speak Greek to them, but who, to the woman's complete surprise, know no word in this language. On the day of exodus, she unhesitatingly decides to get back to her real self by socially imposing her religious and national identity markers. Although she lives a comfortable and peaceful life with Rustem Bey and she knows that she could live in the same way until the end of her life, she chooses to turn back to her Greek Christian self and her mother tongue which has always been Greek:

Leyla Hanım caught up with the Christians on the evening of the second day. She was filthy, hungry and exhausted, but in good spirits, and when she entered the encampment she made a special point of walking confidently and holding her head high. She had anticipated a hostile reception, and was not surprised when she received one. After their initial surprise, the Christians and especially the women, soon began to mutter against her. 'What is she doing here? We don't want Rustem Bey's Circassian whore. Why should we walk with a slut like that?'... Father Kristoforos approached her. 'Leyla Hanım, why are you here? You have no place among us. What makes you think you can come to Greece? None of us here wants you with us.' Leyla Hanım did not even look up at him. 'Eimaipio Ellinida, apooloussas,' she said tartly. 'Genithikastin Ithaki kaiesis den isasteparamia ageliapo bastardi Tourki.'... Father Kristoforos was taken aback by this unexpected reply that he barely understood. Sitting near the flames, Daskalos Leonidas had been momentarily awakened from his mute dejection by hearing his own tongue. 'I'll translate for you' he said. 'Leyla Hanım said, "I am more Greek than any of you. I was born in Ithaca, and you are nothing but a pack of mongrel Turks."... 'From now on, said Leyla Hanım, reverting to Turkish, 'my name is Ioanna, and you will speak to me with respect. (De Bernières, 2004, p. 548-9)

The reaction of the immigrating Greek Christians of the town towards Leyla is also striking. They see her as an outsider and humiliate her, since she is the Circassian mistress of Rustem Bey. There is a social sense of inferiority and immorality in her status by being primarily a mistress, then a Muslim and a Circassian, but at the moment when she divulges her true identity, as a Greek Christian who speaks Greek much better than most of them, the attitude of the crowd changes completely. While she is seen as an out-group member from religious, national and linguistic perspectives, she turns out to be one of them, an in-group member and she is accepted without being questioned anymore. The above mentioned passage from the novel depicts hilariously almost the magic scene of Leyla's transformation into Ioanna, suggesting, in a way, the flexibility and instability of any identity markers. It also proves what Hall claims that "identities are never unified (...) but multiply constructed across different, often intersecting and antagonistic, discourses, practices and positions" (2000, p. 17).

Even the degree of literacy of the characters is related to the social and religious category to which they belong. In the relationship between Karatavuk and Mehmetçik, the differentiation in education they receive at school is visible. While Mehmetçik, as a Greek Christian, is taught to read and write in Greek by his dedicated teacher Leonidas, Karatavuk's school education is limited to memorizing parts from the Koran. He is not taught reading or writing of the Koran alphabet, since it is not the everyday language they speak. A paradoxical language situation arises from this duality: although the members of Greek society are taught to read and write in Greek language, they still speak Turkish language, just like the rest of the people in the town. Therefore, the literate minority creates a new language, artificially constructed, which is made of Turkish words that are written with Greek letters.

Karatavuk, who possesses an intuitive and inquisitive nature, foresees the importance of literacy and its relationship to power. Besides reading and writing, he wants his friend to teach him math's, adding-up, taking-away and so on. He relates social and economic power to literacy and expresses his ideas in such words:

'I want reading and writing,' said Karatavuk firmly. 'You Christians are always richer than us, and my father says it is all because of reading and writing and adding up and taking away and that's why you are so good at deceiving us, and he says that we Muslims only learn what we need to get us into paradise, but you Christians get all the advantages on earth because you learn about all the other things as well. I want those other things too.' (DeBernières, 2004, p. 91)

As a result of his request, he is not refused by his friend and he eventually accomplishes his desire by becoming the letter writer of the village in the future. He succeeds to attain the power through knowledge, literacy, the pen and the paper, and, therefore, a certain degree of authority in his community.

Leonidas, the teacher of the Greeks, stands out as the most radical ethno-nationalist identity representative. He dedicates his life totally to his life-long ambition – the Great Idea – which means the re-creation of the Great Greece. He enthusiastically shares his desire, saying that “Greece was the light of the world! At one time you couldn’t be called civilized if you didn’t speak Greek. Why do you think the Turks call us Romans? Because eventually even the Romans spoke Greek! We are the greatest race in the world (...) Our time must come again” (De Bernières, 2004, p. 259).

However, with the unexpected interference of the world events, he is forced to wake up from his nostalgic dream. Both the “idea” and the “character” are deconstructed to face the bitter reality of the fluid, changing world which produces fluid and fragmented identities. His awareness of identity emerges as a construction of ethno-nationalist ideology, prompted by political motivations. His years-long education, endless studies that cost him sleepless nights are decreased to nothing but a vague memory, long forgotten with “oil and wakefulness he wasted” (De Bernières, 2004, p. 262). The word “wasted” here is used to designate Leonidas' life by Georgio P. Theodorou, a close friend and colleague of Leonidas' father, who wants to emphasize the enormous waste of effort spent by someone caught in “the play of specific modalities of power” by “specific enunciative practices” (Hall, 2000, p. 17).

Georgio P. Theodorou is a very interesting person, who introduces himself as a merchant and a philanthropist. He is a very important character due to the representation of his sensible mind, as a supporter of conciliation and harmony when confronted with the social ordeal. As a rich tradesman, money and finding out ways of earning money represent the priorities in his life. His lifestyle, based on the consumption of goods, prevents somehow the genuine development of the self, leading to a kind of “commodification of the self” (Benwell & Stokoe, 2006, p. 22). He values money, as a capitalist of the time, while making a sarcastic criticism of the ongoing social trauma caused by the emerging nationalism that disturbs the balances in a multi-national society: “Nothing, my friends, is as innocent as the pursuit of cash, the avaricious but honest exchange of goods and labour. I am a capitalist, and no good capitalist can afford to be a dunderpate. I have made money out of every commodity, and even out of thin air” (De Bernières, 2004, p. 507).

However, although he might be an example of a commodified identity, Georgio P. Theodorou is not a ruthless individual, indifferent to the changes in his society. As he says, "I had such a wonderful life that I was even inspired by my serene mood to commit unwise acts of philanthropy, such as erecting the little pump house at Eskibahçe, and not collecting debts from my friends"(De Bernières, 2004, p. 506). His commodified self "offers up a paradoxical space for the agency of the subject, facilitating both creative potential and self-defining possibilities via consumption"(Benwell and Stokoe, 2006, p. 22). In his quest for benefit, he is creative enough to think about the modernization project for Eskibahçe, likethebuilding of the pump house, which should turn out profitable both for this community and himself. Therefore, anything that damages the balance between the two sides is criticized and condemned by him. He reveals that he is a "twenty-four carat Asia Minor Greek". The adjective he uses while referring to himself connotes to gold even when he talks about his ethnic roots, nationality. Being an Asia Minor Greek literally puts his identity in an in-between position. He feels neither Greek nor Turkish; neither Christian nor Muslim, a situation which is somehow benefic for him, as the opposite way damages the opportunities which he captures. He continues to confess that regardless of his identity as a Turk, a Greek, a Jew, an Armenian, or Levantine, as long as there is something for the mutual benefit, it is not a problem for him. "I make no distinctions of race and religion as long as there is some loveable cash in it or a good night out at Rosa's" (De Bernières, 2004, p. 507). This state of ambivalence stimulates his creative potential and exploits all possibilities.

Theodorou refrains himself from identifying with a social, national, religious group or category. In other words, he refuses to identify himself with any "constructed certitude" Beck, (1992), since the world they live in is one in which everything is elusive. This makes him more humane than other less materialistic people of the town, being even capable of philanthropy. Ironically, although he is "in-between", and never takes sides with any nationalistic or ideological groupings, he cannot escape the rage of the majority. As he makes his farewell while sinking, he makes his last confession:

I can't convey to you the relief, the sheer pleasure, of abandoning the impossible struggle, the moment when one realizes that it is less horrifying to die than to continue to struggle for life (...) Georgio P. Theodorou, merchant and philanthropist, wishes you all a watery farewell, but I don't know where my hand is, and more than likely you are not even there, whoever you are or aren't. Farewell Smyrna, farewell Rosa's, farewell my friends, farewell Lloyd George and Venizelos, and all the other fuckwits, farewell my worldly goods, farewell even to

myself. I just wish I didn't have to die with that stupid song about the fez going round and round in my head.(De Bernières, 2004, p.506, 516)

Even in the state prior to death, Theodoros is adamant about the futility of any social identity markers. The confrontation with death reveals the sameness of experience to all human beings, regardless of group name they are a part of. Stripped of any identity labels, one naked truth is revealed: a minority is always vulnerable to a majority that might easily make an exercise of power and subdue someone to its will.

The same idea of futility of death from nationalist or religious reasons is transmitted in the novel through Philothei, the beautiful Christian girl, in love with the Muslim Ibrahim the Goatherd. The last moments of Philothei's life deliver the tension of her confrontation with her true self as she dwells between her individual and social desires. On the day of exodus, when the Greek Christians are preparing to depart from the town, she desperately and uncontrollably runs to the graves to find her lover Ibrahim in order to give him the news of the expulsion. Her identity is under scrutiny when she is forced to confront her social, religious and national roots, since they create an imprisoning border which leads to her inner split. She loses completely the traditional certitudes that she earlier experienced, living instead an overwhelming sense of personal insecurity and fragmentation, as she is forced to leave the town with her family, whereas her individual self is concerned only with love and being loved back by Ibrahim.

The novelist aptly makes the reader aware of possible alternative scenarios to Philothe's death. If she would not have been urged to make such a choice in haste, she wouldn't have died. If she would not have been forced to depart from Eskibahçe due to her nationality and religion, she would have married Ibrahim, who is also diminished to the status of nobody as a victim of the same new world and new Eskibahçe. Iskander the Potter narrates a similar idea in his epilogue:

I say this not because her death was an accident, but because there would have been no accident it were not for the great world. It was the great world that went to war with us and attempted to divide us up and because of this decision Philothei ran to find Ibrahim and suffered the accident that killed her. (De Bernières, 2004, p.600)

The most striking case of social construction of identity is delivered in the novel by the presence of the historical personality Mustafa Kemal, who raises the idea of nationality, nation state and religion as predominant characteristics on the social restructuring process of the Ottoman society, of which Eskibahçe is only a small unit.

As a military man, Mustafa Kemal has the dream of creating a homeland, a nation state for the Turks, where all will experience a unified sense of identity and ideology. Eskibahçe, the small village which functions as a microcosm representing the greater Ottoman world, is made up of mixed ethnics, religions and cultures, and comes under the growing pressure from the globally developing trend of radical nationalism. Mustafa Kemal defines ethnicity upon religious markers, a situation which creates a tumultuous context of confusion, leading to shifting national boundaries and ethnic identities. Moreover, Louis de Bernières approaches the situation of the leader for the new system with care, as he presents:

Mustafa Kemal begins to conceive the notion of a Turkish state within secure borders, with the accretions of empire permanently removed. Amid all the cries of Greece for the Greeks (Jews and Turks out), and Bulgaria for the Bulgarians, (Jews and Turks out) it is hardly surprising that sooner or later someone will begin to say 'Turkey for the Turks'. One day Mustafa Kemal will say, 'Happy is the man who calls himself a Turk' and this will be carved into hillsides all over Anatolia. (De Bernières, 2004, p.199)

The novelist tries to deliver the utopian dream of the new leader, Mustafa Kemal, who seeks wholeness and security for the newly rising nation in a time when the world is confronted with a global crisis. Therefore, responding to a loss of traditional certitudes, there will begin a process of “constructed certitudes”, which would rely on the imposition of a new language, a new culture, a new identity. “Happy is the man who calls himself a Turk” represents, in fact, the culmination of this process. The world of Eskibahçe reveals the fluidity of the changing cultural belongingness, since people feel the urge to get adapted to it in order to feel secure, and what is mostly important, to feel as a part of a wholeness. As Schwartz discusses in *It might be all one language: Narrative Paradox in Birds Without Wings*, “the balances in world powers move to delineate national boundaries more strictly, taking notice of ethnic and religious differences that seemed less consequential before, the tenuous balance that existed begins to falter” (Schwartz, 2008, p.6).

De Bernières stresses out the artificiality of the process of “nation-building and boundary-drawing” (Shwartz, 2008, p. 6). In Chapter 22 of the novel (De Bernières, 2004, p. 517), the novelist reveals how the identities are constructed within a discourse, which is the product of certain discursive formations and practices, resulting mostly from some modalities of power:

History begins again. Mustafa Kemal commences the construction of an entirely new country. He abolishes the sultanate, and then the caliphate. He sets up a secular constitution. He changes the alphabet from Arabic to Roman, thereby inadvertently ensuring that almost no

future historians will really be able to understand the disordered archives left over from Ottoman times...

Mustafa Kemal also signs up to the Treaty of Lausanne, one of whose provisions is that almost all Turkish Christians, regardless of which language they speak, will be removed to Greece. All Greek Muslims, whether of Greek or Turkish religion and regardless of which language they speak, will be removed from Greece and sent to Turkey. The criteria are explicitly religious rather than ethnic, and in the interests of preventing future strife it looks like a good idea, until one takes into account the innocent people concerned. (De Bernières, 2004, p. 519)

With the rise of national identities in the world which resulted from the new social and political modalities of power, Atatürk is set as a leading figure who gives directions to it in his own social and historical context. Both his success story and his identity depict some troublesome moments of ambivalence, as he is elevated, respected and valued, but also, to some extent, he is shown paradoxically controversial, due to the representation of his identity. Mustafa Kemal Atatürk, who is called in the novel "the proud young Macedonian" (De Bernières, 2004, p. 86), can be considered a constructed social, political and discursive product, deriving from multiple identities, but he is the one who dedicates his life to the establishment of an independent "Turkish" state.

Conclusion

Louis de Bernières' novel *Birds Without Wings* criticizes the constitution of a social identity as resulting from an act of power, stressing out the fluidity of the constructed social boundaries and the randomness within the play of power, when one individual can become a Turk, a Greek, or a Circassian; whether one will identify with Leyla or Ioanna; Mustafa as an ordinary young Balkan Turk carrying the big heritage of his ethnic roots on his shoulders, a member of the army who dreams about a secure state of his own, or Mustafa Kemal Atatürk, as a state and opinion leader, to whom Turkey as a present Republic owes most of its existence with its victories, accomplishments and drawbacks.

The representation of the characters in the novel reveals the fluid, changeable and hypocritical nature of artificially constructed social selves that serve as indices to categorize people into in- and out-groups. The self is constantly destabilized as a result of constructing and deconstructing social structures and systems from small to large scales, on macro and micro levels. Louis de Bernières' novel aims to raise the awareness of the reader to the painful fact that what we considered adamant regarding one's identity, is in fact a mere construction, which results from the interplay of inclusion or exclusion, always in relation to the Other,

Golban, T. ve Yürükler, E. (2019). Social construction of identity in Louis De Bernières' novel Birds Without Wings. *Humanitas*, 7(14), 406 -422

mostly in relation to what it lacks. Moreover, the novel stimulates the awareness of the oppressive dimension of identity and tries to pose a serious challenge to “temporary attachments” which result from the identity politics that prevent the achievement of a coherent and stable selfhood.

References

- Beck, U. (1992). *Risk society: towards a new modernity*, London: Sage
- Benwell, B. & Stokoe, E. (2011). *Discourse and identity*. Edinburgh, GRB: Edinburgh University Press.
- Burke, P. & Stets, J. E. (2000). Identity theory and social identity theory. *Social Psychology Quarterly*, 63 (3), 224-237.
- Day, D. (2010). *Membership categorization analysis*. <https://pdfs.semanticscholar.org/v/13fb/a5401c5b2b7c4d2f54e31cafd82c0e7143b4.pdf>
- De Bernières, L. (2004). *Birds without wings*. London: Secker and Warburg.
- Hall, S. (2000). *Who needs identity*. In Du Gay, P & Evans, J. Redman, P. (Eds) *Identity: a reader*, (pp.15-30). London: Sage.
- Hegel, G. W. F., Miller, A. V., Findlay, J. N., & Hoffmeister (1979). *Phenomenology of spirit*. Oxford: Clarendon Press.
- Kroskrity, P. (1999). Identity. *Journal of Linguistic Anthropology*, 9 (1, 2), 111-114.
- Sacks, H. (1972). *Social science and conversation analysis*. New York: Oxford University
- Schwartz, K. (2008). *It might be all one language: Narrative paradox in Birds without wings*.
- Taylor, C. (1989). *Sources of the self: The making of the modern identity*. Cambridge: Harvard University Press.
- Tajfel, H. & Turner, J.C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In Worchel, S. & Austin, W.G., (Eds.), *Psychology of intergroup relation* (pp. 7-24). Chicago: Hall Publishers

GRAMMAR AND POWER IN WITTGENSTEIN AND FOUCAULT¹

Yusuf ÖZ²

Abstract

Foucault criticizes modern discourses on power such as Marxism, Freudianism, and liberalism in which power is understood as a repressive negative force that radiates from modern political institutions to the whole society from above. For him, modern power, with the involvement of the discourses of the humanities, sustains and maintains itself by producing subjectivities and the modern subject is simultaneously an object of knowledge and of domination. There are philosophically significant similarities between the ways Wittgenstein describes language games and grammar as formative elements of our sociality and Foucault's understanding of power as a productive and dynamic grid of strategic formative relations. From this perspective, Peter Winch's and David Bloor's accounts of social constructive interpretations of Wittgenstein are analyzed and criticized, then a Wittgensteinian interpretation of the concepts of the crime and the criminal is presented on the basis of Arnold I. Davidson's and Ian Hacking's arguments on historical ontology.

Keywords: language games, Ludwig Wittgenstein, Michel Foucault, political philosophy, subjectivity

423

WITTGENSTEIN VE FOUCAULT'DA GRAMER VE İKTİDAR

Öz

Foucault, iktidarı modern politik kurumlardan yayılan, toplumun bütününe yukarıdan nüfuz eden, baskıcı, negatif bir güç olarak anlayan Marxizm, Freudçuluk, ve liberalizm gibi modern iktidar söylemlerini eleştirir. Onun açısından, modern iktidar öznellik alanlarını, insan bilimleri disiplinlerinin söylemleri çerçevesinde, inşa ederek var olur ve modern özneler aynı anda hem bilgi hem de tahakküm pratiklerinin nesnesidir. Wittgenstein'in dil oyunlarını ve grameri toplumsallığımızın kurucu öğeleri olarak tanımlaması ile Foucault'nun iktidarı üretken ve dinamik bir stratejik kurucu ilişkiler ağı olarak görmesi arasında anlamlı benzerlikler vardır. Bu çerçevede içinde, Peter Winch ve David Bloor'un Wittgenstein felsefesini toplumsal inşacı bir

¹ The following is edited and modified from my unpublished Ph. D. dissertation thesis, *The Politics of Grammar: A Comparison of Wittgenstein and Foucault*, submitted in 2013 to Vanderbilt University Philosophy Department, Nashville US.

² Öğr. Gör. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, ozyusuf5@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7459-5009

perspektiften okumaları analiz edilmiş, eleştirilmiş ve ardından Arnold. I. Davidson ve Ian Hacking'in yaklaşımları çerçevesinde Foucault'da suç ve suçlu kavramlarının Wittgenstein felsefesi perspektifinde bir yorumu yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: dil oyunları, Ludwig Wittgenstein, Michel Foucault, öznellik, politik felsefe

Introduction

As opposed to the idea of power as a repressive force originating and radiating unidirectionally from a sovereign political agency, Foucault's portrayal of modern power as a historically established grid of strategic relations underlines the productive (i.e. constructive) character of these power relations. Foucault is specifically concerned with the discourses of human sciences on this grid of strategic relations. He argues that these historical forms of rationality establish various spaces of subjectivity like madness, sexual perversions, and criminality, and thereby bound the field of human experience in the name of truth and knowledge. Foucault claims that the terms and concepts of subjectivity produced by human sciences are pervasive in our practices outside these institutions.

Foucault's conception of the authority of human sciences and the consequent power effects should be understood as similar to in terms of Wittgenstein's depiction of the authority of grammar. In Wittgenstein, intricate grammatical agreements among language users are the primary medium in which language users construct and change the world they share. A sophisticated network of these grammatical agreements among language users contains the multiplicity of language users' linguistic engagements. In this context, Wittgenstein's grammatical inquiries and Foucault's genealogical works reveal a level of limitations and struggles in the field of human experience that are not reducible either to legal constraints or to struggles in institutionalized politics.

Such an understanding of grammar and power steers Wittgenstein and Foucault towards an incessant questioning of the limits and constraints imposed on our lives by grammar and the discursive order. Both specifically seek those moments in our speech and actions where grammatical and discursive limits and constraints are established and articulated in accordance with some necessities perceived as inevitable. Wittgenstein and Foucault question this sense of necessity that accompanies our speech and actions and claim that most of the time what is given to us as necessary and universal is in fact arbitrary and contingent. In this sense, politics is an ongoing struggle against false necessities that deny us a wide range of possibilities available in our human form of life. Both Wittgenstein and

Foucault point to the level of the grammar of our concepts as the site in which these false necessities are formed and sustained. Accordingly, they both suggest that a critique of the grammar of our concepts is a critique of our form of life shaped by the constraints of our grammar.

Grammar, Subjectivity, and Power

In *Philosophical Investigations*, Ludwig Wittgenstein says that “grammar tells what kind of object anything is. (Theology as grammar).” (Wittgenstein, 1997, p. 373).³ This statement points to grammar as a source of authority which shapes the ways things become available and accessible to language users as objects. For example, there are meaningful ways to use the concept of tomato in our language games, and these ways are enmeshed with the established ways we use the object of tomato in our practices. Tomatoes are publicly available and accessible to be bought, cut up, and eaten, or thrown at people as a political protest in demonstrations, or as an expression of festivity exemplified in the Spanish tomato festival. In each of these instances of the use of the object in our meaningful practices, the grammar of the concept of tomato tells us what kind of an object a tomato is by indicating what possible spaces the tomato can occupy in our lives. These possible spaces are the forms in which the tomato is known, recognized, and used by language users. In this sense, the grammar of the concept of tomato governs both our uses of the concept and what we do with and to tomatoes. Wittgenstein’s account of language allows us to articulate these spaces of objectivity in historical terms, because, in Wittgenstein, the authority of grammar is nothing but a historically formed community of language users’ collective attachment and commitment to shared forms of life. However, the historicity of the authority of grammar also means that it can be challenged, criticized, and transformed on the basis of disappointments, dissatisfactions, and discontents a given form of life systematically, i.e. grammatically, produces.

How is it possible that grammar disappoints and brings dissatisfaction in language users’ life? A possible Foucauldian answer points to the ways in which grammar tells what kind of subjects we are because modern subjectivities are established on the basis of asymmetrical power relations. As I will elaborate more fully, Arnold I. Davidson, in his book, *The Emergence of Sexuality*, addresses Stanley Cavell’s philosophical elaboration of the concept of object in Wittgenstein, and argues that what Wittgenstein means by the concept of object sheds light on what Foucault means by the concept of sexuality, because, Davidson

---

³ References to the *Investigations* are given to paragraph numbers.

claims, “sexuality is a Wittgensteinian object” (Davidson, 2001, p. 39). Needless to say, a tomato and sexuality are quite different ‘objects’. While the grammar of the concept of tomato tells what kind of objects tomatoes are, the grammar of the concept of sexuality tells mostly what kind of subjects we are.

The grammars of subjectivity, similar to that of objectivity, render language users available and accessible in the public realm to each other. The accessibility and availability of objects mean that they are intelligible parts of our world constituting the scene and the stage of our language games. The subject’s availability and accessibility, on the other hand, is mostly a matter of her ability and capability to respond to the calls, invitations, requests, and sometimes compulsory orders by other language users to participate in and become a part of our language games. While there is a general consensus about what tomatoes are and what to do with them, concepts like sexuality invite and provoke disputes and disagreements as well as struggles. This is because the forms of availability and accessibility of language users as subjects can be forms of dissatisfaction and discontent felt and experienced by the very same subjects. In other words, forms of availability and accessibility of language users can also be asymmetrical power relations in which some subjects are dominated, silenced, and excluded. In this sense, being in a relation of power is to be in a state of a certain form of availability and accessibility to others. The grammar that renders us available and accessible as subjects also contains the grammar of power relations.

The fundamental relationship between Foucault’s concept of power and the authority of grammar in Wittgenstein is that power in Foucault, like grammar in Wittgenstein does not point to a form of capability that reaches its objects from without. Foucault’s claim that power produces reality and Wittgenstein’s claim that grammar tells what kind of object anything is point to the same existential level as the locus of our moral and political responsibilities. In short, the politics of Wittgenstein’s and Foucault’s thought comprehends power and authority to be formative and immanent for, as opposed to repressive and anterior to, those under its rule.

The World of Language Users

Peter Winch’s seminal work *The Idea of a Social Science and its Relation to Philosophy*, is one of the earliest arguments to show how Wittgenstein’s account of language points to formative capabilities of language over the social space (Winch, 2008). For Winch, the question of the intelligibility of reality is a question about the relationship between thought and reality, which boils down to the relation between language and reality.

Accordingly, how one understands the relationship between language and reality has a direct impact on how one formulates what philosophy can say about society and what kind of knowledge claims social sciences can produce. In one understanding, reality exists independently from language and language is a neutral means to describe it. This distinction also draws a line between scientific and philosophical tasks of rendering the world intelligible. The philosophical task is to remove linguistic confusions while the scientific task is to produce empirical knowledge about the world. For Winch, such a clear-cut distinction is not available for language users. Because “in discussing language philosophically we are in fact discussing *what counts as belonging to the world* [emphasis in the original]. Our idea of what belongs to the realm of reality is given for us in the language that we use. The concepts we have settle for us the form of the experience we have of the world” (Winch, 2008, p. 14). The concepts through which we think and speak about the world are not passive and neutral instruments to make reality intelligible. On the contrary, they actively shape what we take to be reality.

For Winch, the intelligibility of reality is not a matter of representing it in the medium of language, for reality shows itself nowhere but in the medium of language. Our concepts do not get their meaning through a mysterious connection to an extra-linguistic reality. The meaningfulness of our concepts, (and hence the intelligibility of the world) is a function of our ability to follow rules in our uses of concepts. “...the question: What is it for a word to have a meaning? leads on to the question: What is it for someone to follow a rule?” (Winch, 2008, p. 26). To understand the meaning of a concept is equivalent to using it meaningfully. In this sense, there is a close connection between the intelligibility of reality and our ability to follow grammatical rules. It is in the context of the intelligibility of our grammatical rules that the question of the intelligibility of reality can emerge.

Such arguments open a path to a philosophical inquiry into the rules of our grammar in which the intelligibility of reality must include our investments and commitments to the world. In other words, Winch’s arguments imply that reality reflects not only how the world is, but also our interests, desires, commitments, dissatisfactions, and discontents as inevitable elements of reality. This is because the rules of grammar do not come into being in a vacuum. On the contrary, the historical formation of grammatical rules and conventions point to the fact that our desires, interests, and motivations are integral elements in their formations.

David Bloor, in his book, *Wittgenstein, Rules and Institutions*, focuses on the relations between what we take to be real and grammatical rules, and builds his arguments on

Wittgenstein's remark that a rule is an institution. He gives examples of institutions such as money, marriage, and private property and explores the implications of Wittgenstein's remark in these examples. A coin, he says, comes into existence as a direct result of an agreement in a certain community to use certain metal disks for exchange and circulation of goods. In the same fashion, what we call private property exists because a community of language users agrees on the way the concept is used and acts according to the grammar of the concept. (Bloor, 1979)

Bloor directs our attention to the self-referential and self-creative character of these institutions.

Property has been defined in terms of agreement, but the agreement (i.e. the *content* of the agreement) can itself only be defined by reference to the notion of property. The content and the object of the agreement are defined in terms of one another, and so we are going round in circles. There is no way to rationalize or justify the pattern of behaviour without circularity. This logical circle derives from the fact that the whole discourse, the whole language game of calling something 'property', is a self-referring practice. In virtue of it being a self-referring practice it is also a self-creating practice (Bloor, 1979, p. 31).

One of the conclusions of Bloor's arguments is that a concept is not a tag that we attach to pre-linguistically existing entities. Our use of a concept, our activities associated with that concept, and the existence of the object categorized under that concept are enmeshed in such a way that isolating them from each other for the sake of intelligibility leads to the utter unintelligibility of all. The agreement among language users that is the basis to use a concept more or less consistently and with a certain degree of stability is not a meta-agreement that can verify our use of the concept by virtue of being independent from our actual uses of the concept. On the contrary, the agreement is formed and transformed in actual uses of the concept. This is the reason why the content of the agreement that makes possible meaningful uses of a concept can be defined only in reference to the use of that very concept.

The agreement is not the explanation of the meaning of a concept. Nor is it a potential rationality of the concept which gets activated in each moment of the use of the concept. The agreement to share words and the world is not prior or anterior to our actual practices of sharing of them. Bloor refers to Austin's concept of 'performative utterances' to sum up what he means by the self-referential and self-creating character of institutions. "[The concept of performative utterances] gives us a simple way to sum up the foregoing analysis of social institutions. We can treat them like giant performative utterances, produced by the social collective" (Bloor, 1979, p. 32). Performative utterances bring into existence what they state

and Bloor thinks that what he calls ‘social kind of things’ emerge in our world through such performative utterances. Social kinds of things exist on the basis of a net of grammatical rules that compel us to speak and act within certain limitations. However, when we question these limitative rules in terms of their formation we find that what gives them substance, what makes them actual forces in our lives, are the very practices that they limit.

To reformulate Bloor’s remarks about circularity: the practices through which we share words and the world are self-sustaining. The normative dimension of our practices of sharing is embodied within those practices – meaning that there is no separate body of norms that govern our practices of sharing from without. To use his own example, our uses of coins as coins constitute the normative grounds on which we recognize and use them as coins. Any normative evaluation of what coins are must refer to our uses of them as coins. Outside the framework of our uses of coins, such a normative evaluation would not be possible simply because the object of the evaluation, coins, would be absent in such a context.

The Politics of Subjectivity and Grammar

There are historically privileged ways to share words and the world. Some of these privileged forms to share the words and the world put some of us in underprivileged social positions and some of them exclude and silence the underprivileged. Yet, in Bloor’s argument, the grammatical surface of the social fabric is smooth and flat as if the shared world were indifferent to our interests. There is room for struggles and conflicts in the way he imagines the social collective but these struggles and conflicts are wrinkles on the smooth surface of a grammatically formed world. For example, one can be a dedicated Marxist and engage in oppositional political activities to erase the institution of private property from the social order. However, even in her opposition to private property, she has to initially conform to the rules of grammar of the concept of private property to define what she opposes. Only after such an initial conformity, can she start claiming that private property is a result of systemic historical inequalities as opposed to the liberal understanding that it is a natural right. The Marxist and the liberal must share the grammar of the concept of property to encounter each other on the platform of politics. They have to inhabit the same world to oppose each other and the condition to inhabit the same world is the conformity to the same, or at least greatly overlapping, sets of grammatical rules. In other words, in Bloor, politics cannot touch the grammatical authority by which both the Marxist and the liberal feel constrained in equal proportions in the way they use the concept of property.

With respect to grammatical authority, Bloor rightly argues that ‘...rules and meanings considered in themselves do not possess any agency; all agency and action associated with them derives from their human users and creators’ (Bloor, 1979, p. 22). Yet, the fact that we experience the authority of grammar as an external force under some conditions points to this authority residing in our historically conditioned relations to the other language users. In this sense, whether a rule enables us to exercise our freedom or obstructs our freedom to act depends on the features of our relation to those others that compel us to speak and act in a certain way. Yet, in Bloor, the agency behind grammatical rules is not historically differentiated. Therefore, in his understanding of rules, the authority of grammar is a manifestation of the force of the social collective. The individual language user, in return, is a part of that social collective and thus she is also the source of the authority which compels her and the other language users as well. “We are only compelled by rules in so far as we, collectively, compel one another” (Bloor, 1979, p. 22). Bloor, in this sense, accepts the alienation of the individual language user from her community for she feels that what compels her in her speech and actions is something other than her own will. She uses words that do not belong to her to the extent that the world she lives in does not belong to her, and *vice versa*. Yet, for Bloor this is not a problematic issue because the individual language user is a participant in the authority of grammar due to her place as a member in the linguistic community. He does not make any critical distinctions between different degrees and forms the individual language user participates in the authority of grammar. Therefore the possibility to challenge and transform the oppressive grammatical constraints does not become a distinguishable theme in Bloor.

Bloor assumes an undifferentiated social collective to which everyone equally belongs and by which everyone is equally compelled, and therefore he imagines Wittgenstein’s idea of agreement among language users as a kind of social contract. Whether we belong to the social contract as equals is not a question Bloor addresses and therefore his understanding of linguistic agreement is confined within a liberal interpretation of social contracts as projections of the idea of a totally inclusive society. The idea of a totally inclusive society is a picture of our social conditions in which each individual member is fully integrated in public life by conforming to the norms of the social contract. However, Bloor’s understanding of the authority of grammar as a projection of the agency of a monolithic and undifferentiated social collective goes against Wittgenstein’s understanding of our language as an irreducible multiplicity of different language games played in different contexts. In this sense, there is no Language for Wittgenstein. It follows that there is no Society but a dense network of various

practices language users engage with in historically established ways. There is no singular social collective, as Bloor suggests, hovering over this network, but only conjunctions and disjunctions of practices. In Wittgenstein, there is no general working of language that manifests itself in the singular instances of linguistic practices. Even if these practices are, to a certain extent, re-iterable as the condition of possibility of their sociality, each linguistic performance is still a unique event.

Ian Hacking develops an interpretation of Foucault that is in some respects similar to Bloor's interpretation of Wittgenstein. Hacking, however, is able to avoid using a generalizing concept like 'social collective' in showing how forms of rationality bring into existence new 'social kind of things'. Also, Hacking does not take 'deviations' as a marginal linguistic error. He thinks that 'deviations' are produced within linguistic space as systematically as normalcy is. Hacking calls his approach 'dynamic nominalism' the basic argument of which is 'that numerous kinds of human beings and human acts come into being hand in hand with our invention of the ways to name them' (Hacking, 2002, p. 113). Hacking invokes the discussion of realism and nominalism to clarify his own position. The realist claims that by creating categories and classes we simply recognize features and properties of objects that exist regardless of our naming them. As opposed to the realist, the nominalist thinks that the relationship between words and things is the other way around. The things that are defined under a concept have nothing in common other than being defined under the same concept. Hacking thinks that such vulgar realism and static nominalism are both misleading because the relationships between words and things are more complex. Drawing on Foucault's arguments, he claims that a concept is not a passive sign of recognition of a natural distinction. Nor is it the case that the thing classified under a concept does not participate in the formation of the concept in any ways. Hacking's dynamic nominalism (which, he says, can be also dubbed 'dialectical realism') boils down to the claim that objects come into being in the medium of interactions between what there is and our concepts. In other words, what there is cannot exist in our world as objects without our conception of it, and, at the same time, concepts are not completely detached from what there is.

What Hacking calls dialectical realism is similar to what Bloor calls the self-referential character of language games. In Bloor, meaning is possible on the basis of the interplay between a concept and the agreement that gives substance to that concept. In a similar fashion, Hacking argues that a concept and an object classified under it mutually create each other in a dialectical way such that the question which one has epistemic and ontological

priority over the other is not intelligible. Hacking thinks that crude realism and static nominalism make the exact same mistake from opposing directions. Crude realism assumes an ontological realm existing independently from our linguistic conventions while static nominalism assumes a pure linguistic realm to which no natural distinction can enter. The question is not to choose between two different purities: the purity of the thing and the purity of the concept. Such purities are not only equally unavailable to language users but also equally misleading. Neither is a concept the manifestation of immanent natural properties of an object, nor is an object a complete stranger to its concept. It is not the case that objects exist and, then, we attach meaning to them. Nor is it the case that our invented meaning claims arbitrarily find their objects. On the one hand, meaning is the form, that is, the condition of possibility, of a thing to emerge in our world as an object. On the other hand, a concept gets its liveliness, that is, its materiality in linguistic circulation and exchange, from the historically shaped space of possibilities an object occupies in our lives.

In Hacking's dynamic nominalism, the emergence of things as objects in our world is fundamentally different from the emergence of human beings as subjects in history. How is it, then, we can understand what concepts do in the formation of subjectivities? For Hacking the answer is in the concept of possibility. A concept opens up a space of possibility for a thing to be an object in our world. Even if this space of possibility puts contingent historical limits to what we do with that object, the object in question has a life of its own regardless of how we name it. Objects are definitely significant elements in our language games, but they are not participants in our language games in the way language users are. It is needless to say that the limits a concept activates in our interactions with the world and with each other also affect the life of beings in our world that are not language users. However, for language users those limits are internal to their actions and consequently who they are.

Who we are is not only what we did, do, and will do, but also what we might have done and may do. Making up people changes the space of possibilities for personhood...But our possibilities, although inexhaustible, are also bounded...What could it mean in general to say that possible ways to be a person can from time to time come into being or disappear? Such queries force us to be careful about the idea of possibility itself (Hacking, 2002, p. 107).

Hacking thinks that both Foucault's early archeological works and his later genealogical texts point to the discursive space where the interactions between concepts and subjectivities occur. Foucault's concept of power/knowledge, basically refers to specific historical forms within which these discursive acts of formation occur.

Arnold I. Davidson points to the kinship between Wittgenstein's understanding of grammar and Foucault's analyses of forms of rationality in his book *The Emergence of Sexuality: Historical Epistemology and the Formation of Concepts* (Davidson, 2001). He refers to Stanley Cavell (Cavell, 1979), for whom knowing the grammatical criteria of the concept of an object is not only a pre-condition for language users to name and talk about that object but also the condition of possibility of that object to be part of the world of language users. If a community of language users lacks the criteria of an object, that object is not there to be named and talked about. Hence, Davidson argues that:

sexuality is a Wittgensteinian object and that no one could know the grammatical criteria of this object before the emergence of the psychiatric style of reasoning, which is to say that before this time there was as yet no object for us to attach the name "sexuality" to (Davidson, 2001, p. 39 – 40).

Davidson's argument should be understood as pointing to different schematisms these two concepts have. For Cavell, the ability of concepts to make sense relies on their ability to be connected and related to other concepts (Cavell, 1979). The schematism of a concept, in Cavell, is the range of the concept's ability to be combined with other concepts. In this sense, the possibilities of the world are manifested in the schematism of concepts. For example the absence of the concept of sexuality in Ancient Greece does not mean that their acts of sex were totally alien activities to us. In retrospect, we are likely to subsume what is subsumed under the concept of *eros* under our own concept of sexuality. However, by doing so we would not enrich our understanding of these two concepts. On the contrary, we would reduce the depth of our comprehension of these concepts by rendering invisible so many distinctive aspects of them. The concept of sexuality has a range of use which is determined by its ability to be combined with other concepts and used in different contexts. The absence of it means that the possible connections and relations that we establish through the concept of sexuality are not there as discursive possibilities.

The Grammar of Crime

In Foucault, the criminal is simultaneously an object of knowledge and of domination. The social space opened up by the concept of the criminal is not just a space bounded by the criteria of obeying or disobeying the law. The criminal as a subject is a product of sophisticated disciplinary mechanisms within prison. The discursive regime that creates possible ways to be a criminal establishes criminality as an object of knowledge the truth of which mirrors itself in punishment as a necessary corollary of the crime. In Hacking's terms,

what Foucault's genealogy of modern discourses on crime reveals is the process of 'making up' the criminal as a subject which is enmeshed in the process of producing crime as an object of knowledge. These discourses create a new grammar of the concepts of crime and punishment. While this new grammar of crime and punishment is locally materialized as specific disciplinary mechanisms within the walls of prison, outside prison, what language users mean by crime and punishment is shaped by this new grammar as well. It is this new grammar that tells what crime is and what punishment is.

In the very beginning of *Discipline and Punish*, Foucault describes a bloody language game between the criminal and his executioner that happened right before the emergence of modern practices of punishment. (Foucault, 1979) In this language game, the sovereign's power is injured in the act of crime and the sovereign reinstates his power by representative acts of violence on the body of the criminal. Soon after the episode Foucault describes, the practice of public torture almost completely disappeared and disciplinary language games played within the walls of prison started constituting the practices and meaning of the concept of punishment. In this new grammar of crime and punishment, crime is not violation of the rights of sovereign but of the whole society. In the language of the new discourse on crime, the criminal violates the terms of the social contract which is the substance of the individual's membership in society. Consequently, the punishment now is to isolate the criminal from the social body. By violating the social contract, the criminal destroys the very basis of her rights and liberties. The punishment depriving her of these rights and liberties is the direct effect of her criminal acts.

This is the emergence of modern punitive reason that reshapes the power of the sovereign to punish. The sovereign's object of punishment is the body of the criminal where the sovereign inscribes signs of punishment through bodily injury and destruction. Modern punitive reason, on the other hand, takes the soul of the criminal as the object of punishment. To do so, modern punitive reason does not destroy the body of the criminal but subjects it to various disciplinary mechanisms. The body that is disciplined is the bridge between punishment and the soul of the criminal. In the way the sovereign punishes the crime, there is a one to one correspondence between the acts of crime and the kind of pain and injury the body of the criminal endures. (Damiens' hand, the criminal in the above mentioned public torture scene, is cut, because it held the knife in his crime.) Modern punitive reason, on the other hand, invents calculative systems to translate various acts of crime into lengths of incarceration. In this sense, modern punitive reason does not seek justice in concrete

similitude between crime and punishment, but in an abstract system of equivalences between crime and the length of incarceration.

By comparing Damien's execution with modern disciplinary practices, Foucault shows how two different grammars of crime give rise to different practices of punishment. Modern punitive reason not only changes the relation between the crime and the corresponding punishment, but redraws the limits of what to do to and with the criminal, and hence forms a new space of possibility for the criminal subject. The promise of modern punitive reason is to punish on the basis of scientific knowledge of the crime and the criminal which is produced by a network of juridico-scientific discourses. For Foucault, what the juridico-discursive complex does is more inventing than discovering. What it invents are new descriptions and criteria to tell what crime is and the corresponding punishment should be. In this sense, the power of the juridico-scientific discourses lies in their ability to effectively shape the grammar of language games that we play using concepts of crime and punishment.

References

- Bloor, D. (1997). *Wittgenstein, rules and institutions*. New York: Routledge.
- Cavell, S. (1979). *The claim of reason: Wittgenstein, skepticism, morality, and reason*. New York: Oxford University Press
- Davidson, A. I. (2001). *The Emergence of sexuality: historical epistemology and the formation of concepts*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Foucault, M. (1979). *Discipline and punish: the birth of the prison*. New York: Vintage Books.
- Hacking, I. (2002). *Historical ontology*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Winch, P. (2008). *The idea of social science and its relation to philosophy*. New York: Routledge Classics.
- Wittgenstein, L. (1997). *Philosophical investigations*. Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers.

**“SUSUZ YAZ”DA MÜLKİYET, İKTİDAR MÜCADELESİ ve KADININ
NESNELEŞTİRİLMESİ**

Ensar YILMAZ¹

Şevval VATANSEVER²

Öz

Necati Cumalı'nın Susuz Yaz adlı hikâyesi; suyun özel mülkiyet konusu yapılmasıyla ortaya çıkan yapısal çatışmanın köy toplumu üzerindeki yansımalarını kendine konu edinir. Eser, 1963 ve 1973 tarihlerinde olmak üzere iki kez sinemaya uyarlanmıştır. İlk çekilen film 1964 yılında Berlin Film Festivali'nde Altın Ayı ödülünü kazanmış ve 61. Cannes Film Festivali'nin “klasik filmler” bölümünde gösterilmiştir. Gerek hikâyede gerek filmlerde su imgesi üzerinden mülkiyetin, sahip olma duygusunun bir iktidar mücadelesine yol açtığı, bu mücadelenin aynı zamanda insanın kendisine yabancılaşma olgusunu da ortaya çıkardığı ve bunun toplumsal çatışma alanları oluşturduğuna şahit olmaktayız. İktidar mücadelesinin alanını genişlettiği, böylesi bir toplumsal düzlemde her şeyin metalaştığı ve kadının nesneleştirilerek üzerinde egemenlik inşa edilen bir alana dönüştüğü gözlenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Susuz Yaz, mülkiyet, kadın, iktidar, yabancılaşma

**OWNERSHIP, POWER STRUGGLE AND
OBJECTIFICATION OF WOMEN IN “SUSUZ YAZ”**

Abstract

Necati Cumalı's work ‘Susuz Yaz’ focuses on the implications of social structural conflict which is arisen out of the issue of private ownership of water in village society. The work was turned into screenplay twice in 1963 and 1973. The first screenplay adaptation film was awarded the Golden Bear at the Berlin Film Festival in 1964 and was screened in the “classic films” section of the 61st Cannes Film Festival. In the movies as well as in the work, through the image of water, we can witness the alienation of mankind (self alienation) derived from the concept of ownership and property, leading to power struggle and creation of social conflict areas. It is observed

¹ Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ensaryilmaz24@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3594-7312

²İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencisi,
sevvalvatansever10.12@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1205-9574

that power struggle enlarges its areas, on thus social platform everything commodified herewith women is objectified and became object of power struggle area.

Keywords: Dry Summer, property, women, power, alienation

Giriş

Necati Cumalı'nın Susuz Yaz isimli hikâyesi; tarım toplumunda temel üretim aracı olan toprağın en önemli gereksinimi olan suyun özel mülkiyet anlayışı ile değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan toplumsal çatışma alanlarını, iktidar mücadelesini, insanın kendine yabancılaşmasını ve kadının böyle bir toplumda metalaştırılması sürecini ele almaktadır.

Eser, 1963 ve 1973 tarihlerinde olmak üzere iki kez sinemaya uyarlanmıştır. İlk çekilen film 1964 yılında Berlin Film Festivali'nde Altın Ayı ödülünü kazanmış ve 61. Cannes Film Festivali'nin “klasik filmler” bölümünde gösterilmiştir. Yönetmenliğini Metin Erksan'ın üstlendiği başrollerini ise Erol Taş, Hülya Koçyiğit, Ulvi Doğan gibi isimlerin paylaştığı Türkiye'ye uluslararası ilk ödülü getiren 1963 yapımı film, 'Türkiye'yi temsil edemez' gerekçesiyle bir dönem yasaklanmıştır.

Türk sineması, özellikle 1960'lı yıllardaki biçimleniş şekli itibarıyla, bilinen bir tarzda toplumsal gerçekçi olarak nitelenen eğilimin etkisindedir (Kayalı, 2014, s.96). Erksan'ın Susuz Yaz'ı da bu etkilerin görülebildiği filmlerden biridir.

Susuz Yaz 1964 yılında Berlin Film Festivalinde Büyük Ödül'ü almasına kadar pek fazla üzerinde durulmamıştır. Hemen hiç kimse Susuz Yaz'dan bir başyapıt olarak bahsetmez (Kayalı, 2014, s.99).

Türkiye'deki etkileri ve filme yönelik tepkiler açısından Erksan'ın Susuz Yaz'ı sadece sinemasal bir olay değil aynı zamanda sosyolojik bir olay olarak görülür (Kayalı, 2014, s.96).

Susuz Yaz sosyal gerçekliğe tam oturan filmlerden biri olarak değerlendirilir (Kayalı, 2014, s.46) Susuz Yaz'ın sosyal gerçeklikle bağlantısı dolaysız bir biçimde oluşmaz, dolaylı anlatımın gücüdür söz konusu olan (Kayalı, 2014, s.47). Bu, Erksan'a ait bir özelliktir; çünkü memleket meseleleri diğer sinemacıların filmlerinde daha dolaysız bir siyasal çerçevede formüle edilirken Metin Erksan filmlerinde daha dolaylı bir anlatım söz konusudur (Kayalı, 2014, s.97).

Aslında Metin Erksan filmleri, özellikle de köy filmleri Türk sineması içinde en az folklorik filmlerdir. Bunlar arasında en az folklorik olanı da Susuz Yaz'dır (Kayalı, 2014, s.98).

1973 yılında tekrar çekilen filmin yönetmenliğini ise Yılmaz Duru üstelenmiş ve İrfan Atasoy, Deniz Erkanat gibi isimlerle başrolü paylaşmıştır. Her iki film de hikâyeye büyük ölçüde bağlı kalmış olsa da iki filmde de eserden farklılık gösteren bölümler olmuştur.

Erksan’ın meseleyi ‘nesnel’ açıdan ele aldığını söyleyen değerlendirmeler Scognamillo, (1998) olsa da yönetmen yazınsal yapıttaki asıl karakterlerin isimlerinin yerini değiştirmiş ve bunu da dini gerekçelerle açıklamıştır. Erksan, karakterlerin isim değişikliğinin sebebini dini temellere dayandığını, Peygamberin torununun adı olan Hasan’ın kötü bir karakteri canlandırmasını istemediğini bir röportajında belirtmiştir (Yıldız, 2017, s.425). Hikâyede Hasan karakteri kötüyü temsil ederken kardeşi Osman iyiyi temsil etmektedir. Erksan’a göre Hasan kötü olamaz. Ama Osman ismi kötüyü temsil edebilir. Oysa Osman ismi de Peygamberin damadının adıdır. Filmin sonunda da Hasan, Osman’ı öldürecektir. Cumalı’nın eserinde ise bu düzeni yıkacak, yani kötüyü öldürecek olan Bahar(Kadın)dır.

Nezih Coş’un ‘Hangi Toplumsal Gerçekçilik Susuz Yaz’ başlıklı yazısında hem Cumalı’nın hem Erksan’ın yapıtları sert sosyalist eleştirilerle ele alınır. Diğer bir deyişle her iki yapıt da yeterince sol/sosyalist anlatıda olmadığından dolayı eleştirilir (akt. Hakan, 2012, s.256).

Coş yazısında şu değerlendirmeleri yapar. “Hikâyelerinde genellikle kadın-erkek ilişkilerinden aşktan, cinsel tutkularından söz eden Cumalı, her sınıftan, her kesimden kahramanlar seçer; bunların yaşamlarındaki belirli küçük olguları, küçük duyarlılıkları anlatır; kahramanların sınıfsal nitelikleri Cumalı’yı pek ilgilendirmez. Bir burjuva yazarıdır; çok popülist bir çizgi gösterir. Birçok yapıtında köye uzanır ama köyde hiçbir sınıf çelişkisi görmeye yanaşmaz” (akt. Hakan, 2012, s.256).

Erksan’ın filmine gelince “Bu filmiyle Erksan tikel bir olguyu saptayıp ‘işte gerçekte de böyle su çatışmaları oluyor; ben de gerçeği anlatıyorum’ demek, toplumsal gerçekleri egemen sınıflar yararına çarpıtmak, gözlerden irak tutmak ve ‘sınıfsız toplum’ anlayışı içinde seyirciyi oyalamak demektir. Erksan bu ‘sınıfsız toplum’ safatasının sinemadaki baş savunucularından biridir... Susuz Yaz gibi sahte toplumsal gerçekçi filmler Türk halkının çevresine doğru bir gözle bakması yolunda önemli bir ‘engel’ olmuştur ve engel olmaya da devam etmektedir,” (akt. Hakan, 2012, s.257) denilmektedir.

Dönemin eleştirmenleri meselenin sınıfsallık açısından ele alınmaması nedeniyle hem yazınsal hem görsel yapıtları eleştirmiştir. Hiç kuşkusuz burada sözü edilen sınıflar sanayi toplumunun temel sınıfları olan burjuvazi/proletarya değil, tarım/feodal toplumun ana sınıfları

olan senyör/serftir. Bu görüşe göre Batı'nın feodal beyi Türkiye'deki “ağalık” kurumuyla özdeşleştirilmektedir.

Duru'nun filminde de yer alan, köylülerin örgütlenememe, kooperatifleşememe sorunu özellikle Erksan'ın filmi üzerinden şu şekilde yapılır: “Erksan'ın bundan önceki çalışmalarının evrimi olarak görülmesi gereken Susuz Yaz'da yönetmen kırsal alan insanların adeta doğal olan çaresizliğine nesnel bir açıdan yaklaşır. Gerek içgüdüsel tepkilerle öz malı saydığı suyu keserek komşu tarlaları kurutan Hasan, gerekse Hasan'ın davranışı karşısında önce adalete, sonradan yasalar Hasan'dan yana çıkınca şiddete başvuran, düzensiz bir direnişe girişen, bundan da herhangi bir sonuç elde edemeyince suyu parayla satın almaya kalkışan köylüler kolektif ruhtan yoksun bir topluluğun temsilcileri olurlar. Erksan böylece programsız dayanışmanın boş bir çaba olduğunu, bu tür bir çabanın, bu tür bir eylem anlayışının kendisine güvenen, yalnızlığından güç alan bireye karşı yürütüldüğü sürece olumlu ve verimli olamayacağını açıklamaktadır” (Scognamillo, 1998, s.253-254).

Bu değerlendirme kelimesi kelimesine Hakan'ın Türk Sinema Tarihi kitabında Artun Yeres (akt., Hakan, 2012, s.261) adıyla da yer almaktadır. Scognamillo'nun kitabında Erksan'ın Susuz Yaz filmi için temel bir yanlış vardır. O da değerlendirmede Hasan kötü karakter olarak anlatılmaktadır. Oysa Erksan'ın filminde Hasan iyi karakterdir. Kötü olan Osman'dır.

Su İmgesinde Mülkiyet Olgusu

Türkçede mülkiyet karşılığı bir sözcük yoktur. Osmanlı sisteminde mülk devletin elinde olan güçtür. Arapçadan gelen bu sözcüğün Batı dillerindeki karşılığı dominium'dur. Halbuki mülkiyet konusu olan mülk'e propriete denir. Osmanlı düzeninde mülk ve devlet aynı şeydir... Köylü bu tarla benim malımdır der, benim mülkümdür, demez... (Hançerlioğlu, 1986, s.271-273)

İskoç siyasi iktisatçılar John Milar, Adam Ferguson ve Adam Smith mülkiyet ilişkileri analizini, sınıf oluşumunu ele alacak şekilde genişletmişlerdir. Bu yorum Karl Marx'ı mülk sahipliği, siyasi tahakküm ve ideolojik temsiller arasındaki bağları vurgulayarak mülkiyetin önemine dikkat çeken ilk sistematik sosyolojik değerlendirmeyi ortaya koymaya itmiştir. Marx'ın formülasyonunda mülkiyet iktidardır ve mülkiyetin farklı biçimleri, devlet, sivil toplum ve ideolojiden oluşan üstyapının üzerinde yükseldiği “toplumsal varoluş koşulları”nı tanımlar... Weber “mülk sahibi olmanın ve olmamanın tüm sınıfsal konumların temel özelliği olduğu”nu ileri sürmüştür (Marshall, 1999, s.520).

Weber’in gözlemi dikkatini mülkiyetin tüketimine, özellikle belirli mülkiyet çeşitlerinin toplumsal ilişkileri ve toplumsal anlamları farklı yollarla şekillendirmesi ve toplumsal kimliklerin inşasında önemli bir rol oynamasına yoğunlaştırmıştır (Marshall, 1999, s.520).

Türkiye’nin toplumsal yapısının oluşumunda, toplumsal ilişkilerinin şekillenmesinde ve toplumsal kimliklerinin inşasında köyler gerek fiziki gerek sosyal-ekonomik açıdan uzun bir zaman dilimi boyunca önemli bir rol oynadı.

Ziya Gökalp Türkiye’deki köyler üzerine yaptığı tasnifte köyleri ‘ağa köyü’ ve ‘ahali köyü’ olarak ikiye ayırır. Yine Gökalp’e göre ağa köyleri bile Batıdaki feodal yapıyı tam olarak yansıtmaz bu nedenle buradaki yapısal durumu siyasi feodalizm değil iktisadi feodalizm olarak niteler. Ahali köylerinde ise iktisadi anlamda bir feodal yapı bile söz konusu değildir; çünkü toprak mülkiyeti köylülere aittir. Yine İbrahim Yasa da Türkiye’deki köyleri yapısal olarak tasnif ederken; halk köyleri, ağa köyleri (kişi köyleri), karma köyler, diye üçlü bir tasnif yapar (Tütengil, 1983, s.100-101).

Susuz Yaz’da Türkiye’nin batısında, İzmir Urla’daki Bademler köyü ele alınmaktadır. Gerek Gökalp’in gerek Yasa’nın tasnifindeki “ağa köyü” olmayan bir köydür bu. Dolayısıyla bazı eleştirmenlerin, Batı’daki feodaliteyi dikkate alarak bir sınıfsallık üzerinden köy toplumundaki toplumsal ilişkileri ele almak mümkün olmamaktadır.

Türkiye’nin kırsal yapısı ile ilgili çalışmasında Tütengil “Bazen gerilikle itham edilen ve bazen de Türk fazilet ve kültürünün en hakiki bir mümessili olarak methedilen Türk köylüsü aslında her iki unvana da hak kazanmıştır” (Tütengil, 1983, s.67), der.

Hikâye İzmir’in Urla ilçesindeki Bademler köyünde geçmektedir. Zaman 1940’lı yılların sonudur. Köy halkı geçimini tarımla sağladığından toprakla birlikte su temel üretim araçlarından biridir. Tarımsal alanda su, üretimin daha verimli olmasını ve zenginleşmeyi sağlayan ana unsurdur. Yani daha çok suyu olan, daha çok ürün alacak, daha da zenginleşecektir.

Erksan çektiği film için “Ben Susuz Yaz’ı değil mülkiyet sorununu anlatmayı denedim,” demektedir (Kayalı, 1994, s.90).

“Osman: Su bizim değil mi, ne şekil istersek öyle kullanırız.

Hasan: Su toprağın kanı ağa, kimse razı gelmez (Erksan, 1963)”, 1963 yapımı film bu karşılıklı konuşmayla başlar.

Yıllardır köy halkının ortak olarak kullandığı suya Kocabaş kardeşlerin büyüğü olan Hasan Kocabaş kendi tarlasından çıktığı gerekçesiyle sahip olmak ister. Kendi arazisine bir su havuzu yaptırır ve çıkan suyu orada toplar. Amacı tüm köyü susuzluktan bezdirerek topraklarını kendisine sattırmak ve tüm köye sahip olmaktır. Osman ise Hasan’ın kardeşidir, yıllardır ortak kullanılan suya sahip olup köylüyü susuz bırakmayı istemez. Fakat patriarkal, otoritenin yukarıdan aşağıya hiyerarşik olarak örgütlendiği bir toplumda büyüğün bu isteğine karşı gelmek mümkün değildir.

Böylece toplumsal ilişkileri etkileyecek, değiştirecek olan mülkiyet olgusu su imgesi üzerinden verilmektedir.

Erksan’ın Susuz Yaz’ı suyun kullanımı üzerine odaklandığı için fakirliğe yönelik aşırı bir göndermede bulunulmamaktadır. Ayrıca film Türkiye’nin daha gelişmiş olan batı yöresinde çekilmiştir. Senaryosu Metin Erksan tarafından yazıldığı için de yaklaşımın, temel bakış açısının değişik olduğu görülür. Onun gündelik siyasal zihniyet çerçevesinde fakirlik sorununu basit bir şekilde işlemediği görülür (Kayalı, 2014, s.45).

Diğer yandan Susuz Yaz’ın anlattığı konu evrensel bir sorundur. Suda mülkiyet konusu üzerinde odaklanmıştır. Suda mülkiyetin kamunun olması gerektiğine dair yönetmenin yaklaşımının açıklanması amaçlanmıştır. Bunun yanında Habil/Kabil kavgası kadar eski ve genel bir konuyu evrensel boyutları çerçevesinde işlemek söz konusudur (Kayalı, 2014, 95). Burada asıl üzerinde durulacak husus, evrenselin ve ulusalın belki de abartılmamış şekliyle yerelle iç içe geçme halidir (Kayalı, 2014, s.96).

Liberal felsefeye göre insanın yaratıcılığının/üreticiliğinin temel motivasyonu olan özel mülkiyet sosyalist anlayışa göre etrafındaki her şeyi nesneleştiren böylece nekrofilik eğilimleri besleyen, büyüten ve insanı “olmamak”a (Olmak ya da olmamak) sürükleyen bir “olgu / duyguya” dönüşür.

Sosyalist ideolojinin evrensellik iddiasındaki ilkelerinden ve belki de en önemlilerinden biri mülkiyet olgusunun insanı kendine yabancılaştırarak toplumsal çatışma alanları üretmesi ve sınıflı bir toplum oluşturarak bu mücadeleyi sürekli kılacak olmasıdır. Yani diğer bir deyişle mülkiyet sorunsalı insanlık için temel sorunsaldır, toplumlar için diğer sorunlar bu olgunun türevleridir.

İktidar Mücadelesi ve Yabancılaşma

İktidar mücadelesi yabancılaşma sürecini ortaya çıkarmaktadır. Yabancılaşma terimi en genel çerçevesiyle bireylerin birbirlerinden ya da belirli bir ortam veya süreçten uzaklaşmalarını anlatır (Marshall, 1999, s.798). İncelediğimiz yapıtlarda ise yabancılaşma

mülkiyet olgusunun doğurduğu insanın insani yanlarını yadsıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Köylüye göre Hasan Kocabaş’ın yaptığı haksızlıktır. Toprakta çıkan suya kimsenin el koymaya hakkı yoktur. Hasan’a göre ise bu haklı bir davadır, kendi tarlaları için de su gereklidir. Böylece suya sahip olma üzerinden çatışmaya zemin hazırlayan duygusal ortam yavaş yavaş oluşmaya başlar. Hasan’la köylüler arasındaki düşünce farklılığı şöyle verilmektedir “Havuzu yaptırmaya başladıkları duyulduğu günden beri, her karşılaşmasında, onların kendisine bakışları değişmişti. Şimdi sorunu kendi yönünden onlara karşı savunuyor, kendini haklı çıkaracak nedenleri sıralıyordu. Su onun malıydı. Onun toprağından çıkıyordu. Aşuları sulanmak isterdi. Şeftaliler, kayısılar sulanmak isterdi. Kendi toprağından çıkan suyu sebil edecek kadar zengin değildi ya! O aşularını, fidanlarını sular, artarsa suyu aşağıdaki havuza salar” (Cumalı, 2017, s.12).

Bu karar köylülerin geceleri uykularını kaçırmaya başlar. Hasan Kocabaş’a boyun eğmeyi ve topraklarını kaybetmeyi istemezler. Toplanıp Hasanların evine konuşmaya giderler.

“-Ben aşularımı, bahçemi sularım, artarsa suyu salarım!..

-Bir hafta on gün sonra, su azalınca, her gün böyle kendi havuzunu doldurursan salacak su kalır mı?

-Onun orasını ben bilmem!..

-Bilirsin, bilmez olur musun!

-Ben fidanlarımı susuz bırakamam!

-Sen bırakmazsan biz de bırakmayız!

-Öyleyse bahçeler sizin, suyunu da siz bulun!..

Hasan’ın karşılığı Ethem Ölmez’in öfkelerini taşırdı. Ethem, Veli’nin önüne geçti:

-Bu iş senin keyfine kalmaz!

-Hakkınızsa alırsınız!..

-Alırız elbet! Hakkımız ya ne sandın? Buraya senden sadaka dilenmeye mi geldik?

-Hakkınızsa hadi alın!

-Hasan, dikleşmesen senin için iyi olur! Bahçelerimiz kurursa yanına kar kalmaz! Sonunda pişman olursun. Bunu iyi bil” (Cumalı, 2017, s.19).

Köylüler Hasan Kocabaş’a dava açıp suyu kendi tarlalarına yöneltir. Metin Erksan yapımı filmde, bu anlatıma kitapta olmayan bir sahne eklenmiştir. Kamera bir yandan

toprağına su bulamayan köylülerle görüşme yapan avukatı gösterirken diğer yandan Osman’ın içi su dolu bir kovadaki ayaklarına odaklanır. Bu sahne iki farklı yaşam tarzını gösterir; bir kesim için toprağın kanı olarak nitelenen su diğer bir kesim için sıradan bir keyif ürünüdür.

Hasan’ın itiraz dilekçesi gecikmez ve su tekrar Hasan’a ait olur. Köylüler yeniden susuzlukla karşı karşıya kalır: “Ağustos’un ilk haftası sonunda, Veli ile öbür bahçe sahipleri büsbütün susuz kaldılar. Bahçelerini sulayacakları saatlerde çaresizlik içinde kıvrandılar. Susuz kalan bahçelerde, yeni açan fasulye, patlıcan çiçekleri kurudu, yapraklar uçlarından sararmaya başladı. Domates, biber fidanları dik duruşlarını kaybetti (Cumalı, 2017, s.24)”. Bu durum köylüler arasına husumete sebep olur. Öyle ki köylülerin çocukları bile Kocabaşlara düşman kesilir.

Veli Sarı’nın Kocabaşların av köpeğini gizlice vurması üzerine köy, Kocabaşlar ve köylüler olarak ikiye ayrılır. Köpeklerinin öldürülmesini bir gözdağı olarak yorumlayan Hasan Kocabaş geceleri kardeşi Osman ile sırasıyla nöbet tutmaya başlar. Bir gece Hasan nöbetleyen köylüler Kocabaşların aşıklarına zarar vermeye gelirler. Hasan bunu fark edince kardeşi Osman’ı da uyandırır; ellerine çifte ve gralarını alıp peşlerine düşerler. O gece köyde birçok silah sesi duyulur. Gün doğarken de Veli Sarı’nın ölüsü çalı kümesinin içinde bulunur. (Cumalı, 2017, s.35).

Savcı, hükümet doktoru, jandarma komutanı gibi hüküm vericiler köye gelir ve Veli’nin gra kurşunuyla öldürüldüğünü tespit ederler. Bu tespitten sonra Veli’yi Hasan Kocabaş’ın öldürdüğü de belli olur (Cumalı, 2017, s.39).

Hasan, Osman’a suçu üstlenmesini söyler ve vaatlerde bulunur. “Yaşın küçük daha az yatarsın, mallara sahip çıkarım, Bahar’a bakarım (Erksan, 1963)”. Yine yaşça büyük kardeşin hiyerarşik üstünlüğü baskın gelir ve Osman suçu üstlenir. Fakat Osman hapishanedeyken Bahar ile aynı evde kalan Hasan vaatlerini unuttur. Aylar geçtikçe Hasan, Osman’ın mektuplarını okumadan yırtıp atmaya Bahar’a hiç getirmemeye başlar.

Bu olayların yanı sıra gelişen bazı olaylar da kitapta olmasa da Yılmaz Duru yapımı filme eklenmiştir. Susuzluktan toprakları kuruyan köylüler teker teker topraklarını Hasan Kocabaş’a satarak köyden ayrılmaktadır (Duru, 1973).

“Toprak susuz kalınca satıp savacaklar toprağı, bütün köyün sahibi ben olacağım,” der Hasan. “Tüm toprak bizim olacak...Bademlerin ağası Hasan Kocabaş. Yok, yok en iyisi Hasan Ağa...” (Duru, 1973).

Duru’nun filminde iktidar mücadelesi daha şedit bir biçimde verilir. Arka arkaya sıralarsak; köylüler Hasan’ın köpeğini öldürürler, ağaçlarını kurutmak isterler, zeytinliğini

yakarlar, baltalarla aşılı ağaçlarına saldırıp kırarlar, su bendini havaya uçururlar, sürekli toplanıp kapısına gelerek tazyik ederler, “imana gel, gavur Hasan, dinsiz Hasan”, diye tempo tutarlar, silahla ateş açarlar (Duru, 1973), bütün bu köylüler tarafından yapılanlar haksız eylemler olarak değil yalın sosyal gerçeklikler olarak karşımıza çıkar. Mülkiyet duygusunun toplumsal hayat içinde ortaya çıkmasıyla bir iktidar mücadelesi başlamış olur. Bu mücadele de insanın insanlığına yabancılaşma olgusuna dönüşür.

1950'nin Mayısında, genel seçimler yapılır. Seçimi Demokratlar kazanır. Ortalarda bir af sözü dolaşmaya başlar (Cumalı, 2017, s.66). Genel bir af çıkar ve Osman tahliye olur.

Osman evine ulaşır. “Damın önünde üç yaşlarında bir oğlan çocuğunun dolandığını gördü önce. Kendi oğlunu tanıdı. Dama iyice yaklaştığı sırada, Bahar bir kolunda bir yaşlarında başka bir çocukla, damın kapısından çıktı. Göz göze geldiler (Cumalı, 2017, s.68)”. “Kadının birden beti benzi uçtu. Boş kolu havada gerildi. Dudakları arasından bir çığlık koşturdu: Osman! Osmanım, sen sağ mıydın (Cumalı, 2017, 69)”. Osman derhal abisini bulur. Hasan beklediği ve korktuğu gerçekle karşı karşıyadır. Hiç düşünmeden öz kardeşine tabancasını doğrultur. Hasan ateş eder ve Osman'ı kolundan vurur. “Ağabeyinin tetiği ikinci kez çekmesine sıra kalmadan dört beş adım gerisinde patlayan iki el çifte sesi işitildi. Hasan Kocabaş on adım önünde ayakları dibinden orakla biçilmiş gibi yüzükoyun devrildi. Gerisine baktı. Bahar'ı elinde ağasının çiftesiyle, soluk soluğa gördü (Cumalı, 2017, s.70)”.

Metin Erksan hikâyenin sonuna kitapta olmayan bir sahne eklemiştir. Kötü karakter Osman uğruna kardeşini bile gözden çıkardığı suda boğularak can vermiştir ve Hasan'ın suyu tekrar köye salması ile Osman'ın cansız bedeni suyun üstünde yüzerek köye doğru ilerlemektedir. Bu sahne ile insanların ölümüne, toplumsal çatışmalara sebep olan suya sahip olma duygusu kişiyi kendine bile yabancılaştırmış sahip olmak istediği nesnede ölümüyle sonuçlanmıştır. Köye(topluma) doğru akan suda taşınan(belki de iletilen mesaj) gerçeklik bu olmuştur.

Yılmaz Duru da hikâye sonunu benzer bir bakış açısıyla yorumlamıştır. İki kardeş su havuzlarının içinde mücadeleye başlar. Osman şu sözlerle abisini boğar: “Su için (özel mülkiyet için) emanete hıyanet ettin, kalles köpek gibi onun içinde (mülkiyet duygusu içinde) geberteceğim seni” (Duru, 1973) ve Osman, Hasan'ı su havuzunda öldürür.

Kadının Nesneleştirilmesi

Susuzluğun ve iktidar mücadelesinin yanında hikâye köy hayatında kadının toplumsal rolüne de yer vermektedir. Suyun özel mülkiyet konusu olması, özel mülkiyetin iktidar

mücadelelerine yol açması ve ardından ortaya çıkan yabancılaşma olgusu kadını da sahip olunması gereken bir nesneye dönüştürmektedir.

Köy hayatındaki kadının temsili Bahar, belli bir yaşa gelmiştir ve evlenmiştir. Okuma yazma bilmez, kitapta ve filmlerde kadının eğitim hayatından bahsedilmez. Su imgesi üzerinden verilen iktidar mücadelesinde aktörlerden biri olarak kadına yer yoktur. Kadının toplumsal hayat içinde aktif bir konumunun olmaması, bir aktör olarak toplumsal hayat içinde yer alamaması onun nesneleştirildiği anlamına gelmektedir.

Evliliğin mahsul toplama zamanından önce olması istenir. Çünkü ev halkına katılan her birey tarlada çalışacak bir güç olarak görülür.

“Osman: Tarlalar büyüdü, çalışacak insan lazım vakit geçirmeden evlen Bahar’la (Erksan, 1963)”, der.

Cumalı’nın hikâyesinde evlenme sahnesi yoktur. Fakat 1963 ve 1973 yapımı filmlerin ikisinde de evlilik sahnesi yer alır. 1973 yapımı Duru filmi Bahar ve iyi karakter olan Osman’ın evlilik konusu ile başlar. Bahar’ın annesi kızının köye kötülük yapan bir ailenin gelini olarak anılmasını istemez. Her ne kadar Osman’ın iyi niyeti köylüler tarafında bilinse de Bahar, Kocabaşların gelini unvanını alacaktır. Metin Erksan yapımı filmde köydekilerin de katıldığı büyük bir düğün yapılırken Yılmaz Duru filminde köylüler Kocabaşlara tepki göstererek düğüne katılmazlar.

Kadın ev işlerini yapan ve ev halkının verdiği kararlarda pek söz sahibi olmayan taraftır. Çoğu zaman kendi hayatını şekillendiren kararlarda bile çevresinin hâkimiyeti söz konusudur.

Hikâyede ve yer yer filmlerde kadın ve kadınsızlık daha çok cinsellikle bağdaştırılarak anlatılır. Kitapta kötü olan karakter Hasan, eşini yakın zamanda kaybetmiştir ve evde Bahar’a, kardeşinin eşi olmasına rağmen cinsellik içeren hisler besler. Kadın, erkek için cinsel duyguların tatmin edildiği bir alan olarak ortaya çıkar ve cinsellik üzerinden araçsallaştırılarak yine bir başka açıdan nesneleştirilmiş olur.

Kadın ve erkeğin rolleri toplum tarafından belirlenmiştir. Erkek tarlada çalışır, kadın ona yardım ederken ev işlerinden de sorumludur. Diğer yandan köy hayatındaki toplumsal yapılanmanın patriarkal göstergesi olarak 1963 yapımı filmde Bahar karakteri bir sahnede Osman’ın ayaklarını yıkamaktadır.

Kadın edilgendir. Öyle ki gerçeği mahkemede bile söyleyemez, söylediği kadarına da itibar edilmez... “Kocan yalan mı söylüyor”, denildiğinde gerçeğe değil kocasının söylediğine tabi olur.

Yazınsal yapıtta Bahar ve Osman’ın bir çocuğu olur. Yılmaz Duru yapımı filmde de bebek vardır; fakat Metin Erksan yapımı filmde hiçbir sahnede bebek yoktur. Çocuk süreklilik, devamlılık imgesidir. Düzen bu çatışmalar içinde devam edecektir.

Osman hapse girdikten sonra Bahar’ın, Hasan ile aynı evde kalmaya devam etmesi köylüler arasında konuşulmaya başlanır. “Bir gün Safi’nin karısı dayanamadı, açıktan açığa Bahar’a: Hasan’a birini bulsana, dedi. Kocan hapisten çıkıncaya kadar dokuz yıl aynı damın altında yalnız mı kalacaksın (Cumalı, 2017, s.56)’’.

Hasan bir gün köy kahvesinde otururken gazetede bir haberden Denizli cezaevinde Osman adında birinin öldüğünü öğrenir. Köylüler çok da sorgulamadan durumu kabullenirken Hasan anlamaya çalışır. “Hiç düşünmediği bir yalan, Hasan’ın dudaklarından kendiliğinden çıkıverdi: Altı aydır para yolladım, mektup yazdım, Denizli’den bir karşılık gelmedi (Cumalı, 2017: 58)”. Hasan ölen Osman’ın kardeşi olmadığını biliyordur fakat buna inanmak ister ve bu yalanı sürdürür. Bahar’a da Osman’ın öldüğünü söyler ve hislerini ona açar. “Gayrı bu damda sen de dulsun, ben de... Sağda solda söz olur diyordun. Şimdi sen dururken benim bu dama yabancı birini getirmem (Cumalı, 2017, s.61)’’.

Hapisten çıkan Osman, tren yolculuğu boyunca olanları ve olacakları düşünür. “Bahar’a en küçük bir hınç, en küçük bir kırgınlık yoktu içinde. Bahar’ın elinde para yoktu ki göndersin! Bahar’ın okuması yazması yoktu ki mektup yazsın! Bahar’ın gideceği yeri yoktu ki kaçınsın, ağasının elinden kurtulsun (Cumalı, 2017, s.68)”. Bu düşüncelerin anlatımından da anlaşılacağı üzere zamanın şartlarında bir kadın oldukça kısıtlanmış bir yaşama sahiptir. Çoğu zaman kaderini tayin hakkı kendi elinde değildir.

Osman evine ulaşır. “Damın önünde üç yaşlarında bir oğlan çocuğunun dolandığını gördü önce. Kendi oğlunu tanıdı. Dama iyice yaklaştığı sırada, Bahar bir kolunda bir yaşlarında başka bir çocukla, damın kapısından çıktı. Göz göze geldiler (Cumalı, 2017, s.68)’’.

“Kadının birden beti benzi uçtu. Boş kolu havada gerildi. Dudakları arasından bir çığlık koptu: Osman! Osmanım, sen sağ mıydın (Cumalı, 2017, s.69)’’.

Osman derhal abisini bulur. Hasan beklediği ve korktuğu gerçekle karşı karşıyadır. Hiç düşünmeden öz kardeşine tabancasını doğrultur. Hasan ateş eder ve Osman’ı kolundan vurur. “Ağabeyinin tetiği ikinci kez çekmesine sıra kalmadan dört beş adım gerisinde patlayan iki el çifte sesi işitildi. Hasan

Kocabaş on adım önünde ayakları dibinden orakla biçilmiş gibi yüzükoyun devrildi. Gerisine baktı. Bahar’ı elinde ağasının çiftesiyle, soluk soluğa gördü (Cumalı, 2017, s.70)”.

Filmlerde yer verilmese de Cumalı hikâyesini; kadının kötüyü aynı zamanda sosyal ve siyasal düzleme işaret eden patriarkal ve patrimoniyal yapıyı temsil eden Hasan’ı vurması, öldürmesi ile yani düzene başkaldırarak onu yok etmesiyle sonlandırır. Filmler ise sahip olunmak istenende (su) ölüneceğini, burada yaşamın olamayacağını anlatan bir sonu vurgulamak ister gibi Hasan’ın suda öldürülmesiyle biter.

Paradoksal bir şekilde kadın hem görsel hem yazınsal yapıtta düzenin devamını sağlayan, hatta değişimin söz konusu olduğu durumlarda geriye dönüşün dayanak noktalarından birini oluşturur.

Örneğin Hasan’a karşı çıkanlar arasında köylüleri temsil eden kadın “Bu ovanın bunca yıllık kurulmuş bir düzeni var, bu düzeni korumak da hepimizin boynumuzun borcu,” der... Yine bir başka sahnede Bahar tek kalınca kapağı açar ve suyu köye salar (Duru, 1973). Eski düzene dönmek, en azından düzeni değiştirmeden sürdürmek, kadın üzerinden bir haksızlığa karşı çıkış olarak sunulmaktadır, hem yazınsal hem görsel yapıtlarda.

Kadın elinde bıçakla kötülüğü temsil eden Hasan’ın üstüne yürür ‘Kahpe Hasan’, diyerek; ama Hasan ateş ederek Bahar’ı vurur, öldürür. Bahar ölürken Osman’a ‘Hayrına suyu aç’ der, yani eski düzene geri dön.

Yani, Cumalı’nın hikâyesindeki sonu dikkate alırsak; kadın, değişimin öncü gücü olma, düzeni değiştirme potansiyeline sahipken aynı zamanda, görsel yapıtlarda olduğu gibi değişimin önündeki en önemli direnç noktalarından biri olabilmektedir.

Sonuç

Gerek hikâyede gerek filmlerde su imgesi üzerinden mülkiyet, sahip olma duygusunun bir iktidar mücadelesine yol açtığı, bu mücadelenin yabancılaşma sürecini birlikte getirdiği, bu durumun aynı zamanda insanın kendisine yabancılaşma olgusunu da ortaya çıkardığı ve bunun toplumsal çatışma alanları oluşturduğuna şahit olmaktayız. İktidar mücadelesinin alanını genişlettiği, böylesi bir toplumsal düzlemde her şeyin metalaştığı ve kadının nesneleştirilerek üzerinde egemenlik inşa edilen bir alana dönüştüğü gözlenmektedir.

Filmlerde yer verilmese de Cumalı hikâyenin sonunu kadının kötüyü aynı zamanda sosyal ve siyasal düzleme işaret eden patriarkal ve patrimoniyal yapıyı temsil eden Hasan’ı vurması, öldürmesi ile yani düzene başkaldırarak onu yok etmesiyle sonlandırır. Filmler ise

Yılmaz, E. ve Vatansever, S. (2019). “Susuz Yaz”da mülkiyet, iktidar mücadelesi ve kadının nesneleştirilmesi. *Humanitas*, 7(14), 437-450

sahip olunmak istenende (su) ölüneceğini, burada yaşamın olamayacağını anlatan bir sonu vurgulamak ister gibi Hasan’ın suda öldürülmesiyle biter.

Ayrıca gerek görsel gerek yazınsal yapıtlarda kolektif mülkiyetin bir toplumsal değer olarak yüceltilmesi özel mülkiyetin bir toplumsal değer olarak toplumu yozlaştırıcı yanının imgesel bir dille anlatılmasıdır söz konusu olan.

Hem yazınsal hem görsel anlatılarda etiyolojik eksiklik çok açıktır. Bu mülkiyet anlayışı nereden çıkmıştır? Köylü neden daha çok üretmek ister, topraklarını büyütünce ne olacaktır, otarşik anlayış neden değişiyor, bunların sebepleri nelerdir?

Kaynakça

- Cumalı, N. (2017). *Susuz yaz* (25.baskı). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Duru, Y. (1973) *Susuz yaz*. İstanbul: İrfan Film.
- Erksan, M. (1963). *Susuz yaz*. İstanbul: Hitit Film.
- Hakan, F. (2012). *Türk sinema tarihi* (N. Posteki, Der.). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Hançerlioğlu, O. (1986). *Toplumbilim sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kayalı, K. (1994). *Yönetmenler çerçevesinde Türk sineması*. Ankara: Ayyıldız Yayınları.
- Kayalı, K. (2014). *Metin Erksan sinemasını okumayı denemek*. İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akınhay, D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1994)
- Scognamillo, G. (1998). *Türk sinema tarihi 1896-1997*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Tütengil, C. O. (1983). *Kırsal Türkiye'nin yapısı ve sorunları* (4. baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Yıldız, K. (2017). Sinemada su mülkiyeti susuz yaz. *Z Dergisi, Güz* (2), 422-425.

**KREMLIN ON FIRE: 18TH CENTURY RUSSIA THROUGH THE TONGUES
OF FLAME**

Mikail PUŞKIN¹

Abstract

Current research is an exploratory study investigating actions, socio-historical context and characters of bureaucrats in an emergency situation of Trinity Fire in Moscow of 1737. Microhistory approach is applied to analysis of primary sources: the interrogation reports produced by investigators over three years period following the disaster. These dry formal documents act as windows into lives, beliefs and lies of the bureaucrats and by proxy muscovite society of the times of Anna Ivanovna as a whole. The resulting analysis then not only investigates formal procedures and duties related to firefighting and civil service of the time, but provides commentary on how civil servants of various social standing positioned themselves with regards to religion, state and personal moral responsibility.

Keywords: 18th century Russia, disaster investigation, Russian bureaucracy, Russian society and culture, civil and moral duty

KREMLİN YANIYOR: ALEVLERİN DİLİNDEN 18. YÜZYIL RUSYA'SI

Öz

Bu araştırma, 1737 Moskova'sında gerçekleşen Trinity Yangını acil durumu esnasındaki eylemleri, sosyo-tarihsel bağlamı ve bürokratların karakterlerini inceleyen bir keşif çalışmasıdır. Faciayı takiben üç yıl boyunca müfettişler tarafından oluşturulan sorgu kayıtları bu çalışmanın birincil kaynaklarını oluşturmaktadır ve bu kaynakların analizinde mikro tarihçi yaklaşım uygulanmıştır. Bu resmi evraklar hayatlara, karakterlere, inançlara, bürokratların yalanlarına ve bu sayede de bir bütün olarak Anna İvanovna zamanlarının Moskova toplumuna açılan birer pencere teşkil etmektedir. Sonuçta ortaya çıkan analiz, yalnızca zamanın yangınla mücadele ve kamu hizmeti ile ilgili resmi prosedürlerini ve görevleri incelemekle kalmayarak, çeşitli sosyal duruşlara sahip memurların kendilerini din, devlet ve kişisel ahlaki sorumluluk hususlarına göre nasıl konumlandıkları konusunu da yorumlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: 18. yüzyıl Rusya'sı, facia soruşturması, Rus bürokrasisi, Rus toplumu ve kültürü, medeni ve ahlaki görev

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi, mpuskin@agri.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-0467-1699

Introduction

While the rule of Peter the Great and Catherine the Great have arguably left the strongest influence on the history of the Russian Empire and its neighbors on the grand scale, the life of more common people, living in the time space between these giants of history, however, is mostly known to the Western reader through literary fiction. Inspired by *The cheese and the worms* by Ginzburg, Tedeschi and Tedeschi (1980), current research implements microhistory approach to glimpse into the lives of the state bureaucrats living under the reign of Anna Ivanovna, illuminated through the flames of Trinity fire of the 29th of May, 1737.

A brief introduction into how and why this research came to be is necessary at this point. Although relative ease of information access has brought about ever-growing volumes of academic writing, it is regrettably common that the research into the past is not based on primary or at times even secondary sources Robinson (1904), which is why the opportunity to gain access to authentic historical documents, whilst having further benefit of native knowledge of the language, was not to be overlooked. A request for original documents with Saint Petersburg connections has brought me to Historical selection of the 18th century business documents from Moscow, Сумкина (1981). However, the documents came with no additional analytical material necessitating reliance on supplementary literature on the period in general as well as the dictionary definitions of some (more antiquated) terms. The purpose of the documents' assembly was rather to illustrate various linguistic aspects of the Russian language in Moscow of that time, not their social narrative content. Non-native sources were not covering this specific case either, instead predominantly focusing on the higher strata of society, Sinel (1976) or on the question of composition of the Table of Ranks² itself, Le Donne (1993), Pintner (1970), but not on the daily life experience of such officials.

The native knowledge of Russian did not permit for immediate transparent understanding of the documents either, as the language itself has since gone through several stages of evolution. Some bureaucratic positions do not exist anymore either or have no analogues in the English language.

Even the situation in which the documents were produced is only described briefly in the introduction. Out of the groups of documents this research is focused on the subject dealing with interrogations, protocols and registers of the civil servants of Moscow

---

² Official social servant ranking system introduced by Peter the Great, Segrillo (2016).

**Puşkin, M. (2019). Kremlin on fire:18th century Russia through the tongues of flame.
Humanitas, 7(14), 451-468**

institutions (specifically located in the Kremlin) in regards to the Trinity fire. Such choice was determined by a relatively large scope of documents (50 in total) and vivid descriptive elements within them, allowing for a broader picture of the event.

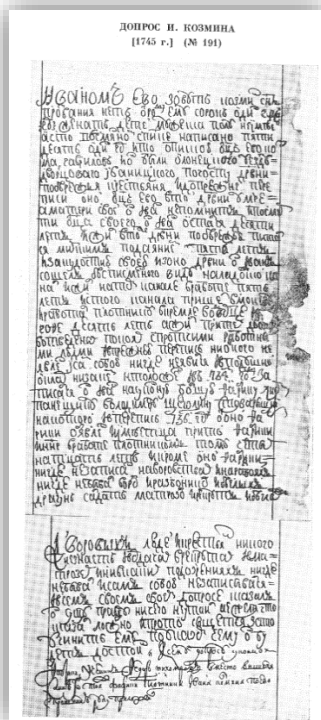
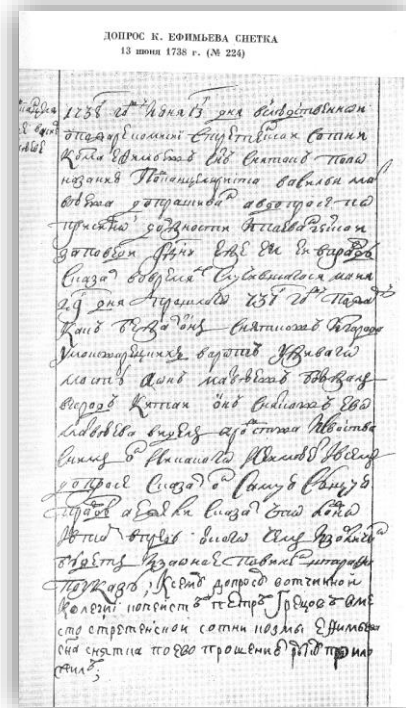

Figure 1. Interrogation reports samples, Сумкина (1981).

As a separate notice, all translations are done manually, keeping the structure as close to the original as possible to give it a more authentic feel. It is furthermore noteworthy, that the whole paragraphs or even protocols run without a single full stop or a comma in their original form (mocking the very daring attempts of surrealists at the stream of consciousness writing), therefore, punctuation is added in translation only, when the structure of the original otherwise becomes nearly incomprehensible. Additional complications follow from the condition of the documents themselves, as well as varying handwriting quality as evident from Figure 1.

The Research Questions

Similarly to Carlo Ginsburg, the article endeavors to perform a microhistory study of this very specific case attempting to explain more general concepts and paradigms by which the society lived at that time in that place. While not striving for his level of in-depth analysis, attempt is made to uncover what might be hiding behind some of the seemingly straightforward lines in the interrogation protocols. Are some of the reasons just a common system of excuses? What might these protocols tell us about the society of that time and possibly its values, priorities, morals and social classes? What was the role of the state, religion and even current and earlier emperors in the hearts and minds of the people?

454

It is a common case that the official documents, even if recorded in a formal setting and for a specific purpose contain more information than just “dry facts”. For these documents, this surly is the case. The interrogations and protocols furthermore provide hints towards what the investigators were expecting to hear, what the interrogated ones were expected to say and which excuses they would use as valid. It is also peculiar, that the investigation lasted for at least three years after the actual fire, since we can find interrogation protocols dated as late as January 1740.

The Setting

“All these facts are reliable, witnessed by science, and if we recall that from a penny candle Moscow lit up that many very small people are the creators of truly great dirty tricks, then the meaning of what happened [...] will become quite clear.” (Салтыков-Щедрин, 1863, p. 115)

Indeed, the case of the Troitskiy pojar of 1737 or Trinity fire, as it was nicknamed, due to happening on the same day as the religious holiday of Trinity, is rather particular in that it managed to spread through the Kremlin itself, consuming numerous tax books, let alone permanently damaging unique monumental pieces of architecture such as the Tsar-Bell, for example, and the relics.

Naturally there were supposed to be people on duty on that day too: despite the religious holiday, it was still a working shift for some of the civil servants. Most common ones that were supposed to be there are chamberlains (kameriri) and Secretaries (copyists, kanceljarists): it most likely was their duty to be there and to assist in securing the documents, which clearly did not take place.

Chamberlains (kamerirs) performed a function similar to that of a treasurer – they were in charge of keeping the account of the state’s income through various taxation forms, watching the state’s expenditure and attempting to save the state’s money in general through optimization of financial mechanisms. Secretaries (copyists, kanceljarists) were similar to the secretary position nowadays yet with a broader area of responsibilities.

Whether the duty to retrieve the logbooks in case of emergency was a documented or a moral one, however, is not clear. Locating any specific documents of that time regarding the regulations in case of such fires proved to be impossible, despite the fact that Moscow was burning quite often, since it was built in large part out of wood. Notwithstanding the decree of the 9th of August 1700 by Peter the Great forbidding building houses out of wood in the capital, Фальковский (1950). Furthermore, professional firefighting force has only been established in Moscow in 1804 by the decree of Alexander I, Шмидт (1997), with no professionally-trained unit designated for the task prior. Instead, soldiers with disabilities preventing them from military service were assigned to this duty. This alone makes for a curious research question, which is addressed in this paper.

It is also clear that such fire could have been to someone’s advantage and it were the chamberlains and copyists, who were capable of using the situation to their benefit. Thus, in order to investigate the case, - a special commission was formed, which then interrogated those in position and involved in the case of the fire.

If there was a person, who purposefully set the city on fire, we will never know (though a number of versions do exist Беседина (2009)), therefore, most likely, the investigators were trying to identify the treasurers and secretaries, who were not performing their duties on that day, failing to secure the documents, rather than locating someone guilty of setting the fire.

Naturally, of the many people who were not at their desks when the fire took place, many claim to have been at various churches or sick or elsehow incapable of securing the documents. Whether they lied about their authentic locations from the moment when the Tsar

Kolokol (Tsar-Bell) sounded, announcing the disaster, we will not be able to tell for sure, but we can look at the “excuses” they referred to and see, where those go wrong and furthermore find references in the other documents, when people were interrogated to verify the original interrogation protocols.

As a matter of fact, a lot of documents were destroyed and the state could not do anything about it, but the event was major, losses great: “12000 courtyards, 2500 houses, over 500 shops, 70 churches and cathedrals, 40 administrative units” (Беседина, 2009, p. 213)), thus – investigation. In this section of paper, a most common straightforward kind of interrogation protocol will be outlined so that the other cases, which deviate from it in some significant way can then be discussed, thus revealing new perspectives and describing peculiarities of situation.

Before And Instead Of The Fire

Default case.

During the interrogation most people claimed to have been at the religious sermon or a mass when the fire took place. Then they have heard the bell, rushed over to the treasury, could not get to it because of the fire and heat. On the way and/or at the church they were seen by the people, whom they name as references to authenticity of their stories. Despite the diversity of such cases, they do not deviate from this scenario in any significant detail. Interrogation of A. Antonov may serve as one such exemplary case.

“Interrogation of A. Antonov

Clerk Alexey Antonov. On the day of May 29, year 1737 on the day of the Pentecost in the Kamer Collegiate he, Antonov, was not present, since before that fire (he) was at the mass at the parish of his church across the Moscow-river by Ekaterina, the sufferer in Christ, which is near the Serpukhov’s gates. And at that time was seen in that church by the priest Ivan Ivanov Luki Zabolovozkogo, Warden Ivan Leontief. And when that fire has begun and when (he) heard that it happened near Kremlin, (he) says, he rushed straight on towards the Kremlin and on the way was seen by the clerk of Antonov’s county’s Collegiate’ Mikhail Chegodarev and arrived to the great Stone bridge to the All holy gates but due to the great flame could not reach Kremlin, and as he was standing on the Stone bridge among other people he saw Chamberlain Vasili I and this whole protocol is truthful and if he lied and will be discovered and for that found guilty, will be punished according to law.

This interrogation protocol is acknowledged by the clerk Alexey Antonov and that it was written in truth and in that time, I am not arguing”. (Сумкина, 1981, p. 134)

In a subsequent interrogation protocol Vasili I recalled seeing him too.

The “default” case follows through the following steps: been at church, been seen there, went to Kremlin, been seen along the way and saw someone too, failed to reach Kremlin, is then acknowledged by someone, whom he saw in later protocols. Following are the deviant cases with analysis and various hypotheses on the nature of their deviations.

Case 1.

Interrogation of Petr Narmatskiy

“In the course of investigation of the fire the clerk Petr Narmatskiy said that he was not present at the Collegiate for the rescuing of the treasury and the documents on the 29th of May and was not executing his duty for that day and was at the liturgy at the Simov’s monastery, and as he heard about the fire, then he, Narmatskiy, rushed from that monastery to the Collegiate without waiting for the end of the sermon, and when he was at the monastery, there wasn’t anyone familiar, who had seen him...” (Сумкина, 1981, p. 139)

At a later point not far from Kremlin he meets someone from his department, with whom there is no interrogation record. This version of protocol is also not unusual. What is different here from the default scenario?

Firstly, Clerk Narmatskiy is stressing that he “was not available for the rescuing of the treasury”, “was not executing his duty”, which by itself is a strange way to put it. On the one hand, we do not know whether he was supposed to be in service during the religious holiday, or whether it was his duty to be present on that day at all. On the other, though, why is it that he is stressing this aspect so much? Is it him, who was formulating the phrases this way or was it the investigator, pushing him into a certain way of emphasizing the failed duty element? A possible interpretation is that he might be stressed, since he is not telling the truth. What reinforces this hypothesis is that he has not been seen by anyone who could have identified him in the church that he is mentioning and later on he mentions someone from his department as an eye witness, whom we do not come across in the other interrogation records.

Case 2.

This one can be called humorous, though it most likely was not such for copyist Ivan Popov. He starts by saying that he was at the sermon until the evening, and then went to one of the priests as a guest with his friend and co-worker. This is when he heard the bell alarming about the fire and rushed firstly towards his own house, which was nearby to find it in flames

(it was an entirely different fire on the same day). All his belongings burnt there and he spent the day troubling over it and didn't even know there was another major fire at the Kremlin.

“And as soon as I heard the alarm bell, (I) rushed towards the flat of mine, which I had by the Court commission by the guard Andrei Mikhailov at the church parish of Ioan precursor at the same place where the fire started and that was this fire of the aforementioned guard Mikhailov, the house was burnt and all the belongings of Popov were burnt there as well and he was not at the Collegiate on that day and whether there was a fire in the city at that time he did not know apart from the fire which had started by his own flat” (Сумкина, 1981, p. 140).

The story is most likely realistic, since it is easily verifiable. Interesting element here is the striking illustration of just how often and usual the fires were in Moscow with the whole houses and streets burning down in an instant in various places of the city, it appears that it was permanently burning in various parts.

Case 3.

In the interrogation of clerk Danilo Stukolov, we encounter a phrase “by the end of the liturgy he heard (about) the fire, that Kremlin is burning and, *according to his position* ran off to Kremlin” (Сумкина, 1981, p. 140). This particular phrase is quite interesting in the context of the attitude towards duties: apparently, duty was something of social status or position or rank – even outside of the “working time” one remained the servant of the state on duty. This is very likely to be a consequence of the introduction of the Table of Ranks by Peter the Great, allowing people to progress in their social rank and statues simultaneously through the service to the state. This way a human would feel like he is always on duty, by being of a certain rank.

Case 4.

This case is particular in very many ways and tells us a lot of outside of the case information. Clerk Ivan Trofimov produced a very lengthy interrogation protocol (three times the size of a usual one). A more general relationship is clearly illustrated here: the less proof and evidence of his actions does the interrogated have – the smaller his protocol is. In the common scenario case – the length on average is a bit over half a page. However, when the interrogated actually achieved something for the state, - the protocol stretches enormously.

The reason is that he actually managed to save a lot of documents and money from the burning Collegiate buildings. Most likely, he volunteered to be interrogated and perceived it as an opportunity to describe his great feat, make requests for those, who assisted him and

complain about those, who did not. The length and a certain eloquence of his protocol suggests that he probably planned it beforehand, even in the ending phrase he is more pompous than any other interrogated one of his rank: “and if found guilty will be punished by the order of her imperial highness” (Сумкина, 1981, pp. 140-142). This closing phrase is more significant than just of the eloquence. It shows the extent to which the state’s officials related their own success to the service to the Empress herself, as if levitated to a higher plane, where they could mention her. This is perhaps a direct consequence of the mindset, created by Peter the Great’s growth of status through achievement model.

In his protocol we see him firstly referring to undersecretary Andrei Koltashev who forgot his key from the official documents shelf and was sent home to fetch them, but, as it seems, didn’t return to help, which looks like a complaint.

“And from the assigned on that day on duty during the fire was not present undersecretary Andrei Koltashev, who on that date in the morning before dinner in that Collegiate was present and declared about himself that he has forgotten in his house the key from the locker with documents and that in that locker he had the white paper for distribution to the collegiate assessors, for which he, Koltashev also had the documented requests also in that locker for this key he, Koltashev was allowed to depart” (Сумкина, 1981, pp. 140-142).

459

He continues with descriptions of his bravery in saving the documents from fire, suffering from the heat and smoke and then even temporary damaging his sight (possibly a bit exaggerated, but we do not know that for sure).

“Under the assault by that strong flame through the open windows from which a lot of smoke and multitude of sparks were coming, for that sake he, Trofimov, having joined with the aforementioned soldiers entered the archives chambers for the best securing from the fire...”
“inside of this chamber it was all filled with smoke and heat so much that Trofimov and the soldiers had only a very thin possibility to breathe, however were dragging what they brought from the upper chambers away from the flame and for further safety from fire to the best of their efforts [...] and did not let anything be damaged but from that heat and smoke damaged their eyes and for several days could only see little and he, Trofimov, due to the need is writing through the glasses...” (Сумкина, 1981, pp. 140-142)

He also comments on how helpful a number of people (from his co-workers to common soldiers) were. And remarks that they (the soldiers) deserve financial reward: “and if the Kamer Collegiate would permit itself to not reward them, then he, Trofimov, will pay

from his own estate as much as he can to reward them” (Сумкина, 1981, pp. 140-142). The whole protocol reads very much like an action scene in an adventure story.

Case 5.

A letter from a noble, the baron councilor Isai Shafirov. This case is also particular in many ways, starting from the fact that it is not an interrogation protocol, but an actual letter. It is most likely due to the high social status and rank that he was not obliged to go through the interrogation procedure, like the minor colleagues. He is also constantly referring to the “commission of empress”, the “and if I be found guilty may the wrath of her highness empress be unleashed upon me” (Сумкина, 1981, pp. 144-145). Evidently, even mentioning the empress was a status signaling in itself, strengthening the self-perception as well as producing a certain impression on those, who would be reading the letter. We can also see that the final sentence “if I be found guilty may the wrath...” is almost theatrically dramatic. Secondly, the length of this letter is about the same one as that of Case 4, reinforcing the link between achievement, status, mentioning of the empress and the length of the protocol.

Regarding the content of protocol, the most useful information is, perhaps, the mentioning of the goal of the investigation commission:

“According to the documents sent by the department of the ruling Senate it is demanded by the cabinet of her imperial highness for everyone with their own hands to provide for the judgment (information) about the fire that happened on the 29th of May 1737, who was where, and for what reason was not executing his duties in securing the treasury and documents...” (Сумкина, 1981, pp. 144-145)

This passage outlines the questions that the investigators were interested in, when interrogating the lesser officials, thus we have a clearer picture of the situation now.

Another important aspect of the letter is the way it is written: baron Shafirov is combining the relaxed manner of narration with as many reasons as possible for not having done anything. For example, he starts by telling us, that his health has been poor all the year (the sickness excuse in general will be looked at later on), in addition he visited a number of liturgies, had to take his wife home and before that – to the liturgy.

“And so I sent my horses to my wife to the house I own across Nikitinskije Gates to the Voznesenskaja street to the church of Annunciation of God, but at that time my wife passed by not far from that house of mine towards the church of Feodor Studit and my people with my horses came by and took my wife to the aforementioned church and on finishing that liturgy

and vesper my wife returned...”, “that in the current 1737 year for most part of it I was in the poor health, to be specific with my heart problems, throat problem and often generals were visiting me with throat infections so it is hardly that I escaped pneumonia, and also I have fistula and chechuinaja sickness, so this kept me at home most of the time” (Сумкина, 1981, pp. 144-145).

It is further curious to note how he integrates the importance of his position with mentioning the generals visiting him. At the same time, he was constantly contacting various people, who all seem to have been giving him directions and information about the fire and he was rushing through various locations, which ended on the 30th of May, when there were no signs of fire anymore. It is not clear, what was his duty in such cases but it appears that he was supposed to monitor information, rather than do the rescuing of the documents or organizing something. On a number of occasions, he mentions that he went to one or another site to “according to my position, see the condition of Kamer Collegiate”. It is also clear that what was required of him in his letter is to demonstrate that he put much effort into overcoming a whole range of difficulties in order to attempt to do his duty.

Something particular that caught my attention here was also the mentioning of firefighting equipment: “that bridge was all occupied by those carrying firefighting equipment”. This suggests that there was indeed no firefighting brigade at that time, however, some equipment was present. In combination with mentioning of the soldiers working on saving the archives in Case 4, the notion that there has been no official kind of force or procedure for this kind of occasion is verified.

Case 6.

This is an interrogation protocol of copyist Egor Jukov. The whole report is actually a verification of the authenticity of an earlier interrogation protocol of copyist Mikhail Grigoriev (which is not amongst the available documents). Situation is simple: Mikhail Grigoriev claimed to have been seen by Egor Jukov at the Dorgomilov bridge. Jukov then says that he has not been there at the specified time and could not and did not see Grigoriev. “Behind the Arbat gates that are close to Dorgomilov bridge he, Jukov on that day was not present and did not see the aforementioned copyist Mikhail Grigoriev and it was not possible to see him by that liturgy” (Сумкина, 1981, p. 147) This case is useful to illustrate, that the commission was doing its job properly, really looking into the case. Unfortunately, though, the information regarding further actions on that case is not available.

Case 7.

Another success story, however, by two low ranking guards – they are just telling the regular routine story and then how the fire started and they went to assist in securing the documents. This one is similar to Case 4 in terms of achievement; however, the tone of the document is indifferent and they are neither suggesting that they should be rewarded, nor are they describing the situation as an exploit of a kind. This shows discrepancy in the ranks as well as, possibly in their lack of ability to express themselves soundly: since the interrogation is written from the words of two people and is in a very unemotional tone. The document is furthermore signed by the third person – the scribe, with their agreement, which suggests that lower ranks were probably put off by official procedures.

It is also peculiar that lower-ranking interrogated public is using a religious oath: “by the oath of the position and the evangelic god’s commandment” (Сумкина, 1981, p. 148). Something, which does not appear in the documents of higher ranks. It is possible to use this as an example of the split between the church and the state, clearly carried out by Peter the Great. Evidently, the common folk was still very much religious and possibly the higher ranks too (they were mostly at the liturgies, as they claim), however, the state’s politics encouraged shift towards the servitude to the state and the emperor, therefore, higher ranks are not very liberal with religious expressions while even higher ranks would instead allude to the Empress herself.

Case 8.

Interrogation of copyist Vasili Nagorny. This interrogation record adds significant clarity in terms of the situation with the fire regulations. Starting with a common phrase that he failed in assisting in the rescuing of treasury, he goes on to the story, which suggests that he did not really fail, but instead followed a regulation. After the liturgy, Vasili Nagorny rushed home to get some buckets and his friend Gavril Larionov. He mentions that he had to attend the fire according to the police books records where all the civil servants who do not have their own male servants are supposed to run towards the place of fire and assist there.

“And when the evening liturgy ended, he rushed home, where he took some buckets and (fetched) his friend [...] Gavril Larionov, since he and Nagorny according to the police books are signed in for funning to the fire by an edict, as with all the civil servants who do not own people of male gender and he, Nagorny, did not own anyone of male gender and as soon as they arrived with his designated friend and the bucket to the Borovitskij bridge and their sixth brigade was sent to the police and then from police to the Cannon yard and he was at this fire

for three days in various places with this same brigade and in verification of that he is relying on the aforementioned friend Gavril Larionov..." (Сумкина, 1981, pp. 154-155)

Now we basically have it: the regular routine for how the copyists should have been acting in case of the fire. However, there is a discrepancy here: he starts by saying that he failed in helping to secure the treasury (which implies that it was his duty to do so). Does it mean that there were several conflicting regulations regarding the same matter? Although taking into consideration the Russian mentality, it is possible, one should rather address the situation from perspective of priorities: actual job position in the department versus a general duty to protocol for firefighting, due to the concept of constant servitude by social/professional rank. Even though his duty according to his rank was to follow protocol and aid the police to fight fires around the city, he was also under the duty assigned through his position at the workplace: two coexisting, but conflicting in this case systems of obligations.

Case 9.

The last case considered for research specifically: the sickness excuse. Among interrogation report two kinds prevail. The first kind provides a kind of proof: the official was attended by a doctor, looked sick to others, been sick for a while. The second kind provides no verifiable evidence: stayed at home, been sick. We have already come across this in Case 5, though there it was debatable, whether his remarks were of some significance or just an attempt to illustrate how devotedly he performed his duties despite all the troubles and health condition.

Here follows the protocol of doctor Fedor Karpov testifying the authenticity of sickness of the public prosecutor Kaminin:

"Last year 1737, may 29th, about three weeks before the fire, he, Kaminin, was sick with constipation of his bottom, from which he had a pain in the left side of his stomach, heat in the head, melancholy, the disease called hypochondria and during that very time of the fire he was also sick with this disease until June thirteen and from this difficult disease was treated in his own home by Karpov and he, Karpov, has no personal connection with..." (Сумкина, 1981, p. 150)

Following is an example of the case without a proof from chamberlain Gregory Alsufiev:

"During the event of May 29 at the day of the fire, he, Alsufiev was not (present), but was sick with apoplexy and other diseases like fever and tremor and he, Alsufiev, has fallen ill since

march and got liberated from the sickness after the fire in June 8th of the current year 1737, about which there is a journal note in the printing department and he was not inspected by the doctor and does not have a clear evidence...” (Сумкина, 1981, p. 134)

This one is clearly doubtful – he only has a note stating his absence from job, has not been inspected by the doctor, nobody can witness that he even looked sick. One is left to wonder why chamberlain Alsufiev has not provided a more reliable excuse when compared to public prosecutor Kaminin. Both are about equally high in the Table of Ranks.

Analysis

The State And Church Through The Prism Of Social Standing

What can one observe with regards to the church and the state relationship through these interrogation protocols? Clearly a dichotomy in significance is present within the society and is visible when related to the social standing and rank of the interrogated ones. The higher the standing – the less it is likely that the person would apply religious terminology in his interrogation protocol or letter, but instead he would prefer to fill the protocol with various mentioning of secular political and military powers: generals, soldiers, the Empress. It is clear, however, that church was very important for all the people in general and for the common folk in particular. Whenever someone of a lower standing would be interrogated, - he would be made to swear that he is telling the truth using religious oath. And it is unlikely that he would even attempt to mention authorities and administrative superiors, pointing to strict hierarchical mindset.

This situation is a consequence of the formation of a strong civil and military service structure and taking of a great deal of power, money, land and importance from the church by Peter the Great. The people, whose interrogation reports are being studied, are the ones, who went through his iron fist reformation and were now in the period of comparative recession with Anna Ivanovna rule. Commonly, like in any other time and place, the reforms trickle down the social structure slowly, so it is possible to conclude that those at the bottom of the hierarchy have not yet internalized the shift from the religious to the more secular state monarchy.

At the same time the higher-ranking officials, the ones who were closer to the head of the state were already “up to date”, in the modern way of putting it, and have furthermore started to internalize the superficial nature of Anna Ivanovna’s regency with her tendency towards the balls and eloquence, Lipski (1959). This superficial flamboyance is contrasted by

the large scope and thoroughness of the investigation itself signifying the other side of the coin of Anna Ivanovna's rule: heavy reliance on the Secret office of investigation with over 20 000 prosecuted on record, Baynes (1878), Lipski (1956).

Focusing on the role of the church, - one can see that it is still very much internalized within the language itself in the typical scenario case cited in this paper, the author is naming the day as "the day of Pentecost", which is a religious calendar name. The main excuse for failure to perform one's duties for people of all ranks is that they were at the liturgy at the church. However, this is where the ambiguity becomes most striking, and we can see that they are expected to perform their duty despite the religious holiday, but at the same time they seem to be comfortable using the visit to the liturgy as a valid reason or excuse for not being at the Collegiate.

In some cases it is questionable whether responses of the kind like "did not perform my duty of assisting in rescuing the treasury" originated from the subjects or the interrogators, since the former are more likely to have phrased it as "hurried on to the site of fire after the liturgy", and did when possible. For higher ranks participation in the event is linked with personal willingness and ability in the service of the state, while for the lower ones it is voiced more as an exhausting fulfillment of duty. The two cases, where the wording is elaborate: the cases 4 (successful saving) and 5 (letter from a noble) clearly illustrate the situation, particularly when contrasted with the case 7 (successful rescuing but by lower ranks). The case 4 person is very elaborate, very expressive, heroic, the case 5 person is also very expressive, very elaborate, while case 7 people are most likely guided by the interrogators all the way through and the record is an interpretation of what they are actually saying. Even the signature under the interrogation protocol is placed by a third person with their agreement.

The Truth And The Lies

It is fascinating that we actually have case 6, showing us that not all the reports were really truthful and opening an option of being doubtful about each of them. Since most of the people claimed to have been at the church but about half claim that they were not seen by anyone they know there – we can safely assume that there is a high probability of them simply skipping their jobs using religious ceremony as a good excuse. It is often the case that they are seen close to Kremlin, but too late to get to it and perform their duty of securing the papers.

Their excuses range from sickness real and forged, to lying about being seen by others to possibly asking their friends to witness seeing them (something that we cannot verify definitely).

One question that is left open here simply because the fire accident only lasted one day (although cleaning up took 3 days according to one of the records) – we cannot be sure if skipping the job was a regular massive thing people did all the time or if this day was really very special due to religious holiday.

The Fire Procedures And Duties

This one is most likely something that people would expect to be the key research point of the paper, although it is rather a more dry and technical question that could have been better addressed otherwise. Were there really any rules and regulations for the cases of great fires like this one? The answer is bot yes and no. The common folk and the lower ranks, let alone the soldiers, were obliged to report to the police and then be appointed to specific sites to combat fire and help in other ways. We should keep in mind that the social hierarchy of that time was such that there were very few free people in our contemporary democratic understanding of this word (most often tradesmen), instead there were either serfs, low ranks or people of high enough status to enjoy freedom through the said status. Therefore, people themselves were all “volunteers-firefighters” akin to mandatory conscription for men in many a country of today. In this sense there were firefighters and there were mandatory rules for people to follow. The clash comes when the ranks enter the stage: most workers of the Kremlin’s treasury have a permanent kind of duty resulting from their social rank as much as their professional occupation. In other words, one gets a job and with it gets a rank in the social hierarchy, so the job is in a sense a rank itself, which is not limited to working hours. One could perhaps parallel this to contemporary academic system where one’s degree and academic job title at the university are linked though not synonymous. To make is sound a bit less confusing, one should look at Peter’s Table of Ranks. However, the duties towards the state of someone of a certain rank and of a certain job are not the same – from here the confusion. Case 8 provides the best illustration to the point. Apparently, the duty of a person of a certain job was a rather vague idea of sorting out any troubles at the place of employment, while the duties of the ranks were documented. Which is why the impression of present and absent regulations regarding this case.

Conclusion

While the scope of the research does not permit for making generalizing statements about the whole society of the 18th century in the Russian Empire, it nevertheless shows a glimpse of the country's national character in part valid to this day. There is reverence for God, stoicism and self-sacrifice in the face of enormous disaster. There is little description of the fire itself, instead the reports speak of people: some concerned for their own burning home, others – securing the state property as their duty dictates. The richer and higher-ranking officials risking little are borderline boastful of their efforts, properties and connections, while lowest ranks, bearing the main brunt of fighting the fire, are dry, unemotional and brief. Although the role of religion in Russian people's lives has since significantly declined (a process observed even in this brief research), it is clearly still the same folk centuries later, that will persevere through any disaster in stoic, fatalistic fashion despite the lack of action from pompous officials.

References

- Baynes, T.S. (1878). Anna Ivanovna. In *Encyclopædia Britannica* (pp. 60). New York: Charles Scribner's Sons.
- Ginzburg, C., Tedeschi, J. & Tedeschi, A. (1980). *The cheese and the worms*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Le Donne, J. P. (1993). The eighteenth-century Russian nobility: bureaucracy or ruling class? *Cahiers du Monde Russe et Soviétique*, 34, 139-147.
- Lipski, A. (1956). A re-examination of the "Dark Era" of Anna Ioanovna. *American Slavic and East European Review*, 15(4), 477-488.
- Lipski, A. (1959). Some aspects of Russia's westernization during the reign of Anna Ioannovna, 1730-1740. *American Slavic and East European Review*, 18(1), 1-11.
- Pintner, W. M. (1970). The social characteristics of the early nineteenth-century Russian bureaucracy. *Slavic Review*, 29, 429-443.
- Robinson, J. H. (1904). The historical point of view. *Readings in European History*, 1, 1-13.
- Segrillo, A. (2016). A first complete translation into English of Peter the Great's original Table of Ranks: observations on the occurrence of a black hole in the translation of Russian historical documents. *LEA Working Paper Series*, 1, 1-9.
- Sinel, A. A. (1976). The socialization of the Russian bureaucratic elite, 1811-1917: life at the Tsarskoe Selo lyceum and the school of jurisprudence. *Russian History*, 3, 1-31.
- Беседина, М. Б. (2009). *Прогулки по донетровской Москве*. Москва: Астрель.
- Салтыков-Щедрин, М. (1863). *Наша общественная жизнь* (Volume 6). Москва, Россия: Художественная Литература.
- Сумкина, А. И. (1981). *Памятники московской деловой письменности XVIII века: сборник*. Москва: Наука.
- Фальковский, Н. И. (1950). *Москва в истории техники*. Москва: Московский рабочий.
- Шмидт, С. О. (1997). Пожарная охрана. In *Энциклопедия «Москва»*. Москва: Большая Российская энциклопедия.

Yayın İlkeleri

- Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Humanitas- Uluslararası Sosyal Bilimleri Dergisi, Toplum ve İnsan Bilimleri alanlarında elde edilen bilimsel birikimleri ortaya koymak amacıyla bahar ve güz dönemlerinde olmak üzere yılda iki kez yayımlanan hakemli elektronik bir dergidir.
- Humanitas MLA, EBSCO, CEEOL, ASOS, TEİ, COPERNİCUS indeksleri tarafından dizinlenmektedir.
- Dergiye Psikoloji, Sosyoloji, Felsefe, Tarih, Coğrafya, Arkeoloji ve Edebiyat yanı sıra Dilbilim alanlarında bilimsel ve özgün makaleler gönderilebilir.
- Dergiye gönderilecek olan makaleler herhangi bir yerde daha önce yayımlanmamış ve herhangi bir yere yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler, daha önce başka bir dergide veya bildiri kitapçığında yayınlanmamış ise etkinlik bilgilerinin dipnotta belirtilmesi koşuluyla yayınlanmak üzere değerlendirmeye alınabilir. Bu konudaki her türlü etik sorumluluk yazarlara aittir.
- Derginin yazım dili Türkçedir. Bununla birlikte İngilizce, Almanca ve Fransızca makaleler de yayımlanabilmektedir.
- Makaleler dergi yazım kurallarımıza uygun bir şekilde hazırlanarak, kaynakçalar dahil eksiksiz olarak Dergipark sistemi aracılığıyla gönderilmelidir. Yazarların Dergipark sistemine giriş yaparken **ORCID** kullanması zorunludur.
- Dergipark üzerinden gönderilen makaleler ilk olarak yazı işleri sorumluları tarafından ön kontrole alınmaktadır. Ön kontrolü tamamlanan makaleler içerik ve biçim açısından incelenmek üzere yayın kurulu tarafından belirlenen çift kör; bağımsız ve önyargısız en az iki hakeme gönderilir. Hakemler makalelerin yayımlanmasına, yazarlardan düzeltme istenmesine veya geri çevrilmesine karar verebilir. Hakemler tarafından yapılan değerlendirme sonucunda olumlu bulunan makaleler yayımlanmaktadır. Ancak makalenin yayımlanması ile ilgili son karar dergi yayın kurulundadır.
- Gönderilen makalelerin bilimsellik şartlarına ve dergi yazım kurallarına uygun olmaması hakem değerlendirme sürecine alınmaması ve reddedilmesi için yeterlidir.
- Dergimizde yayımlanan yazıların her türlü bilimsel yazım ve hukuksal sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Gönderilecek araştırma makaleleri için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için **etik kurul onayı** alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.
- Yayımlanmış yazıların tüm yayın hakları saklı olup, dergimizin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.
- Dergide yayımlanan makalelerin yazarlarına telif ücreti ödenmez.

Principles of Publication

- Humanitas - International Journal of Social Sciences is a double-blind peer-reviewed international journal, published twice a year in Spring and Autumn by the Faculty of Arts and Sciences at Tekirdağ Namık Kemal University. The aim of the journal is to publish research papers in the fields of social and human sciences, which would evaluate contemporary and historical issues and matters of concern with a scientific approach.
- Humanitas is indexed in MLA, EBSCO, CEOOL, ASOS, TEİ, COPERNICUS.
- Original and scientific articles are accepted as representing the domains of Psychology, Sociology, Philosophy, History, Geography, Archeology, Linguistics, and Literature.
- The articles that are submitted to Humanitas should be based on research, be original, follow ethical rules, and should not have been published or sent to be published before. The papers presented at scientific conferences are taken for evaluation to be published if they have not been published in other journals or conference books on condition that the information regarding the conference is given as a footnote. This ethic responsibility belongs to the writer.
- The language of publication is Turkish, but articles in German, French, and English are also accepted.
- The form of the article should be organized according to the publication principles and the complete version, including bibliography, is sent via Dergipark system. Authors are required to use [ORCID](#).
- The articles submitted to be published via Dergipark are checked by the publication committee for their form and content before they are reviewed and eventually published. The texts that are confirmed to correspond to the publication principles are evaluated scientifically by at least two reviewers according to double-blind independent and unprejudiced peer-reviewing principles. The reviewers have the authority to declare the manuscript acceptable or not for publication, or suggest it be corrected, re-written, re-arranged, or proofread. However, the last decision belongs to the publication committee.
- If the article is not properly organized according to the scientific publication principles, it is not taken into peer-review process and is rejected.
- The writers, whose texts are published in our journal, are responsible for all the scientific, orthographical and legal aspects.
- Ethics committee approval should be obtained for the research articles (for clinical and experimental studies on humans and animals). Ethics committee approval must be specified and documented in the article.
- All copyrights of the published texts are reserved. It is illegal to make quotations without citing our journal's name.
- The writers of the articles published in the journal are not paid for royalty.